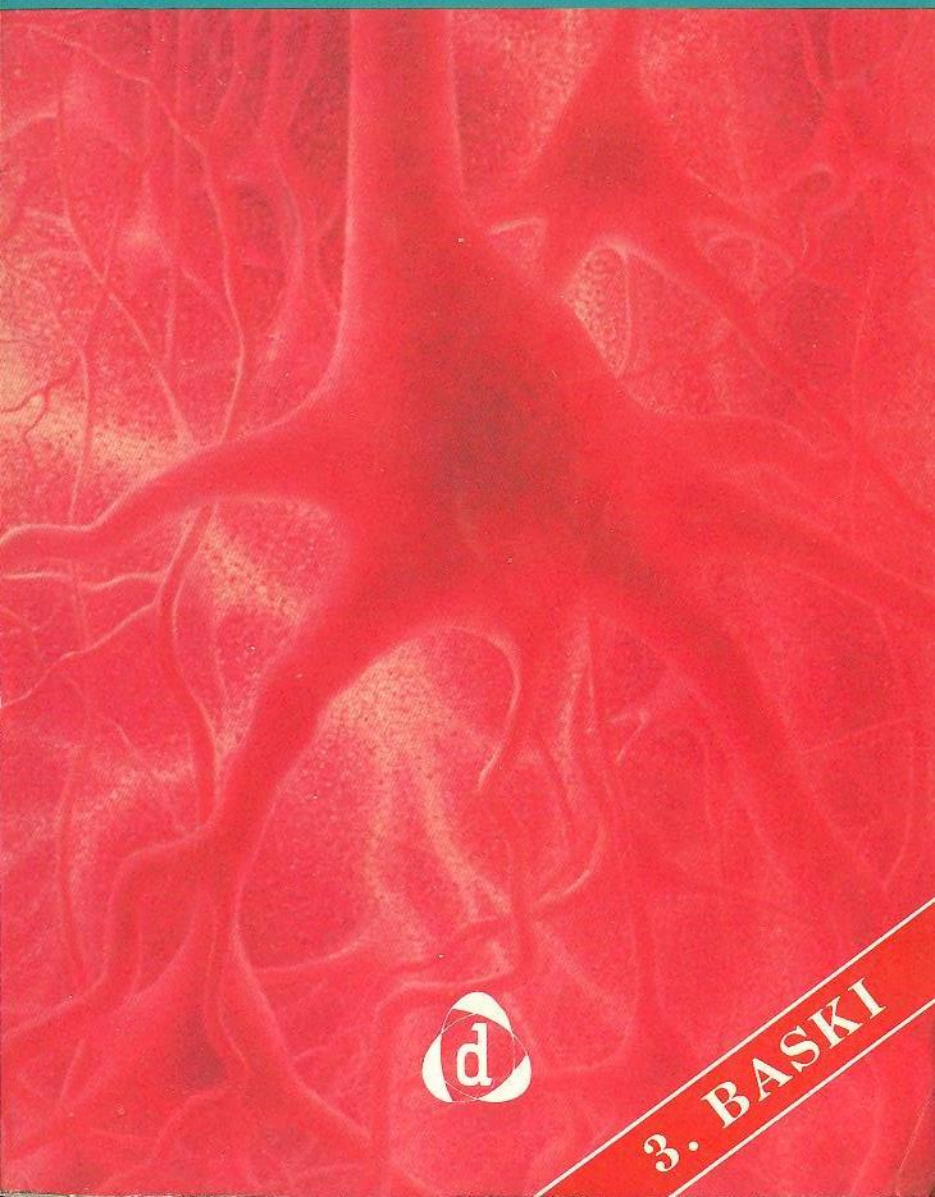
İMAN RİSALESİ

Mustafa İslamoğlu

3. BASKI

بسم الله الرحمن الرحيم

DENGE YAYINLARI : 18
Risaleler Serisi : 2

ISBN 975-550-014-6

Dizgi : Denge
Kapak : Denge
Baskı ve Cilt : Doğan Ofset
Birinci Baskı : Ocak 1993, İstanbul
Üçüncü Baskı : Nisan 1993, İstanbul

Mustafa İSLAMOĞLU

İMAN RİSÂLESİ

denge yayınları

Malta, Boyacıkapısı Sokak
7/1 Kat: 3 34240
Fatih/İstanbul
Tel: 524 75 2 4 Fax: 631 06 15

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ..... :

Birinci Bölüm
İMANIN TARİHİ

İNSAN VE EMANET ..... : 15
İMANIN İKTİDARI ..... : 22
MUHARRİFLER VE MÜCEDDİTLER ..... : 29
İMANIN KELAMLAŞMASI ..... : 32
İlk Fırkalar ..... : 39
Tekfir Hastalığı ..... : 41
Akidede Laubalilik ..... : 49
'Ciddi' Meseleler ..... : 53
KELAMIN AKİDELEŞMESİ ..... : 63
İmanın ve İslam'ın Şartı Kaç? ..... : 67
Aşere-i Mübeşşere Meselesi ..... : 70
Yoksa Siz Dünyanın Döndüğüne mi İnanıyorsunuz? ..... : 74
İmanı Kelama Endekslemek ..... : 77
Akide ve Mevzu Haberler ..... : 80
İman ve Sulta ..... : 85
FIKHIN AKİDELEŞMESİ ..... : 88
AKİDEDE ÖLÇÜ NEDİR? ..... : 91
İMAN VE TASAVVUF ..... : 95
SONUÇ ..... : 101

İkinci Bölüm
TEVHİD: İNSANIN GAYESİ

TEVHİD NEDİR? ..... : 103
1. Kevnî Tevhid ..... : 104
2. Siyasî Tevhid ..... : 108
3. İctimaî Tevhid ..... : 111
4. Ferdî Tevhid ..... : 115
5. Nazarî Tevhid ..... : 117
ALLAH'A İMAN ..... : 122
Gayb Bilinci ..... : 125
Allah'sız Bir Dünyayı Kimler İster? ..... : 127
Marifetullah ..... : 136
Müşrikler Allah'a İnanıyordu ..... : 142
Şeytan da İnanıyordu ..... : 146
ALLAH'IN HÜKMÜ ..... : 148
"*Kim Allah'ın İndirdiğiyle Hükmetmezse* ": 157
Tağut ..... : 166
İman İttiba İslam Teslimiyettir ..... : 171
RABB OLAN ALLAH ..... : 174
Laisizm Besmelesizliktir ..... : 180
Allah'tan Başka Rabler Edinmek ..... : 180
TEVHİD VE KADER ..... : 184
Kadere İmanın Hakikatı ..... : 189
"Eğer Allah Dileseydi Şirk Koşmazdık" ..... : 191
Sünnet ve Kader ..... : 200
İnsanın Kaderi Seçmektir ..... : 203
İrade Hürriyeti ..... : 208
Hidayet ve Dalalet ..... : 218
ECEL ..... : 227
SEVGİ, KORKU, ÜMİT ..... : 237

Üçüncü Bölüm
NÜBÜVVET: İNSANIN TARİHİ

PEYGAMBERLERE İMAN ..... : 245
KİTAPLARA İMAN ..... : 251
Kur'an Beşeri Değil İlahidir ..... : 254
KUR'AN VE TAVIR ..... : 259
Sakat Yaklaşımlar ..... : 263
NÜBÜVVET VE MELEKLER ..... : 269
BİR ÖRNEKLİK MÜESSESESİ OLARAK NÜBÜVVET ..... : 272
"Usvetun Hasenetun" ..... : 274
Ümmetin Sorunu 'Peygambersizlik' Sorunudur ..... : 277
'İnsan' Peygamber mi?
'Melek' Peygamber mi? ..... : 280

Dördüncü Bölüm
AHİRET: İNSANIN İSTİKBALİ

İnsan ve Ahiret ..... : 285
Ahirete Kimler İnanmaz ..... : 288
Ahirete İman Toplumsal Huzurun Sigortasıdır ..... : 289
Vahiy Penceresinden Ahiret Manzaraları ..... : 293

Beşinci Bölüm
İMAN: İNSANIN SAADETİ

İMAN NEDİR? ..... : 299
İman En Büyük İmkandır ..... : 300
İman ve İslam ..... : 302
İman ve Amel ..... : 309
İman Artar mı? ..... : 316

İMANIN DÖRT BOYUTU ..... : 318
Marifet ..... : 321
Tasdik ..... : 332
İkrar ..... : 338
Amel ..... : 342
SONSÖZ..... : 349
KAYNAKÇA ..... : 354

ÖNSÖZ

Komutan genel bir taarruz için son hazırlıkları tamamlayan birliklerini denetlemektedir. Bu sırada çalışmayan bir topun başında durur ve esas duruşta bekleyen çavuşla arasında şu konuşma geçer:

- Bu topun nesi eksik?
- Beş şeyi komutanım!
- Say bakayım.
- Biir, barut komutanım!
- Yeter, üstü kalsın...

İman gibi ciddi bir konuyu işleyen bir kitabın önsözünün bir asker fıkrasıyla başlaması kimilerine garip gelebilir. Ne ki, meramımızı bu fıkra güzel ifade etmektedir.

İmanların tahrif edildiği bir yerde gerisini saymaya bilmem gerek var mı?

İman, insanlık tarihinin etrafında döndüğü eksen, bir müminin hayatının ve eylemlerinin muharrik gücüdür. Bu nedenle imanın tahrifi dinin tahribi anlamına gelmektedir. Çünkü din insanların hayatını anlamlandıran ve onlara ebedi mutluluğun yollarını gösteren İlahî bir müessesedir. Bu müessesenin ayakta kalabilmesi ise iman ile mümkündür.

İmanın tahrifi kimlik bunalımını da beraberinde getirmiştir. Bugün ümmeti oluşturan fertlerin en büyük sorunu şahsiyet sorunudur. Bu da iman zaafiyetinden kaynaklanmaktadır.

İman zaafa uğrayınca şahsiyet de zaafa uğramış, artık "hak-batıl", "iman-küfür", "mümin-kafir" ayrımları inandığını iddia eden insanların gözünde tanımlayıcı olma özelliklerini yitirmişlerdir. Bunun sonucunda fertler Müslüman oluşlarıyla iftihar etmek şöyle dursun, küfre muhabbet beslemeye, hatta gıpta etmeye başlamışlardır.

"Kimlik bunalımı" adını verdiğimiz bu şahsiyet kaybı küffarın İslam ümmeti üzerindeki velayet ve vesayetini doğurmuştur. Oysaki Kur'an, kafirlerin mü'minlerin üzerindeki velayetini şiddetle reddeder.

Elbet küfrün velayeti altında yaşayan mü'min fertler çeşitli akide hastalıklarına maruz kalacaklardı, kaldılar da. Bu hastalıklar, akidenin tahrif edilmeye başlandığı Hicri I. yüzyıldan Osmanlı Hilafetinin son dönemine kadar yaşanan akide hastalıklarından çok daha farklıydı.

Günümüzde, klasik akidevi tasniflerin hiç birisine uymayan 'nevi şahsına münhasır' 'Müslüman' tipleri ve 'Müslümanlıklar' türemişti. Hz. İbrahim'in hanif dinini tahrif eden müşriklerin kendilerini İbrahim'e, Hz. Musa'nın ve Hz. İsa'nın dinlerini tahrif edenlerin kendilerini Musa ve İsa (a)'ya nisbet ettikleri gibi, Hz. Muhammed'in dinini tahrif eden insanlar da kendilerini ona nisbet etmeye başlamışlardı.

Müslüman olduğunu iddia eden insanlar arasında bir müşrikleşme, bir Yahudileşme ve Hristiyanlaşma temayülü alıp başını yürümüştü. İnsanlardan bazıları Müslüman olmadan nasıl yaşayacaklarsa, nasıl duyup düşüneceklerse ve hatta nasıl inanacaklarsa öyle yaşayacak, duyup, düşünüp, inanacak ve bütün bunlara rağmen Müslüman olma iddiasından da vazgeçmeyecekti.

Bu 'özel Müslümanlar' arasında hangi tipler yoktu ki? Allah'ın hükmünü inkar ettiği, İslam şeriatını reddettiği, dahası kendisine laisizmi bir 'din' olarak seçtiği halde Müslümanlık iddiasında bulunanlar; laisizmle İslam'ı, küfürle imanı te'lif etmeye çalışan 'hak-batıl' "şirk"etlerinin alacakaranlık ve 'karışık' seven gayretli elemanları...

Bir yanda Allah'a da inanırım astrologuma da, hacca da giderim Vatikan'a da, namazımı da kılarım içkimi de içerim, laik/Kemalist de olurum, Müslümanlığıma da toz kondurtmam, özetle "mümin de olurum kafir de" demeye gelen şaklabanlıklar ve bunlar sonucunda ortaya çıkan 'İmansız müslüman', 'inançlı kafir', 'laik mümin', 'Kemalist veli' ve 'Müslümancık/müseylime' olarak adlandırabileceğimiz hilkat/iman garibesi tipler.

Bugünlere sebepsiz gelinmedi elbet. Akide sorununun kaynağında koskoca bir 'gelenek' yatmaktadır. Görünen o ki tarihi yatağında akan bu boz-bulanık gelenek arıtılıp damıtılmadan köklü bir "tecdid-i iman" mümkün olmayacaktır.

Gerçekte Kur'an'a dayalı İslam akidesinin tahribi daha Hicri I. yüzyılın ikinci yarısında başlamıştı. Siyaset kaynaklı olan ilk ihtilaflar çok geçmeden yöneticilerin ihaneti, toplumların cehaleti sonucu akidevi ihtilaflara dönüştü. Önce akide sulandırılarak 'kelamlaştırıldı'. Herşey tartışılıyordu. Daha da vahim olanı, bu 'körün taşı körün gözüne' tartışmaları (kelam) akideleştirildi ve ümmetin önüne iman edilmesi lazım gelen esaslar olarak sunuldu.

O dönemin akaid yazarları sahih akideyi korumak yerine kendi bağlı oldukları hizip ve gurupların görüşlerini korumayı tercih ettiler. Fırkaların ittifak ettikleri noktaları görmezden gelip fırkaların ihtilaf ettikleri

noktaları öne çıkardılar. Onun içinde "el-Fark Beyne'l-Fırak" (Fırkalar Arasındaki Farklar) adlı kitaplar yazıldı. Bu sayede fırkalar arasındaki farklar büyütülerek ayrılıklar keskinleştirildi, sınırlar çizildi ve olay 'hakikatı bulma yarışı' ve bir 'din davası' olmaktan çok bir 'kan davası'na dönüştürüldü.

Bu dönemde, yöneticilerin de teşvikiyle başta 'kader' olmak üzere bir çok konu Kur'anî ekseninden uzaklaştırılarak tahrife uğradı. Uluhiyyet, Nübüvvet ve mead (ahiret) olarak üç ana başlık altında toplayacağımız iman esasları da kurtulamadı bu tahriften.

Kur'an'ın çizdiği Âdil-i Mutlak olan Allah inancının yerini kelamcıların büyük bir aşk ve şevk ile çizdiği "Cebbar ve Kahhar" olan Allah inancı almıştı. "İlahi iradeyi tenzih" perdesi ardında insan iradesi yok sayılacak, böylelikle sulta da aklanmış olacaktı. "İrade"yi ve "seçme"yi insanın kaderi kılan Allah'ın Mutlak iradesi, kulun mukayyet iradesinin rakibiymiş gibi algılanıp insanın irade hürriyetine ve seçme özgürlüğüne karşı bir "cihad-ı ekber" başlatıldı.

Buna benzer bir tahrif süreci imanın esaslarından olan "nübüvvet"te de yaşandı. Kalabalıklara örnek alabilecekleri "insan bir peygamber" yerine kendilerine anlatılınca hayretten ıslık çalacakları "melek bir peygamber" takdim edildi.

Bu akidevi tahribatın sonuçları her alanda vahim oldu. Atalet, cehalet ve sefalet karanlıkları içinde yaşayan ümmete bütün bunlar bir "kader" olarak empoze edildi. Çünkü bu, hakim siyasi, dini ve ekonomik güçlerin işine geliyordu.

XX. Yüzyılın ilk çeyreği bittiğinde bu topraklarda korkunç bir ilhad rüzgarı esmeye başladı. Doğunun sonradan görmüş 'kurtarıcı' diktatörleri dinsizlik modasına

fena halde kapılmıştılar. Ate'leşen bu 'ata'lar ve ataistler bu ilhad modasını halka zorla dayattılar. Dînî olan ne varsa ona düşman, dîne karşı ne varsa ona hayran oldular. Amaçları imanın bir daha ebediyyen iktidar olmamasıydı. Onun için şeytanın iktidarını pekiştirdiler. İnsanların önce ilahını, kitabını ve peygamberini elinden aldılar; ardından ilahsız, kitapsız, peygambersiz kalan yığınlara kendilerini ilah ve peygamber olarak sundular. Cahiliyye putçuluğu bir kez daha hortlatılmıştı.

Militan ateizmin bu topraklardaki taşeronluğunu üstlenen resmi ideoloji kendisine hedef olarak 'imanı' almıştı. Bu konuda da kör bir Batı taklitçiliği hüküm sürüyordu. O Batı ki tarihinde ilimle imanı, akılla dîni birbirinin düşmanı olarak telakki etmiş; ilmi, Adem'i cennetten kovdurtan "yasak meyve" olarak isimlendirmişti. Aklı imanın karşısına koyan Batı, tarihi boyunca imana sarılınca cahil, ilme sarılınca imansız kaldı. Bundan dolayıdır ki Batı, ortaçağda akılsız imanın günümüzde ise imansız aklın dengesizliğinde bocalayıp durmaktadır.

İslam ise ilmi imanın, aklı dinin olmazsa olmaz şartı kılarak en büyük imansızlığı 'cehalet' ve 'cahiliyye', en azılı kafiri de 'Ebu Cehil' (Cehaletin Babası) diye isimlendirerek ilmi imanla, cehaleti imansızlıkla özdeşleştirmiştir.

Akaidde, artık klasik tasnifler ve geçmişin literatürü tamamen yetersiz kalmaktadır. 1300 yıl önceki akidevi tasnifler bugün yaşanan hayatta karşılığını bulamamaktadır. Çünkü bu tasniflerin ortaya çıktığı çağda varolan fırkaların hemen hiçbiri, o günkü şekliyle bugün yaşamamaktadır.

Eğer batıl akide fırkalarından ve bid'at ehlinden, sapık mezhep ve tarikatlardan söz edilecekse, bugün artık esamesi okunmayan Haricilerden, Mutezileden, Cebriyyeden değil; Laisizmden, Liberalizmden, Kemalizmden,

Kapitalizmden, İtikadi Oportünizmden, Masonluk ve Rotaryenlikten, bunların akidevi hükümlerinden sözetmek gerekecektir. Birer mezhep ve din haline gelen bu gibi akımlara mensup olan kimselerin İslam inancına göre durumu ele alınarak akidedeki yeri tesbit ve tayin edilmelidir.

Hepsi de tarihteki benzerlerinden çok daha vahim birer akidevi sapmayı temsil eden bu eğilimler, çağdaş ilhad modasının ürünüdürler. "Ehl-i Sünnet" ve "ehl-i bid'at" kavramlarını bugün artık geçerliliği kalmamış klasik muhtevasından soyutlayarak onların içini bu çağdaş sapkınlıkları gözönünde bulundurarak yeniden doldurmak ve bu sayede hem ümmetin birliğine katkıda bulunmak hem de çağdaş sapmalara karşı koymayı kolaylaştırmak gerekmektedir.

Bu eserin amacı, bunca gurbetten sonra bireysel ve toplumsal tüm alanlarda şeytanın iktidarına son verip imanın iktidarına yeniden kavuşabilmek için şart olan îmanı tashih ve tamir seferberliğine katkıda bulunmak, bunun ilke ve usulünün ortaya konulmasına yardımcı olmaktır.

Bu sayededir ki imanın tahrif ve tahribi durdurulacak, şimdilerde şiddetli esen laik ilhad modasını insanımız en az zayiatla atlatabilecektir.

İktidarsız imanların mümin yüreklerde mahkum olduğu bir çağda özgür bir imana kavuşabilmenin yolu Allah Rasulü'nün çağrısına uymaktan geçiyor. Bu çağrıyı tekrarlıyoruz:

"İmanlarınızı yenileyiniz!"

Mustafa İslamoğlu

Küçükköy, Ocak 1993

Birinci Bölüm

İMANIN TARİHİ

İNSAN VE EMANET

İmanın tarihi, insanın da tarihidir.

Sözgelişi bir *itoğulları tarihi* olsaydı bu tarihin en belirgin özelliği "kemik kavgası" olurdu. Ne ki insan şerefli bir varlık, hem de mahlukatın en şereflisi. Bu nedenle *insanoğulları tarihi*nin bel kemiğini "ekmek kavgası" teşkil etmez. Eğer sözkonusu tarihin etrafında döndüğü bir eksen varsa bu eksen "iman"dır ve kavganın adı da "iman kavgası"dır.

Bu hükmümüzü isbat için insanoğlunun bilinen tarihine şöyle bir göz atmak yeterlidir.

İnsanlık tarihini yazacak olanların başvuracağı en sağlıklı bilgiler, sözkonusu tarihi yaratanın verdiği yakînî bilgilerdir. Tarih öncesi çağlara ait bilgileri vahiy dışında öğrenebileceğimiz başkaca bir kaynak da bulunmamaktadır zaten.

Vahiy, çok uzun bir zaman diliminde gerçekleşen varoluş sürecinin insan öncesi dönemi hakkında çok az bilgi verir. Bu çok uzun sürecin son halkasını teşkil eden insanlaşma ve onun bugüne kadarki tarihi, varoluş sü-

reci içerisinde çok ama çok az bir zamana tekabül eder. Bu azlık evrenin yaşına göredir. Değilse "toprak"la başlayıp en gelişmiş yapısıyla "insan oluşla" sonuçlanan insanın yaratılış süreci de kendi içerisinde herhalde çok uzun bir zaman diliminde gerçekleşmiş olsa gerektir.[1]

İşte vahyin eksen aldığı ve en çok ilgilendiği zaman dilimi varoluş süreci içerisinde çok küçük bir parçayı teşkil eden *insanlık tarihi*ne ait bu zaman dilimidir. Bu da gösteriyor ki vahyin ekseni de, mahlukatın ekseni de insandır ve uzun varlık tarihi içerisinde kısa bir yer tutan son halkanın kıymeti de onun baş aktörü olan insandan gelmektedir.

Bütün bunlardan çıkaracağımız sonuç şudur: Varoluş sürecinin belirleyici unsuru *insan*, bu sürecin son halkası olan insanlık tarihinin belirleyici unsuru da *iman*dır. Ve insan, iki kıyamet arasında, imanının imtihanını vermek ve İlahî senaryodaki rolünü gereği gibi oynamak için tarih sahnesine çıkan baş aktördür.

"**Biz emaneti göklere, yere ve dağlara sunduk. Kaçındılar onu yüklenmekten ve korktular on**(un sorumluluğun)**dan. Ve insan yüklendi onu.** (lakin emanete sürekli ihanet etti.) **Çünkü o çok zalim, çok cahildir.**" (33/72)

Emanetin ne olduğu konusundaki rivayetlere girmeyeceğiz. Buna irade denilebilir. Akıl ve seçme özgürlüğü denilebilir. Din denilebilir. Lakin Kur'an'ı yine kendisine tefsir ettirecek olursak sözkonusu emanetin "*Allah'ın yeryüzündeki hilafeti*" olduğunu anlamakta zorluk çekmeyiz. Zaten aklın, seçme özgürlüğünün ve iradenin de hikmeti *hilafettir*. Bunlar *emanettir*. Allah'ın yeryüzün-

---

*1. Bu yaratılış sürecini şu ayet çok güzel özetler: "**O ki seni düzen vererek** (aşama aşama süreçlerden geçirip), **ölçülü bir biçime sokarak yarattı**" (82/7)*

deki temsilciliği demeye gelen bu emaneti yüklenen varlık, doğal olarak yaratılmışların en şereflisi olma hakkını da elde etmiş olacaktı. Çünkü *varlığın en şereflisi* olan Allah'ın yeryüzündeki temsilcisi de *mahlukatın en şereflisi* olacaktı.

Yani eşyanın gayesi insan, insanın gayesi de Allah'tı. Eşya insanın hizmetine verilmiş,[2] insan da Allah'ın hizmetine... Seçilen insan, şerefini, kendisini halife seçen Allah'tan alıyordu. Çünkü insanı yeryüzünün halifesi seçen O'ydu.[3]

Bu seçimin gerçekleşmesinde insan hepten sorumsuz ve devre dışı değildi. Sünnetullah gereği bu seçimi hak edecek birşey yapması gerekiyordu. Allah'ın yeryüzündeki temsilciliği olan hilafet bir ödüldü ve hiçbir ödül sebepsiz verilmezdi. İşte biz bu sebebi de vahiyden öğreniyoruz:

"**Rabbin, Ademoğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini aldığı ve onları kendilerine şahit tutarak: 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?' dediği zaman demişlerdi ki: 'Evet, şahidiz!' Kıyamet günü 'biz bundan habersizdik' demeyesiniz.**" (7/172)

İnsan tekinin tarihi, cesedinin ömrüyle sınırlı değildir, bu bir gerçek. İnsan yalnızca "beşer" olsaydı belki o zaman geçerli olurdu bu. Ama insanın bir dünyadan önceki hayatı (mazi) bir dünya hayatı (hâl) ve bir de dünyadan sonraki hayatı (istikbal) var. Yani insan üç ayrı âlemin ölümsüz yolcusu... Ruhlar âlemi, fânî âlem, bâkî âlem.

Kimsenin elinde dünyadan önceki ve sonraki hayatı hakkında kesin bilgileri yok. Bu ancak vahiyle mümkün.

---

2. *Hud (14) /32-33; Nahl(16) /11.*
3. *"O'dur sizi yeryüzünün halifeleri yapan." En'âm (6) /165.*

İşte bu ayet insanın tarihine ilişkin bir sırrı açıklıyordu; Allah'ın "**kendi ruhumdan üfledim**" (15/29) dediği, insanı ölümsüz kılan İlahî öz olan ruhun tarihine...

Rabb olarak bir Allah'ı kabul edip "ilk misak"da[4] İlahî sözleşmeyi imzalayan insan yeryüzünde Allah'ı temsil etme göreviyle onurlandırılıyordu.[5] Allah insanı yalnız halife seçmekle kalmıyor bu görevi gereği gibi icra edebilmesi için de onun hayati ihtiyaçlarını karşılayacak imkanlar bahşediyordu.[6]

Artık böylesine soylu bir göreve getirilen insan emrine verilen yeryüzünü imar etmeliydi.[7] Çünkü onlar yeryüzündeki iktidarı Allah adına teslim almış olan seçilmiş "Ümmet" idiler. Meşrûiyyetini Allah'tan aldıkları bir iktidarla gayr-ı meşru bir iş yapmaya kalkacak olurlarsa hilafet emanetine ihanet etmiş olurlardı. Bu durumda Allah onlardan emaneti alır ihanet etmeyecek birilerine verirdi.[8]

Hilafet emanetini omuzlarında taşıyanlar yeryüzünün sadece maddi imarıyla değil bireysel, toplumsal, sosyal, siyasal tüm alanlardaki manevi imarıyla da görevliydiler:

"**Onlar öyle kimselerdir ki kendilerine yeryü-**

---

4. Mutezile mezhebi ve Ebu Mansur Maturidi ilk Misak'ı reddedenlerden. Maturidi reddine ciddi bir delil getirmemekte, ayeti te'vil etmektedir. Pezdevi, s.305.

5. İlk Misak konusunda muttasıl senetle rivayet edilen bir hadiste Allah zürriyyetlere akıl ve hayat verdikten sonra sözkonusu muhavere-nin cereyan ettiği, lakin Allah'ın sorusuna "evet" diyenlerin bir kısmı iman ederek bir kısmı da inanmadan zoraki "evet" dedikleri nakledilir. İbn Hanbel, Müsned, I/272, V/239.

6. A'raf (7) /10.

7. Hûd (11) /60.

8. Hûd (11) /57.

zünde iktidar verdiğimiz zaman namazı ikame ederler, zekatı verirler, iyiliği emredip kötülüğü yasaklarlar." (22/41)

Allah'ın yeryüzündeki gerçek halifesi "ümmet"tir.[9] Bu nedenledir ki ümmeti yönetecek fertleri ümmet seçer ve o fertler de ümmetin halifesi olurlar; Allah'ın halife kıldığı ümmetin:

"Umulur ki Rabbiniz düşmanınızı yok eder ve onların yerine sizi yeryüzüne halife kılar da nasıl davranacağınıza bakar." (7/29)

Bugün ümmet Allah'ın hilafetini yeryüzünde gerçekleştirecekse eğer, bunu teknolojik ve maddi alandaki üstünlüğüyle değil, daha çok çağdaş uygarlığın iktidarından alaşağı ettiği iman ve ahlakı yeniden iktidar mevkiine geçirerek gerçekleştirecektir.

Allah insanı yeryüzündeki halifesi seçerken onun bu makamda bulunuşunu bir takım şartlara bağlamıştır. Kendisine şirk koşmamak,[10] ayetlerini yalanlamamak,[11] onun yolundan yürümek ve geri dönmemek[12] bu şartlardan bazıları. Eğer Allah'ı yeryüzünde vekaleten temsil eden insan kendisinin bir "vekil" olduğunu unutur da bir "asıl" gibi davranmaya kalkarsa haddini aşmış, emanete ihanet etmiş olur. Çünkü insan herşeyini, ama herşeyini kendisini halife atayan Rabbine borçludur.

---

9. Kur'an'da bir tek yerde tekil olarak Hz. Davud (a) için kullanılan halife kavramı (38/26) genellikle toplumlar, cemaatler ve ümmetler için kullanılmıştır. Gerçekte Allah'ın yeryüzündeki halifesi fertler değil emaneti taşımaya layık olan toplumlardır. Onun içindir ki raşid halifeler kendilerini Allah'ın halifesi olarak isimlendirmemişlerdir. Allah'ın halifesi olduğunu ilk söyleyenler hilafeti saltanata dönüştüren Emevi hanedanı olmuştur.

10. Zümer (39) 65; Muhammed (47) 19.

11. A'râf (7) 147.

12. Bakara (2) 217.

O Rabb ki, her şeyin yaratıcısı O'dur;[13] yerin, göğün ve o ikisi arasında bulunanların tüm tasarrufu O'na aittir.[14] O hakimiyet alanında ortak tanımaz.[15] İnsanı halife seçen de, halifelik görevini gereği gibi ifa edebilmesi için ihtiyaç duyduğu ortamı yaratıp göğü, yeri ve o ikisi arasında bulunanları insanın emrine âmâde kılan da yine O'dur.[16] İnsan, yaşamak için elde etmek zorunda olduğu rızkı bile O'na borçludur.[17]

O mülkünü istediğine verir.[18] Bu nedenle halifelik görevini ırkının üstünlüğünü savunan şeytana değil de, meleklerin muhtemelen önceden yaşanmış olumsuz bir tecrübeden kaynaklanan itirazlarına rağmen[19] insana vermiştir.

İnsan, Allah'ın yeryüzündeki halifeliği seçimini kazandığı gün ilk düşmanını da kazanmıştır: Şeytan.[20]

Allah meleklere yeni görevinden dolayı insanlığın temsilcisi olan Adem'e saygı ve tazimlerini sunmalarını emrettiği zaman şeytan Allah'a inandığı, onun izzetine iman ettiği halde[21] hükmüne boyun eğmemiştir:

"**Meleklere 'Adem'e secde edin!' dediğimiz zaman hemen secde ettiler. Yalnız İblis karşı geldi, gururlandı, kafirlerden oldu.**" (2/34)

---

13. En'âm (6) /102.

14. Mâide (5) /17, 120.

15. İsrâ (17) /111.

16. Lokman (31) /20; Câsiye (45) /13.

17. Sebe' (34) /24; Fâtır (35) /3.

18. Bakara (2) /247.

*19. "(Melekler) **Sen yeryüzünde bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın demişlerdi.**" (2/30)*

*20. "**Şeytanın adımlarını izlemeyin, çünkü o sizin apaçık düşmanınızdır.**" (2/168, 208; 6/142)*

*"**Elbette şeytan sizin düşmanınızdır, siz de onu düşman edinin.**" (35/6)*

*"**Şeytana ibadet etmeyin, o sizin apaçık düşmanınızdır.**"(36/60)*

21. A'râf (7) /16.

Gerçekte Allah, Şeytan'ın zannettiği gibi, Adem'in aslı toprak olan bedenine secde ettirmiyordu melekleri. Aksine meleklerin önünde yerlere kapandıkları şey insanı beşerlikten çıkarıp "insan" eden Allah'ın kendisinden üflediği yaratılmamış ruh idi.

Ve savaş o gün başladı. Bu, evren tarihinin en uzun süren iktidar mücadelesiydi. Bu savaşın tarafları iman ve şeytan, savaşalanı da insandaki dünya ve dünyadaki insan idi.

İnsan'la şeytan arasındaki ezeli rekabet, hilafet emanetini insanın üstlenmesiyle başladı ve o gün bu gündür sürmektedir.

Şeytanın insanı düşürdüğü ilk tuzak "mükemmelleşme" ve "ebedileşme" tuzağı oldu. İnsanı en büyük zaaf noktalarından yakalayan şeytan ondaki bu zaafları iyi kullanmasını becerdi:

"**Derken şeytan çirkin yerlerini kendilerine göstermek için onlara fısıldadı: 'Rabbiniz başka değil, yalnızca birer melek ya da** (cennette) **ebedi kalıcılardan olursunuz diye size şu ağacı yasakladı.' Ve onlara; 'Ben size öğüt verenlerdenim elbet' diye de yemin etti.**" (7/20-21)

Şeytan Adem'i ve eşini düşürdüğü mükemmelleşme ve ebedileşme tuzaklarına onların oğullarını da düşürmek için elinden geleni esirgememiş, bunda büyük bir başarı da elde etmiştir.

Bugün iman eden ve salih amel işleyen insanları bekleyen en büyük tuzakların başında gelmektedir *mükemmelleşme* zaafı. Her şeyin mükemmelini isteyen, başka-

sının ya da kendisinin yaptığı işlerde mükemmellik arayan insanların, bunu başaramayınca -ki bu mümkün de değildir- işi hepten terkettikleri çok görülmüştür.

İman ve şeytanın iktidar mücadelesinde savaş alanı insanın kendisi, bir başka deyişle "beden ülkesi"dir. İman ve şeytan arasındaki iktidar savaşının en çetini, sözkonusu ülkenin başkenti olan *kalpte* meydana gelir. Eğer bu mücadeleden iman başarıyla çıkar da şeytanın iktidarını altedip kendi iktidarını kurarsa beden ülkesinin taşrası olan göz, kulak, dil, dudak, el, ayak hep bu merkezî iktidarın kontrolünde olacaklardır. İmana boyun eğecekler, onun iktidarını pekiştirecekler, en ücra hücrelere varana dek bedenin tamamı üzerindeki imanın mutlak hakimiyetini gerçekleştirip; duyguyu, düşünceyi ve eylemi iman yönlendirmeye başlayacaktır.

Bu aşamada iktidar mücadelesinin bireysel safhasından toplumsal safhasına geçilerek imanın toplumsal iktidarı için aynı mücadele bu kez de dış coğrafyada verilecektir.

Yok beden ülkesinin başkentinde kopan iktidar savaşını şeytan kazanırsa, bu kez de tersi olacak, tüm organlar ve onların ürünü olan duygu, düşünce ve eylem şeytanın iktidarına hizmet eder hale gelecektir.

İman ve şeytanın iktidar mücadelesi sırasında her iki rakip gücün de hem dahili hem harici yardımcı unsurları, asli ve yedek kuvvetleri vardır. İktidar mücadelesinin sonucunu çoğunlukla bu dahili ve harici güçler belirler. İlim, feraset, basiret, vicdan, fikir gibi dahili müsbet güçler iktidar mücadelesinde imana doğrudan destek sağlayacak, iktidarda ise bunun devamı için gerekli yardımı yapacaktır. Cehalet, hamakat, fikri sefalet, vesvese, suizan, nefret, adavet gibi dahili menfi güçler de şeytana taktik ve lojistik destek sağlar.

Sözkonusu iktidar mücadelesinin sonucunu etkileyen harici güçlerin en büyükleri beş duyu, eylemler ve çevredir. Bunlar niteliğine göre imanın da şeytanın da yanında yer alabilirler. Allah'ın hidayetinin de yardımıyla gönülde meydana gelen "tasdik" İman'ın bedende yaptığı inkılaptır. "Şirk" de şeytanın iktidar mücadelesinde kullandığı darbe yöntemlerinden biri.

Bazen bu ülkede iktidar boşluğu olur, ya da beden ülkesi iktidar odakları tarafından parçalanır. Bu durumda nifak ortaya çıkar. Çelişki ve trajedi başlar. Örneğin duyguyu iman, aklı şeytan yönlendirir ve bu ikisi arasında kıyasıya bir mücadele başlar. Bu mücadele iman lehine sonuçlanabileceği gibi şeytan lehine de sonuçlanabilir.

Yine beden ülkesindeki iktidar boşluğunun olumsuz sonuçları için verilebilecek bir başka örnek de inanç–eylem çatışması. Beden ülkesinin başkenti yürek imanın elinde olduğu halde bu ülkenin taşrasını kontrolden aciz kalabilir. Bu da imanın iktidarının zayıflığının bir göstergesidir. Daha doğrusu bu iktidarın "iktidarı" yoktur. Onun için de iman göze fer, dize derman, dile ferman olarak yürümemekte, ferdin eylemlerinin tek belirleyicisi olamamaktadır. El ve ayak, göz ve kulak merkezî iman iktidarına karşı birer asi ve şaki konumundadırlar. Bu durumda ya merkezi iktidar şeytani taşrayı kontrol altına alıp hükmünü oralarda da geçerli hale getirecek ve iktidarını sahici kılacak, ya da şeytani taşranın yıkıcı eylemlerine dayanamayıp iktidarı ona teslim edecektir.

Kötü çevre, zulüm, haksızlık, kötü ahlak ve Allah'a isyanın her çeşidi şeytana iktidar yolunu açar ya da varolan iktidarını pekiştiren lojistik ve taktik dış desteği sağlarken; ibadet, itaat, cihad, sadakat, sabır, sebat, fikir, zikir, şükür, gayret, şecaat ve her tür fazilet de imana iktidar yolunu açan ya da varolan iktidarını pekiştiren lojistik ve taktik dış testeği sağlayacaktır.

Bu mücadele bedenlerde başlar lakin bedenlerle ve fertlerle sınırlı kalmayıp doğal olarak topluma ve çevreye de yansır.

İman ve şeytan iktidar savaşını kazanmak için içte olduğu gibi dışta da örgütlenirler. Kur'an, imanın oluşturduğu örgüte "hizbullah" (Allah taraftarları), şeytanın oluşturduğu örgüte de "hizbüşşeytan" (şeytan taraftarları) adını vermektedir.[22]

Şeytanın, Ademoğulları içerisinden kendisine bulduğu ilk taraftar öyküsü Kur'an'da anlatılan Kabil'dir.

Kabil vermekle sınanıyordu; *Allah yolunda infak etmekle.* O bu sınavda Habil karşısında sınıfta kalmıştı. Habil ise "mal" sınavını başarıyla vermiş ikinci aşama olan "can" sınavına girmeye hak kazanmıştı. Kabil sınavı kaybeden her zalim gibi zora, teröre başvuruyordu.

İmanın, nefsin onca aldatma ve ayartmalarına karşın kazandığı bu zafer şeytanın hiç de hoşuna gitmemişti. Onun için kendi taraftarı Kabil'i Allah taraftarı Habil'i öldürmesi için örgütlüyordu. Ve sonuç öyle oldu.

Hizbullah ilk şehidini kazanmış, Habil başarıyla verdiği "mal" sınavından sonra girdiği "can" sınavını da yine başarıyla vererek "şehadetname"sini almıştı. O bir şehiddi artık; hayat okulunu üstün dereceyle tamamlayıp ödüllendirilen bir şehid...

O gün bu gündür şeytan ve taraftarları kaybettikleri her insanlık sınavında bu sınavı kazanan erdemliler ordusunun yiğit erlerine karşı zora başvurmaktan bir an geri durmadılar. *Hizbüşşeytan* öldürmeye *hizbullah* da ölmeye doymadı.

İktidar bu iki odak arasında sürekli el değiştirdi. İç iktidarlarını şeytana kaptıran fertler artınca onların

22. *Mâide (5)/56; Mücâdele (58)/19.*

içinde yaşadığı toplumun halini de Allah değiştiriyor ve toplum şeytanın iktidar olduğu bir toplum haline geliyordu. Sosyal değişmenin en değişmez kuralıydı bu:

"**Bu böyledir! Ki bir toplum nefislerinde bulunanı değiştirmedikçe Allah da onlara verdiği** (iman) **nimetini değiştirmez. Allah işitendir, bilendir.**"(8/53)

Şeytan, toplumun iktidarını tamamıyla eline alınca Allah, nebisi Hz. Nuh'u şeytan iktidarını yıkıp iman iktidarını yeniden gerçekleştirerek insanı asli kimliğine döndürmek için gönderdi. Şeytan taraftarı olarak kalmayı Allah taraftarı olmaya tercih edip bu tercihlerinde sonuna kadar direnen Nuh kavmi, insan mutluluğunun önüne gerilen bir engel olmuştu ve bu engel kaldırılıp iman adlı mutluluk insana ulaştırılmalıydı.

Sonunda bu engel kozmik ve tabiî güçlerin de katıldığı küresel bir operasyon sonucu insanla iman arasından kaldırıldı. İnsanı çok seven Allah, insanın mutluluğunun önüne gerilen herşeyden de nefret ediyordu; bu şey insan bile olsa:

"**Ne zaman ki bizi kızdırdılar, öç aldık onlardan, boğduk hepsini.**" (43/35)

İbrahim (a) hizbullahın, Nemrud ise hizbüşşeytanın kendi çağlarındaki liderleriydiler. Biri *imanın iktidarı* için diğeri *şeytanın iktidarı* için savaş veriyordu. Ne ki hizbüşşeytan her zaman olduğu gibi ona karşı da devlet terörü estirmişti.

Nemrud'un ateşe attığı İbrahim değil iman'dı. Fakat Nemrud ne bilecekti imanın yanmayacağını. Evet, iman her durumda olduğu gibi bu kez de ateşlerde sınanarak sınavını başarıyla veriyor, yakılıp yokedilemeyeceğini bir kez daha isbat ediyordu.

İman ve şeytanın iktidar mücadelesinden bir an boş kalmayan tarih sahnesinde bu kez de Musa (a)'yı görüyoruz. O, nefislerinde olanı değiştirip hilafete aday olduğunu isbatlayan Beni İsrail'in başında, hizbüşşeytanın çağındaki lideri Firavun'a karşı verdiği mücadeleyi İslami hareketin cansız üyeleri olan deniz, ırmak ve ağaçların da yardımıyla başarıyla sonuçlandırıyordu.

İmanı yeryüzünde iktidar etme görevi İsrailoğulları'na verilmişti.[23] Ne ki çok sürmedi. İsrailoğulları "*yahudileşme temayülü*"ne fena halde kapılmıştılar. Peygamberleriyle pazarlığa girişiyorlar, kitapları hakkında aralarında ihtilafa düşüyorlar,[24] imar etmekle görevli oldukları yeryüzünde bozgunculuk çıkarıyorlar,[25] hakkı batıla karıştırıp bile bile gerçeği gizliyorlar,[26] emeksiz zahmetsiz kendilerine gönderilen İlahî rızıkla yetinmeyip "hani bunun soğanı, sarımsağı" diyorlar,[27] Peygamberlerine "Sen ve Rabbin gidip düşmanla savaşın biz burda bekleriz" diyorlar,[28] kitabın ayetlerinin bazısına iman edip bazısını inkar ediyorlar,[29] emrolundukları halde iyiliği emredip kötülüğü yasaklamıyorlar,[30] peygamberlerini acımasızca öldürüyorlar,[31] maddeyi putlaştırıyorlar,[32] Allah'ın koymadığı helaller ve haramlar ko-

---

23. *"**Ey İsrailoğulları, hatırlayın ki size nimet verdim ve üstün kıldım sizi alemlere.**" 2/47 Çünkü İsrail oğulları Allah'a söz vermişlerdi: "**Ey İsrailoğulları, hatırlayın size verdiğim nimetimi, bana verdiğiniz sözü tutun ki ben de size verdiğim sözü tutayım.**" 2/40*
24. *Hûd (11) /110.*
25. *Bakara (2)/60-61.*
26. *Bakara (2)/42.*
27. *Bakara (2)/61.*
28. *Mâide (5) /24.*
29. *Bakara (2)/85.*
30. *Âl-i İmrân (3) /114.*
31. *Âl-i İmrân (3) /112.*
32. *Tâhâ (20)/87-88.*

yuyorlar,[33] dinî ve siyasî önderlerini kutsayıp putlaştırıyorlar,[34] milliyetçilik batağına saplanıp İsrailoğullarının üstünlüğü fikrini savunuyorlar,[35] İlahî vahyin işportacılığını yaparak Allah'ın ayetlerini pazarlıyorlar[36] ve hepsinden beteri kitaplarını tahrif, imanlarını tahrip ediyorlardı.[37]

---

33. Âl-i İmrân (3) /93.
34. Tevbe (9) /31.
35. Bakara (2) /80.
36. Tevbe (9) /9.
37. Âl-i İmrân (3) /78.

Dinlerini tahrif edip tamamen "yahudileşen" İsrailoğulları bütün bu yaptıkları rezaletlere rağmen İlahî temsilcilik görevinin hâlâ kendilerinde olduğunu ısrarla savunuyorlardı.

Halbuki onlar imanın iktidarını hem nefislerinde hem toplumlarında yıkarak şeytanı iktidara getirmişlerdi. Yaptıklarından dolayı başlarına gelen korkunç belalardan, katliamlardan, toplu sürgünlerden[38] ve kanlı işgallerden de ibret almamışlardı.

Allah, İsrailoğullarının tahrif ettikleri İlahî mesajı tamir etmek ve tamamlamak için Hz. İsa'yı gönderdi. O, İsrailoğulları toplumunda imanı yeniden iktidar edecekti. Tahrif edilmiş Musa şeriatının müceddidiydi O. Tahribe tamirle, tahrife tecditle karşı koyacaktı.

Ne ki müceddit (yenileyici) Hz. İsa'nın en büyük düşmanı muharrif (tahrif edici) İsrailoğulları toplumu olmuştu. Müceddidlere muharriflerin gösterdiği düşmanlı-

38. *Babil kralı Nabukadnezar'ın İsrailoğulları'nı toplu sürgüne tabi tutması, Roma İmparatoru Titus'un Filistin'de korkunç bir yahudi katliamı yapması hatırlanmalı.*

ğı, en azılı kafirler, müşrikler ve dinsizler göstermemişlerdi.

Ashab-ı Uhdud (Hendek ehli) olayı bu düşmanlığın en müşahhas örneğiydi. Bize Kur'an'ın haber verdiği[39] bu olay sırasında Hz. Musa ümmetinin muharrifleri Hz. İsa ümmetinin müceddıtlerini kadın erkek, çoluk çocuk, genç ihtiyar demeden içi ateş dolu hendeklerde canlı canlı yakacaklar ve yaptıkları bu korkunç cinayetleri hendeklerin etrafına kurulup zevkle seyredeceklerdi.[40]

Bu, tarih boyunca böyle olmuştur; *muharrifler müceddıtlerin en şiddetli düşmanı olagelmişlerdir.* Sözkonusu tarihi kural Allah Rasulü'nün getirdiği mesaja karşı da geçerliydi.

Tarihen sabittir ki müşrikler İbrahim dininin muharrifleri idiler. İnançları hanif dinin tahrif edilmiş biçimiydi. Bu gerçeği bizzat Kur'an'dan öğreniyoruz. Onlar Allah'a inanıyorlar, putları da O'nunla kendi aralarında bir şefaatçı olarak görüyorlardı.[41] Yerin ve göğün Rabbinin Allah olduğuna, herşeyin gerçek sahibinin O olduğuna inanıyorlardı.[42] Yine müşrikler de şeytan gibi Allah'ın izzetine ve ilmine iman ediyorlardı.[43] Ayrıca cünüplükten temizlenmek için yıkanıyorlar, ölülerini yıkıyorlar ve kefenliyorlar, yine ölülerine Allah'tan rahmet diliyorlar, sünnet oluyorlar,[44] Kabe'yi tavaf ediyorlar,

---

39. Burûc (85) /1-8.

40. Olay, miladî I. Yüzyılda Hicaz'la Yemen arasında bir bölge olan Necran'da meydana gelmiştir. Necran devletinin Yahudi lideri Zûnüvas, olayın baş kahramanıdır. Bu korkunç işkence, Hz. İsa'nın getirdiği saf İslami mesajı boğmak yerine daha da güçlendirmiş, çok geçmeden bölgenin tamamı bu mesaja teslim olmuştur.

41. Yûnus (10) /18.

42. Mü'minun (23) /84-90.

43. Zuhruf (43) /9.

44. el-Milel ve'n-Nihal, III/246-249.

Hacerü'l-Esved'e saygı gösteriyorlar, sa'y yapıyorlar, kurban kesiyorlar, Hz. İbrahim'in hatırasına tazim ve hürmet gösteriyorlardı.

Bütün bunlara rağmen atası İbrahim'in müjdesi olduğunu ve onun dininin müceddidi olduğunu ısrarla vurgulayan[45] Hz. Muhammed (s)'e karşı başka hiçbir kavmin ve zümrenin göstermediği düşmanlığı gösteriyorlardı. Evet tarih bir kez daha tekerrür etmiş, müceddidlerin en büyük düşmanı yine aynı inancın muharrifleri olmuştu. Garip ama gerçek.

Bu acı gerçek o gün olduğu gibi bugün de bütün çıplaklığı ile yaşanmakta, bundan böyle de yaşanmaya devam edecektir. İmanın iktidarına alternatif olarak çıkartılan şeytanın iktidarı hep *dine karşı dinsizlik* kisvesi altında değil bazen de *dine karşı din* kisvesi altında pazarlanacaktır. Ancak kesin olan birşey daha var: Muharriflerle müceddidler arasındaki bitimsiz mücadeleyi tarih boyunca hep müceddidler kazanmıştır.

Her başarıda olduğu gibi elbet bu başarının bedeli de hayli yüksek olmuştur. Ne ki sözkonusu bedel ödendiğinde elde edilecek şey ebedi saadetin ta kendisidir. Bunun en çarpıcı örneği İbrahim dininin en büyük müceddidi olan Allah Rasulü'nün bu dinin muharrifleri olan müşriklere, Yahudilere ve Hristiyanlara karşı verdiği İman mücadelesinde, tarihin yatağını değiştirecek çaptaki başarısıdır.

İmanın iktidarıyla sonuçlanan bu mücadelenin en büyük kahramanı yine *imanın* kendisidir.

---

45. En'âm (6) /161.

İslam akidede, rububiyette, uluhiyyette, düşüncede, eylemde, ibadette ve siyasette, özetle tüm alanlarda TEVHİD'i öngören bütüncül bir hayat nizamıdır.

Tevhid akidesinin nübüvvet planındaki son büyük müceddidi Hz. Rasul aleyhisselam, *İmanın iktidarı* ameliyesine önce bireylerden başladı.

Bu dönemde insanlar yalnızca iki kısımdı: Mü'min ya da müşrik.

Kısa sürede şahsiyet safhasından cemaat safhasına geçen ilk İslam toplumu bir yandan da kadrolaşmaya çalışıyordu. Mekke'deki varlığı sürekli tehdit altında bulunan Müslümanlar alternatif mekanlar oluşturarak oralarda kadrolar bulundurmak istiyorlardı.

Önce Necaşi'nin Habeşistan'ı, ardından Yesrib. Nübüvvetin 12. yılında alınan ilk biat aynı zamanda *kurumlaşma safhasına* geçildiğinin de habercisiydi.

Biattan evvelki uygulama *herkesin başının çaresine bakması* biçiminde özetlenebilirdi. Bu dönemde tevhid vicdanlarda ve lisanlardaydı; henüz sosyal ve siyasal bir

kimliğe dönüşmemişti. Bu nedenle işkenceler altında inleyen Yasir ailesini, müminlere olan şefkatini Allah'ın tescil ettiği Rasulullah ancak şöyle teselli edebiliyordu:

"Sabredin ey Yasir ailesi, durağınız cennettir."[46]

Biat alındıktan sonra başlayan kurumlaşma kısa zamanda hicretle "devlet"e ulaşacaktı. İmanın siyasal hakimiyeti demeye gelen devlet safhasıyla birlikte önceleri mü'min ve müşrik'ten oluşan iki sınıfa bir üçüncüsü daha eklendi: *Müslim.*

Müslim, İslam Devletinin hakimiyetini kabul ettiği, onun hükmüne siyasal anlamda teslim olduğu halde henüz iman kalplerine inmemiş, iç iktidarlarını değiştirememiş kimselere verilen isimdi: **"Bedeviler 'iman ettik' dediler. De ki: Hayır iman etmediniz ama müslüman olduk deyiniz, çünkü henüz iman kalplerinize girmedi."** (49/14)

Nübüvvetin son yıllarına doğru bütün bu isimlerin de ifadeden aciz kaldığı standart dışı inançlar ve kişiler ortaya çıkmıştı. Bunun en çarpıcı örneği Peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkıp Yemame'de İslam ordusuna yenilerek öldürülen İbn Habib el-Hanefî idi. (Öl: 12h./633 m.)

Kabilesi Hanife oğullarının desteğini alan el-Hanefî Allah'a, Kur'an'a, peygambere, meleklere, kadere hülasa inanılacak her şeye inanıyordu. Taraftarları mescidler inşa ediyor, el-Hanefî onlara imamlık yapıyordu. Bir tek isteği vardı: Kendisinin de peygamber olarak kabul edilmesi. Bu adam ve taraftarları mevcud itikadi şablonların hiçbirine bu haliyle uymuyordu. Rasul ve ashabı da ona bu şablon dışında yeni bir isim buldular: "Müslümancık" (Müseylime).[47]

---

46. İbn Hacer, el-İsabe, II/512.

47. Müseylime'nin Hicretin 10. yılında Allah Rasulüne yazdığı mektup şöyleydi: "Allah'ın Rasulü (Müseylime)'nden Allah'ın Rasulü

İslam'ın hakimiyetine kayıtsız şartsız teslim olup bu teslimiyetini "biat"la imza altına aldığı halde sözleşmenin şartlarını yerine getirmeyen bir takım insanlar çıkmaya başladı. Bunlardan bazılarının zaafı imanları sağlam olduğu halde yalnızca amelde, diğer bir kısmınınki ise daha derinlerde, kalbde idi. Daha önce geçerli olan mümin, müşrik ve müslim/müseylime adlarından oluşan üçlü tasnif bu yeni zümreyi açıklamakta yetersiz kalıyordu. Bu kez itaatsizliği amelî zaafından kaynaklanana "fasık", imani zaafından kaynaklanana "münafık" adı verildi.

Bu sınıflar arasında kesin ve keskin duvarlar yoktu. Hem hiç kimse bu sıfatlardan hiç birini anadan doğma üzerinde taşımıyordu. O yüzden Uhud'a mü'min bir sahabi olarak gelenlerden bazıları amelleri neticesinde münafık bir fasık olarak döneceklerdi.[48]

Bu tasnifler islam cephesinin genel görünümünü veriyor. Bir de diğer cephe var, küfür cephesi. Bu cephede de ortaya çıkan yeni durumlar yeni isimlere ihtiyaç duyurmuştu. Mekke'de müşrik deyince kimlerin kastedildiği açık seçikti. Medine'ye gelindiğinde iki yeni zümreyle karşılaşıldı. Yahudiler ve az da olsa Hristiyanlar.[49]

Muhammed'e: Selam sana!... İmdi ben bu işte sana ortak oldum. Toprağın (devlet) yarısı bizim yarısı da Kureyş'in. Lakin Kureyş haddi aşıp tümünü elinde tutuyor." Rasulullah'ın bu mektuba cevabı şöyleydi: "Rahman Rahim olan Allah'ın adıyla: Allah'ın Rasulu Muhammedden sahtekar Müslümancık'a: Selam hidayete tabi olanlara olsun. İmdi derim ki: "Toprak Allah'ındır. Kullarından dilediğini ona mirasçı kılar. Akıbet müttakilerindir." Müseylime Halid b. Velid komutasındaki bir ordu tarafından yenildi ve öldürüldü. (Zirikli, el-A'lam, VII/226)

48. ***"Allah mü'minleri üzerinde bulunduğunuz durumda bırakacak değildir, pisi temizden ayıklayacaktır."*** *3/179.*

49. *Bazı tarihciler, hicret sırasında Medine'de son Hristiyanın da ölümüyle hiç Hristiyan kalmadığını iddia ederler.*

Bu yeniler akide ve amelde oldukça farklı olmakla birlikte tavır ve davranış, düşmanlık ve karşı oluşta müşriklerle aynı gözede buluşuyorlardı. Bu ortak noktalarından dolayı topunu birden "kafir" olarak adlandıran Kur'an, farklı noktalarından dolayı da onları müşriklerle bir tutmayarak "ehl-i kitap" genel adı altında değerlendirecektir.

Müslümanların ve kafirlerin hükmü belliydi. Münafıklara gelince. Saadet Asrında münafıklar görünürde Müslüman gerçekte kafir olarak değerlendiriliyor fakat bunun yorumuna gidilmiyordu. İbn Mes'ud sahabenin bu tavrını sözkonusu ederek akide konusunda sahabe nesli için "tekellüfü en az olan kimselerdi" diyecektir.[50]

Bu dönemde İman marifet, tasdik, ikrar ve ameliyle topyekün "iman" olarak değerlendiriliyor, her hangi bir parçalamaya gidilmiyordu. Saadet Asrında akidenin en bariz vasfı sadeliğiydi. Çünkü herkes "lailahe illallah' demekle neye inanıp neyi inkar ettiğini, neyi kabul edip neyi reddettiğini, şahadetin kendisine ne gibi yükümlülükler getirip bunlar karşılığında nelerin vaad edildiğini iyi biliyordu.

Bu gerçeği iyi bilen sadece "lailahe illallah" diyenler değildi. Aynı zamanda onu dememekte diretenler de çok iyi biliyordu bu cümlenin neleri kapsadığını ki zaten bu yüzden ölmeye dahi razı oldukları halde onu söylemeye, ona iman etmeye razı olmuyorlardı.

Biliyorlardı ki "lailahe illallah" bir hayat biçimi, bir dünya görüşü, kelimenin tam anlamıyla bütüncül bir nizamın anahtarıydı. Onu söylemek, uzun bir listenin altına imza atmak demekti. Lailahe illallah'la her şey bitmiyor, aksine her şey onunla başlıyordu. İşte bütün bunları biliyorlardı.

---

50. Cezerî, Camiu'l-Usul, I/293.

Bu şahadetin kapsamına Allah'ın son nebisi Hz. Muhammed ve onun şahsında tüm peygamberlere, Cebrail şahsında meleklere, Kur'an şahsında kitaplara, ahirete ve kadere inanmak da giriyordu. Bu maddelerin hiç biri "kelamlaştırılmamış", felsefesi yapılmamış, tartışılmamış, tahdit edilmemiş, özetle sulandırılmamıştı.

Rasul'ün vefatıyla birlikte bir takım olaylar ortaya çıktı. Bunlar "ridde olayları" adıyla bilinen ünlü Medine devletine isyan, onun egemenliğine başkaldırma olaylarıydı. İsyancılar bu egemenliğin sembolü olan "sadaka"yı[51] vermek istemiyorlardı.

Halbuki bu adamlar Müseylime gibi inanılması gereken tüm esaslara inanıp Allah'ın diğer emir ve yasaklarını kabul ediyorlardı. Bütün bunlara rağmen İslam devletinin yeni başkanı onları "mürted" ilan etmiş, onlarla devletin egemenliğini yeniden kabul edip sadakayı verinceye kadar[52] savaşılmasının vacip olduğuna hükmetmişti.[53]

---

51. Burada Sadaka'yı Medine İslam Devleti'nin egemenliğinin kabulünün bir sembolü olarak görmek ve bir tür "vergi" olarak anlamak daha doğru bir yaklaşımdır.

52. Bakara 154. ayetini bazı müfessirler zekat (infak) vermeyenleri Kur'an'ın kafir ilan ettiği biçiminde tefsir etmişlerdir.

*53. Rasulullah'ın vefatı üzerine zekat vermeyi reddeden kabileler "**Onların mallarından sadaka al ki, onunla onları temizlersin, yüceltirsin. Ve onlara dua et, çünkü senin duan onları sakinleştirir.**" 9/103 ayetini delil getirerek diyorlardı ki: "Biz sadaka veriyorduk peygamber de bizi temizliyor, arındırıyordu. O öldüğüne göre bizi temizleyemeyecek olana niçin zekat verelim?!" Ridde hadiselerine katılan hainlerin bir çoğu yaygın kanaatin aksine bilinen anlamıyla "mürted" değildiler. Zaten Halife "Vallahi Rasulullah'a verdikleri bir deve yularını dahi benden esirgerlerse onlarla sonuna kadar savaşırım" diyerek çıkmıştı yola. Bunlar içerisinden bazı kabileler zekatlarını bir kenara ayırdıkları halde yeni halifeye vermek istemiyorlardı, onun başkanlığını kabul-*

Hz. Osman dönemindeki karışıklıklara kadar ümmet içerisinde başkaca bir akidevi tartışmaya ve ihtilafa bir istisna dışında rastlanmaz. O istisna da "üstünlük" (efdaliyet) görüşü idi.

Efdaliyet meselesi ilk kez Hz. Rasul'ün irtihal günü Beni Saide sakifesinde yeni halifenin kimlerden olacağı, ya da başka bir deyimle kimlerden olamayacağı tartışmaları sırasında ortaya çıktı. Kureyş'ten olanlar halifenin Arapların Kureyş boyundan olması gerektiğini ileri sürüyorlardı. Çünkü Kureyş Peygamberin mensup olduğu kabileydi ve bundan dolayı da diğer kabilelerden "efdal" (daha üstün) idi. Bu düşünce daha sonraları kimi Ehl-i Sünnet imamları tarafından bir iman esası haline getirilerek akaid kitaplarına sokulacaktır.[54]

Tabi "efdaliyet" düşücesi bu sınırda kalmadı. Sonraları ölçeği daha da daraltan Şia aynı mantıkla Peygamber soyunun (Haşimiler) hilafete herkesten daha layık olduğundan yola çıkarak bu soyun devamı olan ve Hz. Fatıma'nın sulbünden gelenleri doğal imam saydı ve bu düşünceyi bir *iman esası* olarak benimsedi.

Mürcie destekli Emeviler de "efdaliyet" düşüncesini Arapların Arap olmayanlara karşı bir üstünlüğü biçi-

---

lenmek istemiyorlardı. Bizce olay dini olmaktan çok siyasi idi Bunların mürted olduğuna Hz. Ömer'in de gönlü yatmamış olacak ki Halife olur olmaz bu Ridde savaşlarında alınan esirleri bıraktı, mallarını ve servetlerini iade etti. (Şehristani, el-Milel I/25)

54. Buna göre 4 Halife'nin faziletleri geliş sırasına göredir. Bu bir inanç esasıdır. Pezdevi s. 277; Nesefi, Taftazani s.94. Kimi kelamcılar konuyu inanç esasları çerçevesinde ele almamışlardır. (Maturidi ve Eşari) Kaldı ki Gazali'nin de dediği gibi kimin kimden üstün olduğu yalnızca Allah'ın bileceği bir iştir ve gerisi zandır. Bu konuda sahih naslardan delil göstermek de mümkün değildir. (Gazali, el-İktisad, s.153.)

minde anlayıp bunu bir devlet politikası olarak uygulamaya koydular. Tabi mantık yine aynıydı: Madem Peygamber Araplardan, Kur'an arapça indirilmiş, İslamı zor yıllarında canları pahasına koruyup yayanlar Arap ırkına mensup insanlardı; o halde Araplar Arap olmayanlardan "efdal" idi.

Tabi bu sınırda da kalmadı "efdaliyet" düşüncesi. Arap olmayan kavimler İslam'ı kabul edince üstünlük fikri kendilerini de içine alacak bir biçimde yeniden dizayn edildi. Bu kez efdal olan kendilerinin de içinde bulunduğu meşrep, mezhep, ekol, ya da daha geniş anlamıyla "ümmet"ti. Mensup olduğu meşrep diğer tüm meşreplerden, mensup olduğu mezhep diğer tüm mezheplerden, mensup olduğu ekol, disiplin, diğer tüm ekol ve disiplinlerden,[55] mensup olduğu ümmet diğer tüm gelmiş geçmiş ümmetlerden daha efdaldi.

Hz. Osman'ın şehadetiyle neticelenen olaylar İmanın tarihinde yeni bir dönemin başlangıcı oldu.[56]

---

55. *Örneğin Hadisçiler Hadis İlmini ilimlerin en efdali olarak görüp kendileri olmasaydı dinin aslının yok olup bid'atlerin ortalığı kaplayacağını ileri sürerken, Kelamcılar da Kelamın ilimlerin en efdali (farzı ayn) olup kendileri olmasaydı akidenin yok olup zındıkların ortalığı kaplayacağını ileri sürerler.*

56. *Hz. Osman, muhaliflerince Ebu Zerr'i, kendisini ve hanımını mal biriktirmekle suçladığı için sürmekle, sahabeyi asa ile döverek cezalandırmakla, akrabalarına makam ve mansıp dağıtmakla, onlara devlet malını dağıtmakla, muhalif kalabalığa kapısının önünde verdiği sözü Şam valisine yazdığı mektupla çiğnemekle yönetimde Rasulün ilkelerinden uzaklaşmakla, Mina'da sünnet'in aksine namazı tam kılmakla, Hürmüzan'ın ve küçük çocuğunun katili Ubeydullah b. Ömer'e şeriatın hükmünü uygulamamakla Kur'an'ı toplayıp diğer nüshaları yakmakla, Rasulullah'ın minberinin üzerine minber yaptırmakla, Bedir'den geri kalmakla, Rıdvan beyatine gecikmekle (Bakıllani, et-Temhid, 220-227), Rasulullah'ın sürdüğü Hakem b. Ümeyye'yi Medine'ye getirmekle, ay-*

Siyasi çalkantılar bir türlü durulmak bilmiyordu. Siyasal ihtilaflar kılıçla, kanla çözülmeye çalışılınca araya kin ve intikam girmişti. Önce *Cemel*, ardından *Sıffin* ve derken *Nehrevan*...

Bu keşmekeşte herkes herşeyi tartışıyordu. Müslümanlar birbirine girmiş, hatta kılıç çekip birbirlerinin canına kasdetmişlerdi.

Adam öldürmek büyük günahtı. O halde büyük günah işleyenin durumu neydi? Bu çatışmalarda ölenlerin ve öldürenlerin ahiretteki yeri neresiydi? Bu dönemde olan tüm olayların kahramanları ya sahabeydi ya da tabiin.[57] Bu durumda sorulara cevap bulmak daha bir zor oluyordu.

İlk Fırkalar

İlk ortaya atılan sorular bu ve buna benzer sorulardı. Bu sorulara herkes kendi bilgi, görgü, kapasite ve eğilimi doğrultusunda cevaplar bulmaya çalışıyordu. İlk cevaplar ilk hiziplerin de nüvesini oluşturmuştu.

---

yaşlılığıyla ünlü Velid'i Kufe'ye Muaviye'yi Şam'a vali yapmakla kızını Hakem'in oğlu Mervan'a vermekle, Abdullah b. Mes'ud'u mushafı getirmesi için dövmekle suçlanıyordu. Şehristanî, el-Milel I/57

57. Buna örnek olarak en seçkin sahabilerin Cemel'de karşılıklı savaşmaları, Hz. Osman'ın katlinde Hz. İbn Mes'ud ve Hz. Ammar b Yasir gibi seçkin isimlerin bizzat bulunmasını gösterebiliriz. (Ki bazı kaynaklarda Hz. İbn Mes'ud, Hz. Osman'ın bağırsaklarını dışarı dökmüş, Hz. Ammar ise kürek kemiklerini kırmıştı. Bakıllanî, et-Temhid, s.220-227)

Siyasi ihtilafları akidevi ihtilaflara dönüştüren ilk hizip Hariciler oldu. Bunlar çoğunluğunu cahil ve mutaassıp bedevi Arapların oluşturduğu guruplardı. Genellikle çok Kur'an okurlar, çok ibadet ederler, dinin *zahirine* körü körüne bağlı fakat onun *ruhundan* habersizdiler. Halife Hz. Ali ile kendisine isyan eden Şam valisi Muaviye arasındaki hakem olayının baş sorumlusu oldukları halde "hüküm ancak Allah'ındır" ayetini delil göstererek halifenin ordusundan ayrılmışlardı. Halbuki daha önce halifeyi anlaşmaya zorlayıp onun hakemi kabul etmesine sebep olan da kendileriydi. Ne ki şimdi de hakemi kabul ettiği için Hz. Ali'yi dinden çıkmakla itham ediyorlardı.

Böylece ilk defa imanın tarihinde "tekfir olayı" gündeme geliyordu. Tekfir: Yani birini küfürle itham etme...

Onlar "İman nedir?" ve "küfür nedir?" diye sormadılar. Bunu sormadıkları içindir ki bu sorulara Kur'an ve Sünnetten karşılık da aramadılar. Hariciler "kafir kim?", "Müslüman kim?" diye başladılar işe.

Onların kafirlerle, müşriklerle, Yahudilerle ve Hristiyanlarla bir işi yoktu. Onların derdi Müslümanlarlaydı. Ali İmran sûresinin 97. ayetine dayanarak haccı terkedenin küfrüne hükmettiler, Teğabun suresinin 2. ayetini "yalnız mü'min ve kafir var, fasık ve münafık yok" biçiminde yorumladılar.

Onların bu halleri günümüzde Kur'an'ın mealine yarım yamalak bakarak hüküm veren, içtihad yapan ve infaz eden mantığa çok benzemekteydi. Bir fark var ki onlar gerçekten dinin emir ve nehiylerini yaşayan, çok ibadet eden, tesbih, zikir, şükür, havf ve haşyet sahibi cahil insanlardı. Amelsiz olmadıkları gibi İslamla ilişkileri salt ideolojiye de dayanmıyordu.

Hariciler bir çok kollara ayrıldı. Bir gün önce birlikte sırt sırta başkalarına karşı kavga veren insanlar bir gün

sonra ayrılıp karşılıklı birbirlerini tekfir edebiliyorlardı. Çünkü tekfir onlarda onmaz bir hastalık haline gelmişti. Elbet bu hastalık daha sonra Ehli Sünnet de dahil tüm fırkalara bulaşacaktı.

Tekfir Hastalığı

Haricilerden Muhakkime tüm günahkar Müslümanları tekfir ediyordu.[58] Başka bir kol olan Ezarika ise önlerine çıkana dinini soruyorlar, "Müslümanım" derse katlediyorlar, "Yahudiyim, Mecusiyim" vs. derse onun kanını haram sayıyor ve bırakıyorlardı.[59]

Çünkü onlara göre kendilerinden başka Müslüman yoktu ve olamazdı. Onlardan bir güruh günah işleyen herkesin kafir olduğunu, Hz. Talha ve Hz. Zübeyr gibi Cemel'e katılmış seçkin sahabilerin de bu hükme dahil olduğunu söylüyorlardı. Bu isimlerin cennetle müjdelendiği hakkındaki nassları hatırlatanlara ise şu cevabı veriyorlardı: "Onlar, cennetlik kafirlerdir!"[60]

Haricilerin Necedat kolu, ısrarla yalan söyleyenin kafir olacağını iddia etmekle birlikte içki içene uygulanması gereken had cezasını da kabul etmiyorlardı.[61] Yine bazıları Kur'an'da olmadığı için Recm cezasını da reddediyordu.

---

58. Şehristanî, el-Milel, I/115.
59. A.g.e., I/118.
60. İbn Hazm, el-Fasl, IV/89.
61. Bağdâdî, el-Fark, 68.

Tekfir hastalığı yalnız Haricilerle sınırlı kalmadı; bu hastalık diğer fırkalara da bulaştı. Cehmiyeden bazıları Allah'ı görmek istediği için Hz. Musa'yı, Maide/116'da nakledilen sözünden dolayı da Hz. İsa'yı tekfir edecek kadar aşırı gittiler.

Ahirette Allah'ın görülmesi gibi önceden olmayıp sonradan ortaya atılan tali bir konuda çoğunluğu tekfir eden Mutezile de tekfirciler korosuna katıldı.[62] Hatta "Mutezilenin rahibi" diye adlandırılan "Murdar" lakaplı İsa b. Subeyh "kelime-i şehadet getirse dahi ru'yetullaha inanan kafir olur" deyince İbrahim b. es-Sindi ona şöyle çıkışacaktır: "Genişliği yerler ve gökler kadar olan cennete başka kimse değil de yalnızca sen ve üç-beş adamın mı girecek?"[63]

Mutezile de Hariciler gibi birbirlerini tekfir etmişti. Buna örnek "kafirin kafirliğinden şüphe etme" meselesinde Basra Mutezililerinin Bağdat Mutezililerini tekfirleridir.

Tekfir yarışına ucundan kıyısından Maturidiler de bulaşmışlar, kişinin fiilini yaratması konusunda Mutezileyi tekfir ederek onları Mecusilerden daha beter addetmişlerdir.

Tabi işin ilginç yanı tekfir olayının yalnızca Sünnî fırkalarla Sünnî olmayan fırkalar arasında meydana gelmediği gerçeğidir.

El-Fark sahibi Bağdadi; "Ehl-i Sünnet Allah'ın kendisini peygamber olmadan da bilmeyi kullarına vacip kıldığında ve bunun aksini söyleyenleri tekfir etme konusunda ittifak etti"[64] derken yalnızca Kaderileri ve "rafizi-

---

62. el-Milel, I/69.

63. el-Milel, I/69.

64. Şehristânî, el-Fark, s. 315.

ler"i değil Eş'ari'leri de tekfir ettiğinin farkında mıydı bilmiyorum. Üstelik Gazali de; "Akılla Allah'ı bilmenin vacip olduğunu" savunanın Mutezile olduğunu söyleyerek yukardaki görüşün zıddını savunur[65] ve o da Ehl-i Sünnet haricine çıkarak Bağdadi'ye göre tekfir edilenler arasına girer.

Ünlü Maturidiyye imamlarından Pezdevi, "Mücessime mezhebinde Kerramiye, Hanbeliler ve Yahudiler yer alır" diyerek[66] Hanbelileri Ehl-i Sünnet'ten saymak şöyle dursun onları sözümona bu "iman esasında" Yahudilerle aynı kampta değerlendirir. Aynı Sünnî alim Eş'ari'yi de Ehl-i Sünnetten saymayarak, "Ebu'l-Hasen Eş'ari'nin Ehl-i Sünnet'le ihtilaf ettiği konular"[67] gibi başlıklar atar ünlü akaid kitabında. Yine aynı isim Eş'ari'yi[68] ve namazda ara tekbiri alanları "bid'atçı" olarak isimlendirir.[69]

Ehl-i Sünnet içi tekfir yarışmasına Hanbeliler de Eş'ari'yi tekfir edip kanının helal olduğu yollu fetvalar vererek katılırlar.[70] Çünkü onlara göre Eş'ari selef akidesini tahrif etmiştir. Tabi Eş'ari de onlardan geri kalmayıp "**Ona benzer hiçbir şey yoktur.**" (42/11) ayetini Hanbelilerin yalanladığını ileri sürerek teşbih ve tecsim'le suçladığı Hanbelileri tekfir eder.

Nesefi de Eşari'yi Ehl-i Sünnet harici sayanlardandır.[71] Ne ki Eş'ariler hakkında en sert tavrı ünlü Sünni alim İbn Hazm gösterir.

---

65. Gazali, el-İktisad, s. 118.
66. Pezdevi, s. 248.
67. A.g.e., s.353.
68. A.g.e., s. 366.
69. A.g.e., s. 370-371.
70. Abduh , R. Tevhid, s. 11.
71. Yazıcıoğlu, s. 93.

Allah'ın sıfatları bahsinde Eş'arileri "tevhid'i açıkça iptal etmekle suçlayan İbn Hazm, bu inancın Hristiyanların teslis akidesinden çok daha büyük bir şirk olduğunu üzerine basa basa vurgular.[72] Yine İbn Hazm, Eş'arilerin, "Allah'ın 'kün' emri ile yaratılışını başlattığı herşey ezelidir" dediklerini naklederek bu görüşün Yasin suresinin 72. ayetini yalanlamak olduğunu, bu inancın dehriyye (materyalizm)'nin inancıyla aynı olduğunu söyler.[73]

Ünlü Eş'ari imamlarından Bakıllani'nin takipçis İbn Hazm'ın çağdaşı olan Musul kadısı Ebu Cafer es-Semmani'yi, "Allah'ı cisim olarak isimlendiren manada isabet etmiştir lakin isimlendirmede hata etmiştir" sözünden dolayı tekfir eden (bid'atçı, tahripkar, mülhid/kafir, cahil) İbn Hazm, aynı Eş'ari imamının Âdem'in de Allah gibi kemal sıfatlarıyla muttasıf olduğunu ve Allah'ın bu yüzden melekleri ona secde ettirdiğini iddia etmesi üzerine "bu apaçık bir küfürdür, korkunç bir şirktir, çünkü bu tezde Adem de Allah gibi kemal sıfatlarıyla muttasıf kılınmıştır" biçiminde tepki göstermiştir.[74]

Suçlama furyasına Eş'arinin bizzat kendisi de katılarak kitabında, İmam Azam Ebu Hanife'yi Ehl-Sünnet indinde sapık fırkalardan biri olan Mürcienin 9. tabakasına mensup olarak lanse eder.[75] İmam Azam'a aynı suçlamayı Buhari, İbn Kuteybe ve Abdulkadir Geylani de yapmışlardır.

"Mürcie" suçlamasına Ebu Hanife daha hayattayken maruz kalmış ve bir öğrencisinin konuyla ilgili sorusunu şöyle cevaplamıştır: 'Bid'at ehli hak ve doğruyu söyleyen

72. el-Fasl, V/76-78.
73. el-Fasl, V/84.
74. el-Fasl, V/78.
75. Makalat, 138.

kimseleri bu isimle isimlendirirse, hakkı söyleyenlerin bunda ne günahı vardır?'."[76]

İlginç olan da İbn Hazm'ın Eşari'yi ve taraftarlarını "Mürcie'nin Şenâetleri" başlığı altında bir Mürcie olarak değerlendirmesidir.[77]

Yani herkes birbirini suçlamakta, gerçekte birer faraziye olan kelami tartışmalar birer inanç kavgasına dönüştürülerek yukarda örnekleri görüldüğü gibi küfür, şirk, cehalet, bid'at, sapıklık çerçevesinde tartışılmaktadır. Öyle ki gerçekte suçlamalara neden olan konular akidevi değil kelami konulardır.

Ehl-i Sünneti oluşturan iki büyük mezhep arasındaki çekişme sadece birbirini tekfir noktasında durmamış; bu, yer yer çatışmalara ve hatta öldürmeye kadar varmıştır. Eşari alimi İbn Furek, Eş'ari mezhebini "Ehl-i Sünnet" adı altında marjinal bir mezhep olmaktan çıkarıp müslümanların çoğunluğunun kelami mezhebi haline getiren Bakıllani'nin de savunduğu, "Muhammed b. Abdullah b. Abdulmuttalib, günümüzde Allah'ın rasulü değildir. Lakin o yaşadığı dönemde Allah'ın rasulüydü." dediği için Maturidi imamların fetvasıyla Sünnîlik adına Horasan emiri Mahmud Sebüktekin tarafından katledilecektir.[78]

Buna Bağdat'ta Hanbeliler'le Eşariler arasında günlerce süren çatışmaları ve Hanbelilerin Eş'ari imamları minberlerden zorla indirerek dövmelerini de eklemek gerek. Dahası var. Hanefi Tuğrul Bey'in hicri 455'te yayınladığı bir fermanla tüm Eşariler sapık, bid'atçı ilan edilerek hutbelerde lanet okunması talimatı verilir. Bu ferman sonucunde meydana gelen Hanefi (Ehl-i Sünnet)

76.Vasiyyet'ten, Beş Eseri, s.81.
77. İbn Hazm, el-Fasl, V/76-96.
78. İbn Hazm, el-Fasl, V/84.

Eşari (ehl-i bid'at) çatışmalarında birçok insan ölecek, birçokları sokaklarda sürüklenerek işkenceye uğrayacak, 400 kadar alim de bölgeden kaçacaktır.[79]

Çok değil, daha 70 yıl evvel önceleri Maturidi iken sonradan müfrid Eş'ari olan son şeyhülislamlardan M. Sabri Efendi'nin, tüm Matüridilerin bid'atçı, zındık ve sapık addettiği Mutezileden daha eşedd olduğunu söylemesi,[80] aynı anlamsız kavganın bu çağa yansıyan bir uzantısı değil midir?

Haricilerin başlattıkları "tekfir" hastalığı Hariciler tarih sahnesinden silindiği halde yaşamaya devam etmiş, tezyif, karalama, mezhep taassubu; bid'at, sapıklık, dalaletle suçlama gibi yan kollarıyla birlikte bugüne kadar gelmiştir.

Gazali el-İktisad fi'l-İ'tikad (İnançta Denge) adlı kitabında mezheplerin "körün taşı körün gözüne" hesabı birbirlerini tamamen teorik olan düşüncelerden ve görüşlerinden dolayı kıyasıya suçlamalarını reddederek "tekfir"in kaynağının "akıl" olduğunu zanneden kelamcıları ve fıkıhçıları bu görüşlerinden dolayı şiddetle eleştirir.[81]

Gazali'ye göre tekfir'in kaynağı "akıl" değil "vahiy"dir. O "Fırkalardan Tekfiri Gerekli Olan Hangisidir?" başlığı altında bir grubun tekfir edilebilmesi için gerekli olan şartları altı madde halinde özetler.[82] Bunlardan beşinci maddede der ki:

"Biz tevatüren sabit olan bir işi inkar edeni tekfir etmeyiz. İsterse bu kişi Nebi'nin mütevatiren sabit olan

---

79. Tabakatu's-Subki, III/391.

80. "Matüridi mezhebi fesatta Mutezileden daha aşağı değildir." M. Sabri Efendi, Tahte Sultani'l-Kader s.42 .

81. Gazali, el-İktisad fi'l-İ'tikad, s.41.

82. A.g.e., s.155-161.

gazvelerinden birini inkar etsin, ya da Ömer kızı Hafsa ile yine tevatüren sabit olan evliliğini inkar etsin veyahut da Ebubekir (r)'ın hilafetini ve hatta varlığını inkar etsin. Bütün bunları inkar etse bile o kimsenin tekfiri lazım gelmez. Çünkü bunları inkar eden kimse namaz gibi, hac gibi iman edilmesi şart olan dinin asıllarından bir aslı inkar etmiş değildir. Ve yine biz Nazzam gibi icmaya muhalefet edeni de tekfir etmeyiz."[83]

Tekfir tevhidin zıddıdır. Çünkü tevhid birleştirir, tekfir parçalar. Tevhidin kaynağı "din" ve "ümmet" taassubu, tekfirin kaynağı heva, gurup, cemaat, mezhep, meşrep gibi her türlü merdut taassuptur.

Merdut taassubun İslam tarihindeki aşırı örneği Hariciler, kendilerinden olmayanı batılda görüp tekfir ediyorlar, hatta boyunlarını vuruyorlardı. İman-amel münasebetlerini ve "büyük günah" meselesini ilk kez onlar gündeme getirdi. Diğer siyasi hizipler de onu taklid ettiler. Siyasal anlaşmazlıklar süratle akideye intikal ettiriliyordu. Bu moda kısa zamanda yaygınlaştı ve her hizip kendi görüşlerini "akide" platformunda takdim etmeye başladı.

Tabi bunun için delil gerekiyordu. Bu amaçla Kur'an ve sünnetin altı üstüne getirildi. Pireler deve yapıldı, habbeler kubbe... Eğer hizipler kendi tezlerine nasslardan uygun delil bulabildilerse, muhaliflerini o nassı inkar etmekle, dolayısıyla küfre düşmekle suçladılar. Muhalif hizipler de harıl harıl karşı hizbin dayandığı delili çürütecek bir başka nas aramaya, bulamazsa onu te'vil etmeye koyuldu.

Ayetler olmadık yorumlarla "te'vil" ediliyor, hadis henüz yazıya geçirilmediği için kolayca "icad" ediliyordu.

---

83. A.g.e., s.159.

Bu uygulamalar sonucunda yavaş yavaş kelami mezhepler şekillenmeye ve iskeletleri ortaya çıkmaya başladı. Neticede çoğu siyasi ve ameli ihtilaflardan -bazen ihtiraslardan- kaynaklanan yorum ve uygulamalar birer "iman" konusu, "akide" sorunu olup çıkmıştı.

Bu neyi değiştirmişti?

İlk dönemlerde saf, sade ve tekellüfsüz olan ve hayatın tüm alanlarında somut bir gerçeklik olarak yaşanan "iman" siyasi ihtiras ve ihtilafların yedeğinde hizip tartışmalarının ve cedelin ucuz malzemesi oldu. İnsanlar daha önce hiç sorulmamış soruları -biraz da haklı olarak- sormaya başladılar. Tabi bunun sonucu olarak akide sulandırıldı. *Hizbe özel* iman tarifleri ortaya çıktı.

Her gurup imanın rükünlerini, sıhhat şartlarını, nassların ışığında değil hizipsel çıkarların ve siyasal tercihlerin ışığında belirlediler. Kimi mezhepler itikadi olmayıp amele taalluk eden meseleleri imana dahil ederken, kimileri de yine akidevi olmayan siyasal meseleleri imana dahil etti.

Bu süreci ilk başlatan Hariciler nassların ölçüsüne vurulduğunda mü'min olan insanları kafir saymak aşırılığına düştüler. Allah ve Rasulünün "mümin" dediğine "kafir" demek bir Müslümana yakışmazdı. Bu bir edepsizlik, en azından haddi aşmaktı. Elbet Allah'ın "mümin" demediğine "mümin" demek de en az o kadar büyük bir sapıklıktı. Portresini nasların ortaya koyduğu, Allah ve Rasulünün "müşrik, kafir, fasık, zalim, münafık" olarak isimlendirdiği malum "tip"ler için başka isimler aramak, bunları küçültmek ya da büyültmek Allah ve Rasulünün hükmüne razı olmamak demekti.

Her aşırılık gibi Harici aşırılığı da çok geçmeden kendisine karşıt bir ikiz doğurmuştu. Mürcilik.

Geciktirmek, ertelemek, geri bırakmak, havale etmek gibi anlamlara gelen[84] "İrca", sanıldığı gibi yalnızca sulta mezhebi sayılan Mürcie'ye mal olmuş bir "düşünce biçimi" değildir. Kaldı ki "irca" tanımı yapılmış, sınırları çizilmiş, bir tek hizbin sahiplendiği bir eğilim de değildir.

İrca içi boş bir kavramdır. Hemen her kelami ekolün kendine özgü bir "irca" düşüncesi vardır. Bu içi boş kavramı her mezhep almış kendi görüşlerine göre onun içini doldurmuşlardır.[85] Onun içindir ki konuyla ilgili kitaplarda "Kaderî, Cebrî, Mutezilî, Sünnî hatta Haricî mürcielerden sözedilir. Örneğin Eş'ari, bir Mutezilî ve Kaderî olan Gaylan ed-Dımeşki ile İmam Azam Ebu Hanife'yi aynı başlık altında Mürcie olarak değerlendirirken[86] Zahiri İbn Hazm da Eş'ari'yi Mürcie saymaktadır.[87]

Biz burada asıl *mürcî Mürcieden*, sırtını Emevi yönetimine yaslayıp, yöneticilerin de teşvik ve desteğiyle başta zulüm olmak üzere, fıskı, fücûru, nifakı ve hatta küfrü ve şirki meşrulaştırmaya çalışan resmi mezhep olan Mürcieden söz edeceğiz.

---

84. el-Milel, I/139.

85. Ebu Hanife'nin irca fikrini şu rivayet güzel ortaya koyar: "Ebu Hanifeye büyük günah işleyenin ahiretteki durumu sorulduğunda onun Allah'a havale (irca) edileceğini, Allah'ın dilerse affedip dilerse azab edeceğini söylemiştir." Maturidi, Tevhid, s. 382.

86. Eş'arî, Makalat, 137. Halbuki Ebu Hanife'ye nisbet edilen el-Alim ve'l-Müteallim'de İmam Mürcie'yi de Şia ve Haricilerle birlikte değerlendirir. Beş Eseri, s.14.

87. Şehristani'nin mürcie tasnifi: Mürcie dört sınıftır: Harici Mürciler Kaderi Mürciler, Cebri Mürciler, Mürcietül-hassa (sünni mürciler) Bu hiziplerin bazen birbirlerini karşılıklı olarak tekfir ettiği göz önünde tutulmalı. el-Milel, I/139; el-Fasl, V/76-96.

Bu mürcienin ayırıcı vasfı fırsatçı, eyyamcı, oportünist, yaltakçı olmasıdır. Önceleri Harici aşırılığına karşı bir tepki olarak doğan Mürcie kısa zamanda bir "devlet mezhebi" haline gelecektir.[88] Çünkü Resmi Mürcie'nin "irca" fikri yöneticilerin zulümlerini meşrulaştırmak için biçilmiş kaftandır. Yönetimi biatsız ve şurasız gasbeden, halka zulmeden, her türlü günahı ve ahlaksızlığı irtikap eden yöneticileri, büyük günah işleyenin durumunu Allah'a havale etme, onun ahiretteki ahvali hakkında "tevakkuf" etme, onun hakkında hüküm vermeme adı altında meşrulaştıran Mürcie bu konudaki temel tezini şöyle özetliyordu: Kafir'e itaati nasıl fayda vermiyorsa mü'mine de isyan ve günahı hiçbir zarar vermez.

Mürcie tüm büyük günahları irtikap etmiş en büyük günahkarın imanının bile Cebrail'in imanına eşit olduğunu savunuyor, insanları akıbetlerinden emin olmaya çağırıyordu.[89]

İmanın tanımı konusunda on iki guruba ayrılan Mürcie'den kimi guruplar imanın yalnızca bilmek (marifet) olduğunu iddia etti.[90] Bu durumda tüm müşrikler, Yahudi ve Hristiyanlar, şeytan da dahil mü'min ve Müslüman'dılar. Çünkü bu sayılanların tümü de Allah'ı biliyorlardı.

Yine Mürcieden bazıları imanın yalnızca "ikrar" olduğunu söylediler. Bunlara göre başta Saadet Asrının tescilli münafıkları olmak üzere tüm münafıklar gerçekte mü'min idiler.[91]

Bu gurup küfrü yalnızca "Allah'ı bilmemek" olarak

---

88. Ahmed Emin, Fecrul-İslam, s. 417.

89. Matüridi ve Eş'ariye göre "emn hali" küfürdür. Doğru olan korku ile ümid arasında bulunmaktır.

90. Makalat, 133.

91. Eş'ari, Makalat. 131; İbn Hazm, el-Fasl, V/74.

tanımlıyordu. Yine bunlar diyorlardı ki: Nebi'nin Hayber'de savaştığı Yahudiler Allah indinde mü'mindiler, Allah'ın dostları ve cennet ehlindendiler."[92] Yine onlardan bazıları namazın ibadet olmadığını, ibadetin yalnızca "iman" olduğunu iddia etti.[93]

Kudüs ve Horasan civarında yerleşik bir gurup Mürcie "kişi diliyle inandığını söyledikten sonra isterse kalbiyle inanmasın, o Allah'ın dostu, cennet ehli bir mü'mindir" diyordu. Onlardan "iman kalple yapılan akittir" diyenler isterse takiyye olmaksızın bir kimse diliyle küfrünü ilan etsin, putlara tapsın, ya da İslam toprağında Yahudi ve Hristiyan olsun, ya da haça ve teslise inansın ve o inanç üzere ölsün o mü'mindi ve Allah indinde imanı kamildi.[94]

İlginçtir ki Mürcie vardığı bu tür görüşlerde Kur'ana başvurma ihtiyacını ya hiç duymuyor ya da çok az duyuyordu. Eğer görüşlerinde Kur'an'a başvursaydı söylediği hemen tüm tezlerin Kur'an'la taban tabana zıt olduğunu görecekti. Kur'an münafıkların nifakında tereddüt edenleri; "**Size ne oldu da Münafıklar hakkında iki guruba ayrıldınız. Oysa yaptıkları işlerden dolayı Allah onları baş aşağı etmiştir. ALLAH'IN SAPTIRDIĞINI DOĞRU YOLA İLETMEK Mİ İSTİYORSUNUZ? ALLAH BİRİNİ SAPTIRIRSA ARTIK ONUN İÇİN BİR YOL BULAMAZSIN**" (4/8) biçiminde azarlarken, onlar değil münafıklar'ın nifakı, kafirlerin küfrüne, müşriklerin şirkine dahi bir yol bulmaya çabalıyorlardı.

Ayette geçtiği gibi Allah'ın saptırdığını doğru yoldaymış gibi göstermek için binbir dereden su getiriyorlar,

---

92. İbn Hazm, el-Fasl, V/75.
93. Eş'ari, Makalat, 133.
94. İbn Hazm, el-Fasl, V/73.

Allah'ın belirlediği küfür, şirk, nifak ve zulüm sınırlarını yıkıp onları iman, tevhid, takva ve adaletle karıştırıyorlardı. Yani onlar Kur'an'ın tabiriyle "hakkı batıla karıştırıp bile bile hakkı gizlemek" gibi sapık bir yöntemi benimsediler.

Tarihi Mürcie'nin en büyük cinayeti, Müslümanı küfür ve nifaka, şirk ve zulme karşı duyarsızlaştırması, bağışık hale getirmesi, laubalileştirmesi olmuştur.

Onun devamı olan *çağdaş mürcie* de aynı maksadı güderek Müslümanın küfre ve kafire, zulme ve zalime karşı imanından kaynaklanan buğzunu ve nefretini yok edip onu kimliksiz ve kişiliksiz bir hâle getirmeye, eyyamcı ve inancında laubalileştirmeye çalışmaktadır. İkisinin de ortak çabası müslümanın depolitizasyonu (siyasetten uzak durması) olmuştur.

Çağdaş Mürcie'nin bu gayretleri neticesinde artık bir yığın Müslümanın dine karşı hassasiyeti azalmış, iman ve küfür, tevhid ve şirk, adalet ve zulüm, takva ve nifak arasındaki işaret taşları bir bir yıkılarak hakla batıl birbirine karıştırılmıştır.

Daha cici isimler altında günümüze kadar taşınan Mürcie mantığı sayesinde İslam ümmetinde korkunç bir "inanç ve amel anarşizmi" yaşanmaktadır bugün.

Müslüman olmak traş olmaktan daha kolay hale getirildi. Tabi, Müslümanlık kolay oldu diye kimse dinini bırakıp da Müslüman olmadı, bilakis Müslümanlar dinleriyle, imanlarıyla laubali oldular ve laikleştiler. Bu sonuncusu nifakın en son modeliydi. Bu modelin yaratılmasında İlminin izzetini tezgahlayarak geçinen sözde ulemanın ve akademik kariyer adı altında istihmar (eşekleştirme) sürecine tabi tutulan ilahiyatçıların rolünü küçümsememek gerek.

İlginçtir ki tarihi Mürcie de hariciler gibi "Hüküm ancak Allah'ındır" ayetini sloğan edinerek çıkmışlar, yalnız bu ayeti onlar Hariciler'den daha berbat bir yoruma tabi tutarak "yöneticiye kesin itaat vaciptir, çünkü onlar Allah'ın hükmü ve dilemesi, kaza ve kaderi sonucu o görevlere gelmişlerdir" biçiminde te'vil etmişlerdir.

Harici ve mürci mantığı bir kıyasa tabi tutacak olursak; Harici mantık yalnızca korkutup mü'minleri cehenneme doldururken, Mürci mantık da sürekli emniyet telkin edip kafir ve tescilli münafıkları dahi bol keseden cennete dolduruyordu.

Harici mantık tekfir silahını Müslümana doğrulturken, Mürci mantık "cennet" ödülünü kafirin boğazına geçirmekten çekinmiyordu.

Harici mantık imanı amelin ardına gizlerken, Mürci mantık da ameli imanın ardına gizledi. Birinciler Allah'ın koymadığı yeni akidevi sınırlar koyarak, ikincilerse Allah'ın koyduğu sınırları tahrip ederek *imanı tahrif ediyorlardı.*

Özetle her iki mantık da aşırıydı ve Allah Rasulü'nün dediği gibi "aşırı gidenler helak oldu."

"Ciddi" Meseleler

"Büyük günah işleyenin hükmü nedir?" sorusuyla başlayan süreç, bu soruya "o kafirdir, yeri de ebediyyen cehennemdir" cevabını veren Hariciler ve bu tavra bir tepki olarak ortaya çıkıp yukardaki soruya " o kamil mü-

mindir, günahı ona hiçbir zarar vermez" cevabında ifadesini bulan Mürcie'nin ortaya çıkışıyla farklı bir mecraya girdi.

Daha önce de belirttiğimiz gibi bu yeni mecra "*imanın kelamlaştırılması*"dır.

Tabi iki uçta bu tartışmalar olurken bunları dengelemek isteyen bir üçüncü taraf da kendiliğinden ortaya çıktı: Mutezile...[95]

Mutezile, Hariciler ve Mürciler tarafından uçlarda tartışılan konuya farklı bir boyut daha katarak büyük günah sahibinin ne birincilerin dediği gibi mutlak kafir olup cehennemde, ne de ikincilerin dediği gibi mutlak mümin olup cennette kalacağını, lakin onun yerinin bu iki uç arasında bir yer (el-menziletü beyne'l-menzileteyn) olduğunu ileri sürdü. Dolayısıyla büyük günah sahibine verilen isim de bulunmuştu: Fasık.[96]

Mutezile'nin ilk ünlü ismi Vasıl b. Ata (öl: 131 h.) ünlü tabii Hasan Basri'nin ders halkasında yetişmişti. Sonradan kendi özgün düşünce ekolünü geliştirerek bu halkadan ayrılan sözkonusu isim, döneminin siyasi olaylarından büyük oranda etkilenmişti. Bu etki dolayısıyla Hz. Ali'den gelen rivayetleri kabul etmemiş, gerekçe olarak da onun şehadetinin makbul olmadığını söylemişti.[97]

---

95. Nevbahti "Mutezile" isminin ilk defa Hz. Ali'nin hilafetinden sonra ne ona biat eden ne de muhaliflerinin safına karışan Enes b. Malik, Saad b. Ebi Vakkas, Abdullah b. Ömer, Zeyd b. Harise gibi isimlerden oluşan bir guruba verildiğini söyler. Nevbahti /Fıraku'ş-Şia s.4.

96. Mutezile'nin manevi babası sayılması gereken Hasan Basri ile öğrencisi ve Mutezile'nin ilk imamı Vasıl b. Ata arasında sözkonusu isimlendirmede küçük bir fark bulunmaktadır. Talebesinin "fasık" dediğine Basri "münafık" diyecektir.

97. Şehristânî, el-Fark, 150.

Emr-i bi'l-ma'ruf nehy-i ani'l-münker'i beş ilkesinin en başına yerleştiren Mutezile[98] kendi içerisinde de bir fikir birliği oluşturamayarak çeşitli guruplara bölündü. Bunlardan bir kısmı Mutezile'yi de "tekfir" batağına çekerek Allah'ın niceliksiz olarak görüleceğine inanan sünnileri tekfir etti. Hatta daha da ileri gidip bu kimsenin küfründen şüphe edenin de kafir olacağını iddia etti.[99] Yine onlardan bir gurup Müslüman da olsalar muhaliflerine karşı suikasti caiz gördüler.[100]

Mutezile'nin Harici ve Mürci aşırılıkları dengeleyen olumlu yanını unutmamak gerek. Özellikle insandaki irade hürriyetini yok sayarak yönetimin zulmünü haklı çıkarmaya çalışan guruplara karşı insan hak ve özgürlüklerini savunan Mutezile, bundan dolayı yönetimlerin gazabını üzerine çekmiş ve birçok kurban vermiştir.

Bu dönemde siyasi tartışmaların akideye dönüştürülmesinde en büyük pay hiç kuşkusuz Şia'nındır.

Şia, imameti "veraset" ve "vekalet" olarak kabul edip onu Haşimoğullarına has kılmıştı. Buna tepki olarak da Sünni imamlar "Kureyş"i öne çıkardılar. Birinciler imametin Haşimoğullarının hakkı olduğunu savunurken, ikinciler bu hakkı Arapların Kureyş kabilesine has kılmıştı.[101] İmamet konusunda en adil ve mutedil yaklaşı-

---

98. Eş'arî, Makalat, 278.

99. Şehristânî, el-Fark, 102.

100. A.g.e, 150-151.

101. Bu görüşün sahipleri delil olarak Rasul'e atfettikleri şu sözü ileri sürüyorlardı "İmamlar Kureyş'tendir" (Bu hadisin ilmi kritiği için bak: M. S. Hatiboğlu, Hilafetin Kureyşiliği, A. Ü. İ. F. Der. 23/159) Bu sahih olmayan hadise dayanarak birçok fakih ve kelamcı da imamların kureyşten olduğunu bir inanç esası olarak benimsemiştiler. Ne ki hilafet Osmanlı Devleti'ne geçince bu eski tartışma yeniden gündeme geldi. Osmanlı uleması iki arada bir

mı Hariciler göstermişler; imameti bir soya, boya, asabiyyete bağlamak yerine "ümmet"in seçimine bırakmışlardı. Onlar Haşimî ya da Kureyşî olmanın tek başına bir üstünlük (efdaliyyet) gerekçesi olamayacağını, üstünlüğün ancak "takva"da olduğunu savunmuşlardı.

Diyorlardı ki: "Kureyş dışından da halife olabilir. Hatta bir Kureyşî ile bir Nebtî aday olsa, biz Nebtî'yi destekleriz. Çünkü o azınlığa mensuptur. Şeriata karşı geldiğinde kabilece zayıf olanı azletmek daha kolaydır."[102]

Bu arada Şia tarafından akideleştirilen bir mesele daha oldu: Mehdi meselesi. Emevilerin ceberut idaresine karşı muhalefet yapmakta oldukça zorlanan ve taraftarlarını elde tutmak için moral destek arayan guruplar "mehdi" düşüncesine sarıldılar. Vadettiği zaferin her seferinde biraz daha uzaklaştığını gören Emevi muhalefeti istikbaldeki "zafer"in garantisi olarak "beklenen mehdi" fikrini bir iman esası olarak kitlelere takdim etmişti. Bu düşünce, yönetimin zulmünden bîzâr olan kitleler için bir doping, bir moral destek işlevi görüyordu.

---

derede kalmışlardı. Halifenin Kureyşten olması bir iman konusuydu Sünni ulemada ve özellikle de Hanefi'lerde. Osmanlı sultanını halife kabul etseler bir akaid kuralını çiğnemiş ve büyük imamlara muhalefet etmiş olacaklardı. Tersini yapsalar bu kez devletin hışmına uğrayacaklardı. Bazıları bu ikisinin ortasını bulma telaşıyla "Osmanlı"nın soyunun Hz. Osman'a dayandığını isbatlamak için uydurma soyağaçları bile buldu. (Osmanlı'da hilafet tartışmaları için bak: M. İslamoğlu, İslami Hareket ANADOLU I, s. 124-127)

102. Şehristani'ye göre Haricilerin bu düşünceleri en büyük bid'atlarıydı. (I/119) Gerçekte şeriatın maksadına ve vahyin ruhuna uygun olan imametin ümmete bırakılması meselesinde gösterdikleri tavrı Haricilerin bid'atçılığına bir delil olarak alan Şehristani, birgün gelip İslam ümmetinin bu "bid'at" üzerinde neredeyse icmaya yakın bir ittifakla birleşeceklerini ne bilecekti? el-Milel, I/91.

Akidenin kelamlaştırılması bölümünde "kader" konusunun ayrı bir yeri vardır. Bu konu öylesine ciddi bir zeminde tartışıldı ki, sırf "kader" konusundaki düşüncelerinden dolayı yeni mezhepler ortaya çıktı. Bunlara kelami mezhepler değil "kaderi mezhepler" demek bu açıdan daha uygun bir isim olur. Kaderiyye ve Cebriyye bunlardan en ünlüleri.

Tabiatıyla iki aşırı ucu temsil eden bu mezheplerden Cebriyye insan iradesini yok sayıp insanı sıradan bir eşya konumuna indirgerken, Kaderiyye de buna tepki olarak insânî iradeyi İlahlaştırıyordu.

Bu ikisinin ortasını bulma çabaları da ayrı bir mezhebe dönüşerek "Sıfatiyye" ortaya çıktı. Buna göre hayrı, şerri ve kaderi Allah yaratır kul onu kesbederdi. Tabi bu orta yol da bir takım yeni soruları peşinden sürükledi. Bu sorular fiil, ıstıtaat, irade, hidayet, dalalet, kalbin mühürlenmesi, rızık, ecel gibi konuları kapsıyordu.

Bu dönemde ortaya atılan en anlamsız ve en gürültülü tartışmalardan biri de "Allah'ın kelamı"ydı. Bu çerçevede "Kur'an mahluk"tur diyen Mutezile, bir ara kendi görüşünü kabul ettirdiği Halife Me'mun'u da arkasına alarak bu görüşe karşı çıkan alimleri hiç de medeni olmayan yollarla susturmaya çalıştı.

Kendi görüşünü kabul etmeyenleri tekfir eden Mutezile, muhalifleri tarafından daha sert bir tepkiyle karşı karşıya kalarak kader konusunda "kul fiilinin halıkıdır' nazariyesinden dolayı "mecusilerden daha eşed kafir' olarak mahkum edilecektir.

Bu toz-dumanda ümmetin gündemini daha birçok ciddi (!) mesele işgal edecek; birçoğu nazari olup sadece varsayıma dayanan bu meseleler aylarca, bazen yıllarca ciddi ciddi tartışılacak; onlara nisbetle ortaya yeni mezhepler çıkacak, muvafıklar ve muhalifler karşılıklı birbirlerini dalalet, bid'atçılık, küfür ve hatta şirkle suçla-

yacak; eğer elinden gelirse her iki taraf da yöneticileri saflarına çekip muhalif tarafı devlet gücüyle susturmaya çalışacak ve bütün bunlar toplanıp sonunda "din" hanesine, "akide" ve "iman" hanesine kaydedilecektir.

Bu ciddi meselelerden bazılarını başlıklar halinde burada saymakla yetinelim:

Allah'ın zati sıfatları var mıdır, yok mudur? Allah'a "şey" denir mi? Şey nedir? İnsan muhtar mıdır, mecbur mudur? Allah'ın en iyi (aslah)'yi dilemesi vacip midir? Allah akılla mı, nakille mi bilinir? Güzellik ve çirkinlik akılla mı, şeriatla mı bilinir? İtaat edeni ödüllendirmek, isyan edeni cezalandırmak Allah'a vacip midir, değil midir? Ahirette Allah görülür mü, görülmez mi? Büyük günah işleyip tevbesiz ölenin durumu nedir? İman artar mı, eksilir mi? İman mahluk mu değil mi? Kafirin küfründen şüphe edilebilir mi? Müteşabihi te'vil caiz mi? Fetret ehlinin ahiretteki konumu? Kadından peygamber olur mu? Rasulullah vefatından sonra da Allah'ın Rasulü mü? En iyi dururken iyi imam olabilir mi? Kafirlerin çocuklarının ahiretteki konumu? İmamet vasiyetle mi, icmayla mı olur? Peygamberler günah işler mi? Peygamberlerin cesetleri çürür mü? "İnşaallah ben müminim" demenin hükmü nedir? Taklîdî iman caiz midir?

Bu soruları daha da uzatmak mümkün. Ne ki konumuz bu olmadığı için geçiyoruz.

Bütün bu olanlar yeni bir ilmî disiplinin doğuşunun habercisiydi. Bu İlm-i Usulü'd-Din, İlm-i Tevhid, el-Fıkhu'l-Ekber, İlmu'l-Akaid adları da verilen Kelam ilmiydi.

"Kelam" bilindiği üzere "söz", "laf", "konuşma" anlamlarına gelen bir kelime.[103] Çağrışım alanı içerisinde "tar-

103. Lugatta kulakla işitilip zihinde idrak edilen söz, yaralama, deşme, manalarına da gelen "kelam" luğatçılara göre isim, fiil ve edat olarak kullanılır. Kelamcılara göre "kelam" faydalı, manası tam bileşik cümledir. Müfredat, s.456.

tışma", "münazara","hasmı dil ile yaralama" gibi anlamlara da yer verilir. Zaten kelimenin semantiğini incelediğimizde çıkan sonuç da sözkonusu anlam alanını doğruluyor. Kelam ilmine konu olan "kelam" ifadesinin de ikinci anlam olarak aldığımız "yaralama"yla doğrudan ilgili.

Yukarda başlıklar halinde özetlediğimiz sorulardan da anlaşılacağı gibi daha önceden hiç kimsenin tartışmadığı bir yığın mesele etrafında hararetli tartışmalar yapılıyordu. Bunların çoğu teorik meselelerdi. Özellikle etrafında gürültü kopartılan ilk konular hakikatini Allah'tan başka kimsenin bilmeyeceği konulardı.

"Büyük günah sahibinin Ahiretteki konumu" da bunlardan biriydi. Bu mesele ahirete ilişkin bir konuydu. Bu konuda kestirip atmak ne mümkündü, ne de gerekliydi.

Bu meselelerden kimileri de hiçbir pratik sonucu olmayan oldukça teorik meselelerdi. İman mahluk mu değil mi? sorusu bunun tipik bir örneğidir.

Sözkonusu sorular çerçevesinde yapılan tartışmalar (kelam), profesyonel tartışmacıların (mütekellimîn) ortaya çıkmasına sebep olmuştu. O dönemin üniversiteleri mesabesinde olan ilim halkaları da kendilerini daha fazla bu tartışmaların dışında tutamadı. Tüm çevrelere yayılan sözkonusu modaya onlar da kapıldılar. Biraz da buna mecburdular. Böylece tartışma sokaklardan ilim meclislerine taşınmış oldu.

Medine, Kufe, Basra, Bağdat... Bu kentler dönemin sırasıyla hilafet merkezliği yanında ilim, kültür-sanat ve ticaret merkezliği de yapan en önemli kentleriydi. Ancak bu merkezlerin en ayırıcı vasfı günümüz deyimiyle buraların birer üniversite kenti olmasıydı.

Medine'de yerleşik ekoller bu modadan en az etkile-

nenleriydi. Çünkü Medine'de köklü bir "sünnet" geleneği vardı. Bu köklü gelenek moda esintilerinin etkisini kırıcı bir işlev üstleniyordu. Onun içindir ki uydurma haberler ve bu dönemde revaçta olan yalan hadisler Allah Rasulü'nün miras bıraktığı örnek yaşam biçimi olan SÜNNET engeline çarpıp geri dönüyor; sözkonusu rivayetler kendisine Medine'de müşteri bulmakta hayli zorlanıyordu. Bu durumda geriye Kufe, Basra ve Bağdat kalmıştı.

Hz. Ömer'in hilafeti zamanında onun emriyle Amr b. As tarafından askeri amaçlarla kurulan Kufe kenti, çok geçmeden bir ilim ve kültür merkezine dönüştü. Bu dönüşümde dördünce halife Hz. Ali'nin burayı hilafet merkezi edinişinin rolü büyük olsa gerek.

Kufe, Medine'nin en ciddi rakibiydi. Burada gelişen ilim geleneği de Medine'dekinden çok farklı boyutlar içeriyordu.

Naklin ön planda tutulduğu Medine ekolünün karşısına düşünceyi ve aklı ön plana çıkaran Kufe ekolü çıkmıştı. Elbet bunda Kufe'nin etnik ve sosyal yapısının rolü büyüktü. İslam ordusunun geçici karargahı olarak kurulan Kufe, çok geçmeden binlercesi birden teslim olan Kisra'nın hassa ordusunun iskan edildiği bir kent olmuştu. Ebu Hanife gibi çağın önde gelen alimlerinin bu İran'lı göçmenlerin torunları arasından çıkması, onların şehrin ilim ve kültür hayatındaki ağırlıklı yerinin de göstergesidir.

Eski bir yerleşim birimi olan Basra ise kısa bir süre Kufe'ye rakiplik yaptıktan sonra yerini Abbasilerin hilafet merkezi olarak inşa ettikleri Bağdat'a bırakacaktır. Tabi Şam'ı unutmamak gerekiyor. Ne ki Emevi hanedanının kalesi olan Şam, bir ilim merkezi olmaktan çok, bir siyaset ve ticaret merkezi görünümündedir.

Evet, işte özelliklerini kısaca aktardığımız bu kentler

birçoğu siyasal sorunlardan kaynaklanan nazari sorunların cevaplarının arandığı merkezlerdi.

Nebi'nin irtihal günü Beni Saide sakifesinde, Hz. Ömer suikastinde, Hz. Osman'ın icraatları sırasında, yine aynı halifenin trajik bir biçimde şehid edilmesi olayında, Muaviye'nin halifeye isyanı sırasında, Cemel ve Sıffin'de ve en sonunda Nehrevan'da sorulan sorular küçücük bir kartopunun büyüyerek yuvarlanışı gibi büyüyüp/büyütülerek bir dağ yavrusu gibi "pat" diye ilim halkalarının ortasına düşmüştü.

Selefin saf ve sade akidesinin öğretildiği, ilmin üç beş kuruş dünyalık için değil; ebedi saadeti temin için tedris edildiği bu dönemde, sözkonusu halkalara ilminin izzetini henüz yöneticilere satmamış alimler riyaset ediyordu.

Bu halkaların müfredatı çok basit ve sadeydi. Bu müfredatın kaynağı belliydi: Kur'an ve henüz hayatın içinde bir Nebevî gelenek olarak yaşayan Sünnet. Karmaşık olmayan soru ve sorunlar böylesine karmaşık olmayan bir müfredatla halledilyordu. Hoca halkasındaki öğrencilerin yalnızca öğreticisi değil aynı zamanda örneği, eğiticisi ve terbiye edicisiydi.

Bu halkalara bir örnek olarak aslen Medine'li olduğu halde Basra'ya yerleştiği için "Basri" lakabını alan ünlü tabiin alimlerinden Hasan b. Yesar'ın (h.21-110) Basra'daki halkasını verebiliriz.

Tabi siyasi nedenlerden dolayı ortaya çıkan sözkonusu sorular hangi ilim halkasında tartışılmaya başlamışsa o halkanın vahdetini bozuyordu. Çünkü bir çoğu nazari olan ve pratik kaygılardan kaynaklanmayan bu sorulara kesin cevaplar vermek hemen hemen imkansız gibiydi. Zira, "falanın ahiretteki durumu?", "fetret ehlinin ahiretteki durumu?", "kafir çocuklarının ahiretteki duru-

mu", "tevbe etmeyen fasık'ın ahiretteki durumu" gibi soruların doğru cevabını Allah'tan başka kimse bilemezdi.

Ya da Allah'ın zati sıfatları, bu sıfatların kadim mi yoksa hadis mi olduğu, bunların kaç adet olduğu, isimlendirmenin nasıl yapılacağı, kadim diyenin durumunun ne olduğu, hadis diyenin durumunun ne olduğu, en iyi dururken Allah'ın iyiyi (salah-aslah) yaratıp yaratmayacağı, cezalandırmanın ve ödüllendirmenin Allah'a vacip olup olmadığı gibi önceden sorulmayıp sonradan ortaya çıkan tamamen farazî meselelerde kestirip atmak, bir cevap üzerinde ittifak etmek mümkün değildi.

Bir de "Kadından peygamber olur mu?", "Peygamberlerin cesedi çürür mü?", "İman mahluk mu" gibi incir çekirdeğini dahi doldurmayan ve pratik hiçbir yararı olmayan meseleler vardı ki bunların cevapları öyle de olsa böyle de olsa birşey değişmeyeceği halde hararetle tartışılacak, hatta bunlara verilecek cevaplar kişinin hakta ya da batılda, imanda ya da küfürde oluşunun delili sayılacaktı.

Tabi iş bu kadarla kalmayacak yukardaki sorulara yeni sorular eklenecek, her görüş yeni bir mezhebe dönüşecek, sözkonusu sorulara verdikleri cevaplar o mezhebin üyelerince akide haline getirilecekti. Bu şekilde sözgelimi Kufe'de bir boşboğazın laf olsun diye sorduğu bir soru Basra ilim mahfillerinde ciddi ciddi tartışılan hayati ve de akidevi bir konu haline gelecek ve tabi verilen cevap da "akide" olup çıkacaktı.

İşte size kelamın akideleşmesi...

Bilindiği gibi önce akide kelamlaştırılmıştı.

Önceleri hakkında delaleti ve sübutu kat'î nas olan konularla sınırlı kalan İslam akaidi, bir takım olayların da yardımıyla sulandırılarak hakkında sübutu ve manaya delaleti kat'î nas bulunmayan meseleler de akideye intikal ettirilmişti.

Tabi imanın kelamlaştırılması nasıl bir süreç içerisinde gerçekleştiyse, kelamın imanlaştırılması da ona benzer bir süreç içerisinde gerçekleşti.

Bu ikincisi birincisinden daha yavaş oldu. Ancak bu ikisi arasında bir geçiş döneminden sözetmek mümkün. Bu dönemde "kelam" henüz bir ilmi disiplin haline dönüşmemişti. O mahza "kelam"dı, yani cedel, yaralama, söz düellosu, laf yarışı...

Kelam münazaraları bir gösteriye dönüşmüştü, hem de muazzam bir gösteriye. Gösteri deyince okuyucu bunu karagöz oyunu ya da tiyatro gibi seyirlik bir gösteri sanmamalı. Elbet işin o yanı da var, seyirlik yanı. Ama bir boyutu daha var ki o boyut kimi zaman doyumu manevi olan sadistçe duyguların tatmin aracına dönüşüyordu.

Kelam münazaralarının tiryakisi olmuş bir kitle maça gider gibi cumhur cemaat bu münazaralara koşuyor ve orada tuttukları tarafın karşı tarafı altetmesi için kelamcıya moral destek sağlıyorlardı. Tabi bunun bir de psikolojik arka planı vardı: Rûhî tatmin.

Kalabalığın birazcık sadizm kokan bu duygularını tatmin için birbirlerini altetmeye çalışan mübariz kelamcılar, bu halleriyle birbirlerinin canına kasteden iki hasımdılar. Her iki taraf da birbirinin üzerine kıyasıya gidiyor, münazara hakikatı bulma aşkından çok karşı tarafı mat etme amacına matuf olarak yapılıyordu. Bunu gerçekleştirmek için de taraflar şer'î sınırları çiğniyorlar, ayetleri zorluyorlar, te'vil adı altında vahyin ruhuna aykırı yorumlardan medet umuyorlar, zeka oyunları ve mantık yürütmelerle hasmı yenmeye çalışıyorlardı. Tabi bu münazaralarda kimi zaman Allah Rasulü adına düzme-koşma senetlerle uydurulan yalanlar rakibi karşısında zor durumda kalan kelamcıyı kurtarmak için can simidi gibi imdada yetiştiriliyor, o da bunu ister-istemez kabulleniyordu.

Kelamcılar ilerde vereceğimiz örneklerde görüleceği üzere, tezlerini isbat edebilmek ve onlara daha inandırıcı bir hüviyet kazandırabilmek için şahsi görüşlerinin başına "selef-i salihin" ya da "sünnet-i Nebevi" lafızlarını eklemeye pek meraklıydılar. Böylece kendi indi görüşleri kutsallık ve dokunulmazlık kazanmış oluyordu. Tabi başına bu lafızların yerleştirildiği görüşe itiraz etmek kimin haddine? Söz konusu görüşü eleştirecek olan biri ya bu uyanıklık karşısında "sünnet düşmanı bid'atçı", "selef düşmanı sapık" damgası yememek için içini çekip susmayı tercih edecek, ya da bu ithamları göze alarak karşı çıkacaktı. Çoğu kez birincisi oluyordu tabi.

Bu kötü gelenek daha sonra da devam etti. Hizipler kendi tezlerini isbat ettikleri delillerin başına "ittefeka'l-ulema" (alimler ittifak etti), "ecmea'l-ümme" (ümmet ic-

ma etti) "gale fülan" (falanca buyurdu) biçiminde lafızlar yerleştirirken sapıklıklarını isbat etmeye çalıştıkları hasımlarının sarıldıkları delillerin başına "iftera" (iftira etti), "zeame" (zannetti), "iddea" (İddia etti), "kezebe" (yalan söyledi) gibi lafızlar yerleştiriyorlardı.

İşte kelamın bu özelliğinden dolayı ilk imamların hemen hepsi ondan kaçınmışlar hatta kelamın şiddetle aleyhinde bulunmuşlardır.

Ebu Hanife diyor ki: "Gençliğimde kelam'a merak salmıştım. Sırf kelami tartışmalar için Kufe'den Basra'ya giderdim. Bu tartışmalar bazen birkaç gün sürerdi. O zaman tartışmalarda gösterdiğim başarıdan dolayı halk arasında meşhur olmuştum. Beni uzaktan parmakla gösterirlerdi... Çok geçmeden gördüm ki kelamla içli dışlı olup ardı arkası gelmeyen bu tartışmalara katılanların simaları, selefin simasına benzemiyor; üslupları da salihlerin üslubuna... Onların bu işten dolayı kalplerinin karardığını, gönüllerinin bulandığını müşahede ettim. Kitaba, sünnete ve salih selefin yoluna işlerine gelen yerde aykırı davranılmasına aldırmıyorlardı. Allah'tan korkmadıkları gibi verâ sahibi de değildiler. Eğer kelam mesleğinde hayır olsaydı bizden önceki salih insanlar bu mesleğe atılırdı, halbuki bu işe atılanlar hep hasis ve düşük karakterli adamlardı, diye düşündüm ve Allah'a hamdolsun ben de Kelam'ı bıraktım."[104]

İmam Azam, oğlu Hammad'a da Kelam'dan uzak durmasını vasiyet etmişti.[105]

Tahavi akaidi şarihi der ki: "Şafi, Malik, Ahmed b. Hanbel, Süfyan es-Sevri ve seleften tüm hadisçiler Kelam'ın haramlığına hükmettiler."[106] Hanefi müctehidlerden İmam Ebu Yusuf'un "Kelam'la uğraşan zındıklaşır' sözü hayli meşhurdur.

104. Mekki, İmam-ı Azam, s.51-55.
105. Taşköprüzade, Mevzuatu'l-Ulum I/597.
106. İbn Ebi'l-İzz, Şerhul-Akideti't-Tahaviyye, I/236.

Selef tarafından bunca yerilen Kelam'ın kıyasıya tartışılan meseleleri nasıl olmuştu da halef tarafından birer iman esası gibi takdim edilmişti? Dahası, sözkonusu kelami meselelerden dolayı fırkalar birbirlerini nasıl tekfir edebilmişlerdi? Hatta bu tekfirde "bid'at ehli–sünnet ehli" ayrımı dahi geçerliliğini yitirmiş, körün taşı körün gözüne hesabı herkes herkesi bid'atçılıkla, sapıklıkla, küfürle suçlayabilmişti!

Bu suçlamalar bazı cahillerin iddia ettiği gibi yalnızca "Ehl-i Sünnet"le "ehl-i bid'at" arasında değil, klasik tasnifte Ehl-i Sünnet içerisinde değerlendirilen fırkalar arasında da cereyan etmişti. Bu dönemde bir tek konu dışında hiçbir icma vuku bulmamıştı. O da: Tüm fırkaların kendilerinin hidayette, muarızlarının ise dalalette olduğu konusundaki zanları... Tıpkı Ebu Mansur Maturidi'nin dediği gibi:

"Biz insanları dini anlayışlarında birbirleriyle ihtilaf halinde buluyoruz. İttifak ettikleri bir tek şey var. O da tüm gurupların her birinin kendilerinin hak üzerinde, muhaliflerinin de batıl üzerinde olduğu inancı."[107]

Fırkaları kelami meselelerde birbirinin yanında ya da karşısında göstermek, onları hak-batıl tasnifine tabi tutmak mümkün değildir.

Örneğin, "Allah'ı bilmek akılla mı şeriatla mı vacip olur?" meselesinde Maturidileri Mutezile ile, Eşarileri Mürcie ile birlikte görürüz. "İman mahluk mu değil mi?" meselesinde Eşarilerle Maturidileri karşı karşıya görürüz. Ancak bu meselede de Matüridiler Muzetile görüşüyle aynı gözede buluşurlar. Allah'ın sıfatlarını isbatta sünni Hanbeliler, Kerramiye ve Mücessime'yle birlikte hareket eder.

---

107. Matüridi, et-Tevhid, s.3.

Yani herşey karışıktır ve klasik tasnifler gerçeği yansıtmamaktadır. Pezdevi de bu karışıklığın farkına varmış olacak ki şaşkınlıkla sormadan edemez: "Allah'ın sıfatlarından dolayı Kerramileri iptal edersek bizi Kaderiyye ve Mutezile'ye mensup sayıyorlar; Kaderiyye'yi ve Mutezile'yi iptal edersek bizi Hanbeliler ve Kerramiler'e mensup sayıyorlar!" Ve arkasından gözünü kırpmadan topunu birden süpürüyor; "Allah her iki sapık fırkaya da rahmet etmesin!"[108]

Özetle kelamın önce "ilim", ardından "akide" olup çıkması bu sürecin ardından gerçekleşti.

Her halkanın müstakil bir fırkaya dönüştüğü, yapılan tartışmalar arasında gerçek İslam inancının kaynayıp gittiği ve toz-dumandan kimsenin kimseyi görmediği böyle bir zamanda bazı insanlar, selefin kelam ilmine karşı aldığı soğuk tavrı bırakarak tehlikede gördükleri İslam inancını bu ilim yoluyla korumak için yola koyuldular.

İmanın ve İslam'ın Şartı Kaç?

Bu insanların yaptıkları ilk iş neyin iman, neyin değil olduğunu tesbit etmekti. Belki bunda haklılık payları da vardı. Çünkü tarifi yapılmamış, sınırları tayin edilmemiş her şey tartışılmaktan alıkonulamazdı.

Bu kaygıdan yola çıkarak bazı kelamcılar İslam akidesini "Cibril hadisi" ile sınırlandırdılar. Bu meşhur hadiste iman birkaç maddede özetleniyordu.[109]

108. Pezdevi, s.340.
109. Buhari, Müslim, Ebu Davut, Nesai.

Sonraki ilmihallere "imanın şartları" olarak geçen bu hadisin ilk beş maddesi "kadere iman" dışında Nisa suresi 136. ayette de var. Ne ki iman edilmesi gerekli olan şeylerin tümü sözkonusu hadisteki maddelerle sınırlı değil elbet. Zaten bir şeyin imana konu olabilmesi için o şey hakkında delaleti ve subutu kat'i nas olması gerek. Ünlü Cibril Hadisi'ndeki iman esaslarını inancımıza konu eden sözkonusu haber değil, Kur'an'daki delaleti ve subutu kat'i naslardır.

Tabi bu maddelerin dışında da Kur'an'da iman edilmesi gerekli esaslar vardır: Cennet, Cehennem, Rızık, Ecel gibi. Sonradan gelen bazıları buna Ru'yetullah (Allah'ın ahirette görülmesi), Allah dostlarının kerameti, kabir azabı gibi maddeleri de eklemişlerdir. Tabi kelamcılar gelerek eşyanın hareket ya da sükun halinde oluşunu, atomun bölünemezliğini, Yezid'e lanet edilip edilemeyeceğini, hatta yeryüzünün dönmediğini bir akaid sorunu olarak ele alıp "iman'ın şartlarına" bunları da dahil etmişlerdir.

Aynı süreç "İslamın şartları"nı belirlemede de yaşanmıştır. Bu şartları da aynı adla meşhur olmuş bir haberi esas alarak, beş maddeyle sınırlandırmışlardır: "Namaz, oruç, hac, zekat, kelime-i şehadet."[110]

"Imanın şartları" için söylediklerimiz sonraki kelamcıların ve ilmihal yazarlarının "İslam'ın şartları" olarak tahdit ettikleri sözkonusu hadis için de geçerlidir. "İman" ve "İslam" kavramlarına, bu kavramların birbirinin ayrı mı aynı mı olduğu tartışmalarına girmiyoruz. Ne ki yine meşruiyyetini Kur'an'daki ilgili ayetlerden

---

110. Buhari, Müslim, Tirmizi, Nesai. (İbn Battal gibi bazı alimler bu hadisin bazı farzları içermediğini, sözkonusu hadisin cihadın farz olmasından önce varid olduğunu iddia etmişlerdir.) İbn Hacer, Fethul Bari, I/65.

alan bu beş şartın yanında Kur'an'da daha başka "şart"ları da bulmak mümkün: Emr-i bi'l-ma'ruf nehy-i ani'l-münker, cihad, adalet, ebeveyne ihsan ile muamele, infak, Rasule ittiba, cünüplükten temizlenme gibi. Zaten ünlü "Cibril Hadisi"nin rivayetinde de "İslam'ın şartları" olarak sayılan beş madde standart değildir. Örneğin aynı hadisin Ebu Davud'un naklettiği varyantında bu beş madde "Namaz kılmak, oruç tutmak, hacca gitmek, cünüplükten temizlenmek ve kelime-i şehadet getirmek" olarak geçer.[111]

Buhari'nin naklettiği bir başka hadiste bu beş madde yine değişir. Üstelik Allah Rasulü bu kez onları "İslam nedir?"in karşılığı olarak değil "İman nedir?"in karşılığı olarak sayar: "Nebi kendisine gelen bir guruba yalnızca Allah'a imanı emretti ve sordu: 'Yalnızca Allah'a iman nedir, biliyor musunuz?' 'Allah ve Rasulü daha iyi bilir' dediler. Buyurdu ki: 'Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in O'nun elçisi olduğuna şehadet etmek, namaz kılmak, oruç tutmak, zekat vermek, beşte bir (humus)'i vermektir'."[112]

Şu bir gerçek ki "iman" ve "İslam"ın şartlarını belirlemede sahabenin, tabiinin ve müctehid imamların üslubu onlardan biri olan Ebu Hanife'nin şu sözünde ifadesini bulur: "İman, Allah'ı bilmek, onu ikrar, Rasulü bilmek ve onun Allah'tan getirdiği tüm şeylere icmalen inanmaktır."[113] Tabi İslam da Rasulullah'ın Allah'tan getirdiği tüm emirlere sarılıp tüm nehiylerden kaçınmaktır.

İman ve İslam'ın özünü ortaya koyan ünlü Cibril hadisi'nin kelamcılarca öne çıkarılması taklidi imana sahip olan yığınlar için dinin esaslarını öğrenme ve uygulamada pratik ve kolay bir usul olarak hüsnü kabul görmüştür.

---

111. Cami u'l-Usul, I/210.

112. Buhari, İman, H.No: 53; Fethu'l-Bari, I/157.

113. Eş'arî, Makalat, s.138.

Avamın dinin temel kaynaklarıyla doğrudan muhatap olmasının zorluklarına Arap olmayan kavimlerin Müslüman oluşuyla ortaya çıkan dil sorununu da eklersek, bu gibi sayılara dayalı pratik tasniflerin Müslüman yığınlar nezdindeki önemini daha iyi kavrarız. Ne ki bu üslup bir mahzuru da beraberinde getirmiştir: İmana konu olan maddeleri ve dinin emir ve nehiylerini belli sayılarla tahdit altına almak ve sanki onun dışında İman edilecek ve uyulacak şeyler yokmuş izlenimi vermek... Gerçi "İslam'ın şartları" olarak ilmihallere geçen beş madde daha sonraları detaylandırılarak "32 farz" hatta o da yetmeyip "54 farz" gibi yine sayılara dökülmüş bir takım "farzlar" daha ilmihal kitaplarına girmişse de sözkonusu etiğimiz mahzur ortadan kalkmamıştır.

Şu bir gerçek ki Kur'an'ın her ayetine iman, imanın en vazgeçilmez şartıdır ve ondaki bir ayeti, sarih bir hükmü inkar edenin ne imanla ne de İslam'la alakası kalır.

"Aşere-i Mübeşşere" Meselesi

Bu dönemde yapılan bir tasarruf da sahabe konusunda olmuştur.

Bilindiği gibi İslam ümmetinde çıkan ilk ihtilaf siyasi idi ve o da Rasulullah'ın vefatıyla boşalan yere kimin geleceğiyle ilgiliydi. Şia bu konuda "vasiyet"i ölçü alırken Ehl-i Sünnet de "efdaliyet"i ölçü almış buna delil olarak da sahabenin icmaını göstermişti.

Tabi ihtilaf bu noktada kalmadı, daha sonraki elim hadiselerle sözkonusu ihtilaf tefrikaya dönüştü. Sahabe birbirine kılıç çekti, başlar uçuruldu, kanlar döküldü.

Bütün bunlar sonucunda insanlar ikiye ayrıldı ve sorular sorulmaya başlandı: Kim haklı kim haksızdı? Ölen ve öldürenin ahiretteki durumu neydi?

Bu sorulara verdikleri cevaplara göre insanlar fırkalara ayrıldı. Şia, Hz. Ali ile savaşanları tekfir ediyor ve onları dalalette görüyordu. Ayrıca Hz. Ömer'in kendisinden sonraki halifeyi belirleme işiyle görevlendirdiği şûrâyı da isabetsiz seçiminden dolayı daha sonra çıkacak kanlı olayların ilk sorumluları olarak görüyordu.

Hariciler, Cemel ve Sıffîn'de savaşan tüm tarafları sahabe de olsa tekfir ediyordu. Hatta Harici İmamlarından birine küfürle itham ettiği bu insanların içinde Allah Rasulü'nün cennetle müjdelediği sahabiler de olduğu hatırlatılınca, kendisinin de iyi bildiği bu gerçeği inkar edemeyerek çark edecek ve diyecektir ki: "Onlar cennetlik kafirlerdir!"[114]

Bu fırkaların dışında ekseriyetin sahabe arasındaki ihtilaflara yaklaşımı ise farklı farklıydı. Onların çoğu gerek Cemel, gerek Sıffîn'de Hz. Ali'yi haklı olan taraf olarak görüyorlar; lakin muarızlarının da tekfir ve tadlil edilmelerine razı olmuyorlardı. Cemel'de Hz. Ali'nin karşısına çıkan gurup için Eş'ari, "Hz. Aişe, Hz. Talha ve Hz. Zübeyr hakkında ancak hatadan döndüler, deriz' tavrını koymaktaydı.[115]

Görüldüğü gibi bu tartışmaların odak noktasını sakife günü işi aceleye getirmekle suçlanan Hz. Ömer; Hz. Osman'ı halife atamakla daha sonraki tefrikadan sorumlu tutulan Hz. Ömer'in şûrâsında öncü rolü üstlenen Abdurrahman b. Avf; Cemel'de Hz. Ali'ye karşı savaşan Hz. Talha ve Zübeyr; bütün bu olaylar sırasında hiçbir tara-

---

114. İbn Hazm, el-Fasl, IV/89.
115. Şehristani, el-Milel, I/103.

fa karışmayıp sorumluluktan kaçmakla suçlanan Sa'd b. Ebî Vakkas ve Sa'd b. Zeyd gibi sahabenin seçkin isimleri teşkil ediyordu.

Bu seçkin isimleri fırkaların dilinden kurtarmak isteyen insanlar daha sonraları Tirmizi ve Ahmed b. Hanbel'in tahriç ettiği bir haberi de kendilerine dayanak yaparak bu isimleri "Aşere-i mübeşşere" (Cennetle müjdelenmiş on kişi) adı altında toplayarak akaidin konusu haline getirdiler. Bunu ilk yapan Eş'ari oldu.[116] Daha sonraki kelamcılar bunu bir iman esası gibi takdim ederek "biz şehadet ederiz ki..." li cümleler kullandılar.[117]

Konuyu burada ele alış amacımız, kesinlikle bunun yanlış olduğunu isbatlamak değil. Daha önce de değindiğimiz gibi o gün için gerekli, belki de şart olan böyle bir yöntem hiç olmazsa birçok insanı gereksiz yere sahabiye ta'n etmekten alıkoymuş, bu güzide insanların isimleri daha fazla tekfire ve sövgüye alışkın ağızlarda sakız edilmemiştir.

Ancak bizim bu örneği zikretmekten maksadımız akidevi olmayan ve imanı doğrudan ilgilendirmeyen bir konu hangi şartlar ve hangi gerekçelerle akideye ve imana dahil edilmiştir?] yapılırken hangi süreçlerden nasıl geçmiştir? Bunu müşahhas bir örnekle delillendirmekti.

Oysa bu meseleyi akideye dahil eden kelamcıların ve yazarların çoğu da iyi bilmekteydi ki Allah Rasulü'nün daha hayattayken cennetle müjdelediği insan yalnız bu on kişi değildi. Rasulullah hepsini burada sayamayacağımız kadar çok sayıda sahabiyi cennetle müjdelemişti. Biz, bize kadar gelen sahih rivayetlerden buna birkaç örnek gösterelim:

---

116. Eş'arî, Makalat, s.471.
117. Taftazani, s.103-104

Buhari ve Müslim ortaklaşa rivayet ediyor: "Sa'd b. Ebi Vakkas diyor ki: 'Ben Rasulullah'ın Abdullah b. Selam dışındaki hiçbir kimse hakkında daha hayattayken, "şüphesiz o cennetliktir", buyurduğunu duymadım."[118]

Yine Buhari ve Müslim naklediyor: Rasulullah Sabit b. Kays için buyurdu ki: "Sen cennet ehlisin."[119]

Tirmizi naklediyor: "Müjde sana ya Ammar, seni bâği bir güruh öldürecek."[120] Ayrıca tüm Yasir ailesinin daha Mekkedeyken,[121] Hz. Fatıma, Ukkaşe (ra)[122] gibi daha birçok isimlerin cennetle müjdelendiği bir gerçek.

Rasulullah Hasan ve Hüseyin için buyurdu: "Beni seven bu ikisini de sever. Kıyamette onlar benimle birliktedirler."[123]

Bunlardan ayrıca Allah Rasulü tüm Bedir ehlini[124] ve tüm Rıdvan ağacı altında biat edenleri cennetle müjdelemiştir.[125]

Evet, sayısı yüzlere baliğ olan cennetle müjdelenmişler içerisinden yalnızca on tanesini akaid kitaplarına alıp bir iman esasıymış gibi takdim etmenin bu durumda mantıki bir gerekçesi kalmıyor. Eğer bu mesele bir akide meselesiyse yalnızca on tanesinin değil cennetle müjdelenenlerin tümünün akideye konu olması gerekmektedir.

Daha sahih rivayetlerle gelen diğerleri değil de niçin bu "on'lu rivayetin öne çıkarıldığının gerekçelerini yu-

---

118. Cezeri, Camiu'l-Usul, IX/81.
119. A.g.e., IX/94.
120. Tirmizi, Babu Menakıb-ı Ammar b. Yasir, Fi'l-Menakıb, H.No:2083
121. İbn Hacer, el-İsabe, II/512.
122. Müslim, İman, H. No: 218.
123. Tirmizi, Menakıb, H. No: 4373.
124. Ebu Davud, es-Sünne, H.No: 654
125. Tirmizi, Menakıb, H.No: 3862.

karda açıkladık ve bu gerekçenin yerinde ve zamanında haklı bir takım sebepleri olduğunu, böyle bir tavrın ümmetin maslahatı gözetilerek güdülmüş olabileceğini de vurguladık.

Ne ki bunun zaman ve zeminin gerektirdiği bir maslahat olduğunu görmezden gelen sonraki kelamcılar, bu ve buna benzer meseleleri akaid zannedip iman meseleleri arasına katmakta hiçbir beis görmemişlerdir.

İşte *Kelam'ın akideleşmesi* dediğimiz şey böyle zuhur etmiştir.

Yoksa Siz Dünyanın Döndüğüne mi İnanıyorsunuz?

Bu duruma ikinci bir örnek vermek gerekirse yeryüzünün dönmediği iddiasının nasıl bir akaid konusu haline getirilip bu görüşe karşı çıkanların "Ehl-i Sünnetin icmaına karşı gelmek"le suçlanarak sapık, bid'atçı ve zındık ilan edildiğini verebiliriz.

Diğerlerinde de olduğu gibi konu ilkönce kelama sokuluyor. Sürecin ilk aşaması bu. Eş'ari, Mutezile imamlarından Nazzam'ın cisimlerin tümünün görülenin aksine özde hareket halinde olduğunu, maddenin yapısının hareketli olduğunu iddia ettiğini yazar. Bu görüşün tersini iddia eden Ebu Huzeyl'in nazariyesini de naklederek kendisi Mutezili, bidatçı Nazzam'dan yana değil ikinci görüşten yana olduğunu ihsas eder.[126]

---

126. Makalat. s.324-326.

Burada ve birçok yerde görüldüğü gibi Kelam'ın maksadı hakikatı aramak değil her ne pahasına olursa olsun "muhaliflerle uyuşmamak"tır.

Tabi Eş'ari'nin sadece sıradan bir kelam sorunu olarak Makalat'ına aldığı böylesine akaidle, imanla, dinle ilgisi olmayan ve tamamen müsbet bilimleri ilgilendiren bir mesele daha sonra gelen ünlü kelamcı Abdulkahir Bağdadi'nin kaleminde bir akide sorunu olarak ele alınacaktır. Birlikte okuyalım:

"Dünyanın sabit ve sakin olarak durduğu ve hareket etmediği hususunda Ehl-i Sünnet İCMA ETTİ. O hareket etse bile zelzele gibi arızi bir takım hadiselerle geçici olarak hareket eder. Dehriyyenin (tabiatçı/materyalistler) dünyanın süratle hareket ettiği zannı bu icmanın aksinedir."

Bu noktada Bağdadi "Ehl-i Sünnet'in icmaı"nı kesinkes isbat eden bir de "huccet" getiriyor:

"Eğer dünya dönseydi elimizden bıraktığımız taş kesinlikle yere düşmezdi."[127]

Evet, dünya dönüyor mu, dönmüyor mu?

Dönmüyorsa mesele yok. Ama dönüyorsa ve siz de buna inanmışsanız bu durumda Ehl-i Sünnet'in icmaına karşı gelmiş mi olacaksınız? Bağdadi'ye göre öyle.

Peki Ehl-i Sünnet gerçekten icma etmiş mi?

Bu, "Ehl-i Sünnet"ten ve "icma"dan neyi anladığınıza bağlı.

Yukarda bir yerlerde demiştik ki; kelamcılar sözlerinin başına "ecmea" (icma etti) ve "ittefeka" (ittifak etti) gibi sözleri koymaya pek meraklılardı. İşte bir örneği daha.

---

127. Bağdadî, el-Fark, s.318.

Bir kere ne sahabiler, ne tabiin ve ne de müctehid imamlar bu konuda icma etmek şöyle dursun tartışmamışlardır bile. Hatta onlardan çok sonra gelen Ehl-i Sünnet'in en büyük iki kelamcısı Eş'ari ve Maturidi bile bu konuyu bu şekilde hiçbir zaman ele almamışlardır. Eş'ari'nin bu konunun çıkış noktası kabul edilebilecek olan "eşyanın özde hareket halinde mi sukun halinde mi olduğu" meselesine nasıl yaklaştığını da yukarda verdik.

O halde sormak gerek: İcma eden bu "Ehl-i Sünnet" kim?

Aslında bunun bir işgüzarlık olduğunu siz de anlamışsınızdır. Aynı garip tavrı birçoklarında görüyoruz.

Eş'ari İmam Azam'ı Ehl-i Sünnetten saymaz. İbn Hazm, Eş'ari'yi ve onun büyük takipçileri Bakıllani ve Semmani'yi Ehl-i Sünnet saymaz. Yine Eş'ari, Hanbelileri Ehl-i Sünnet saymayarak "mücessime" olmakla suçlar; Hanbeliler Eş'ari'yi Ehl-i Sünnet saymak şöyle dursun tekfir eder ve kanının helal olduğuna fetva verirler. Maturidi olan Pezdevi, mücessime bahsinde Müslüman Kerrami ve Hanbelileri yahudilerle aynı safta değerlendirir.[128] Yine aynı isim "Ebu'l-Hasan Eş'ari'nin Ehl-i Sünnet'le İhtilaf Ettiği Konular" gibi başlıklar atar kitabında[129] ve "rükuda elleri kaldırmak bid'at ve itizal'dir" diyerek İmam Şafi ve tüm şafiileri bid'atçilik ve çizgi dışı (mutezile) olmakla suçlar.[130]

Evet, bu silsileyi ilginç örneklerle daha da uzatmak mümkün, geçelim.

Bir kere Abdülkahir Bağdadi müsbet bilimin konusu olan böylesine bir meseleyi akidevi bir mesele gibi ele al-

---

128. Pezdevi. s.348.
129. A.g.e., s.353.
130. A.g.e., s.366.

makla hata etmiş, ardından bu hatasını kendi görüşünün başına "Ehl-i Sünnet" ve "icma" gibi iki kavramı yerleştirerek tekrarlamıştır.

O bunlarla kendi görüşünü güçlendirmek istemiş lakin sonuçta hem "Ehl-i Sünnet"i hem de "icma" gibi temel bir dini kavramı töhmet altında bırakmıştır. Tabi yüzyıllardır bu satırları okuyarak "Ehl-i Sünnet"in icmaına sarılan ulema da bu sözümona icmaya muhalefet edip yeryüzünün döndüğünü eşyanın özde (atomlarda) hareket halinde olduğunu söyleyenleri "ehl-i bid'at" olmakla, "icma"ya karşı gelen bir bid'atçı, bir sapık, bir rafizi olmakla suçlamışlardır.

Bu ilginç örneği de kelamın nasıl akideleştirildiğini, imanla ilgisi olmayan meselelerin nasıl imanla alakalıymış gibi ele alandığının iyi anlaşılması için verdik.

İmanı Kelama Endekslemek

Peki İmanı kelama endekslemenin sakıncaları neydi?

Birçok sakıncaları olmakla birlikte biz bunlardan en kalıcı ve zararlı olarak gördüğümüz ikisine değinmek istiyoruz:

1. Eğer siz İmanınızı kelama endeksleyerek bir ilmin size sunduğu meseleleri bir akaid meselesi gibi ele alırsanız, bu kez gerçekten İmani olanla imani olmayan meseleleri birbirine karıştırmak gibi vahim bir yanlışa düşersiniz. Bu Kerim Kur'an'ın diliyle "hakkı batıla karıştırmak"tır. Bu durumda teori ile hakikat, zan ile yakin, ihtimal belirten düşünsel tez ile kesinlik ifade eden İlahi

nass birbirine karışırdı. Akideler zanlaşır, zanlar akideleşirdi. Sonuçta ise İman sulandırılmış olurdu.

Tabi bu durumun pratik neticeleri tarihte çok görüldüğü gibi daha acı olabilirdi. İnsanlar akide zannettikleri bu meseleler yüzünden birbirlerini İman-küfür, hakbatıl, sünnet-bid'at, necat-dalalet sınırları içerisinde değerlendirme yanlışına düşerlerdi. Bu da doğal olarak Allah'ın emrettiği vahdeti zedeler, tefrikayı körükler, incir çekirdeğini doldurmayan meseleler yüzünden birbirlerini yiyen ümmet fertleri, bugün olduğu gibi ezeli düşmanları karşısında zillete mahkum olurlardı.

2. Bugün müslümanların akaid haline getirdikleri kelami meseleler tarihi şartlar gereği ortaya çıktı. Bu şartların ne kadar vahim olduğu bilinmeden Kelam ilminin bu dönemde üstlendiği fonksiyon ve ifa ettiği görev gereği gibi takdir edilemez. Zındıkların pıtırak gibi yayıldığı, İslam'la uzak-yakın hiçbir alakası bulunmayan sözümona "mezhep"lerin mantar gibi bittiği, kendisini peygamber, hatta ilah ilan eden ruh hastalarının arkalarına takılan cahil güruhlarla bir deli fişek gibi sahih akideyi ateşe verdiği[131] böylesine bir zamanda içlerinde Eş'ari ve

---

131. Yusuf suresini Kur'an'dan saymayıp onu sıradan bir hikaye görenler (el-Milel, 128); Liderlerinin ölmediğini ve ebediyyen ölmeyeceğini ilan edenler (el-Fasl V/36), Allah'ın kandan ve etten olduğuna inananlar (A.g.e., V/41), tüm sahabenin Rasulün vefatından sonra dinden çıktığını söyleyenler (A.g.e., V/41) peygamberlik iddiasında bulunanlar (A.g.e., V/43) Rahman/27 ayetini Allah'ın kendi yüzünden başka kendi varlığını da dahil herşeyi yok edeceği biçiminde anlayanlar. (A.g.e., V/44) Peygamber olarak inandıkları liderlerinin et-Tûr/44 ayetini delil göstererek göğe çıktığını söyleyenler, Rasulullah'ın ilah olduğuna inananlar, Hz. Ali'nin ilah olduğuna inananlar, (A.g.e., V/47) Liderlerinin ilah olduğuna inananlar (A.g.e., V/49), farz namaz sabah ve akşam iki vakit olmak üzere yalnızca ikişer rekattır diyenler (Hanefi, V/103), yolcunun namazı sadece iki kez "Allahuekber demektir" diyenler...

Maturidi gibi isimlerin de bulunduğu birtakım gayretli insanlar çıkmış ve bu akımlara karşı direnmiş, kitaplar yazmışlardır.

Bu şartlar ve o zaman dilimi içerisinde anlamlı olan bu çalışmalar, sözkonusu şartların ve zaman diliminin dışına çıkıldığında anlamını yitirdi ve dolayısıyla doğru değerlendirilemedi.

Bazıları, tarihi şartların gereği olarak ortaya çıkan, zaman ve zeminle mukayyet kelami yorumları, zamanlar ve zeminlerle mukayyet olmayan akideye taşıdılar. Bunun en bariz örneği yüzyılımıza kadar gelen kaza-kader, irade, ecel, rızık, Allah'ın hidayeti, Allah'ın dalaleti gibi tartışma konularında görülür.

Tabi akideleştirilen kelami bir mesele, yukarda ele aldığımız dünyanın dönmesi örneğinde olduğu gibi kelamın o konuda yetersiz kalışı ya da o konuda vardığı yargının tamamen hatalı olduğunun ortaya çıkmasıyla iman/akide de zan altında kalıyor, bu kez işin aslını bilmeyen ve de İmana düşman olan garezkarlar akideye saldırmak için fırsat elde etmiş oluyorlardı. İşte gerçekten İman'dan olmayanla imandan olanın karıştırılmasının en büyük sakıncası buydu.

Kelamın akideleşmesi sürecinde ortaya çıkan sorunlardan biri de her tür taassubun körüklenerek ümmeti bölen sınırların daha bir yerleşik hale getirilmesiydi.

İlk çıkışta gayeleri başta Yahudi, Hristiyan, Mecusi ve ateist (mülhid) ve bunların etkisiyle Müslümanlar içerisinde yeşermeye başlayan zındık, bid'atçı ve tahrifçilere karşı İslam itikadını korumak olan Kelamcılar, kısa sürede bu gayeden saparak kelam ilmini içe dönük bir silah olarak birbirlerine karşı kullanmışlardır.

Bazı kelam kitaplarında Yahudi ve Hristiyan inancını İslam'ın tahrif edilmemiş İlahi akidesi ışığında ciddi bir

eleştiriye tabi tutma konusunda en ufak bir gayret görülmezken, İslam ümmetini oluşturan fırkaların ve mezheplerin üzerine her türlü insaf ve itidal sınırlarını aşarak saldırılması, yukarıdaki iddiamızın en bariz isbatıdır.

Akîde ve Mevzu Haberler

Mezhep taassubunun feraset ve basireti tıkadığı böylesi durumlarda pireler deve gibi gösteriliyor, muhalifler her türden suçlamaya muhatap kılınıyordu. Tabi bunun için gerekirse yalan olduğu gün gibi aşikar olan rivayetler Allah Rasulü'ne isnat edilerek nakledildiyor ve bunlardan medet umuluyordu. Bunlardan bir-iki örneği vermekte yarar var: Bağdadi *el-Fark*'ında naklediyor:

"Nebi'nin şöyle buyurduğu rivayet olundu: 'Mürcie'ye yetmiş peygamberin dili lanet okusun!' Nebi'ye "mürcie kimdir?" diye soruldu. O da 'İman yalnızca kelamdır, diyenlerdir.' buyurdu!"[132]

Bu da Maturidi'den:

"Rasulullah'tan merfu bir haber sabit oldu ki: "Ümmetimden iki sınıf vardır ki onlar şefaatime nail olamazlar: Kaderiyye ve Mürcie."

Eğer bu sözleri gerçekten Allah Rasulü söylediyse ve Eş'ari, Buhari ve tüm hadisçilerin, İbn Kuteybe'nin, Abdulkadir Geylani'nin ve daha birçoklarının nazarında İmam Azam Ebu Hanife Allah rasulünün tard ve beddua

132. Bağdâdî, el-Fark, s.190.

ettiği, yetmiş nebinin üzerine lanet okuduğu biridir. Çünkü İmam bütün bu isimlere göre Mürcie'dir.

Yine bu sözler uydurma değil de "hadis" ise Nesefi'ye,[133] İbn Hazm'a, tüm Hanbelilere ve Ehl-i Sünnet'in bazılarına göre Eş'ari Mürciedir ve dolayısıyla lanetlenmiş ve tardedilmiş biridir.

Bu türden yalan hadislerin kelamcılarca itibar görmesini bazıları "kelamcılar hadis bilmez" diyerek mazur göstermeye çalışırlar. Taftazani'nin, kendisini onore etmek isteyen işgüzar bir hocanın uydurduğu belli olan ve Suyuti'nin "aslı yok" dediği şu hadisten tezini isbat için medet umması hayret edilecek bir durum:

"Allah Rasulü buyurdu ki: 'İlim öğrenen ve öğretenler bir beldeye uğradılar mı Allah bu beldenin ölülerinden kırk gün azabı kaldırır."[134]

Mezhep taassubunun bu noktada da durmayıp fıkha taştığının tipik bir örneğini Hz. Enes (r) kanalıyla Allah Rasulü'nden nakledilen şu hadis (!) vermektedir:

"Allah Rasulü buyurdu: 'Ümmetimden bir adam çıkar, ona denilir ki; Muhammed b. İdris (İmam Şafi), O adam ümmetime İblis'ten daha zararlıdır. Ve yine ümmetimden bir adam çıkar, ona Ebu Hanife (İmam Azam) denilir. O ümmetimin kandilidir."[135]

Burada gözden kaçırılmaması gereken bir nokta var. Belli ki bu hadisi uyduran Hanefi mezhebine mensup bi-

---

133. Yazıcıoğlu, İnsan Hürriyeti, s.93.

134. Taftazani, Şerh, s.109.

135. Zehebi, el-Mizan, III/129; Cezeri, Camiu'l-Usul, I/137. Camiu'l-Usul sahibi ve Şafi mezhebi müntesibi Cezeri bu "hadis'in altına düştüğü dipnotta bu rivayeti nakleden Me'mun b. Ahmed el-Mervezi'nin ünlü uydurmacılardan biri olduğunu söyler. Aynı şahıs için İbn Hibban ise 'kibar' bir tabir kullanır: Deccal...

ri. İşin garibi bu insanlar, içinde bulundukları ortamdan ve Hanefi-Şafi /Eşari kavgalarından o denli etkilenmişler ki aziz İslam müctehidlerinden biri olan Ebû Hanife adına, yine onlardan biri olan İmam Şafi'ye düşman olabilmekte ve böyle bir rivayet uydurabilmektedirler.

Evet işte böylesine uydurma "hadis"lerle körüklenen mezhep taassubunun tarih boyunca İslam ümmetinin başına açtığı badireler uzun bir destan olur. Sözkonusu taassub ümmete çok pahalıya mal olmuştur. Bu taassubu körükleyen saiklerin başında bazı alimlerin tavırları yatmaktadır. Şu fetva buna bir örnek:

"Bid'at fırkaları müslümanların kabristanına gömülmek, gazaya iştirak ettiklerinde ganimetten pay almak, mescidlerde namaz kılmaktan men olunmamak gibi kimi hükümlerde İslam ümmetinden sayılırlarsa da bunların dışında kalan ölülerine cenaze namazı kılmak, arkalarında cemaatle namaz kılmak, kestiklerini yemek, sünni bir kadını nikahlamak gibi hükümlerde bu ümmetten değildir."[136]

Mezhep kavgalarının ortaya çıkardığı taassubun insanlar üzerindeki olumsuz etkisine bakınız ki, ehl-i kitap bir Hristiyan ve Yahudi'nin kestiğini dahi yemesi mübah olan bir Müslümana; kıblesi, Kitabı, Allah'ı, Rasulü ve temelde akaidi bir olan bir Müslümanın kestiğini yemek haram olacaktır.

Sözkonusu taassub kimi zaman sahiplerini çelişkiye düşürüyor, bu alanda yazılmış kitaplar arasında dolaşırken oldukça gülünç durumlarla karşılaşabiliyorsunuz. İşte bir örnek:

"Ehl-i Sünnet Allah'ın kendisini bilmeyi kullarına vacip kıldığında İTTİFAK ETTİ. Ve yine Ehl-i Sünnet Al-

136. Bağdadi, el-Fark, s.11.

lah hiç bir kimseyi, peygamber göndermeden kendisini bilmekle mükellef tutmadı." diyen Kaderiyye ve Şia'yı tekfir etme hususunda İTTİFAK ETTİ."[137]

Evet, yine vahim bir durumla karşı karşıyayız. Hakkında subutu ve delaleti kat'i bir nas bulunmayan bir konudur bu. Yani bu mesele kelamın tartışma konularından biridir ve imana konu olamaz bu bir. İkincisine geçmeden Gazali'nin şu sözlerini okuyalım:

"Mutezilenin aksine, diyoruz ki: Allah eğer şeriatı indirmesiydi kullar üzerine O'nu bilmek ve nimetine şükretmek kesinlikle vacip olmazdı. Mutezile ise bunun aksini İDDİA ETTİ."[138]

Evet, şimdi eğer birinci alıntı doğruysa ve Ehl-i Sünnet "Peygamber gönderilmeseydi Allah'ı akılla bilmek vacip olmazdı" diyenleri kafir sayma hususunda ittifak etmişse, Gazali de dahil bu meselede tıpkı Şia ve Kaderiyye gibi tüm Eş'ari mezhebine mensup olan Müslümanlar dinden çıkmışlardır, ittifakla Ehl-i Sünnet onları tekfir etmiştir. Yok öyle değil de Gazali ve Eş'arilerin dediğini geçerli sayarsak bu durumda tüm Maturidiler Mutezile ile aynı inancı paylaşmış olmaktadırlar.

Burada Gazali insaflı davranıp karşı tarafı tekfir etmiyor. Ne ki birincisinin düştüğü hataya düşerek Hanefi /Maturidi'leri göz göre göre yok sayarak muarızlarını yalnızca Mutezile olarak gösteriyor.

Bunu yapan yalnızca Gazali değil. Hemen tüm kalemcılar aynı kurnazlığı sık sık tekrarlıyorlar. Yine aynı eserde bu büyük İmam kendi görüşünü destekleyen uydurma bir "hadis"i delil olarak ileri sürebiliyor.[139]

---

137. Bağdadî, el-Fark, s.315.
138. Gazali, el-İktisad, 118
139. Gazalî, el-İktisad, s.152.

Yeri geldikçe değindiğimiz gibi Kelam ilminin ilgi alanı tarih boyunca akideden çok fırkalar ve felsefi meseleler olmuştur. Bu ikincisinde Yunan klasiklerinin Arapçaya tercümesi önemli roy oynamıştır. Tabi bu eserler yalnız tercüme edilmekle kalmamış, eski Yunandaki hemen tüm felsefi tartışmalar da İslam kelamına taşınmıştır.

Bunun en tipik örneği Ehl-i Sünnetin neredeyse icma ile kabul ettiği Demokritos'un atom nazariyesidir. Demokritos'un bu nazariyesi Eş'ari kelamı tarafından İslam akidesine dönüştürülecek ve maddenin bölünemeyen atomlardan meydana geldiği (cüz-ü la yetecezza) görüşü bir iman esası olarak lanse edilecektir. Tabi bunun akide haline getirilmesi için bir de ayet tedarik edilecektir.[140] Bu atom nazariyesine karşı maddenin sonsuza dek bölündüğünü söyleyen Nazzam ise bundan dolayı sapık addedilecektir.[141]

Bütün bu örneklerin gösterdiği bir gerçek var: Kelam ilmi bu dönemde başka değil yalnızca *İslam fırkalar tarihidir*. Ve aynı dönemde yazılan bazı kitaplara "el-Fark Beyne'l-Firak" (Fırkalar Arasındaki Farklar) adının verilmesi de bu anlayışın bir göstergesidir.

O dönemde alimler İslami fırkalar arasındaki ittifak noktalarından çok ihtilaf noktalarıyla ilgilenmişlerdir. Bunu yaparken kimi zaman bilerek ya da bilmeyerek zalim yönetimlerin ekmeğine de yağ sürmüşlerdir.

---

140. Cin (72)/28.
141. Bağdadî, el-Fark, s.316.

Aslında kelamcılarla yöneticiler arasındaki ilişki müstakil bir kitap konusu olacak kadar geniş. Kelamcıların yöneticilere en büyük ikramı "Allah'ı tenzih etme' adıyla başlattıkları "akidenin saltanata elverişli kılınması" ameliyesidir.

Allah'ı tenzih adı altında akîdevî saltanat oluşturulunca istediğini yücelten istediğini alçaltan, istediğini kahreden istediğini asan ve kesen ve bütün bunları yaparken hiçbir ölçü tanımayan, hiçbir ahlaki kurala uymayan ve kendisinden hesap sorulmayan, lakin kendisi herkesten hesap soran sarsılmaz ve karşı gelinemez tek dünyevî otorite ortaya çıktı. Bu dünyevî otoritenin kendisiyle yarışılamaz ve rekabet edilemez, kararları ve emirleri tartışılamazdı.

Onlar kendilerini Allah'ın yeryüzündeki gölgesi (zıllullah fi'l-ard) ilan etmişlerdi. Nasıl ki gölge sahibinden bağımsız ve ona aykırı hareket edemezse onlar da Allah'tan bağımsız hareket edemezlerdi. Yani her yaptıkları "ilâhî" idi ve gerçekte yapan onlar değil (haşa) Allah'dı. Çünkü "la faile illallah" (Allah'tan başka fail yok) idi. Eğer yaptıkları işler içerisinde kanuna (şeriat) ve ahlaka aykırı gibi gözüken bazı şeyler varsa onların bile bir 'hikmeti' vardı.

İşte bu anlayış sonraki kelamcılar tarafından "Ehl-i Sünnet"in anlayışı olarak lanse edilecekti.

Ehl-i Sünnetin en büyük imamlarından olan Ebu Hanife kendisine yönetimde yüksek bir görev teklif eden Emevi Valisi İbn Hubeyre'yi "Değil kadılık vallahi bana Vasıt mescidinin kapılarını say deseniz yine saymam!' diyerek reddettiği için zındana atılıp kırbaçlanıyor ve

son nefesini de yine Abbasi halifesi Ebu Cafer Mansur'un başkadılık teklifini reddettiği için zorla zehir içirilerek teslim ediyordu.[142]

Kendisini ona nisbet eden bir kelamcı ise fasık ve zalim imama itaat etme konusunda Ehl-i Sünnetin icma ettiğini söyleyerek şu gerekçeyi ileri sürmektedir: "Çünkü günah yüzünden imamların çekilmesini kabul etmek, alemde fesadın vuku bulmasını, insanların öldürülmesini kabul etmektir."[143]

Bu sözlere göre İmam Azam ömrü boyunca yönetimlere karşı gösterdiği tavırla Pezdevi'nin sözünü ettiği icmaya aykırı davranmıştı.

Aynı isim ünlü eserinde bir de olay anlatır. Buna göre Buhara'da Kaderiyye ve Mutezile mezhebinin etkisi artmaktadır. Bundan gocunan Buhara emiri'nin Sünni hocası Kaderiyye'nin kökünü Buhara'dan kazımak için bir plan kurar. Birlikte okuyalım:

"Bir gün emire 'kendilerini Kaderiyye'den sayan şunlar senin emir ve sultanlığını inkar ediyorlar. Sünni olan imamlar da senin sultanlığına inanıyorlar.' dedi. Emir: 'Nasıl olur?' diye sordu. Hoca: 'Yarın inşaallah sana gösteririm.' dedi. Ertesi gün Sünni imamları çağırdı, emiri de bir perde gerisine gizledi ve onlara şunu sordu: 'Emir haram olduğuna inandığı halde zina yapar, zulüm işler, şarap içer ve oğlan kullanırsa azledilir mi?' Cevap: 'Hayır, ama onun bu günahlardan tevbe etmesi gerekir.' Bunlara çıkmaları için izin verdi ve ardından Kaderiyye ve Mutezile imamlarını davet etti ve yukardaki sorunun aynısını onlara da sordu. Hepsi birden 'Azledilir' dediler. Hoca onların gitmesinden sonra emire 'Söylediklerini

142. *Mekki, İmam Azam, s.429. İmam'ın hayatı için bakınız: Mustafa İslamoğlu, İmamlar ve Sultanlar, Denge Yayınları, İstanbul.*
143. *Pezdevi, s.274.*

işittin, seni azledilmiş olarak görüyorlar, zira sen bu çirkin işlerden kimilerini işliyorsun.' dedi. Bunun üzerine emir Kaderiyye ve Mutezile mensuplarının yakalanmasını emretti ve onların kökünü kazıdı. Böylece Buhara'da sadece Hanefiyye kaldı ve o emir her bir Sünni imama kıymetli hil'atler giydirdi."[144]

Daha sonra yazılan akaid kitaplarına kaynak olmuş bir akaid kitabının yazarından yaptığım bu alıntının yorumunu okuyucuya bırakıyorum.

Buna benzer bir tavrı el-Fark sahibinde de görüyoruz. Siyasi muhaliflerini sorgusuz-sualsiz acımasızca öldüren bir yöneticinin yaptıklarını toptan bir "katil fetvası" anlamına da gelen şu sözlerle onaylıyordu: "Hangi çağın yöneticisi kendi otoritesini kabul etmeyeni öldürmeden bırakabilir ki?"[145]

144. Pezdevi, s.274-275.
145. Bağdadi, el-Fark, s.151-152.

Sözkonusu uzun süreçte akideleştirilen yalnız Kelam ilmi değildi, bunun yanında Fıkıh ve Hadis ilmi de akideleştirildi. Amele konu olan fıkhi meselelerin akaid kitaplarına girmesi daha hicri 2. yüzyılda başlamıştı.[146]

Tabi her fıkhi mesele akideye sokulmuyordu. Özellikle muhalif mezheplerin göze batan içtihadları farklılığı vurgulamak için genellikle amellerinin delilini bilmeyen ve araştırmayan avam ve toy ilim talebelerinin el kitabı olarak yazılan akaid risalelerine sokulmuştu.

Bu şekilde meselenin aslını bilmeyen ve hiçbir zaman da öğrenemeyecek olan muhalif mezhep taraftarı yığınlar arasında karşılıklı husumet artmış, bu husumet kimi fıkhi ekoller arasında yüzyıllar süren kronik bir kan davasına dönüşmüş, dönüştürülmüştür. Bu kan dâvâsında kan kaybeden topyekün Müslümanlar, bundan yararlananlar da İslam düşmanları olmuştur.

---

146. Örneğin Akaid alanında emsalleri arasında ciddiliğiyle bilinen Tahavi dahi abdeste mest üzerine meshi akaid risalesine almıştı. Şerhu Akideti't-Tahavi, II/551.

Akideleştirilen fıkhi meselelerin başında Abdestte mest üzerine müshetmenin caiz olduğu konusu gelir.

Tamamen fıkhi olan ve Sünni mezhepler arasında dahi benzeri onlarca ihtilaflı fıkhi mesele bulunduğu halde özellikle bu meseleyi akideye dahil etmenin tek gerekçesi vardır; o da Şia'ya muhalefet etmek. Kaldı ki ayağa meshetme konusu yeni bir mesele değildir. Taberi'nin tefsirinde de naklettiği gibi tabiin ve etbau't-tabiin arasında bile bu konuda ihtilaf edilmiş, her iki görüşü de savunanlar hep bulunagelmiştir. Bu konunun daha ilk asırlarda tartışıldığını Buhari ve Müslim'in naklettiği bir haberden anlıyoruz.[147]

Fıkhın akideleştirilmesinin en tipik örneği Nebiz meselesidir. Bu konuda Nesefi Akaidinde aynen şöyle bir cümle yer alır: "Hurmadan yapılan nebize haram demeyiz."[148] Şarih Taftazani'nin bir de açıklaması var: Rafiziler gibi nebizi haram saymamak Ehl-i Sünnetin akidelerindendir.[149]

Konunun ele alınışının bir tepkisellikten kaynaklandığı cümlenin kuruluşundan belli: "Şuna falancanın dediği gibi demeyiz."

Gerçekten olay Taftazani'nin dediği gibi mi? Yani "Nebiz haramdır" diyen sadece Şia mı? Ya da bu cevaz Ehl-i Sünnetin ilkelerinden mi?

Bu sorulara cevap bulmanız için uzun boylu ilmi araştırmalar yapmanız gerekmiyor. Elinizin altında dört ünlü Sünni mezhebin fıkhını toplayan fıkıh mecmualarından biri varsa oradan "nebiz" bahsini açıp bakabilirsiniz. Bunu yaptığınızda karşınıza çıkan gerçek şu: Şafii,

---

147. Buhari, Vudû, H.No:35; Müslim, Taharet, H.No: 22.
148. Taftazani, Şerh, s.105.
149. A.g.e.., s 105.

Maliki, Hanbeli, Caferi, Zeydi ve Hanefi'lerden İmam Muhammed ve daha başka imamlara göre nebiz haramdır. Sarhoş olmayacak kadar nebiz içilmesine cevaz veren sadece Ebu Hanife ve Ebu Yusuf.[150]

Şimdi sormak gerek: Eğer nebiz haramdır demek rafizilikse İmam Şafi, İbn Hanbel, Malik ve Muhammed Rafizî mi?

Kaldı ki muhal farz bunların tümü bir tür ilkel bir içki olan nebize helal dediği halde "şüpheli şeylerden kaçınınız" Nebevî emrine uymak ve akıl emniyetini korumak için bir müctehid çıksa da nebize cevaz vermese onu rafizîlikle suçlamak doğru olur mu?

Peki ünlü alimimize ne yanından baksanız dökülen bu sözleri söyleten hangi duygudur? Bu gün de buna benzer duygular taşıyan klasik ulemanın ümmetin vahdeti üzerindeki olumsuz etkisini küçümseyebilir miyiz?

Boşuna söylememiş, tarih ibret almayan için tekerrürden ibarettir, diyen.

150. Cezeri, el-Fıkh ale'l-Mezahibi'l-Erbaa, II/7.

Bütün bu örneklerden sonra neyin akide neyin değil olduğu konusunda genel-geçer bir ölçünün bulunup bulunmadığını bilmek okuyucunun en doğal hakkıdır.

Evet, böylesine dakik bir mevzuda, özellikle Allah Rasulü'nün bir Müslümanı küfürle itham etmeyi yasakladığı ve eğer tekfir edilen kafir değilse suçlamanın tekfir edene döneceği hakkındaki sahih haberi bilindikten sonra bu işin bir ölçüsü olmalıydı. Olmaması da düşünülemezdi-doğrusu. Değilse İslam her kafasına esenin önüne geleni küfürle, sapıklıkla, bid'atçılıkla, râfızîlikle, münafıklıkla, fasıklıkla suçladığı bir din olup çıkacaktı. Onda iman ve küfrün, hak ve batılın, tevhid ve şirkin, sünnet ve bid'atın tanımları yapılmış, sınırları çizilmiş, özellikleri tesbit edilmişti. Onun ölçülerine göre mümin olan birine kafir demek de, kafir olan birine mümin demek de, yasaklanmıştı.

Elbette İslam'ın koyduğu bu ölçüler heva ve heveslere, ya da şunun bunun keyfi uygulamalarına dayanmıyordu. Bu ölçülerin dayandığı tek kaynak vardı o da "vahy".

Topyekün "haber" adı verilen ilahi vahy'in kaynağından alınıp kuşaktan kuşağa yazılı, sözlü ve fiili bir biçimde ulaştırılması farklı farklı kanallarla gerçekleşmiştir. Kaynağından alınıp muhataplarına ulaştırılan haberlerin içerisinde itikadi hükümler bulunduğu gibi, hem itikadi hem ameli, ya da yalnızca amelî, ahlâkî, siyasî ve ekonomik hükümler de mevcuttu.

Bunları birbirinden metodolojik bir biçimde ayırmak usul ilminin alanına girer. Elbette bu haberler hüküm yönünden aynı olmadığı gibi "sıhhat" yönünden de aynı değildi. Farklı tasnifler olmasına rağmen genelde "haber" sıhhat açısından üçe ayrılır:[151]

1. *Mütevatir Haber*: Doğruluğu kesin olan, içinde yalan şüphesi bulunmayan nakildir. Kur'an'ın iki kapağı arasında bulunan ayetlerin tümü "mütevatir haber" türüne girer. "Subut" ve "delalet" açısından Kur'an'daki ayetleri ikiye ayırabiliriz: a) Subutu (Allah'tan olduğu) ve delaleti (muhkem, anlamı te'vil gerektirmeyecek kadar açık-seçik) kat'î olan, b.) Sübutu kat'î delaleti zannî olan.

Birincisine örnek olarak İhlas suresini verebiliriz:

"**De ki: Allah birdir, Allah sameddir, doğmamıştır, doğurmamıştır. Hiç bir şey O'nun dengi olmamıştır.**" (112/1-4)

Bu ayetlerin Allah'tan geldiğine iman etmek şarttır. Çünkü sübutu kat'î'dir, mütevatirdir. İkinci şart bunların zahiri ve muhkem manalarına iman etmektir. Çünkü manaya delaleti kat'îdir. Kimse bunları bu açık anlamlarına aykırı bir yoruma, te'vile tabî tutamaz. Bu ikisini ya da ikiden birini inkar edenin dinle ilişkisi kalmamıştır. Tereddütsüz tekfir edilir.

151. Bu üçlü tasnif genelde İmam Ebu Hanife'nin ve Hanefilerin tasnifidir. Şafi ve daha başkaları haberi yalnızca mutevatir ve ahad olarak ikiye ayırmışlardır.

İkincisine örnek "**Rahman Arş'a istiva etmiştir.**" (20/5) ayetini verebiliriz. Bu ayetin hakkaniyyetine iman şarttır çünkü sübutu kat'i'dir, mütevatirdir. Lakin manaya delaleti zannidir. Yoruma açıktır. Kimse kendi yorumuna iman edilmesini şart koşamayacağı gibi, o yorumu inkar edeni de ayeti inkar etmiş olarak lanse edip küfürle suçlayamaz.

İşte tarih boyunca akaid adı altında yapılan bu ikincisi olmuş, herkes manaya delaleti kat'î olmayan nasslar konusunda kendi yorumunun kudsiyyetini savunmuş ve onu kabul etmeyenleri küfürle, dalaletle, bid'atla suçlamışlardır. Tabi bu kelami ihtilafların en ciddi boyutudur. Daha öylesine ihtilaflar vardır ki onlar hakkında subutu ve delaleti kat'î bir delil şöyle dursun zannî bir delil bile yoktur.

2. Meşhur haber: Sıhhatte tevatür derecesine ulaşamamış lakin müteaddit senetlerle rivayet edilmiş haberlere denir. Bu tür bir haberi inkar eden tekfir edilemez ancak o bu inkarında sapıtmış ve bid'ata düşmüştür. Teknik açıdan mütevatir sınıfına girdiği halde dinin usulünü ilgilendirmeyen haberleri inkarın hükmü de bu sınıfa girer. Örneğin Allah Rasulü'nün gazvelerinden birini inkar, yine tevatürle sabit evliliklerinden birini inkar, hatta Gazali'ye göre Hz. Ebubekir'in halifeliğini ya da varlığını inkar bu kabildendir.[152] Çünkü bu tür mütevatirler namaz, oruç gibi dinin aslından değildir.

3. Ahad Haber: Sıhhat derecesi tevatür derecesine ulaşmamış (meşhur da olmayan) tüm haberlerdir.

Akaid kitaplarında İman esası olarak gösterilen konuların hemen yarısından fazlası ahad habere dayanan meselelerdir. Ahad haberi inkar eden kesinlikle tekfir edilemez. Hatta sapıklık ve bid'atle de suçlanamaz.

---

152. Gazali, el-İktisad, s.158-159.

Ahad hadislerin akideye delil olmadığı hükmü başta İmam Azam Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Gazali, Razi ve ünlü kelamcı Taftazani olmak üzere birçok alimin üzerinde ittifak ettiği bir görüştür.

Tuhaftır ki Taftazani Şerhu'l-Akaid'de ahad hadislerin akaidde ölçü ve delil olamayacağını söylediği halde kitabında ele aldığı akidevi meselelere delil olarak getirdiği 64 hadisten 60'ı ahad hadistir.

Ahad hadisler de kendi içerisinde "sahih", "hasen" ve "zayıf" diye kısımlara ayrılırlar. Bir de bunların dışında, tamamen uydurma olup aslı astarı olmadığı halde Peygamber'e nisbet edilen uydurma (mevzu) hadisler var ki Şerhu'l-Akaid'de bu türden de hayli hadis vardır ve yeri geldikçe bazılarına biz de değindik.[153]

---

153. Bu türe bir örnek verecek olursak, Ehl-i Sünnet kelamcılarının Mutezile'yi "Kur'an mahluktur" dedikleri için tekfir ettikleri hatırlanacaktır. Bunlar içinde Şafii, Malik ve Cafer Sadık gibi büyük imamlar da vardır. Bu tekfirde dayandıkları delil Rasulullah'a atfedilen şu "hadis": "Allah'ın sözü olan Kur'an mahluk değildir. Kim mahluktur derse Allah teala'yı inkar etmiş olur." Deylemi'nin ve İbn Adiyy'in rivayet ettikleri bu hadis için İbn Cevzi, Sagani, Beyhakî ve daha birçok muhaddis "uydurma, asılsız" demişlerdir. (Aclunî, Keşfü'l-Hafa, II/94-95.

Uyanık ve mutaassıp bir Mutezile muhalifinin uydurduğu bu söz, sırada bekleyen diğer muhaliflerin imdadına bir can simidi gibi yetişmiş, bu yalan söze dayanılarak bir nice Müslüman küfürle suçlanmış, bu türden kasıtlı haberlerin İslam ümmetinin birliğine olan öldürücü darbesini kimse hesaba katmamıştır. Tabii bu türden delillerle bolca önüne geleni küfürle, sapıklıkla, bid'atle suçlayan başta Taftazani olmak üzere diğer tüm akaid yazarlarımız gerçekten inanılması lazım gelen ve inkarı halinde kişinin dinle ilişkisinin kalmayacağı birçok İman maddesinden hiç söz etmemişlerdir.

Evet, İmanın tarihinde kelamın oynadığı rolden söz edip de bir ilim olarak Tasavvuf ve Felsefenin, özellikle de Tasavvuf'un oynadığı role değinmemek bir noksanlık olur doğrusu.

Aklı vahyin, düşünceyi iman'ın, zannı yakînin önüne koyan klasik felsefe'nin dine bakışı malum: Onlara göre din; akıl tarafından kavranılan hakikatin halkın anlamasını kolaylaştırmak için bir takım basit ve sade sembollere ve kalıplara dökülerek yığınlar için cazip ve anlaşılır bir hale getirilmesidir.

Bu yaklaşımı ve Gazali'nin aleyhteki tavrı sonucunda Ehl-i Sünnet nezdinde kazandığı itici kimliğiyle Felsefe'nin akide üzerinde fazla bir etkisinin olması düşünülemezdi. Daha sonraları sırayla Razi, Amidi ve Beyzavi'nin Kelam'la Felsefeyi birleştirme çabaları da yukarda vardığımız sonucu etkilemedi.

Ne ki Tasavvuf için aynı şey sözkonusu değil. Tasavvufun akide üzerindeki etkisi su götürmez. Her ne kadar İzmirli "Tasavvuf yolunda bid'at olan ibadetler, Kelam yolunda da bid'at olan itikatlar bulunur" tesbitini yapıyorsa da Tasavvufun etkisi yalnızca ibadetlerle sınırlı kalmamış aynen Kelam gibi akide alanına da yansımıştır.

Şeriatın "tevhid" tasnifini kendilerince yeterli bulmayan mutasavvıflar tevhidi "tevhid-i küsûdî", "tevhid-i şuhûdî", "tevhid-i vücûdî" olarak üçe ayırmışlar. Kalabalıkların tevhidi olarak adlandırdıkları birincisini "La ilahe illallah" (Allah'tan başka ilah yoktur) cümlesinde, seçkinlerin (havass) tevhidi olarak adlandırdıkları ikincisini "La meşhude illallah" (Allah'tan başka şahid olunan yoktur) cümlesinde, zirvedekilerin (ehassu'l-havass) tevhidi olarak adlandırdıkları üçüncüsünü de "La mevcude illallah" (Allah'tan başka varlık yoktur) cümlesinde özetlemişlerdir.

Sûfî Tilemsani "sizin tevhidiniz Kur'an'daki tevhide uymuyor" diye haklı bir tepkiyle karşısına dikilen bir mümine: "Evet, öyledir ama gerçek tevhid bizim eserlerimizdedir, Kur'an baştan sona kadar şirktir" hezeyanını savurmuştur. Allah dışında alemde başka varlıkların da olduğunu kabul etmeyi "şirk" sayma şirki, yalnız bu isme has değildir. Ondan başkaları da böylesine vahiyle taban tabana zıt bir düşünceyi savunmuşlardır.

İmanın karşısına *aklı putlaştırarak* çıkıp, dinin, avamın kolay anlaması için sembolleştirilmiş ve somutlaştırılmış hakikat olduğunu söyleyen müfrit felsefecilerle; imanın karşısına *hissi putlaştırarak* çıkıp, hakikate ulaşandan şer'î tekliflerin kalkacağını söyleyen müfrit tasavvufcular gerçekte aynı düşünceyi paylaşıyorlardı. Bu iki zümrenin de İman karşısında aldığı tavır şekil farkına rağmen mahiyet itibarıyla aynıydı. O da en hafif deyimiyle "akideyi sulandırmak", "imanı tahrif etmek" olarak adlandırılabilir.

Sünni tasavvufun içinden çıkan ve "gulat-ı sufiye"den sayılması gereken "vahdet-i vücud" itikadı, eğer bağımsız bir "din" olma iddiasıyla çıksaydı bu akımın konumuzla ilgisi bulunmuyor olacaktı. Ne ki bu akımın İslam'ın temel kaynaklarını kullanarak kendisini isbata

çalışması İslamın saf akidesi üzerinde kısmî de olsa etkili olmuştur.

Yukarda Tilemsani'den naklettiğimiz cümle iyi anlaşılmamışsa Vahdet-i Vücud doktrininin mahiyetini de veren şu alıntı sözkonusu cümlenin bir tefsiri mahiyetindedir: "**Senin Rabbin kendisinden başkasına ibadet etmemeni emretti.**" (17/23) ayetini İbn Arabi şöyle tefsir eder:

"Şekilci alimler ayetteki "kada" kelimesini "emretti" şeklinde anlarlar. Biz ise ona keşif yoluyla "hükmetti" anlamını veririz. Doğru olan da budur. Çünkü insan Allah'tan başkasına tapamaz. Allah'tan başkasına tapanlar da itiraf ediyorlar ki bu putlara sırf kendilerini Allah'a yaklaştırsın diye tapmaktadırlar.[154] Tüm putlara gerçek ilahı temsilen, ona niyabeten tapılır. Onların taptıkları herşey uluhiyyete nisbet ettikleri suretten ibarettir. İşte bunun içindir ki Allah onların da rızıklarını veriyor, ihtiyaçlarını karşılıyor. O suretlere ve putlara tevessül etmelerini de makbul karşılıyor. Onların cisimlere "ilah" demeleri ve cismi ilaha benzetmelerinden dolayı onları hataya düşürmüş olsa bile, netice itibarıyla o cisimler de vahdetin bir görüntüsü olduğundan makamda hataya düşmemiş olacaklardır."[155]

Allah'ın kitabını baştan sona Allah'ın dinine ve tevhide taban tabana zıt bir biçimde yorumlamanın en tipik örneği olan bu satırlar iman ve küfrün, tevhid ve şirkin, hak ve batılın, vahiy ve zannın arasındaki sınırları berhava etmekte, bunları birbirine katıp karıştırmaktadır. "**Sizin ilahınız bir tek ilahtır.**" (2/163) ayetinin aynı mantık tarafından nasıl tahrif edildiğine bir göz atalım:

---

*154. Aynı şeyi Rasulullah'a karşı müşriklerin dediğini Kur'an haber veriyor: "**Allah'tan başka veliler edinerek 'biz bunlara sırf bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye tapıyoruz' diyenler.**" Zümer(39)/3.*

155. İbn Arabi, Fütuhat, III/117.

"... Allah bu ayet ile müslümanlara seslenmiştir. Allah'a yakın olmak için Allah'tan başkasına tapanlar, Allah'tan başkasına tapmış olmazlar. Bu ayet ile Allah bize demektedir ki; "Sizin ilahınızla, Allah'a şirk koşmak suretiyle Allah'a yaklaşmak isteyen müşriklerin ilahı birdir."[156]

Şimdi durup, Allah Rasulü'nün bir ömür neyin mücadelesini verdiği sorulmalı? Kur'an'ın müşriklere niçin "pislik" (9/28) dediği sorulmalı? İbn Arabi bu sözlerle pisliği (şirk) dezenfekte etmeye çalışmıyor mu? Dahası uyanık tezgahtar rolünde ayetlerden cici ambalajlar yapıp müslümana o pisliği (şirk) yedirmeye çalışmıyor mu? Ne kadar temizlenmeye çalışılırsa çalışılsın pisliğin temizlendiği görülmüş mü? Münafıkların mümin olduklarını iddia edecek kadar ileri giden en azılı Mürcîler bile müşriklerin mümin olduğunu söylemeye, hem de Kur'an'ı delil göstererek söylemeye cür'et edememişlerdi.

Aynı isim ünlü Fususu'l-Hikem adlı eserinde Nübüvveti kerpiçlerden örülü bir duvara benzetir. Bu benzetme Allah Rasulü'nün ağzından nakledilen bir habere telmihtir. Bu haberde Nebi şöyle buyurmuştur: "Nübüvvet kerpiçlerden örülü bir duvara benzer. O duvar ki tümü tamamlanmış, geriye tek kerpiçlik bir boşluk kalmıştır. İşte ben o boşluğu dolduracak kerpicim. Benden sonra ne nebi ne de rasul vardır."

İbn Arabi aslında duvardaki boşluğun bir değil iki kerpiçlik yer olduğunu, ne ki biri altın biri gümüş olan bu iki kerpiçten "hatemu'l-enbiya"yı (nebilerin sonuncusu) temsil eden gümüş kerpiçi Allah Rasulü'nün gördüğü halde "hatemü'l-evliya" (velilerin sonuncusu)yı temsil eden altın kerpici göremediğini bu hadisiyle belli ettiğini söyler. Halbuki bu ikisi birden olmayınca nübüvvet duvarı asla tamamlanmayacaktır, der.

---

156. İbn Arabi, Fütuhat, IV/160-161.

Eserinde nebilerin sonuncusu olan Rasulü temsil eden kerpicin gümüş, velilerin sonuncusu (hatemü'l-evliya)'yı temsil eden kerpicin de altın olmasını nübüvvetin zahir, velayetinse batın oluşuyla açıklar.[157] Hatemü'l-evliya'nın İbn Arabi'nin kendisi olduğunu hatırlatmaya gerek yoktur sanırız.[158]

Tahavi akaidi şarihi yukardaki satırları kastederek der ki: "Verdiği örnekte nefsini altın kerpiç, Allah Rasulü'nü gümüş kerpiç olarak gösterenden daha kafir kim olabilir?"[159] Ve şarih hızını alamayarak devam eder: "İbn Arabi ve emsallerinin küfrü "Allah'ın Rasullerine inen bize de ininceye kadar iman etmeyeceğiz." (6/124) diyen kimselerin küfründen daha da beterdir. İbn Arabi ve benzerleri cehennemin en dibinde olan İttihadiyye (hulul) inancındaki münafık ve zındıklardır."[160]

Akidenin tavsatılmasının ve imanın sulandırılmasının zirvesi olan tasavvufun bu türü "din içinde din" olmaktan öte "din üstünde din" olma iddiasını taşımıştır.

Ne gariptir ki "dünya dönüyor" diyeni zındıklıkla, "nebiz haramdır" diyeni rafızîlikle, "mest üzerine mest caiz değildir" diyeni sapıklıkla, atomun bölüneceğini söyleyeni bid'atçılıkla, Kur'an mahluk"tur diyeni küfürle itham eden ulemamız, yukarda naklettiğimiz türden garip "inançlar" karşısında sus-pus'turlar. Bu türden inançlara

---

157. İbn Arabi, Fususu'l-Hikem, I/63.

158. İbn Arabi bir şiirinde şöyle der: "Nübüvvet makamının mevkii, Rasulün üstünde ve velinin altında bir yerdir." Şerhu Akideti't-Tahaviyye, II/743.

159. İbn Ebil-İzz, Şerhu Akideti't-Tahaviyye, II/745.

160. Ag.e., II/745. Bu gibi sözlerin sahiplerinin hükmüne de değinen Şarih: Eğer münafıklar gibi küfrünü gizlerse Müslüman gibi muamele görür. Bunlardan biri gizlediği küfrü açıklayacak olursa mürtedin hükmü uygulanır. Ebu Hanife'den Ebu Ya'la el-Mualla'nın naklettiğine göre bu gibilerin tövbesi de kabul olunmaz." diye nakleder.

karşı gösterdikleri hoşgörünün binde birini bunlarla kıyaslanması mümkün olmayan ve bir çoğu akidevi bile olmayan ihtilaf sahiplerine karşı gösterememişlerdir. Bunun sebeb-i hikmeti ne ola ki?

İslam ahlak ve faziletini muhafaza etmek amacıyla tesis edilen sûfîlik, kimi zaman yukarda örneklerini verdiğimiz akidevi sapmalarla sahih imanın önündeki en büyük engeli oluşturmuştur. Bu akidevi sapma çoğu yerde ahlaksızlık biçiminde, bazen de terör ve anarşi biçiminde tezahür etmiştir. Gayet tabi ki çoğu zaman da "devlet" in ve yöneticilerin zulmünü meşrulaştıran bir araç olarak vazife görecektir.

Özellikle 12. ve 15. yüzyıllar arasında Anadolu'yu da etkisi altına alan bu gibi sûfî cemaatlerden içki ve fuhuş da dahil birçok haramı mübah addedip, Şamanizm-İslam karışımı bir inancı tarikat adı altında yaşayan Hurufiler, Kalenderiler ve Haşhaşiler (haşhaşçılar) birinci kesime, hem Anadolu Selçuklu yöneticilerini, hem de ilk dönemlerde Osmanlı'ları hayli uğraştıran ve sürekli ayaklanan Babailer, Hayderiler ve Surhseri (kızılbaş)leri de ikinci kesime örnek gösterebiliriz.[161] Hatta bunlar içerisinde Anadolu'nun Müslümanlaşmasına ciddi katkılarıyla tanınan Yeseviler'in dahi kadın-erkek karışık kolkola zikir halkaları düzenlediği bilinmektedir.[162]

---

161. Bu konuda bak. M. İslamoğlu, İslami Hareket ANADOLU I, s.61, 64, 132-134.

162. F. Köprülü, İlk Mutasavvıflar, s.39. Günümüzde, resmi dini olmayan T.C'nin kendisine resmi tarikatlar edinip devlet adına şaşaalı törenler düzenlemesini neyle açıklamalı? Sanırız akideyi sulandırma ve şer'î sınırları tarumar etme görevi geçmişte olduğu gibi günümüzde de kimi hetorodoks (çizgi dışı) tarikatlara verilmek isteniyor. İslam akidesine sadık ve şer'î hudutları gözeten samimi tasavvuf erbabının bir tür yeni din olarak piyasaya sürülen "hümanizm" ve "sevgi dini"nin "cici" ve "tonton" rahipleri olarak lanse edilmeye çalışılan bu tasavvuf bezirganlarını teşhir etmesi gerekiyor.

SONUÇ

İmanın tarihini başlıklar halinde özetlememiz gerekirse bunu nübüvvetten bugüne: 1) İmanın yeniden tesisi, 2) İmanın kelamlaştırılması, 3) Kelamın İmanlaştırılması 4) Akidenin sulandırılması biçiminde özetleyebiliriz.

Ancak ilki hariç diğer üç maddeyi oluşturan süreç "İmanın tahrifi" sürecidir.

Yüzyıllar süren bu süreçte iman herşeye rağmen var olmuş, onun varlığına yönelik doğrudan bir saldırı vuku bulmamıştır. En kötü zamanlarda dahi sahih akidenin savunucuları ve inanıcıları daima bulunagelmiştir. Bu akide uğrunda canını veren aziz islam şehidleri hiçbir dönemde eksik olmamıştır.

Dahası bu uzun süreçte İmana kimse zincir vurmaya cesaret edememiş, imanın iktidarı kimi zaman devlet, kimi zaman ümmet, kimi zaman cemaat biçiminde var olmuş; bu iktidar sözkonusu uzun zaman diliminde "cebren ve hileyle" toptan yok edilme tehlikesiyle karşı karşıya kalmamıştır.

Ancak içinde yaşadığımız yüzyıla gelindiğinde, üzerinde yaşadığımız topraklardan çıkan bir avuç iman düşmanı, şeytanın iktidarını şeytanın dahi aklından geçme-

yen zulüm, yıldırma ve hile yöntemleriyle kurup imanı sadece iktidardan etmekle kalmamışlar; yerli ve yabancı destekçileriyle birlikte imanın varlığına kastetmişler, onu ebediyyen susturmak ve şeytan iktidarını kalıcı kılmak için akideye karşı bir meydan savaşına ve bir "iman soykırımı"na girişmişlerdir.

"Devrim", "kurtuluş", "çağdaşlık", "laiklik" vs. adlarını verdikleri bu akide soykırımı sonunda Allah'ını, Peygamberini, kitabını, dinini ve imanını elinden aldıkları bu toprakların insanlarına kendilerini "ilah" olarak takdim etmişlerdir.[163]

Ne ki şeytanın iktidarı ebedi olamazdı. Sahte ilahlar, peygamberler ve uyduruk kitaplar Allah'ın, Rasulü'nün ve Kur'an'ın nurunun karşısında daha fazla dayanamazlardı. Onlar İmanı öldürdük zannetmişlerdi. Ama bilmiyorlardı ki iman ölümsüzdür. Onlar döktükleri kanda bir bir boğulup tarihin çöp sepetine yuvarlandılar, fakat iman yaralarını sararak yeniden dirildi. Şimdi şeytanın iktidarına karşı kendi iktidarının mücadelesini vermeye hazırlanmaktadır.

İmanın şeytanla yaptığı ezeli iktidar mücadelesini kazanabilmesi, onun sahih bir biçimde yeniden hayatımızdaki yerini almasına bağlıdır. İnsanlığın değişmez değerlerinin tek sahih kaynağı olan ilahi vahyin kontrolünde imanını yeniden tamir ve tashih ettirmek "BEN MÜMİNİM" diyen her insanın ilk ve en büyük görevidir.

---

163. "Gönül tapar kendisinden geçer de/Hangi yana göz bakarsa Atatürk" (H. Bedri Yönetken) Peygambersiz kalan nesiller kendilerine yeni Müseylimeler bulmakta zorlanmadılar. "Ger dilersiz bulasız şevk ü necat/Atatürk'e Atatürk'e esselat." (B. Kemal Çağlar) Ve kitapsız nesillerin eline kendi uyduruk kitaplarını tutuşturmuşlardı: "Muhammed Mustafa geldi cihana /Onun her NUTKU"nu Kur'an eyledik" (Edip Harabi)

İkinci Bölüm

TEVHİD: İNSANIN GAYESİ

TEVHİD NEDİR?

Tevhid; birlemek, tekleştirmek, herşeyi O'na has kılmak.

Tevhid; İslam itikadının anahtarı, insanı en geniş manada mazi, hal ve istikbal olarak kuşatan bitimsiz hayatın muazzam felsefesi.

Tevhid; imanın göze fer, dize derman, akla burhan, gönle sultan, dile ferman olarak yürüyüp mü'mince bakış açısına, dünya görüşüne, basiret ve ferasete, cihad ve içtihada, muhabbet ve ülfete, tefekkür, tezekkür ve tesbihe, ahlak ve edebe, özetle *hayata* dönüşmesi.

Tevhid, peygamberlerin ve kitapların değişmesiyle değişmeyen amaçların amacı. Hepsi bu amacın gerçekleşmesi için var ve hepsi bu gaye uğrunda kurban.

Tevhid; imanda birlik, insanda birlik, toplumda birlik, güç ve hükümde birlik, evrende birlik ve dirliğin öbür adı.

Zerreden kürreye, damladan denize, atomdan evrene, hücreden insana her bir şeyin ortak noktası tevhid.

Tevhid, maddenin ve mânânın, ahiret ve dünyanın en büyük kanunu.

Çekirdek etrafında ince hesaplarla tayin edilmiş yörüngelerinde kaderleri uyarınca biteviye dönen elektronlardan oluşan atomlar tevhidi öğretiyor.

Bir güneşin etrafında kendi yörüngelerinde/kaderlerinde belli bir nizam ve intizam içerisinde dönen yıldızlardan oluşan güneş sistemleri tevhidi öğretiyor.

Baharın elinde çiçeğe, ağacın elinde meyveye, hayatın elinde olaya, arının elinde bala, peygamberin elinde mutluluğa dönüşen "vahiy" tevhidi öğretiyor.

Görünen ve görünmeyen alemlerin bu muazzam kanununu beş maddede ele alabiliriz:

1. Kevnî Tevhid:

Buna kozmik tevhid de diyebilirsiniz. Bu tevhid sayesinde nötron ve protonlar çekirdeklerinin etrafında dönüp atomu oluşturuyorlar. Atomlar birleşip maddeyi oluşturuyorlar. Hücreler birleşip dokuyu, dokular birleşip insanı oluşturuyorlar. Maddeler birleşip yıldızları, yıldızlar birleşip güneş sistemlerini, güneş sistemleri birleşip galaksileri, galaksiler birleşip nebulaları oluşturuyor. Tabi bütün bunlar da birleşip evreni oluşturuyorlar. Ondan ötesine henüz aklımız ve de hayalimiz ulaşmıyor. Kimbilir belki evrenler (alemler) de birleşip başka birşeyi oluşturuyorlardır.

Evet, işte bütün bunların tabi olduğu evrensel kanunun adıdır *tevhid*. Bu muazzam *kozmik uyuma* başkaları ne derse desin ama İslam buna "tevhid" diyor ve kendisine inananları bu muazzam kanundan ibret almaya çağırıyor:

"**Göklerin ve yerin yaratılışında, gecenin ve gündüzün ardarda gelişinde akıl sahipleri için elbet ibret verici belgeler var.**" (3/190)

Evet, sözkonusu belgeler 'tevhid'in isbatının belgeleridir. Yalnız "koca insan" olan evrende midir bu belgeler? Elbette hayır. Aynı belgeler "mini evren" olan insanda da var:

"**Gönlü yatarak inanacak insanlar için yeryüzünde nice belgeler var. Kendi benliklerinizde de öyle; görmüyor musunuz?**" (51/20-21)

Allah'ın kendisine verdiği görevi aksatmadan yerine getiren güneş, mükemmel Müslümandır. Çünkü muvahhiddir. Çünkü bütün içerisindeki yerini ve görevini bilip o yerde durmaya, o görevi eksiksiz ifaya çalışıyor. Yeryüzü ve diğerleri de öyle...

Nuh'a yardım eden gök, İbrahim'e yardım eden ateş, Musa'ya yardım eden deniz işte bu tevhid ve birlik aşkına yapmışlardır yardımlarını. Yani şuursuz muvahhidler şuurlu muvahhidlerin başları sıkıştığında yardımlarına koşmuşlardır. Çünkü onlardan da aynen insandan alındığı gibi ahd alınmıştır; hem de daha gaz bulutu (duhan) halindeyken:

"**Sonra gaz halinde bulunan göğe yöneldi, ona ve arza: 'İsteyerek veya istemeyerek gelin' dedi, 'İsteyerek geldik' dediler.**" (41/11)

İşte kozmik vahdet, onu oluşturan üyelerin Allah'ın

buyruğuna ve arzusuna teslim olmasıyla gerçekleşti. Herşey bu evrensel senaryodaki yerini alarak kendilerine biçilen rolü oynamaya başladı. Sözkonusu vahdetin sonucu göz kamaştırıcı bir nizam ve intizama kavuştu evren.

Kıyamet bu nizamın bozulmasının adıdır. Tevhidi terkeden insanın müdahalesi/ amelleri sonucunda kozmik vahdetin bozulması olayıdır kıyamet.

Enes b. Malik'in Allah Rasulünden naklettiği sahih senetle rivayet edilen şu haber, evrendeki kozmik uyumun, kevni tevhidin bir sırrını öğretiyor. Çağdaş insanın tepe tepe kullandığı ve ardından dönüp hoyratça tahrip ettiği tabiata, tevhidin öğretmeni bir yüce Peygamberin nasıl baktığını çok güzel ele veriyor:

"Biz Allah Rasulüyle birlikteyken ansızın yağmura tutulduk. Rasulullah elbisesini yağmura tutarak ona damlaların isabet etmesini sağladı. Dedik ki: 'Ey Allah'ın Rasulü niçin böyle yapıyorsun?' Şöyle cevapladı: 'Kuşkusuz onun Rabbiyle ahdi benden daha yenidir.'"[1]

Batının en yeni maskaralıklarından biri olan "çevrecilik" gözbağcılığı icad edilmeden yüzyıllar önce Müslümanlar çevreyi ve doğayı bir İlahi emanet bilmiş, dinleri bu emanetin korunmasını onlara "imandan bir şube" olarak öğretmişti:

"*İman yetmiş üç şubedir. En küçüğü yoldaki gelip geçen insanlara sıkıntı veren bir engeli kaldırmaktır.*"[2]

Batı herşeyde olduğu gibi çevre konusunda da sahtekarca davranmaktaydı. Çevreyi düşünmüyorlardı onlar, kendi nefislerini düşünüyorlardı. Hayati tehlike arzedin-

---

1. Cezeri, Camiu'l-Usul VI/214 (4301), Ebu Davud'dan.

2. Buhari, Müslim, Tirmizi, Ebu Davud, Nesai'den Cezerî, Camiu'l-Usul, I/235.

ceye dek batılılar çevreyi hoyratça tahrip etmişler, kevni tevhidi bozmanın nelere mal olacağını akıllarına dahi getirmemişlerdi.

Fakat Müslümanlar doğadaki dengeyi korumayı bir iman sorunu olarak algıladılar. Bunun için de 14 asırdır güzel koku kullandıkları halde göğün tavanını (ozon) delmeyi akıllarından dahi geçirmediler. Batı medeniyeti koku kullanmaya başlayalı iki buçuk asır oldu. Lakin onlar İslam'ın "tevhid" adını verdiği bu evrensel bakış açısından yoksun oldukları için kokularının kokusu kısa sürede çıktı ve insanın emrine amade kılınan doğaya ihanet etmekte bir sakınca görmediler.

Yeryüzünün tüm değerlerini hoyratça yağmaladıkları yetmiyormuş gibi şimdi berbat ettikleri çevreyi bahane ederek kendilerine çok kârlı yeni sektörler icad etmekle meşguller. Bu haliyle Batı cenaze levazımatı satan katile benzemekte. Önce kirleterek kazandılar, şimdi de temizleme bahanesine kazanacaklar.

Mü'minin toprakla, dünyayla, evrenle anlaşması var. Çünkü hem evrenin, hem insanın Allah'a verilmiş sözleri var. İnsan evrenle elele vererek ahdini/kulluğunu yerine getirecek; onu tahrip ederek değil. Muvahhid insanın muvahhid kainatla ilişkisi de "tevhid akidesi" çerçevesinde gerçekleşir.

Hatta insanla evren arasındaki bu ilişki, insanın mevsim meyvelerini canı istemesi ve özellikle psikolojik kimi hastalıkların bahar mevsiminde azması örneklerinde görüldüğü gibi bazen doğrudan ve müşahhas olabilmektedir.

Gerek insanla doğa, gerek doğayla doğa ve gerekse insanla eşya arasındaki entegre ilişkileri koparmak ve zedelemek tevhide aykırı davranmaktır ve dolayısıyla

şirkten bir şubedir. Allah'ın düzenlediği kainatın düzenini sarsıcı her türlü davranış bir taşkınlık (bağy)'tır ve İlahi sisteme yöneltilmiş bir müdahale olarak er-geç cezasını bulacaktır.

Bizi yaratan toprağın, suyun, yerin ve göğün de yaratıcısıdır. Bu nedenle bütün bunlar hilkatte eşimizdir. Müslümanın baş eğdiğine onlar da baş eğdikleri için kullukta yoldaşımızdır. İşte bu yüzdendir ki toprağın kimin elinde olduğu, onun üzerinde kimin hükümlerinin icra edildiği bir Müslümanı doğrudan ilgilendirir. Çünkü felsefesiyle, teoriğiyle, pratiğiyle "yönetim" demek olan *siyaset* tevhidin ayrılmaz bir parçasıdır ve dolayısıyla Müslümanın akidesidir.

Tevhidin bu kısmına "Siyasi tevhid" diyoruz.

2. Siyasi Tevhid:

İslam inancının özünü oluşturan tevhidin içerisinde tevhid-i siyasi'nin ayrı bir yeri vardır. Çünkü siyaset en geniş anlamıyla *yönetme* ilmidir. Terbiye etmek, gütmek, sahiplenmek, bakımını üstlenmek gibi anlamlara da gelir. Bu nedenle at terbiyecisine aynı kökten gelen "seyis" denir.

"Falancanın kendisine göre bir siyaseti vardır" dediğimizde bununla o kimsenin yönetme, idare etme üslubunu kastederiz.

Siyaset sahibi biri bunu kendi bilgisi, görgüsü, kapasitesi, kendisine tanınan yetki ve -varsa- kendisine yö-

netme hakkını tanıyan yasa ya da meşruiyetini aldığı organların müsaadesi doğrultusunda yapar. Kendisini meşru kılan kaynakları açısından siyaset iki kısımdır: 1) Meşruiyyetini değişmez ilahi değerlerden alan *ilahî siyaset*; 2) Meşruiyyetini onu yapan insanların bilgi, görgü, zaaf, heva ve heveslerinden alan *beşerî siyaset*.

İnsanların siyasetinden sözedilen bir yerde *Allah'ın siyasetinden* de söz edilecektir elbet. Kendisini "Rabbu'l-alemin" olarak tanımlayan Allah sadece yeryüzünün ve insanların değil tüm evrenin -varsa evrenlerin- tek ve en büyük siyasetçisi, terbiye edicisi, görüp gözeticisi, var edicisi ve yönlendiricisidir.

Tevhid-i siyasi vahyin etrafında döndüğü ana eksenlerden birini oluşturur. Bu konudaki ayetlerin tümünü buraya almak imkansız. Ancak kendi kişisel çıkar ve zevklerine göre tanzim ettikleri süfli siyasetlerini sürdürebilmek için Allah'ı dünyaya ve dünya işlerine karıştırmak istemeyen laik mantığa ilahi bir red olan şu ayeti alıntılamakta yarar var:

"**O gökte de ilahtır, yerde de ilahtır.**" (43/84)

O'nun yöneticiliğini ve siyasetini göğe has kılıp da yeryüzünü O'nun siyasetinden uzak tutmak *tevhid-i siyasi*ye aykırıdır ve her ne ki tevhide aykırıdır o şirkten bir şubedir.

O kendisine siyasette şirk (ortak) koşmasınlar diye aynı gerçeği kitabında sık sık tekrarlamaktadır:

"**İlahınız bir tek ilahtır, yalnız O'na tesim olun.**" (22/34)

"**İlahınız birdir, göklerin yerin ve bunlar arasında bulunanların Rabbi** (terbiyecisi)**'dir O.**" (37/4-5)

Evet, O kendisini dünyaya karıştırmak istemeyen laiklerin de Rabbidir.

O kendisine inandığını söyleyip de ardından "emekli" etmek isteyen tüm semirici ve sömürücülerin de Rabbidir.

O Allah'sızların, kitapsızların, peygambersizlerin ataistlerin ve ateistlerin de Rabbidir.

Nuh'un, Musa'nın, İbrahim'in ve Muhammed'in Rabbi olduğu kadar Nemrud'un, Firavun'un, Ebu Cehilin ve onların çağımızdaki uzantılarının da Rabbidir.

Özetle O bilumum kafirlerin, tağutların, putların ve putçuların Rabbidir.

Onları nasıl terbiye ettiğinin, evrensel ve Rabbani siyasetiyle onları nasıl "siyaset" ettiğinin sayısız örnekleriyle doludur insanlık tarihi. O'nu siyasetlerine karıştırmak istemeyen, çalıp çırpmalarına, ahlaksızlık ve numussuzluklarına O'nu ve siyasetini engel görüp Allah'sız ve laik bir toplum yaratmak isteyen Lenin'lerin, Stalin'lerin, Çavuşesku'ların, Enver Hoca'ların ve onların topraklarımızdaki ve başka topraklardaki kopyalarının nasıl tarihin çöp sepetine atıldıklarını, bazılarının, leşlerine yer dahi bulamadıklarını şaşkınlıkla izledi insanlık.

Bütün bu olanlar O'nun yerde de gökte de bir İlah oluşunun, olayların dilinden bilmem kaçıncı kez isbatıydı.

Onlar Rabb olmayan, ahlaksızlıklarına ses çıkarmayan, yaptıkları zulümlerden hesaba çekmeyen, siyasetlerine karışmayan, menfaatlerine dokunmayıp bilakis onları "din" perdesi altında garanti altına alan laik ve iktidarsız bir "ilah" arıyorlardı.

Kur'an'ın Allah'ı, İslam'ın Allah'ı bütün bunlara müsait bir ilah değildi. Bu nedenle Kur'an'ın hükümlerini, İslam'ın siyasetini yasaklayıp kendilerine yeni ilahlar, yeni kitaplar, hatta yeni dinler aramaya koyuldular. Si-

yasette şirkleri onları ibadette, itakatta, rububiyyette ve ubudiyyette şirke kadar götürdü.

Onlar bu şirklerini ideolojileştirip topluma uyguladılar. Fakat çok geçmeden şirk-i siyasi şirk-i ictimaiyi doğurdu. Çünkü tevhid-i siyasi ortadan kaldırılmıştı. Tevhid akidesinin bu bölümü yara alırsa bu yara doğrudan topluma sirayet eder ve tevhid-i ictimâî de onmaz yaralar alırdı.

3. İctimâî Tevhid:

Kur'an tevhid akidesinin hayata bütünüyle ikamesi için tevhid-i ictimâîye çağırır.

Sosyal tevhid imanın iktidarının olmazsa olmazıdır. Çünkü tevhid ancak muvahhid toplumların eliyle ikame edilir. Toplumsal tevhidin ilk ve vazgeçilmez şartı da "vahdet"tir. Vahdeti parçalayıcı her davranış doğrudan tevhid akidesine yapılmış bir saldırıdır. Önce şu ayeti okuyalım:

"**İlahukum ilahun vahid.**" (İlahınız bir tek ilahtır) (22/34)

Bir de şu ayeti:

"**Ümmetukum ümmetun vahide**" (Ümmetiniz bir tek ümmettir.) (21/92)

Evet, ikisi de aynı formda. Rabbimiz kendi tekliğini ilan ettiği formun aynısıyla İslam ümmetinin tekliğini de ilan ediyor. Yani tevhid-i nazari (Allah'ın birliği) ile

tevhid-i içtimai (Müslümanların birliği) aynı kelimelerle ifade ediliyor. İşte toplumsal tevhid bu denli önemli ve imanla bu denli iç içe. Şimdi ayet mealini tam olarak verelim:

"**Ümmetiniz bir tek ümmettir ve ben de Rabbinizim. O halde gereği gibi kulluk edin.**" (21/92)

Bu da başka bir ayet:

"**Ve işte bu ümmetiniz bir tek ümmetir ve ben de Rabbinizim. O halde gereği gibi sakının.**" (23/52)

Tevhid akidesinin düşmanı beşeri sistemler önce ümmet fertlerini birbirine bağlayan bağları kopardılar. Bunlar dil, tarih, kültür hepsinden öte din. Bu bağlar koparılınca ümmet çil yavrusu gibi dağıldı. Tesbihin ipi kopmuş, imamesi kaybolmuştu. Allah'ın "parçalanmayın" emrine karşı gelinmişti:

"**Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra ihtilafa düşüp parçalananlardan olmayın. İşte onlar; onlar içindir dehşetli azab**" (3/105)

Her ne kadar ulemamız bu dehşetli azabın hep ahirette olacağını söylemişse de gerçekte o daha dünyada gelip yapışıyordu yakasına parçalananların. Çünkü başta parçalanmanın kendisi azim bir azaptı.

Tarihen sabitti ki birliği gidenin dirliği de giderdi. Elhak öyle de oldu. Giden yalnız dirlik miydi? Elbette değil. Ondan daha büyük bir kayıp vardı ki o da ümmetin izzet ve şerefi. İşte ona paha biçilemezdi.

Toplumsal tevhidi ortadan kaldıran amillerin başında her türden merdut taassup geliyordu. Önceleri ümmetin mezhep, meşrep ve meslek asabiyetiyle başı dertte iken Osmanlı'nın son yıllarına doğru Batı'dan ithal bir asabiyyet hepsinin üzerine tuz biber ekti: Milliyetçilik..

Bir veba mikrobu gibi bir anda tüm ümmet topraklarını kaplayan milliyetçilik ümmet birliğine vurulan son büyük darbe oldu. Böylece milliyetçilik adı altında pazarlanan ırkçılığın şirkten bir şube olduğu da ortaya çıkmış oldu. Çünkü bu şirk çeşidi tevhid-i içtimainin can düşmanı olmuştu.

Her ne ki tevhidi iptal ediyor, doğaldır ki o şirk ya da şirkin bir türeviydi. Her tür merdut asabiyet ve onların başında gelen milliyetçilik de toplumsal tevhidin can düşmanı olan bir şirk türüydü. Bu şirk yüzyıllardır aynı dava uğrunda, aynı inançla can vermiş Müslüman kavimleri birbirine düşürdü. Yüzyıllardır sırt sırta verip Allah'ın yüce adını küfre karşı bayrak edip uzak iklimlere taşıyan bu insanlar milliyetçilik mikrobu aralarına sızdıktan sonra ezeli düşmanlarının saflarında yer alarak silahlarını birbirlerine doğrulttular.

İşin acı yanı, İslam ümmeti tarihinin en kanlı, en zilletli, en trajik günlerini yaşarken Yahudi ve Hristiyan ümmetleri iki bin yıllık düşmanlığı bir yana bırakarak el ele verip tekrar ümmet olma sürecini başlatıyorlardı. Yahudiler ümmet olma pahasına ırkları, kültürleri, dilleri dahi ayrı olan Etyopya Falaşalarına varana dek dünyadaki tüm yahudileri işgal ettiği Filistin İslam toprağında bir araya getirme çabalarını sürdürürken, Avrupa da yakın geçmişindeki milyonlarca cana mal olmuş iki dünya savaşını ve diğer tarihi düşmanlıkları bir yana bırakarak tek ümmet çatısı altında bir araya gelmenin son hazırlıklarını yapıyordu.

İslam ümmetini bir arada tutan tevhid akidesi yara alıp akide tahrif edilince bunun olumsuz sonuçları yalnız ümmeti değil ümmeti oluşturan cemaatleri de etkiledi. Parçalanma bu sınırda da durmadı İslam toplumunun atomu olan Müslüman ailelere de sirayet etti.

Artık aileler parçalanıyor, toplum da temelinden sar-

sılıyordu. Bunda tevhid akidesine aykırı laik eğitimin ve kültürün etkisi sanıldığından daha büyüktü. Laik ideoloji, dini değerlerle savaştığını zannederek aslında temel insani değerlere karşı savaş açmıştı. Onun için de içkiyi, fuhşu ve kumarı sadece serbest bırakmakla yetinmiyor, bunları adeta kutsayarak ideolojik birer sembol haline getiriyordu.

Bu arada tevhidin tüm şubelerini hedef alan resmi ideoloji, ekonomik alanda da tevhidi hedef alarak ülkenin tekelinde tuttuğu zengin imkanlarından muvahhid insanları mahrum bırakmak için dağıttığı kredilerde faizi zorunlu tutuyordu. Bunun sonucunda on yıllardır dağıtılan trilyonlarca kredi yalnızca belli bir zümre arasında döndürülmüş oluyordu.

Laik şirk sisteminde Müslüman olmak sosyal, siyasal; ekonomik, hülasa tüm alanlarda kürek mahkumluğu anlamına geliyordu.

Parayı put, bankayı mabed edinen kapitalist sistemin geldiği son nokta ise insanların cebinden paranın çalınması demek olan enflasyondu ve bu devlet hırsızlığı şirkin ekonomik alandaki şubesi olarak fertlerin alınterine şerik (ortak) olup, Müslüman kitleyi ekonomik alanda ikinci kez vuruyordu.

Halbuki mülkün mutlak sahibi olan Allah'ın Kur'an'da esaslarını belirlediği tevhîdî ekonominin temel ilkesi; "**haksızlık da edemezsiniz, haksızlığa da uğratılamazsınız.**" (2/279) olduğu halde faiz almayarak *haksızlık etmekten* sakınan muvahhidler, devlet adlı yankesiciye enflasyon payı vererek *haksızlığa uğratılmış* oluyorlardı.

Tevhid-i İktisadi, insanın mülkü üzerinde bir emanetçi[3] olduğu esprisine dayanıyordu. Bir muvahhid

---

3. Âl-i İmran (3)/26.

ne kadar varlıklı olursa olsun o emaneti 'benim' diye har vurup harman savuramazdı. İşte bunun adı "israf"tı ve israf insanın "mülk" emanetine ihanetinin bir sonucuydu.

Tabi tevhid-i içtimai'nin yeniden ikamesi için tevhid akidesinin dördüncü maddesi olan *tevhid-i ferdi*, ya da bir başka deyişle *tevhid-i şahsi* gerekliydi.

4. Ferdî Tevhid:

İnsan ve iman, toprak ve tohum gibidir. Tevhidse bu tohumu binbir süreçten geçirip meyveye dönüştüren şeylerin tümü.

Tevhid insanın gayesi. Bu gayenin muhatabı ilk önce insan teki, yani fert. Ebedi mutluluğun adı olan İslam şeriatı ferdiyetçi değildir. Bireyi putlaştırıp toplumu yoksayarak dengeyi bozmaz. O sadece toplumcu da değildir. Bireyin hak ve hukukunu topluma feda etmez. Onu insan teki olarak ele alır ve sık sık her nefsin kendi hesabını kendisinin vereceği hatırlatılır.[4] Herkesin amel kuşu boynuna dolanmıştır.[5] Her can ölecek ve yaptıklarının karşılığını bir bir görecektir.

Bütün bunlar fert-toplum dengesini gözeten değişmez İlahi değerler sisteminin insan tekine yaklaşımını ele veriyor. Biz onu "şahsiyetçilik" olarak adlandırıyoruz.

İslam şahsiyetçiliğinin temel esprisi ferdin bölünüp

---

4. Fatır (35)/18.
5. İsra (17)/13.

parçalanmamasıdır. Yani tevhid-i ferdi... İnsan teki bir denge üzerinde yaratılmıştır. Bunu şu ayet çok güzel açıklar:

"**Ey insan, seni kerim olan Rabbine karşı aldatıp asi eden ne? O ki seni yarattı, seni tesviye ederek bir düzene soktu,** (duygu düşünce ve eylem düzleminde) **seni dengeledi. Seni istediği surette terkip etti.**" (82/7-8)

Allah'ın insanı üzerinde yarattığı bu muazzam dengeyi gözardı edip insan tekini yalnız duygu, yalnız düşünce ya da yalnız eyleme hasreden tüm inanç ve ideolojiler tevhid-i ferdi'yi iptal eden inanç ve ideolojilerdir. Onların hedeflediği insan tipi de parçalanmış, bölünmüş, bu parçalanma ve bölünme sonucunda kimlik ve kişilik kaybına uğramış *şahsiyetsiz* insan tipidir.

Tevhid inancının öngördüğü insan tipi ise *muvahhid* insan tipidir.

Muvahhid insan şahsiyet eğitimini *iman, ilim* ve *amel* üçayağı üzerine oturtmuş şahsiyetli insandır.

Muvahhid insan Allah-insan, insan-evren, insan-eşya ve fert-toplum ilişkilerini tevhidi dünya görüşünün öngördüğü şekilde bir nizam ve intizam üzre düzenleyen insandır.

Muvahhid insan, insanı "düşünen hayvan", "sosyal hayvan", "hisseden hayvan", "isyan eden hayvan", "alet kullanan hayvan" gibi parçacı ve bayağı yaklaşımlarla değil Allah'ın yeryüzündeki halifesi, eşyanın emanetinin kendisine verildiği eşref-i mahlukat olarak tanımlayan insandır.

Muvahhid insan, tüm yapıp ettiklerini yalnızca içinde bulunduğu fani alemin görece ölçülerine değil insanın mazisi olan "ruhlar alemi"nin ve insanın istikbali olan

"ebedi alem"in genel geçer ölçülerine vuran akıllı insandır.

Muvahhid insan, kimlik ve kişilik zaafına uğramamış, tevhide iman eden, tevhidi bilen, tevhidi bir hayat biçimi olarak yaşayan ve toplumunda hakim kılmaya çalışan insandır.

Muvahhid insan, kendi içsel bütünlüğünü şeytana, nefse, topluma, çevreye ve aykırı kültürlere parçalatmayıp duygusuyla düşüncesi, düşüncesiyle hayatı, inancıyla yaşantısı arasında çelişki (nifak) olmayan *yekpare insandır*.

Muvahhid insan "sürüden" sayılmayandır. Evrensel İlahi senaryo içerisindeki rolünü öğrenip onu en güzel şekilde oynayandır. Varlığını kendi varlığından daha üstün değerlere adayan, mutluluğunu insanlığın mutluluğuyla birleştiren, imanı insan özgürlüğünün son sınırı olarak algılayandır.

Özetle muvahhid insan "beşer" olmaktan kurtulup "insan" olandır. O, beşer olmaktan insan olmaya ulaşan yolu bilgi, iman ve amelle alır; ama özellikle de imanla...

Tevhid imanın özetidir. Tevhidin özeti de bir kelimede ifadesini bulur: "lailahe illallah" yani "tevhid-i nazari"...

5. Nazarî Tevhid:

Eğer muazzam bir kozmik sistem, evrensel bir bakışaçısı, özgür bir hayat felsefesi, ilahi bir dünya görüşü,

yaşam biçimi ve hepsinden öte bir iman olan "tevhidi" bir cümlede özetlememiz istense şaşırıp kalırdık. Ne ki Allah Rasulü efradını cami ağyarını mani bir biçimde bu muazzam sistemi bir cümlede özetlemiş: *Lailahe illallah...*

İşte tevhidin anahtarı. İşte sınırsız bir geçmişle sonsuz bir gelecek arasında kurulan muazzam bir dünyaya açılan kapının şifresi.

"Hiçbir ilah yoktur, yalnızca Allah vardır" Ya da yaygın söyleyişle "Allah'tan başka ilah yoktur" anlamına gelen bu cümle iki kısımdan meydana geliyor: Birincisi Nefy (olumsuzlama, tasfiye) kısmı olan "la ilahe", ikincisi isbat (kanıtlama, kabul) kısmı olan "illallah"

"La ilahe" bir enkaz temizlemedir. Daha önceden kalbe yerleşmiş sahte ilahları ve onların tüm kalıntılarını temizleme operasyonu.

İnsanın tek yaratıcısı haklı olarak kendisine ayrılması gereken yeri kimseyle, hiçbir şeyle paylaşmak istememektedir. Zaten "ortaklık" onlamına gelen "şirk" de bu değil midir: Allah'a verilecek olana Allah'tan başkasını da ortak etmek...

O diyor ki:

"**Allah'a dayan, vekil olarak Allah yeter. Allah bir adamın göğsünde iki kalp yaratmadı.**" (33/3-4)

Şimdi "**Elbet şirk büyük bir zulümdür**" (31/13) diyen ayet daha iyi anlaşılıyor. Çünkü çok değerli birine vermen gereken bir şeyi çok bayağı ve adi bir şeye veriyorsun. Haksızlık bu.

Yüreğini seni yaratan, yaşatan, doyuran, varlığını kendisine muhtaç olduğun, üzerinde hakkı bulunan, varlıkların en değerlisi olan birine vermek dururken; değil

O'nun denginde belki senin kadar dahi şerefli olmayan, senin geçmişini ve geleceğini elinde tutmayan, seni yüceltmeyip belki alçaltan bir şeye vermek...

O mevcudatın en şereflisi, sense mahlukatın... *Mahlukatın en şereflisi olan insan*ın kendisine kul olacağı tek varlık *mevcudatın en şereflisi olan Allah*'tır. İnsan onu bırakıp da kendi cinsine kul olur, onu ilah edinir, ondan korkar, ümid eder ve onu sever, onun önünde eğilir, onun hükümlerini benimser ve uygular özetle ona 'kul' olursa, bu hem kendisine hem yaratıcısına karşı yaptığı büyük bir haksızlık ve zulümdür. İşte Yahudilerin, Hristiyanların, çağdaş ataist laiklerin şirki budur. Allah'la beraber başka ilahlar edinmek...

Bir de bundan daha pespaye bir şirk çeşidi var ki o da insanın Allah'a vermesi gerekeni şeref yönünden kendi dengi dahi olamayan eşyaya, mala, mülke, paraya ve ilkel cahiliyyede olduğu gibi taşlardan putlara vermesi. Allah, şirkin bu çeşidini diğerinden ayırarak kendisine halife kıldığı insanın öz elleriyle kendi şerefini eşyadan daha aşağıya düşürmesine müşriklerin şahsında şu tepkiyi gösteriyor:

"**Kuşkusuz şirk koşanlar pisliktir.**" (9/28)

Halbuki Yahudilerin ve Hristiyanların şirkini[6] aynı adla adlandırmamaktadır. Kuşkusuz bunun nedeni müşriklerin şeref yönünden insandan çok daha aşağı olan taşlara kulluk edip Allah'ın verdiği insanlık şerefini ayaklar altına almalarıdır. Bu nedenle onların şirki Kur'an'ın genel üslubunda bir istisna sayılması gereken "pislik" nitelemesiyle yerilmiştir.

Tevhid-i nazari olan *lailahe illallah*'la uçsuz bucaksız tevhid ülkesinin eşiğine ayak basan insanın ilk sözü "ilah yoktur!" olmaktadır.

---

6. Tevbe (9)/30; Maide (5)/73.

Evet, bu bir temizlik.

Sadece kalbî ve kavlî değil aynı zamanda zihnî ve amelî bir temizlik.

İnsanın, hayatından, duygusundan, düşüncesinden, muhayyilesinden, hafızasından, özetle tüm yaşamından sahte ilahları kovmasıdır.

Yalnız Allah'a bağlaması gerektiği halde Allah'tan başkasına bağladığı tüm bağları kesmesi, tüm zincirlerden kurtulması, diğer tüm sığınak, barınak, tutamakları "la ilahe" ile reddetmesidir.

O şimdi içeri girmeye hazırdır artık. Varlığını tüm ilahlardan, yalancı tanrılardan, sanemlerden, vesenlerden, ikonlardan, tağutlardan arındırmış ve O'na, yalnızca O'na yönelmiştir. Gönlünü, gözünü, özünü, yüzünü O'na yöneltmiş ve sözünü söylemiştir:

"İllallah"

Nefyden isbata yönelmiş, temizleyip arıttığı yere O'nu "buyur" etmiştir. Uçsuz bucaksız tevhid ülkesinin kapısından içeri "illallah"la adımını atmıştır.

Allah'tan başkasına kulluk etmeyeceğine dair söz vermiş ve tevhidin bütün şartlarını havi belgeyi imzalamıştır.

"İllallah"la özgürlük ve mutluluk merdiveninin ilk basamağına ayağını koymuştur.

Artık tevhid kelimesini ne kadar ruhuna, gönlüne, aklına, hayatına ve çevresine sindirirse, o kadar özgür ve mutlu olacaktır.

O "emin"dir artık. Kendisini Allah'a teslim etmekle güvendiğini isbatlamış, bunun bir sonucu olarak da kendisi İlahi güvenlik alanına dahil edilerek tüm mahlukat

ve müminler nezdinde güvenilir (mümin) biri olarak hüsnü kabul görmüştür: O "mümin"dir artık.

Onun muvahhidler defterine kayıt sürecinin ekseninde hep bir isim bulunmaktadır: Allah. Ve bu sürecin sonunda gerçekleşen bir eylem vardır: Allah'a iman...

Peki, kimdir Allah? Varlığının delilleri nelerdir? O'na iman nasıl olur? O'nu inkar mümkün mü?

O, bazılarının dediği gibi yaratmış ve "emekli" olmuş, dünya işlerine bulaşmayan bir ilah mıdır? Daha doğrusu Allah laik olur mu? Onun gökteki hükümranlığına inanıp da yerdeki hükümranlığına inanmayanlar gerçekte inanmış sayılırlar mı?

O'nu kimin anlattığı gibi tanıyalım? Müşriklerin inandığı Allah mı? Laiklerin inandığı Allah mı? Bunlar nasıl bir Allah'a inanıyorlardı? Müşriklerle laiklerin Allah inançları arasındaki benzerlikler ya da farklılıklar nelerdi?

İnsan ve onun duyguları zaman ve mekanla sınırlıdır. Zaman ve mekan dışı şeyleri olduğu gibi algılayabilmekten uzaktır. Hatta insan çoğu kez zamanın ve mekanın içindeki birçok şeyden bile haberdar olamamaktadır. Dahası kendi benliğinin sırlarını dahi henüz tam çözebilmiş değil.

İnsan bağımlıdır. Anasına, çevresine, toprağa, dünyaya ve ahirete olan bağlarıyla birlikte doğar. Doğmasındaki dahli ne kadarsa ölmesindeki dahli de o kadardır. Ne doğuşuna kendisi karar verebilir ne ölümüne ve ne de doğumdan ölüme kadarki gelişim ve değişim sürecine...

Bütün bunlar kendisi dışındaki bir karar merkezinde belirlenip icra edilir. Onun, hayatın değişmez yasaları dediğimiz bu "ilahi yasalara" uymaktan başka yapacağı pek bir şey yoktur.

İnsan muhtaçtır. Yardıma, bakıma, besine, suya, insana, anaya, babaya, toprağa, göğe, sevgiye, terbiyeye, bilgiye, görgüye, çevreye ve daha birçok şeye...

O bu ihtiyaçlarından bazılarına daha doğar doğmaz,bazılarına da doğal gelişimini tamamladıkça gerek-

sinim duyar. Çünkü insan değişerek gelişebilen bir varlıktır.

İnsanın diğer canlılarla ortak yönleri vardır. Birçok canlı da insan gibi nefes alır, yer, içer, uyur, çiftleşir, gezer ve def-i hacet yapar.

Bütün bu özellikler canlıların 'hayvan'lık boyutudur. Zaten insanı "insan" yapan özellikler de bunlardan hiçbiri değildir. O insan olmayı hayvanlarla paylaştığı bu özelliklerinden dolayı hak etmemiştir.

İnsan, "insan" olma özelliğini "iman" etme özelliği dolayısıyla kazanmıştır. Çünkü akıl ve kalp sahibidir.

Hayvanlar iman etmezler. Çünkü akıl ve kalpleri yok. Evet onların da beyni ve yüreği var. Fakat akıl ve kalpleri yok, onun için iman etmez hayvanlar.

İşte yukarda saydığımız maddelerden insana özgü olan ve insanı hayvandan ayıran en büyüğü imandır.

İmandır, çünkü insan gücü sınırlı, bağımlı ve muhtaç bir varlıktır. Kendinden daha güçlü, kendisi gibi bağımlı ve muhtaç olmayan birinin yardımı olmadan yaşayamaz. Güçsüzlüğünü, bağımlılığını ve muhtaç oluşunu her farkedişinde bağlanacak, inanacak, sığınacak, tutunacak ve barınacak birilerini arar. Kendisine put edinme, Allah'tan başka tanrılar bu ma süreci de onun bu fitri ihtiyacı dolayısıyladır:

"**Kendilerine destek olsunlar diye Allah'tan başka tanrılar edindiler.**" (19/81)

"**Belki yardım olunurlar diye Allah'tan başka tanrılar edindiler.**" (36/74)

Evet, şirkin ve küfrün de bir mantığı var. Menfaat bu mantıkta da geçerli, lakin çok yanlış yapılmış bir hesap. Yardımcı olur, işimi bitirir diye kulluk ettikleri sahte

ilahların hiçbir yardımını göremeyecekleri gibi kendileri onların kenef kağıdıdırlar. Kullanılıp atılırlar:

"**Onlar kendilerine yardım edemezler. Tersine kendileri onlar için hazırlanmış askerlerdir.**" (36/75)

"**Allah'tan başka** (yardıma) **çağırdıkları tanrılar kendilerinden hiçbir şeyi savamadı ve onların ziyanlarını artırmaktan başka bir işe yaramadı.**" (11/101)

Halbuki insan eğer kendisine bir ilah arayacaksa bu ilahda aranacak ilk özellik "yaratıcılık" olmalı değil miydi?

İnsan, bu basit gerçeği bile göremiyordu çoğu kez ve "yaratıcı" oluşu şöyle dursun "yaratılmış" olduğundan bile haberdar olmayan nesneleri ilahlaştırıyordu. Yaratan dururken yaratılana kulluk edilemeyeceği gerçeğini gözden kaçırıyordu:

"**Allah'tan başka yardım istedikleri hiçbir şey yaratamazlar, zaten kendileri yaratılmaktadırlar.**" (16/20)

Hakikatte Allah'a inanmak insanda fıtrattandır. İmansız fertlerde bile sözkonusu olan bu fıtri ihtiyaç anormal zamanlarda ortaya çıkar. Sözgelimi bir uçak kazası sırasında, bir gemi ve araba kazası sırasında, bir yangın ya da deprem esnasında, özetle insanın güçsüzlüğünü ve çaresizliğini hissettiği olağanüstü bir durumda ömür boyu Allah'a küfretmiş insanların dahi "Allah"a yöneldiklerini, O'ndan yardım istediklerini, O'na dua ettiklerini görürsün.

İşte buna "Firavun imanı" denir. Kur'an, henüz Müslüman olmadan önce Ebu Cehil'in oğlu İkrime'nin başından geçen bir deniz kazası sırasında bu fıtri hakikatin nasıl ortaya çıktığını şöyle anlatır:

"**Şiddetli bir kasırga gelip de her yandan hücum eden dalgalar onları sardığı ve artık kendilerinin tamamen kuşatıldıklarını** (herşeyin bittiğini) **sandıkları zaman dini yalnız Allah'a has kılarak O'na yalvarmağa başlarlar.**" (10/22)

Gayb Bilinci

"**Onlar ki gayba iman ederler.**" (2/3)

Evet, "gayb bilinci" Allah'a imanın; Allah'a, ahirete, meleklere imanın insana kazandırdığı en muhteşem bilinç.

Gayb bilinci insan şuurunun sigortasıdır. Hayat denizinde fırtına kopan insanın sığınacağı en emin limandır.

Gayb bilinci müminin günlük yaşamını her saniye etkiler ve kontrol altında tutar. Mümin güvenlik sorununu bu bilinçle çözer, korku ve belirsizlik uçurumlarından bu bilincin klavuzluğunda kolayca sıyırılır.

Gayb bilinci her an Allah'la olmaktır. O'nu kendinize şah damarınızdan daha yakın hissetmek,[7] O'nun tarafından korunduğunuzu, gözetildiğinizi duyumsamaktır. Bu bilinç sayesinde kendinizi emniyet ve güven içinde hissedersiniz.

Gayb bilinci, göksel bir sigortadır. Geçici hayatın değil, mazisi ve istikbaliyle bitimsiz bir hayatın gerçek sigortası. Bu bilinç sizi ölümle tanış eder, biliş eder. Ölüm

---

7. Kaf (50)/16.

korkulacak birşey olmaktan çıkıp sıradan bir olay haline gelir. O zaman ölümü her anışta bin kez ölen "iman fukaraları"nın düştüğü gülünç ve komik duruma düşmezsiniz. İşte bütün bunlardan dolayı bu bilinç sizin mutluluk kaynağınız, huzur deponuzdur. Onun içindir ki "iman ettim" demek "mutlu oldum" demektir.

Gayb bilinci, en yalnız anlarda bile yalnızlık çekmeme duygusudur. Dostluğuna önem verdiğiniz ve dostluğunuza önem veren birini hep yanıbaşınızda hissetmek, kendinizi maddenin ve eşyanın katı kurallarının çaresiz bırakıcı moral baskısından maddenin ve eşyanın Yaratıcısına ve tüm kuralların koyucusuna sığınarak kurtarmak ve hürleşmek.

İşte gerçek hürriyet. Maddeye, eşyaya, mala, çevreye, dünyaya, zaaflara, şeytana, nefse, heva ve hevese görünmez zincirlerle bağlı ve bağımlı insanların sahte hürriyetlerinin topuğuna dahi erişemeyeceği gerçek hürriyet...

Gayb bilinci, ahlaki davranmayı bir zorunluluğa dönüştüren uykusuz nöbetçi. Bu bilinç başka hiç bir dünyevi gücün ve sistemin başaramayacağı bir biçimde sadece eylemlerde değil duygu ve düşüncelerde bile ahlaki davranma özelliği kazandırır insana. Çünkü "ameller niyetlere göredir." Allah'ın sürekli gördüğünü ve bildiğini hisseden kimseye bu bilincin kazandırdığı uyanıklığı ve ahlakiliği başka hangi güç ve otorite kazandırabilir?

İşte gayb bilinci, mahza imandır, serapa iman. Biri bize "güneş doğdu" derse biz onu tasdik ederiz fakat bu "iman etmek" değildir. Çünkü güneşin doğuşu görünen bir olaydır. Fakat biri bize hiç görmediğimiz bir olayı anlatıp ardından inanıp inanmadığımızı sorarsa "inandık" ya da "inanmadık" deriz. Burada olayı inanca konu eden şey "gayb" olmasıdır.

Allah bizden "iman" etmemizi istiyor. Ortada "iman" edilecek birşeyler var ve iman etmemiz isteniyor. İman etmemiz istenilen bu şeyler hiç bir zaman laboratuvara girmeyecek ve deney malzemesi yapılmayacak. Allah, kıyamet, ahiret, cennet, cehennem, melek, vahy işte bunlardan bir kaçı.

İman bir "güven" olayıdır, hem de karşılıklı güven olayı. Onun içindir ki imanın pahası pek yüksektir ve onun karşılığını da yalnızca Ganiyyü'l-Müstean olan Allah verebilir, başkası değil. Hem "iman" güven manasına gelen "emn" le aynı kökten gelmiyor mu? Şu halde "iman" edenler Allah'a güvenenlerdir. Allah onların güvenlerini karşılıksız bırakmayacak ve onların ebedi güvenliğini sağlayacaktır elbet.

Allah'sız Bir Dünyayı Kimler İster?

Allah'ın varlığını inkar eden hiç bir dünya görüşü ve ideoloji yoktur ki O'nun yerine uyduruk bir tanrı koymamış olsun. Bu nedenledir ki mutlak inkar neredeyse imkansız gibidir. Ve yine bu sebeple Kur'an mutlak münkiri adam yerine dahi koymaz ve en çok şirki muhatap alır.

Allah'ın varlığını inkar edip O'nun yerine ilkel müşriklerin yaptığı gibi insandan da aşağı olan maddeyi yerleştiren Materyalizm bu anlamda mutlak inkar (cahd ve ilhad) değil, en pespaye cinsinden bir şirktir. Daha doğrusu Kur'an'ın üzerine üzerine gittiği ilkel ve antik şirkin çağdaş ve geliştirilmiş şeklidir.

Enerjinin maddeye dönüşümü Allah'ın madde için biçtiği bir *kader*. O kaderini (ölçüsünü) aşamaz. Nasıl ki hareketin belli sayıda titreşimle sırasıyla ses, elektrik, ışık ve ısıya dönüştüğü gibi.

Allah'ın koyduğu bu ve buna benzer kurallardan yola çıkarak Allah'ı inkar etmek: İşte size maddeciliğin ilmiliği!

Allah'ın koyduğu kurallarla O'nu inkara yeltenmek ilmilik değil, olsa olsa nankörlüğün daniskasıdır.

Ancak şirkin son modeli olan maddecilik şuursuz, akılsız ve ruhsuz bir varlık olan maddenin nasıl olup da bir dış müdahale olmaksızın *akıllı ve ruhlu bir varlık* olan insana dönüştüğünü açıklayamamıştır. Halbuki şuur, akıl ve ruh maddi-fiziki değildirler. Ağırlıkları ve hacimleri yoktur, boşlukta yer kaplamazlar. Maddeciliğin cevap bulmaya yanaşmadığı soru, maddi olandan maddi olmayan nasıl çıkmıştır, sorusudur. Bir canlı bir cansızı, akılsız ve ruhsuzu icad edebilir belki, ancak madde gibi cansız, akılsız ve ruhsuz bir şey nasıl insan gibi muazzam bir varlığı ortaya çıkarır?

Gerçekte şuurlu, akıllı ve ruhlu bir varlık olan insanın kaynağına maddeyi yerleştiren Maddecilik Allah'ın yaratma kudretini maddeye hasretmiş olmaktadır. Yani Allah'ı inkar edeyim derken maddeyi ilahlaştırmıştır.

Şu durumda Materyalizm adı verilen bu ilhad felsefesi de sanıldığı gibi mutlak inkar değil Allah'ı inkar edeyim derken insandan daha bayağı olan maddeyi tanrılaştıran çağdaş bir şirk; onu savunanlar da çağdaş müşrikler değil midir?

Batı'da doğup, Doğunun sonradan görmüş laik diktatörlerinin himayesinde salgın bir hastalık haline gelen bu yeni moda Allahsızlığı himaye eden ve kabul eden in-

sanların kalitesine bakınca, insan Allahsız bir dünyayı kimlerin, niçin arzuladıklarını daha iyi anlıyor.

Evet, Allah'sız bir dünyayı kimler niçin ister?

Bu soruya doğru cevap bulabilmemiz için Allah'ın koyduğu yasalara, emir ve yasaklara, özetle "nizamına" bakmak gerekir.

Allah her tür zulmü, kula kulluğu, zinayı, içkiyi, fuhşu, kumarı, hırsızlığı, hayasızlığı, sefahati, heva ve hevesi tanrı edinmeyi, adaletsizliği, cehaleti, kibri, hasedi, kötü zannı, dedi-koduyu, asabiyeti, laf taşımayı yasaklıyor ve hoşlanmıyor. Adaleti, iyiliği, sabrı, çalışmayı, ilmi, fazileti, infakı, zekatı, namazı, orucu, haccı, düşkünlere vermeyi, zayıfları gözetmeyi, yetime iyi davranmayı, dilenciyi azarlamamayı, yoksulu doyurmayı, ahde vefa göstermeyi, emanete sadakati, boş konuşmamayı, anababaya ihsan ile muameleyi, kadınlara iyi davranmayı (ve aşiruhunne bi'l-ma'ruf), insanları sabırla dinleyip sözün güzel olanına tabi olmayı ve daha birçok şeyi emir ve tavsiye ediyor.

Allah emirlerine uyanları ödüllendireceğini karşı gelenleri hakimi kendisinin olduğu, hiçbir şeyin gizli kalmadığı, iltimas ve rüşvetin geçmediği, hiç kimseye haksızlığın yapılmadığı adil bir mahkemede yargılayıp cezalandıracağını söylüyor.

Şimdi sormak gerek: Böyle bir Allah'ı kimler istemez? Ya da yukardaki biçimiyle: Allah'sız bir dünyayı isteyen kimlerdir?

Zalimlerdir...

Namussuzlardır...

Ahlaksızlardır...

Soyguncularda'r...

Kısaca suçlulardır...

Çünkü hiçbir suçlu muhakeme edilmeyi istemez. Zalimler adaleti, katiller mahkemeyi, soyguncular yargılanmayı sevmezler.

Elbette faziletsizler fazilete çağıran Allah'a düşman olacaklardır. Sorumsuzca bir hayat sürmek isteyenler Allah'sız bir dünyanın özlemiyle yanıp kavrulacaklardır.

En insancıl görünümlü laik/ateistlerin dahi inananlar sözkonusu olduğunda tüm insancıllıklarını askıya alıp niçin al görmüş boğa gibi amansızca imana, Kur'an'a ve onun hükümlerine saldırdıkları şimdi daha iyi anlaşılmıyor mu? Onların bu görüntüsü, eskilerin deyimiyle "cürm-ü meşhud" yeni tabiriyle "suçüstü"dür.

Adil olan, yargılayan, hesap soran, her daim görüp gözetleyen bir Allah'ın olmadığı bir dünya özlemi içinde olan "kirli çıkı" sahiplerinin din karşısında gösterdikleri tavır, yargılanacağını anlayınca aleyhine delil olacak belgeleri ateşe veren mücrimlerin telaşına ne kadar da benziyor.

Onlar ille de bir tanrıya sahip olmak gerekirse satın alabilecekleri, rüşvet verebilecekleri, cürümlerini örtbas ettirebilecekleri bir tanrı edinmek isterler.

Yine onlar karanlıkta yapılan işleri görmeyen, kılıfına uydurulmuş soygunları farketmeyen, yasalara uygun vurgunları cezalandırmayan bir tanrıyı tercih ederler.

Eli kanlı bir diktatöre nasıl bir tanrı istediği sorulsa herhalde ilkel müşriklerin acıkınca yedikleri helvadan tanrıları gibi "maiyyetinde" çalışan ve kendisinden güçsüz olan bir tanrı isteyecektir.

Laik bir yöneticiye nasıl bir tanrı istediği sorulsa, dünya işlerine karışmayan, kanun koymayan, siyaseti olmayan "iktidarsız" bir tanrı isteyecektir.

Evet, iktidarsız bir tanrı. Onların heva ve hevese,kişisel çıkar ve zaafa dayalı beşeri siyasetlerine, siyaset adı altında kotardıkları dümen ve dalaverelerine, politika adlı ikiyüzlülük ve sahtekarlıklarına karışmayan bir tanrı...

İslam'ın Allah'ı, Kur'an'ın Allah'ı bu laiklerin arzu ettikleri tanrı olmayıp, kendisine özgü İlahi bir siyaseti olan, kanun koyan, dünya işlerini eline alan, devlet yöneten bir dinin ilahı olduğu için O'na kimisi gizliden kimisi açıktan düşman oldular. O'nun kitabına, O'nun dinine, O'nun peygamberine yıllardır kin kustular. Oturup kalkıp küfrettiler ve ettirdiler. O'nu dünyadan, O'nu siyasetten, O'nu devletten uzak tutmak için en olmadık maskaralıklar yaptılar ve bunların adını da devrim, çağdaşlık, uygarlık, ilericilik, vs. koydular.

Evet, bütün bunlar Allah'ı inkar etmenin çeşitli şekilleriydi. Şirkin çağdaş yöntemleriydi.

Peki mümkün müydü bu? Allah'ın varlığını inkar etmek mümkün müydü? Ya da O'nun varlığını kabul edip de O'nu dünyadan ve siyasetten uzak tutmak mümkün müydü?

İkincisine geçmeden önce birinci soruyu cevaplamaya çalışalım.

Kur'an Allah'ın varlığını tartışmayı abes karşılar ve sorar:

"**Yeri ve göğü yaradan Allah hakkında dahi şüphe ha?**" (14/10)

Gerçekten de inkarın bu türü hayret edilecek bir olaydır. Bir tek açıdan değil bir çok açıdan şaşılası bir durumdur Allah'ın varlığında kuşkuya düşmek. Küfrün bu çeşidine muhatap olanların yalnızca imanından değil aynı zamanda aklından da zoru olması gerekir.

Mutlak Varlığı inkar, sadece fıkhın ve dinin değil gerçekte tıbbın konusudur. Çünkü Allah'ın varlığı hakkında kuşkuya düşmek ciddi bir ruhsal hastalık türüdür ve klinik vak'a olarak ele alınmalıdır. Hatta olay ilahiyattan çok psiko-patolojinin konusudur.

Eğer imkanlar olsa da Allah'ın varlığını inkar edenler yetkin psikoloğlar nezaretinde ciddi bir klinik gözetimden geçirilse ve ruhsal sorunları, geçmişleri ve yaşantılarını ele alan ayrıntılı ve mukayeseli raporlar tutulabilseydi, çok ilginç sonuçlarla karşılaşacağımız muhakkaktı.

Allah'ın varlığını yadsımak kişinin kendi varlığını yadsıması kadar anormal. O'nun hakkında kuşkuya düşenin kendi fiziksel varlığı hakkında da kuşkuya düşmesi, bazı kronik septiklerin dediği gibi "acaba var mıyım, yok muyum?" diye sorması gerekmekte. Herhalde aklı başında herkes böyle bir soruyu soranın tedaviye muhtaç bir "hasta" olduğunda ittifak edecektir.

Ateist ve dinsiz olduğunu söyleyenler, olayın "klinik" yönünü gizlemek için varlık sorusunu kendilerine sorup "Ben kimim? Nasıl varım? Neden varım? Nereden gelip nereye gidiyorum? Önüm ne? Sonum ne? Aklın ve ruhun mahiyeti ne? Varlığım fiziki varlığımla mı sınırlıdır? Fiziki varlığımın yasalarını kim yaptı? Eğer varlığımın bir de fizikötesi boyutu varsa o nedir ve onun yasalarını koyan kimdir?" gibi sorulara cevap aramaktan köşe bucak kaçarak devekuşunu taklid ediyor olabilirler.

Tabi onlar da, bu tavrın, gerçeği zerre kadar değiştirmeyeceğini biliyorlardır herhalde. Onun için "ateist" olduğunu söyleyecek kadar "dürüst" olanları, inkar ettikleri Mutlak Varlığın yerine başka şeyleri koyarak "dinsizim" dedikleri halde yalancı konumuna düşüyorlar. Bu durumda küfür, felsefesi yapılmış, kılıfı hazırlanmış bir

halde firavunun sihirbazlarının yılanları kadar "bilimsel" bir kıvraklıkla arz-ı endam ediyor karşınızda.

Varlık ve varlığın kaynağı sorununu biraz kurcaladığınızda sözkonusu laik "ate"lerin biraz önce inkar ettikleri Allah'ın yerine alelacele bir tanrı peydahlama telaşına düştüklerini göreceksiniz. O takıp takıştırdıkları, yakıp yakıştırdıkları "cici" tanrı en az inkarları kadar ciddi "TESADÜF TANRISI"dır.

İşin ilginç evrenin çok girift ve muazzam bir plan dahilinde saat gibi tıkır tıkır işleyişini, bu evren içinde bir özge evren olan insanın fiziki ve fizikötesi boyutlarının da en az evren kadar dakik ve ince hesaplar çerçevesinde yaratılıp yaşatılışını tesadüfle açıklayan Materyalist laikler, genetik mühendisliğinin bunca gelişme kaydettiği, yapay zekadan söz edildiği bir çağda değil şuursuz madde eliyle, şuurlu insan eliyle dahi bir sineğin yapılamadığını, yapılamayacağını görüp "tesadüf tanrılarını" neden yardıma çağırmazlar dersiniz? Sizce meraka değmez mi?

Aritmetik bir gerçektir: İnsanın cebine koyduğu 1'den 10'a kadar numaralı 10 adet markayı cebinden sırasıyla çekebilme ihtimali on milyarda birdir. Bu kadar basit bir işlemde dahi bir eksiğiyle on milyar yanılma payı olan tesadüf tanrısı acaba nasıl oldu da nizam ve intizamı zerreden kürreye akıllara durgunluk veren bu evreni bunca muazzam bir düzen içine sokabildi?

Burada uzun uzun bunun isbatına girecek değilim. Evrendeki her şey bu muazzam nizamın birer şahididir. Şairin dediği gibi:

Varlığın bilme ne hacet kürre-i alem ile
Yeter isbatına halk ettiği bir zerre bile

Lakin yine de birkaç örnek verelim:

Soluduğumuz havada %21 Oksijen %78 Azot, ayrıca Argon, su buharı, Karbondioksit vs. vardır. Eğer bu oran bozulsa, örneğin oksijen yüzdesi biraz fazla olsa tüm insanlar boğularak ölürlerdi.

Çekirdek etrafında belli bir yörüngede aynen dünyanın güneş etrafında dönüşü gibi dönen elektronlardan oluşan atomlar çözünüp de çekirdekteki proton ve nötronlar boşluk bırakılmadan birbiri üzerine yığılsaydı küçücük bir madeni paranın ağırlığı kırk milyon tona ulaşırdı.

Güneş eğer bildiğimiz yanma türüyle yansaydı bilinen kütlesinin yanıp tükenmesi için sadece altı bin yıl yeterliydi. Ama o milyarlarca yıldan beri kendine çizilen kader çerçevesinde yanmaya devam ettiği halde ne ışığında bir zayıflama, ne kütlesinde bir eksilme olmaktadır.

Evrenin çok dakik hesaplarla yaratıldığı ve işlediğinin en ilginç delili mikro ile makro arasındaki garip ilişkiyi de yansıtan şu rakamlardır: Atom çekirdeği atom kütlesinin % 99.97'si kadardır. Güneş sisteminde de güneşin kütlesinin toplam kütleye oranı atomdaki oranın aynısıdır; yani % 99.97.

Eğer vahye değil de Materyalizm dinine inanıyor ve bütün bunları da tesadüfle açıklıyorsanız, siz kesinlikle mutlak bir dinsiz (mülhid) olamazsınız, bu durumda adınız "müşrik" yaptığınız da şirktir. Çünkü inkar ettiğiniz Allah'ın sıfatlarını ondan alıp "tesadüf" adını verdiğiniz bir tanrıya vermiş oldunuz. Bu en basitinden bir gözbağcılık ve sahtekarlıktır.

Bu sahtekarlık şimdilerde allanıp pullanıp tekrar pazara çıkartılıyor. Ateizmin taşeronluğunu yapan laikler tekellerinde tuttukları medya aracılığıyla dinlerinden

edip sürüleştirdikleri yığınları, "burcunuz", "yıldızınız", "astloloğunuz diyor ki" başlıkları altında çarşaf çarşaf reklamını yaptıkları hurafelerin, çağdaş üfürükçülerin ve falcıların peşine takmayı ihmal etmiyorlar.

Çağdaş dünyanın "yeşillik" olsun diye çıkartılan modalarının ahlak ve erdem açısından en tahripkar olanı hiç kuşkusuz "dinsiz takılma" modası. Bu modanın yaygınlaşmasında sorumluluklarını yerine getirmeyen dinlilerin ve imanlıların ve tabi resmi-gayrı resmi din taifesinin payı hiç de küçük değil.

İnkar hastalığını bir "moda salgını" olarak değerlendirdik. Ancak bu hastalığın pençesine düşenler dahi eğer tamamıyla katledip yok etmemişlerse vicdanlarının ta derinliklerinde Allah'ın varlığını hissederler. Bu his Allah'ın da hidayetiyle kimi zaman kişinin varlığını kuşatarak hayatının tamamına hakim olur. Kimi zaman da bir felaket, bir korku sırasında geçici olarak ortaya çıkar. Ne ki bu hissi doğuran, bazılarının iddia ettiği gibi korku ve evham değildir. Allah'a inananların tümü korkulu ve evhamlıdır, denilmek isteniyorsa bu gülünç bir iddia olur. Bu bir delinin tüm akıllıları deli sanmasına benzer. Gerçek şu ki, olmayan birşey hissedilemez. Sonlu ve yaratılmış olan insan zihni sonsuz ve yaratılmamış bir varlığı icad edemez. Beni koruyan kim ise var eden de odur.

Varlığım Allah'ın varlığının en kesin delilidir.

Herşeylerini, hatta inkar ettikleri dillerini dahi Allah'a borçlu olan ve buna rağmen ihanetin zirvesine çıkıp O'nu inkar eden Allah'sız laiklere sormalı: Allah'sız bir dünyada faziletli olmak, kurallı yaşamak, dürüst davranmak, yani özetle *ahlaklı olmak* "enayilik" değil de nedir?

Allah'ın, ahiretin, hesabın, sorgunun, sualin olmadığı bir hayat namuslulara, ahlaklılara, dürüstlere, hakkı

hukuku gözetenlere, erdemlilere bir cehennem; namussuzlara, hırsızlara, canilere, ahlaksızlara, bir cennet olurdu. Öylesi bir dünyada insanları erdemli ve ahlaklı yaşamanın gerekliliğine nasıl ikna edecektiniz ve onlar neden ikna olsunlardı? Olmadılar da zaten. Allah'ı hayatına, siyasetine devletine karıştırmak istemeyen laiklerin yaşantıları bunun en açık delili değil midir?

İnsanlık tarihi Allah'ını, dinini, imanını kaybedenlerin şeref, ahlak, fazilet, birlik, dirlik, özetle insanı "insan" eden herbir şeylerini kaybettiklerinin örnekleriyle doludur. Yine insanlık tarihi Allah'tan başkasına yönelenlerin kendilerine eşyadan, taştan, yıldızdan, itten, kurttan, maddeden, manadan, evhamdan, hurafeden, şeytandan ve hatta kendi cinsinden yeni ilahlar, putlar ve tağutlar edindiklerinin sayısız örnekleriyle doludur.

Bütün bunlar Allah'ı hakkıyla takdir edememenin, gereği gibi bilip inanamamanın sonucudur:

"**Allah'ı O'nun şanına yaraşır bir biçimde tanıyamadılar.**" (6/91)

Evet, Allah'ı O'nun şanına yaraşır biçimde tanımamak insanın hayatta karşı karşıya kalabileceği en büyük talihsizlik.

O halde, haydi O'nu kendisinin tanıttığı gibi tanımaya çalışalım?

Marifetullah

Marifetullah; yani Allah'ı tanımak.

Biri sizi yarattığını, yerleri ve gökleri yarattığını söy-

lüyorsa, merakınızın tümünü onu tanımaya teksif etmenizi haketmiş demektir.

Biri sizi doyurduğunu, size hayat verdiğini, size şeref verdiğini, sizi yeryüzünde kendisini temsil etmekle onurlandırdığını söylüyorsa, O'nu tanımak bir boyun borcu olmuş, O'na teşekkür etmek bir vecibe haline gelmiştir.

İnsan da öyle. Birine birşey vereceğiniz zaman onun kimliğini araştırırsınız. Dürüst, emin, verdiğinize değer, verdiğinizin farkında olan biri olmasını istersiniz. Hele bu verdiğiniz şey varlığınızsa bütün bunlar daha bir önem arzeder.

Biriyle alış veriş yapacağınız zaman size taahhüd ettiği şeyi verebilecek güç ve kudrette olmasını, vadini yerine getirecek kadar ahde vefalı olmasını istersiniz. Hele bu vereceğiniz şey can ise bu isteğiniz daha bir haklılık kazanır.

Ancak O'nu nerenizle tanıyacaksınız?

O'nu tanımakta başarılı olup olmamanız bu soruya vereceğiniz cevaba bağlı. Eğer O'nu ekmeğe dokunduğunuz, suyu gördüğünüz, gülü kokladığınız gibi beş duyunuzla tanıyacaksanız bu durumda iman etmenize gerek yok. Kimse ekmeğe, suya, güle iman ettim, demez.

O'nu tanımanın yeri aklınız da değildir. Çünkü akıl hammaddesini duyular vasıtasıyla elde eder. Akıl O'nu idrak edemez, belki O'nun varlığının delillerini elde eder ve bu delillerden yola çıkarak O'nun varlığına "ikna" olur. Ama O'nu tanımanın asıl makarrı kâlbtir; imanın, sevginin, aşkın da makarrı olan kalb.

Kâlb O'nu tanıyana dek fırtınalı bir okyanustur. Tanıma gerçekleştiği an bu fırtına diner, okyanus sakinleşir ve kâlb mutmain olur. Buna "itmi'nan" derler.

İtmi'nanın gerçekleşmesi için bilgi gereklidir. İşte o

bilgiyi verecek olan tek kaynak da vahiydir. Çünkü zatı hakkındaki en doğru bilgiyi yine Allah verir.

"O nedir?" sorusuyla başlamak tanımayı daha başında riske sokmaktır. Bu sorunun doğrusu O ne değildir? olmalıdır. "O nedir?" sorusuyla başladığınız bir süreç kavradıklarından kavramadıklarını teşbih ve kıyas yoluyla çıkaran zihnin, tümü de yaratılmış olan malzemeye dayanarak yaratıcıyı çıkarmasını istemek olur ki bu şirkin ve putperestliğin akılda başlayıp, imgenin maddeye dönüştürülmesiyle sonuçlanan sürecin ilk adımıdır.

"O ne değildir?" sorusuna Kur'an şu karşılığı verir:

"**O hiçbir şey gibi değildir.**" (42/11)

Evet, öyledir. Fiziküstü yaratıkları dahi algılamaktan aciz zihnin duyular vasıtasıyla edindiği müktesebat içinde O'nu anımsatacak, O'na benzeyecek, O'nunla kıyaslanacak hiçbir şey yoktur. Selef bu hakikati şöyle bir cümleyle özetler: "*Her ne ki aklına geliyor, Allah ondan başkadır.*"

O'nu bu hakikat ölçüsü ışığında, tüm kemal sıfatlarıyla bezenmiş noksan sıfatlardan, eksiklik ve acziyetten ari ve güzel isimlerinde kendisini tanıttığı gibi tanır ve inanırız.

Uluhiyyetinde olduğu gibi Rububiyyetinde de tekdir O. Nasıl ki O'nun yaratıcılıkta eşi ve benzeri yoktur; terbiye edicilik, kanun koyuculuk, güç ve kudrette de eşi ve benzeri yoktur.

O herşeyi bilen (Alîm), gören (Basîr), işiten (Semî), dileyen (Mürid), istediğini yapan (Kadir), esirgeyen (Rahman), bağışlayan (Rahîm), mutlak hakimiyeti elinde tutan (Müheymin), kahreden (Kahhâr), yöneten (Melik), yücelten (Muizz), alçaltan (Müzill), icad eden (Mübdi), hayat bahşeden (Muhyî), öldüren (Mumît), nimet veren (Mün'im), seven ve sevilen (Vedûd)'dir.

O ortağı olmayan (la şerike leh), Rabb olan biricik (Ahad), diri (Hayy), büyüklenmeyi hakeden (Mütekebbir), en büyük (Ekber), ölümsüz (La yemût) bir Mutlak Gerçektir.

Allah'ın sıfatları tevhidin özüdür, fiilleri ise adaletin. O'nun dışındakilerin tümü eşli, erkekli-dişili, benzerli, ortak, müşterek ve bileşik varlıklardır.[8] Tümü kendi topluluğu, soyu ve türüyle dayanışma, kaynaşma ya da çatışma içinde hayat sürdürürler ve hepsi hayatlarını sürdürmek için başka şeylere muhtaçtırlar.[9]

Allah ise bütün bunlardan beridir. O kendi kendine yetendir. O'nun dışında hiçbir varlık kendi kendine yetmez.

Gerçek "şirk" herşeyiyle muhtaç bir varlık olan insanın *kendi kendine yeterlilik* iddiasından başka birşey midir?

O'na mekan ve zaman isnad edilemez.

Çünkü mekanı yaratan mekana sığmaktan ve mekanın kanunlarına uymaktan münezzehtir. Zamanı yaratan zamana sığmaz ve yarattığı zamanın kanunlarına tabi değildir.[10]

O şimdi ve buradadır. O her yerde ve her andadır. Öyle olmasa Allah olamazdı. Yaratılmış için muhal olan Yaradan için mümkündür.

Ancak, kimse O'na zulüm isnad edemez. O'nun en şaşmaz vasfı Adil olmasıdır. Çünkü o hakimdir, yaptığını yerli yerince yapar. Bir şeyi O'nun koyduğu yerden alıp başka yere koymak eşyanın tabiatına, doğanın kanununa, insanın fıtratına aykırıdır.

---

8. Hud (11)/40; Müminun (23)/27; Yasin (36)/36.

9. En'am (6)/28.

10. Taha (20)/46; Hadid (57)/14; Mücadele (58)/7.

O zerre miktarı dahi zulmetmeyeceğini Kur'an'ında defalarca ifade etmektedir.[11] Allah'ı tenzih perdesi altında O'na zulmü yakıştıran klasik kelamın[12] aksine O kullarına asla haksızlık yapmayıp aralarında adaletle hükmeden,[13] kullarını seven,[14] rahmetinde cömert, azabında iktisatlı, zerre miktarı hayrı da zerre miktarı şerri de karşılıksız bırakmayan, herkese hakettiğini veren, kullarına yardım ve iyiliği sınırsız bir Yaratıcıdır.

Allah'a iman O'nun bütün bu özelliklerine iman etmekle sıhhat bulur.

Herbiri Allah'ın kemalinin ve yüceliğinin kaçınılmaz birer öğesi olan sözkonusu özelliklerden birini ya da bir kaçını inkar doğrudan Allah'ı inkarla eş anlamlıdır. Örneğin onun "bilme" özelliğini inkar etmek O'na cehalet isnat etmektir. O'nun "görme" özelliğini inkar O'nu noksanlıkla suçlamaktır. Bu ve buna benzer inkarlar O'nun zatını inkarla eş anlamlıdır.

Ne ki o kendisini inkar edenlerin de yaratıcısı ve terbiye edicisidir, yalnız kendisine inananların değil. Ancak

---

11. Nisa (4)/40; Yunus (10)/44; Bakara (2)/57.

12. "İddia ediyoruz ki; kulları Allah'ın emirlerini yerine getirip yasaklarından kaçınsa Allah'ın onlara sevap vermesi zorunlu değildir. Aksine, isterse ödüllendirir isterse cezalandırır. İsterse onları yokluğa mahkum eder ve diriltmez. Eğer tüm kafirleri affetse ve tüm müminleri cezalandırsa birşey lazım gelmez. Bu onun için mümkündür. Ve bu onun ilahi sıfatlarından her hangi birine aykırı değildir." Gazali, el-İktisad, s.116.

Özellikle Eş'ari kelamcılarının tümünde görülen buram buram tepkisellik kokan bu "tenzih" anlayışı aksini iddia etmelerine rağmen Kur'an'ın birçok ayetiyle çelişmektedir. Bakınız: "Yunus (10)/4; Enbiya (21)/47; Rahman (55)/9; Zelzele (99)/7-8; Hud (11)/101; Nahl (16)/118; Zuhruf (43)/76; Yunus (10)/54.

13. Yunus (10)/54.

14. Hud (11)/90; Büruc (85)/14.

O'nun terbiye metodu çok çeşitlidir. Kahrıyla da terbiye eder lütfuyla da.

O "Rabbu'l-Alemin"dir, evrenin Rabbıdır. Bu nedenle O'na hakkıyla inananların görevi insanlığı Rablerine döndürmek, onları kula kulluktan men edip ebedi mutluluğun kaynağına yöneltmektir.

Musa'sını kaybeden her toplumun içinden bir değil bin Samiri çıkar ve onlara ne altın buzağıları "işte tanrınız" diye allayıp-pullayıp takdim eder.

Çağın lezzete ve şehvete dayalı 'akidesi' ve bu imansız akidenin ibadethanelerine dönüşen bankalar, stadlar, diskolar, borsalar, anıtlar, anıt-mezarlar'ın işlev açısından Samiri'nin altın buzağısından ne farkı var?

Makbul bir iman "din'in yalnızca Allah'a has kılındığı" tevhîdî bir imandır:

"**Her secde edilecek yerde yüzlerinizi ona döndürün ve dini yalnız Allah'a has kılarak dua edin.**" (7/29)

İnsanlar tarih boyunca Allah'ın varlığını doğrudan inkar yerine ya müşrikler gibi O'na ortak koşarak şirke düşmüşler ya da laikler gibi O'nun bazı sıfat ve fiillerini inkar ederek küfre düşmüşlerdir.

Neydi bu iki inkar arasındaki benzerlikler ve farklılıklar?

Müşrikler Allah'ın varlığını, yaratıcılığını, rızık vericiliğini kabul ettikleri halde *Vahdaniyyetini* inkar ediyorlar, O'na putları ortak koşuyorlardı.

Laikler ise Allah'ın *Rabbaniyyetini* inkar ederek O'nu dünya hayatına, insanın gündelik yaşamına, toplumların yönetimi demeye gelen siyasete karıştırmak istemiyorlardı.

Özetle müşrikler Vahdaniyyeti, laikler Rabbaniyyeti inkar ediyorlardı.

Birinciler *Allah'ın zatında* O'na ortaklar koşarken, ikinciler de *Allah'ın sıfatında* O'na ortaklar koşuyor ve O'nun olan teşri, terbiye etme, hüküm koyma yetkilerini yaratandan alıp yaratılana devrediyorlardı.

Müşrikler'le laiklerin bu uygulamaları neticede aynı kapıya çıkıyordu: Heva ve heveslerine uygun bir hayat sürmek; canları çekince çiğnedikleri ya da değiştirdikleri, kurallarını kendilerinin belirlediği bir hayat...

Müşrikler de laikler gibi hakkı ikiye paylaştırıp Allah'ın hakkını Allah'a "Sezar"ları olan tağutlarının hakkını da putlarına veriyorlardı. Bunu Kur'an'dan öğreniyoruz.[15]

Burada bir itiraz ileri sürülebilir ve denilebilir ki Laiklerin bir çoğu Allah'a inanıyor!..

Evet, bu doğru, Allah'ın Rabbaniyetini inkar eden laiklerin bir çoğu Allah'a inanıyor, ne ki Allah'ın vahdaniyyetini inkar eden Müşriklerin hemen tamamı da Allah'a inanıyordu. Buyurun.

Müşrikler Allah'a İnanıyor

Müşrikler Allah'ın varlığına hiç tereddütsüz inanıyorlardı. O'nun varlığı hakkında kuşkuya düştüklerine dair sağlıklı bir tek bilgi ve belgeye rastlanamaz.

---

15. En'am (6)/136.

Kur'an'a göre onlar yeryüzünün ve onun üzerinde yaşayanların tümünün Allah'ın olduğuna inanıyorlardı.[16] Göklerin ve arşın Rabbinin Allah olduğuna inanıyorlardı.[17] Hatta laiklerin düştüğü şirke düşmeyerek Allah'ın herşeyin, ama herşeyin hakimiyetini elinde bulunduran yönetici olduğuna, O'nun koruyup kolladığına lakin korunup kollanmaya muhtaç olmadığına inanıyorlardı.[18]

Putlara Allah'a inanmadıkları için tapmıyorlardı, bilakis diyorlardı ki: "**Bunlar Allah katında bizim şefaatçilerimizdir.**"(10/18)

Onlar Allah'ın yüceliğine ve herşeyi bildiğine inanıyorlar, göklerin ve yerin yaratıcısının kim olduğu kendilerine sorulduğunda: "**Onları Aziz ve Alim olan** (Allah) **yarattı**" diyorlardı.[19]

Müşrikler melekleri biliyor ve inanıyorlar,[20] herşeyi Allah'ın dilediğine inanıyorlar ve sapık bir kader anlayışıyla "**Rahman dilemeseydi biz onlara tapmazdık**"[21] diyerek putlara tapmalarını Allah'ın dilemesine bağlıyorlardı.

Tüm yeminlerini Allah üzerine ediyorlar[22], yeminlerinde "vallahi", "billahi", "tallahi" sözcüklerini kullanıyorlardı.

Hayatın ve ölümün Allah'ın elinde olduğunu biliyorlar,[23] lakin yine de öldükten sonra dirilmeye inanmıyorlardı.[24]

---

16. Mü'minun (23)/84-85.
17. Mü'minun (23)/86.
18. Mü'minun (23)/88-89.
19. Zuhruf (43)/9; Lokman (31)/25; Ankebut (29)/61.
20. Zuhruf (43)/19.
21. Zuhruf (43)/20, En'am (6)/109, Nahl (16)/35.
22. Fâtır (35)/42.
23. Camiu'l-Usul, II/136.
24. Allah'a inandıkları halde öldükten sonra dirilmeye inanmama küfrü

Müşrik'lerin İslam'a ve Allah Rasulüne karşı besledikleri duyguları Buhari ve Müslim başta olmak üzere hadis külliyatından bazılarının naklettiği şu haberde daha bir açık gözlemliyoruz:

"Kureyş üzerine öyle bir yıl geldi ki o yılda kıtlıktan kırıldılar. Ölü etleri ve kemik yediler. Reisleri olan Ebu Süfyan başkanlığında bir heyet Rasule gelerek dedi ki: Ey Muhammed sen yakınları gözetmek ve akrabalık bağlarını korumayı emretmek için geldin. Kavmin açlıktan kırılıyor. Allah'a onlar için dua et. Bunun üzerine Rasul şu ayeti okudu: "**Göğün açık bir duman getireceği günü gözle.**" (44/10)[25]

Cahiliye şairlerinin şiirlerinde de müşriklerin Allah'a inandığına dair bir yığın delil bulmak mümkün. Örneğin ünlü cahiliye şairini Nabiga el-Zübyani bir şiirinde Arap kralı Numan b. Munzir'e hitaben diyordu ki:

Allah'ın sana verdiği şerefi görmedin mi?
Görüyorsun ki O'nun devletinden başkası fanidir[26]

çağdaş Hristiyan ve Yahudi toplumlarında da had safhadadır. Bu konuda batıda yapılmış bir kamuoyu araştırmasına göre Allah'a inananların küçümsenmeyecek bir kısmı ahirete inanmamaktadır. Avrupa kapsamında yapılan bu ankete göre kesin olarak Allah'a inanan her yüz kişiden sadece 64'ü ahirete inanmaktadır. Daha ilginci Hz. İsa'nın yeniden dirileceğine inanan Avrupalı Hristiyanların % 25'den daha fazlası ahiretin varlığından şüphe etmektedir. İbadetlerini yerine getiren dindar hristiyanların % 33.3'ü öldükten sonra yaşama konusunda tereddütlüdürler. Bu konuda yapılmış bir araştırma için bakınız: Ölümle İlgili Tutumlar ve Dini Davranış, Hayati Hökelekli, İslami Araştırmalar, Cilt:5, Sayı:2, Nisan 1991.

25. Cezeri, Camiu'l-Usul, VI/206, No: 4291.

26. el-Nabiga el-Zubyani, Divan, s.17. Yine Abdullah b. Abbas'tan gelen bir rivayette: "Müşrikler kabeyi tavaf ederken 'Lebbeyk, senin ortağın yoktur, ancak (putlar) senin ortağındır ki onlar da hiçbir

Bütün bu bilgi ve belgelerden de açıkça anlaşılacağı gibi Müşrikler bir çok şeyi bilmelerine ve hatta inanmalarına rağmen Rasul'e ittiba etmiyorlardı. Onların nazarında değerli olan şeyler dünyalık olanlardı. Bunun içindir ki Allah Rasulüne mal, para, mevki ve kadın teklif ediyorlardı. Eğer onlar indinde başka "değerler" olsaydı onu da teklif ederlerdi.

Müşrikler için geçerli olan Yahudiler için de geçerliydi. Onlar da iyi biliyorlardı Allah Rasulünü; hem de "öz oğullarını bildikleri gibi".. Fakat Allah'ı ya da O'nun peygamberini bilmek yetmiyordu:

"**Kendilerine kitap verdiklerimiz onu öz oğulları gibi tanırlar. Öyleyken içlerinden bazı kimseler kendileri bilip durdukları halde yine de hakkı gizlerler.**" (17/102)

Geçmişte Allah'ın azabını hak ederek helak olan kavimler de Allah'ın varlığına inanıyorlardı. Örneğin Hud peygamberi yalanlayan Ad kavminin ve yine aynı akıbete uğrayan Semud kavminin de Allah'a inandığını Kur'an'dan öğreniyoruz.[27] İnad ve isyanıyla ünlü Nuh kavmi de Allah'ın varlığına ve uluhiyyetine inanıyor; "**Eğer Allah** (Peygamber göndermek) **isteseydi melekleri indirirdi**" diyorlardı. (23/24)

şeye malik değildir ve sen (putlar da dahil) herşeye maliksin' diyorlardı. Rasulullah da birinci cümleyle ikincisi arasında 'Yazıklar olsun, bu size yeter' diye karşılık veriyordu. Müslim'den Cezeri, Camiu'l-Usul, III/94, No:1377.

27. A'raf (7)/70; Fussilet (41)/14.

Lanetlenmiş ve tardedilmiş olan İblis Allah'ın varlığını inkar ettiği için kovulmamıştı. Aksine o Allah'a O'nun yaratıcılığına ve hatta ahirete inanıyordu.[28]

Yine İblis Allah'ın ululuğunu biliyor ve itiraf ediyor, O'nun izzetine yemin ediyordu.[29]

Dahası Allah'ın yolunun dosdoğru bir yol olduğunu biliyor ve diyordu ki:

"**Ben Allah'tan korkarım.**"(8/48)

İnsan şeytanlaşınca nasil İblis'i sollayacağının en dehşet örneklerini çağımızda açıkça görüyoruz.

Peki, Allah'a inanan, O'nun yaratıcı olduğuna iman eden, O'na ve izzetine yemin eden, ahirete inanıp Allah'tan korkan İblis'i bütün bunlara rağmen kafir eden, mel'un ve matrud eden neydi?

Elbette Allah'a inandığı halde O'nun hükmüne razı olmamasıydı. O'nun hükmüne razı olmayan O'na, O'nun yaratıcılığına, yüceliğine inansa ve O'ndan korktuğunu söylese yine de O'nu inkar etmiş sayılırdı ve İblis'in durumu bunun en açık örneğiydi.

İblis için geçerli olan elbet insanlar için de geçerliydi. Cinlerin alim ve salihi iken Allah'ın hükmüne razı olmadığı için cinlerin şeytanı olmuştu İblis.

İnsanların içerisinden de birileri çıkar Allah'ın hükmüne razı olmazsa elbet o da insanların şeytanı haline gelirdi ki, Kur'an'da da tüm cin ve insan şeytanlarının

---

28. A'raf (7)/14.
29. A'raf (7)/16; Sa'd (38)/82.

şerrinden Allah'a sığınmamız tavsiye edilmiyor muydu?[30]

Allah'a ve öldükten sonra dirilmeye inandığı halde birini ebediyyen lanetlenmiş bir kafir eden şey Allah'ın hükmüne razı olmaması, ona karşı gelmesiydi.

Peki neydi Allah'ın hükmü? İblisleşmemek için O'nun hükümleri karşısında nasıl tavır takınmamız gerekiyordu? O'nun hükmüne karşı gelmenin dünyevi ve uhrevi cezası neydi? Bu konuda Kur'an ne diyordu?

---

30. Nâs (114)/6.

"Hükm" lugatta ıslah için engel olma, mukayyet olma, sahip çıkma, bağlama manalarına gelir.

Hayvan yularına "hakemetü'd-dabbe" denilir. Ahkemtü, "zincirledim", "yularladım" anlamına; hakemtü, "bağladım" anlamına kullanılır. Örneğin "ahkemtü's-Sefinete" dediğiniz zaman "gemiyi demirledim" dediğiniz anlaşılır.[31]

Bu kelime Kur'an'da bağlama, engel olma anlamına,[32] yargı anlamına,[33] Kanun, nizam, sistem anlamına[34] yine aynı kökten türeme "hakim" ve onun çoğulu "hukkam", "yargılayan" ve yöneten" anlamlarına[35] "hikmet" Allah için kullanıldığında eşyayı yerli yerinde yaratmak, insan için kullanıldığında ise ilim ve akılla eşyayı yerli yerinde algılamak ve hakikate ulaşmak anlamlarına gelir.

---

31. Ragıb el-Isfahani, Müfredat, s.126.
32. Hac (22)/52.
33. Nisa (4)/58; Maide (5)/95.
34. Maide (5)/50.
35. Bakara (2)/188; En'am (6)/114.

Hükmü Allah'a tahsis etmek tevhid akidesinin vazgeçilmez bir unsurudur. Bu tahsisin ilk şartı "mutlak kanun koyucu" olarak Allah'ı bilmektir. Allah'tan başkasına mutlak anlamda hükmü, teşriyi (şeriat koyma) tahsis etmek, o şeriatın sahibini Allah'a ortak koşmaktır:

"**Yoksa Allah'ın izin vermediği dînî** (konularda) **onlar için yasalar koyan ortakları mı vardır?**" (42/21)

Evet, ayetten iki sonuç çıkıyor: 1) Allah'ın mutlak yasa koyucu olduğuna inanmak. 2) Allah'ın izin vermediği konularda yalnızca O'nun yasalarına uymak.

Tabiidir ki buradan "Allah'ın izin verdiği konularda yasa koymanın meşru olduğu ve bu alanlarda başkalarının da yasalar koyabileceği" sonucu çıkmaktadır. "Allah'ın izni"nden kastın O'nun vahiyle bildirdiği değişmez İlahi değerler dışında kalan alanlar olduğu açık. Çünkü vahyin belirlediği alanlarda değil başka insanların, peygamberlerin bile o İlahi hükmü değiştirecek ya da iptal edecek yasalar koymaları bizzat Allah tarafından yasaklanmıştır ve Nebi'ye Allah'ın indirdiğiyle hükmetmesi emredilmiştir:

"**Onların aralarında Allah'ın indirdikleriyle hükmet.**" (5/48)

Gerçekte bu ve buna benzer emirler hükmetme, yönetme ve karar verme makamında olanların dikkatini şeriatların maksadına (makasıdu'ş-şeria) ve dinin ruhu dediğimiz değişmez ilahi değerlere çekmektedir.

Örneğin yargıda sözkonusu 'maksat ve ruh' *hak* ve *adalettir*. Çünkü Allah'ın yargıda zaman ve zeminle değişmeyen hüküm ve yasası adalettir. Bunun için yukarıdaki ayetin benzeri bir formla Allah, Rasulünün şahsında tüm yönetme makamında olanlara emretmekte:

"Eğer hükmedersen onların aralarında adaletle hükmet. Muhakkak Allah adil olanları sever." (5/42)

Ne ki burada ince bir nokta var: Allah'ın dışında hükmeden her bir kimse hükmetme meşruiyetini (iznini) O'ndan almak zorundadır. Bu meşruiyet hak ve adalettir. Hakkın ve adaletin ölçüsüyle hükmetmezse bu takdirde kendi ya da başkalarının heva ve hevesiyle hükmetmiş olur:

"İnsanlar arasında hak ile hükmet, hevaya uyma." (38/36)

O halde nedir, hakkın ve adaletin ölçüsü? Bu ölçüyü kim koyacaktır? Eğer tüm suçlarda adalet ve hakkın ölçüsü olarak suçluların dediği esas alınsaydı her suçlu kendisini haklı gösterecek birşeyler bulur, zalimler mazlum, mazlumlar zalim haline gelir ve yeryüzü fesada giderdi.

Eğer öyle değil de hak ve adaletin ölçüsü kendisine karşı suç işlenilenler ve mazlumlar olsaydı, bu kez onlar da heva ve heveslerinin verdiği kin ve intikam duygularıyla aşırı giderler, mazlum iken zalim olurlar, yine dünya fesada giderdi.

O halde kim koymalıydı hakkın ve adaletin ölçüsünü ki o ölçü uygulanınca kimseye zulmedilmemiş, herkese hak ettiği verilmiş olsun?

Bu sorunun cevabı elbette "Allah" olacaktır.

Çünkü Allah insanı başıboş bırakmamıştır:

"Yazıklar olsun sana yazıklar olsun, sonra yine yazıklar olsun sana yazıklar olsun: İnsan başıboş bırakılacağını mı sanıyor?" (75/34-36)

O insanlığı mutlu edecek tüm yasaların dayanacağı temel kuralları (şeriat) vaz' etmiştir: **"Sonra yönetim**

işinde (emr) **seni de bir sistem** (şeriat) **üzere kıldık. Sen ona uy, bilmeyenlerin keyiflerine uyma.**" (45/18)

Hak ve adaletin ölçüsü yarattığı insanı çok iyi bilen Yaratıcının koyduğu değişmez İlahi değerler değil de insanların heva ve hevesleri, keyif ve istekleri olsaydı ne olurdu; onu da vahiyden öğrenelim:

"**Eğer Hak onların keyiflerine uysaydı göklerde, yerde ve bu ikisinde yaşayan kimseler arasında anarşi çıkardı. Biz onlara haysiyet ve dirlik getirdik fakat onlar kendi haysiyet ve dirliklerinden yüzçeviriyorlar.**" (23/71)

Evet, heva ve heveslerin belirleyici olduğu çağdaş rejimlerin anarşi ve kaostan başka insanlığa hiç bir kalıcı erdem kazandırmadığına günümüz dünyası dehşet ve hayretle şahit olmaktadır.

Allah'ın rububiyyetini inkarın çağdaş biçimi olan laisizm Allah'ı dünyaya ve dünya işlerine karıştırmak istemese, "demokrasi" adı altında pazarlanan "heva" rejimleri "insanın dediği olacak" dese de Allah bütün bu azgınlıkları reddediyordu:

"**Onlar zanna ve nefislerin bayağı heveslerine tabi oluyorlar. Halbuki onlara Rableri katından hidayet gelmiştir. İstediği herşey insanın mı yoksa? Son da** (ahiret) **ön de** (dünya) **Allah'ındır.**" (53/23-25)

Allah'ın hükmü dururken Allah'tan başkasının hükmüne uyan Allah'ı inkar etmiş tağuta iman etmiştir. Halbuki Allah kendisine iman edenlerden tağutu inkar etmelerini istemiştir:

"**Şunları görmüyor musun, kendilerinin sana indirilene ve senden önce indirilene inandıklarını**

sanıyorlar da hakem olarak tağuta başvurmak istiyorlar! Oysa kendilerine onu inkar etmeleri emredilmişti. Şeytan da onları iyice saptırmak istiyor." (4/60)

Allah uluhiyyette ve rububiyyette tevhidi emrettiği gibi hükümde de tevhidi emretmiştir. O'nun hükmüne uymayan elbet hevasına uymuştur.[36] O hükümlerini peygamberleri ve kitapları yoluyla bildirmiş[37] ve insanları onlara uymaya çağırmıştır.[38] Bir konuda anlaşmazlığa düşerlerse Allah'ın kitabına ve Rasulün sünnetine başvurmalarını emretmiş,[39] Kitab'ın gönderiliş hikmetinin insanlar arasında Allah'ın gösterdiği şekilde hüküm vermek için olduğunu söylemiş,[40] Rasulün verdiği hükme gönül rızasıyla teslim olmamayı iman etmemek olarak nitelemiş,[41] Nebisini Allah'ın indirdiğiyle hükmetme konusunda sıkı sıkı tembihlemiş, eğer böyle yapmazsa hevaya uymuş olacağını bu durumda kendisini kimsenin kurtaramayacağını, Rabbinin dahi yardım etmeyeceğini ihtar etmiş,[42] kendi indirdiğiyle hükmetmeyenleri kafirler, fasıklar ve zalimler olarak nitelemiştir.[43]

Allah Rasulü de hüküm konusunda aynı titizliği göstermiştir. Buna örnek olarak Ebu Davud ve Nesei'nin sahih isnadla naklettiği şu rivayeti verebiliriz:

"Şüreyh b. Hani'den o da babasından: Dedi ki: Rasulullah mü'minlerle birlikte Medine'ye gelince onların

---

36. Kasas (28)/50, Casiye (45)/18.
37. Bakara (2)/213.
38. En'am (6)/155, Fussilet (41)/3.
39. Nahl (16)/ 64.
40. Nisa (4)/105.
41. Nisa (4)/165.
42. Maide (5)/48-49, Rad (13)37.
43. Maide (5)/44-47.

onu (babamı) 'Hükmün babası' diye isimlendirdiklerine şahid oldu. Allah Rasulü onu çağırarak dedi ki: Kuşkusuz hükmeden yalnızca Allah'tır, hüküm sadece O'nundur, dolayısıyla bundan böyle "Hükmün babası" ismini kullanma!"[44]

Allah'ın hükmüne karşı gelmek, O'nu kabullenmemek, ya da O'ndan başkasının hükmünü O'nun hükmüne tercih etmek Allah'ın rububiyyetini inkar etmek demektir. İsterse bu kimse Allah'ın varlığına, birliğine, yaratıcılığına, ahirete ve daha inanılması gereken birçok şeye inansın, bu böyledir.

İblis başka değil sadece Allah'ın hükmüne razı olmadığı için kafir olmuştur. Oysa ki o Allah'ın varlığına, birliğine, yaratıcılığına, izzetine, yolunun doğruluğuna inanıyor ve hatta O'ndan korktuğunu itiraf ediyordu. Buna rağmen hükmüne razı olmadığı için ŞEYTANLAŞTI.

İblisin bu mesleğini daha farklı bir tonla Firavun sürdürdü. O hakimiyetin kayıtsız-şartsız kendisinin olduğunu iddia ediyor ve bir miting tertip ederek yönetimi altında inleyen halka soruyordu:

"**Ey halk Mısır benim mülküm değil mi? Bu altımdan akan ırmaklar benim değil mi, görmüyor musunuz?**" (43/51)

Firavun şeytanlaşır da Yahudiler durur mu? Onlar da Allah'ın helal kıldığı şeyleri haram, haram kıldığı şeyleri helal kılarak O'nun hükmüne karşı geldiler:

"**De ki: Baksanıza, Allah size rızık olarak ne verdiyse tuttunuz onun bir kısmını haram ve bir kısmını helal yaptınız. De ki Allah mı size böyle izin verdi, yoksa siz Allah'a iftira mı ediyorsunuz?**" (10/59)

---

44 Cezeri, Camiu'l-Usul, I/373.

Evet, hükmü reddedişin bu şekli günümüzde çok yaygın. Allah'ın hükmünü reddeden laik sistemler İlahi emir ve yasaklar yerine beşeri emir ve yasakları tedavüle sürüyorlar. Tabi sonuç ortada...

Halbuki Allah'ın helal kıldığı şeyi haram kılma hakkı -tabi tersi de- Peygambere dahi verilmemişti:

"**Ey Peygamber, Allah'ın sana helal kıldığını niçin kendine haram ediyorsun?**" (66/1)

İsrailoğullarının hakim dini zümreleri, kitaplarında olmayan yeni bir takım haramlar ortaya çıkarıyorlardı. Bu şekilde kitapla halkın arasına girip dini tezgahlamak istiyorlardı. Çünkü halk onların dilinde gezen bu yasakları kitapta bulamayacak, "her halde bir hikmeti vardır", "büyüklerimiz bizden daha iyisini bilir" mantığıyla bu tezgahtar zümreye buşvuracaklardı. Kur'an onların bu tezgahlarını başlarına geçiriyordu:

"**Tevrat indirilmeden önce İsrail** (Yakub a.)**'in kendisine haram kıldığı şeyler dışında İsrailoğullarına bütün yiyecekler helaldi. De ki: getirin Tevrat'ı, okuyun dürüstseniz.**" (3/93)

Hz. İsa (a) İsrailoğullarının yahudileşme temayüllerinin en başında gelen helali haram, haramı helal kılma sapıklığını ortadan kaldırmak için gönderildiğini söyleyecektir:

"**Ben, benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı olarak size haram kılınan bazı şeyleri helal yapayım diye gönderildim.**" (3/50)

Gerçekte tüm İlahi şeriatlar Allah'ın hükmünü insanlar arasında icra etmek için gönderilmiştir. "Allah'ın mutlak hükmü" işte o şeriatların değişmesiyle değişmeyen, zamanlar ve zeminler üstü, insanlığın eskimez değerleridir. Bu değerlere biz şeriatın ruhu ve maksadı diyoruz.

Yaygın kanaatin aksine tahrif edilmiş İncil dahi Allah'ın hakimiyetini ifade eden ayetler içermektedir:

"**Hakimiyyetin** (melekut) **gelsin. Senin saltanatın gökte olduğu gibi yerde de egemen olacak.**" Matta, 6/10

Müşrikler Allah'ın vahdaniyyetini inkar ederek ona "teklikte" ortak koşuyorlardı. İslam toplumlarının içinde son yüzyılda ortaya çıkan laiklerse Allah'ın rabbaniyyetini inkar ederek O'na "hükümde" ortak koşuyorlar.

Bu iki şirk arasıdaki fark mahiyet farkı değildir. Allah'ın varlığını kabul etseler de birinciler O'nun uluhiyyetini ikincilerse O'nun rububiyyetini inkar etmişlerdir. Laikler bu şirke Allah'ın hükümlerinin yerine beşerin hükümlerini ikame ederek düşmüşlerdir.

Aslında İslam şeriatını reddetme küfrü ilk kez çağdaş laiklerin bulduğu bir sapıklık türü değil. Yani şeriat ahkamını rafa kaldırma inancı "çağdaş" bir dalalet değil. Dolayısıyla Müslümanların içerisinden çıkan ilk laik mülhidler da çağımızdakiler değil.

Bundan 13 asır önce ortaya çıkan ilkel laikler de aynı şeyi savunmuşlar, İbadiyye mezhebinin Yezidiyye kolu İslam ahkamının ahir zamanda iptal edilebileceğini, Kur'an'ın helallerinin haram haramlarının da helal kılınabileceğini savunmuşlardı.[45]

Bu noktada çağdaş ideolojiler ve İslam dışı akımlar geliyor gündeme.

Bir Müslüman İslam dışı bir ideolojiye, hizbe ya da cemaate mensupsa ve kendisinin Müslüman olduğunu iddia ediyorsa mensup olduğu o hizbin "akide hizbi" olup olmadığına bakılır. Örneğin Materyalizm, Pozitivizm,

---

45. Bağdadi, el-Fark, s.11.

Natüralizm, Laisizm birer akide hizbidirler. Bu ve buna benzer hiziplerden birinin dünya görüşüne inanan, İslam'ın dünya görüşünü reddediyor demektir.

Eğer demokrasi fikir ve inanç hürriyeti değil de kanun koymada beşer iradesini mutlak irade olarak kabul eden bir sistem olarak tanımlanırsa bu durumda ikinci tanıma giren "demokrasi" de akide hizbi haline gelir.

Akide hiziplerinden kimileri tam anlamıyla bir 'din'dir. Bunun en tipik örneği Marksizmdir. Marksizm dininin akidesi materyalizmdir. Ontolojide evrimi, sosyolojide diyalektiği, tarih sosyolojisinde tarihsel maddeciliği, kozmolojide kozmik materyalizmi, felsefede Hegel diyalektiğini esas almıştır. Günümüzde Rabbin İlah oluşunu red edip O'nun yerine maddeyi ilahlaştıran Marksizmin batışı yeryüzündeki mutlak inkarın da batışı anlamına gelmektedir.

Ancak şimdilerde uluhiyyeti inkarın öbür adı olan Marksist zındıklardan boşalan yeri Allah'ın rububiyyetini; yani hükmeden, yöneten, terbiye eden, idare eden boyutunu inkar eden laik/liberalistler doldurmaya çalışmaktadırlar.

Şirkin en yeni ve çağdaş biçimi "laisizm/liberalizm" adı altında pazarlanmaya çalışılmaktadır günümüzde. İşin garibi bu şirki uygulayanların bir çoğunun Müslüman olduğunu iddia etmeleridir. Hatta iddiadan da öte bu tipler içerisinden Müslümanlıklarından zerre kadar şüphe etmeyenler dahi çıkabilmektedir.

İşte bu da bir kavram kargaşasını beraberinde getirmektedir: Müslümanların yönetimi mi, İslam'ın yönetimi mi? Evet hangisi? Daha önce sorulması gereken sorular var: Bir müslüman İslam'ın dışında bir şeyle hükmedebilir mi? Hükmederse ne olur?

Bu sorulara geçmeden ilk sorduğumuz soruyu cevaplamamız gerekiyor. Yani bir Müslüman "yöneten İslam dinine mensup bir Müslüman olsun da ne ile yönetirse yönetsin" diyebilir mi? Ya yoksa "Allah'ın hükmü icra edilsin de kim ederse etsin" mi demeli?

Evet, elbette Müslüman Allah'ın hükmünü ister, bu hükmü kendisinin, falan ya da filanın icra etmesini değil.

Sorun toplumun değişmez ilahi değerlerle yönetilmesi sorunudur. Sorunu birincisi gibi ele alanlar aldanan ve aldatanlardır. Yöneticinin dininin Müslüman olmasını yeterli sayanlar yönetimin dinine pek aldırmamaktadırlar. İşte bu anlayış, Müslüman yönetici /Kafir yönetim trajedisini ortaya çıkarmaktadır.

"Kim Allah'ın İndirdiğiyle Hükmetmezse..."

Bu noktada yukarda sorduğumuz sorulara tekrar dönerek Allah'ın indirdiğiyle hükmetmeyenin durumunun ne olacağını yeniden sorabiliriz.

Bu sorumuzun cevabını Kur'an'da buluyoruz. Biz Allah'ın indirdiğiyle hükmetmeyeni kafir, fasık ve zalim olarak üç kategoride değerlendiren Kur'an ayetlerini kendi bütünlüğü içerisinde kavramak için öncesi ve sonrasıyla birlikte tümüyle buraya nakletmeyi uygun görüyoruz:

"**Gerçekten Tevrat'ı biz indirdik, onda hidayet ve nur vardır. Müslüman olmuş peygamberler onunla Yahudilere hükmederlerdi. Rabbaniyyun**

ve yazıcılar da Allah'ın kitabını korumakla görevlendirildiklerinden onu gözetip kollarlardı. İnsanlardan korkmayın, benden korkun ve ayetlerimi az bir pahaya satmayın! KİM ALLAH'IN İNDİRDİĞİYLE HÜKMETMEZSE İŞTE ONLAR KAFİRLERDİR" (5/44)

"Onda onlara, cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş ve yaralara karşılıklı kısas yazdık. Kim bunu bağışlarsa o kendisi için keffaret olur. VE KİM ALLAH'IN İNDİRDİĞİYLE HÜKMETMEZSE İŞTE ONLAR ZALİMLERDİR" (5/45)

"Onların ardından yanlarındaki Tevrat'ı tasdik edici olarak Meryem oğlu İsa'yı gönderdik ve ona içinde hidayet ve nur bulunan İncil'i verdik. Önündeki Tevrat'ı doğrulayıcı ve müttakiler için hidayet ve öğüt olmak üzere." (5/46)

"İncil sahipleri Allah'ın onda indirdiği ile hükmetsinler. KİM ALLAH'IN İNDİRDİĞİ İLE HÜKMETMEZSE İŞTE ONLAR FASIKLARDIR." (5/47)

"Sana da kendinden önceki kitapları doğrulayıcı ve onlar üzerine otorite olarak bu kitabı hak ile indirdik. ONLARIN ARALARINDA ALLAH'IN İNDİRDİĞİYLE HÜKMET VE SANA GELEN HAKTAN AYRILMA, ONLARIN HEVALARINA UYMA! Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yöntem belirledik. Allah isteseydi hepinizi bir tek ümmet yapardı, fakat verdikleriyle sizi sınamak istedi. O halde hayırlarda yarışın, hepinizin dönüşü Allah'adır, O size ayrılığa düştüğünüz şeyleri haber verecektir." (5/48)

"ARALARINDA ALLAH'IN İNDİRDİĞİYLE HÜKMET, ONLARIN KEYİFLERİNE UYMA ve on-

ların Allah'ın indirdiği şeylerin bir kısmından seni şaşırtmalarından sakın! Eğer yüzçevirirlerse bil ki Allah kimi günahları yüzünden onları felakete uğratmak istiyor. Zaten insanların çoğu (Allah'ın indirdiğiyle hükmetmedikleri için) **fasıktırlar.**" (5/49)

"YOKSA CAHİLİYYE HÜKMÜNÜ MÜ ARIYORLAR? AKILLI BİR TOPLUM İÇİN ALLAH'TAN DAHA GÜZEL HÜKÜM VEREN KİM OLABİLİR?" (5/50)

Bu ayetler Allah'ın indirdiğiyle hükmetmemeyi Kafirlik, zalimlik ve fasıklık olarak niteliyor.

İnandığını söyleyen bir insan Allah'ın indirdiğini reddederek ondan başkasıyla hükmederse o kimse Allah'ın hükmünü inkar ettiği için kafir, insanın ebedi saadetini temin için Yaratıcının vaz' ettiği bir hükmü uygulamadığı için zalim, Allah'tan başkasının hükmünü uyguladığı için de fasıktır.

Eğer bu kimse Allah'ın indirdiğini inkar etmediği halde onu terkedip başka bir hüküm uyguluyorsa bu durumda o kafir değil fakat zalim ve fasık olur.

Ancak burada bir noktayı aydınlatmakta yarar var: Müslüman bir idarecinin Allah'ın hükümlerini ve nasları Müslümanların maslahatına uygun olarak yorumlaması, hükmü tatbikde illetleri ve şeriatın ruhunu esas alması, hiçbir zaman Allah'ın hükmünü tatbik etmeme olarak adlandırılamaz. Hz. Ömer'in ayetle sabit olduğu halde[46] illetini esas alarak müellefe-i kulub'a Allah Rasulü ve Hz. Ebubekir zamanında verilegelen zekatı kesmesi, kıtlık yılında hırsızlardan yine ayet ile sabit olan[47] haddi kaldırması, nasslar izin verdiği halde[48] kimi siyasal ge-

---

46. Tevbe (9)/ 60.

47. En'am (5)/ 38.

48. En'am (5)/ 5.

rekçelerle Müslüman erkeklerin Hristiyan kadınlarla evlenmesini yasaklaması, savaşlarda ele geçen arazinin (es-Savafî) kendinden önceki şerî uygulamanın aksine mülkiyetini hazineye kaydedip intifa hakkını gazilere vermesi, Rasulullah bir lafızda söylenen üç talakı kabul ettiği halde Hz. Ömer'in kabul etmemesi ve bu meyanda sayılabilecek daha birçok örnek "dinin ruhu" ve "şeriatın maksadı"yla neyi kastettiğimizi daha iyi açıklayabilir.

"Hükm" ve "Şeriat" derken burada bir İlahi dengenin çok iyi gözetilmesi lazım. İşte bu dengenin adıdır "şeriatın ruhu". Yukarda Hz. Ömer'in icraatlarına istinaden verdiğimiz örneklerde de bu ruh açık seçik görülmektedir. Bu ruh anlaşılmadan ya da gözardı edilerek uygulanacak "şeriat" Allah'ın insanın iki cihan saadetini garanti edici ve fıtrata uygun olan şeriati değil, tarihte Emevi ve Abbasilerde günümüzde Suudi Arabistan'da görülen zulme, saltanata, sefahate ve keyfe dayalı "hânedâna özel şeriatlar" olabilir.

Bu ve benzeri örneklerde çokça görüldüğü gibi maksadından yalıtılmış, ruhundan tecrid edilmiş bir "şeriat"a sarılmak, sevgiliyi öldürüp ölü cesedine sarılmak gibi birşeydir. Bu durum şeriatın şeriata karşı kullanılmasıdır. Bu da tarihte ve günümüzdeki bazı örneklerde görüldüğü gibi şeriat adına bir yığın maskaralıklar tezgahlamak anlamına gelir.

Şeriatların ruhu değişen zaman ve zeminle değişmeyen, zaman ve zeminler üstü değerlerdir. Allah Rasulü'nün dahi bu değerlere uyması emredilmektedir:

"**İşte onlar** (önceki nebiler) **Allah'ın hidayet ettiği kimselerdir. ONLARIN YOLUNA UY.**" (6/90)

Bütün bu bilgiler de gösteriyor ki Allah'ın hükmünü uygulamaktan kasıt şeriatların maksadını ve dinin ruhunu basiret ve hikmetle kavrayıp hükmü bu çerçevede uygulamaktır.

Söz Allah'ın indirdiğiyle hükmetmekten açılmışken bir noktayı aydınlatmadan geçmememiz gerekiyor.

Allah'ın indirdiğiyle hükmetmeyeni kafirler, zalimler ve fasıklar olarak niteleyen Maide suresinin ilgili ayetlerinin bazı kişilerce "tahsis" edilerek devre dışı bırakılma çabaları ötedenberi bilinmekte. Bunların iddiaları şöyle:

İlgili ayetler genel değil özeldir, yani Müslümanları değil Yahudileri muhatap almaktadır. Delili de ayetlerde onların isimlerinin geçmesi ve sebeb-i nuzulünün Yahudiler olmasıdır.

Bu iddia tamamıyla asılsızdır ve ilmilikle uzak-yakın ilişkisi yoktur. Şöyle ki:

1. *Lugat yönünden ayetler özel değil geneldirler.* Usul ilminde kelimelerin lugat ve ıstılah anlamları keyfi tefsir ve tevilleri önleyen en geçerli delildirler. Ayetlerde geçen "men" ve ma" lugatçıların ittifakıyla genel (umum) ifade eden lafızlardır. Bu durumda ayetlerin anlamı: "Her kim olursa olsun eğer Allah'ın indirdiği her hangi bir hükmü uygulamıyorsa o kafirdir, ya da zalimdir, ya da fasıkdır' olur.

İslami ilimlerin oluşma dönemi olan Hicri ilk yüzyıllarda siyasi hizip kavgalarına ayetler de karıştırılmış, bu dönemde hiziplerin delil olarak kullandığı birçok ayeti karşı gruplar binbir dereden su getirerek te'vil etmeye çalışmışlardır. İşte bu ayetler de sözkonusu hizipler savaşına kurban giden ayetlerden birkaçı.

Hariciler'in önceleri Hz. Ali'ye ardından Emevi Halifelerine karşı kullandıkları bu ayetler etrafında gelişen karşılıklı tartışmalar bazıları tarafından kasıtlı olarak günümüze taşınmak istenmektedir. Ünlü alim Fahreddin Razi de bunun farkında olmuş olacak ki tefsirinde ayeti tahsis etme çabalarının tümünü bir bir ele alarak cevaplar.

Özellikle Mürcie'nin günümüzdeki takipçilerinin "komünistler geliyor" korkutmacası altında iğrenç bir statükoyu pazarladıkları gibi kadim Mürcie'nin de "hariciler geliyor" çığlıklarıyla dinin bir çok hükmünü zalim yöneticilerin işine gelir bir şekilde tefsir ettikleri bilinen bir gerçek.

Razi tefsirinde ayetin gerçek anlamından saptırılarak yalnızca Yahudilere tahsis edilme çabalarını Harici korkusuna bağlar ve ayetler üzerindeki spekülasyonları reddeder.[49]

İddialar arasında ayetlerdeki "men" umumi lafzına da bir kılıf uyduran bazı işgüzarlar "ve men lem'yahkum" lafzının "ve'l-yehud ellezine lem'yahkumu..."olduğunu, dolayısıyla "men" lafzının "ellezi" anlamına olup genel ifade etmediği sonucuna varırlar.[50]

Görüyorsunuz ayetleri genel-geçer anlamından saptırmak için geçmişte de ne acaib yöntemlere başvurulmuş. Karşı hizbi altetmek için Allah'ın kelamını eğip-bükmüşler, zorlamışlar, te'vil etmişler, eğer bu zorlamaların önüne kelimeler ve dil kuralları çıkmışsa onu da, gülünç bir biçimde Allah'ın koymadığı kelimeleri ayetlerin önüne ya da arkasına "takdir ederek" aşmaya çalışmışlardır.

2. *Sebeb-i Nuzul ayeti tahsis etmez:* Ayetlerin iniş sebepleri mütevatir değildirler ama ayetler mütevatirdirler. Ayetlerin iniş sebebi olarak gösterilen olayların tümü bize kadar "ahad" hatta birçoğu "zayıf" haberlerle gelmişlerdir. Kaldı ki her bir ayetin sebeb-i nuzulü de yoktur. Bazı ayetler için ise birkaç iniş sebebi nakledilir. Daha ilginci, usul ilminde ayetin iniş nedeni olarak gös-

---

49. Razi, el-Tefsiru'l-Kebir, XII/6.
50. Kurtubi, el-Câmî, VI/190.

terilen olayın ayetin inişinin hemen öncesinde olması zorunluluğu da yoktur.

İlim ehlinin tümü de iyi bilir ki bazı ayetlere iniş sebebi olarak gösterilen hadiseler ayetin inişinden çok sonraları gerçekleşmiştir. Bu durumda "sebeb-i nüzul" deyimi gerçek anlamını yansıtmaktan çok mecazi manada kullanılan bir deyimdir.

Hepsinden öte iniş sebeplerinin ayetlerin anlamlarını daraltmak gibi bir işlevi yoktur. Geçerli bir usul kuralı vardır: Sebeplerin hususiliği hükümlerin umumiliğine mani değildir.

Eğer iniş nedeni ayetleri tahsis etse ve ayetler indirildiği zaman ve zeminle sınırlandırılsaydı, bu durumda günümüz insanına hitap eden ayet bulmak mümkün olmayacaktı. Gerçek olan birşey var ki hiçbir ayetin sebebi nuzulü yaşadığımız zaman ve zemin ya da biz değiliz. Çünkü Kur'an 14 asır önce inmiştir. Bazıları ayetleri zaman ve ortama mahkum ederek onların evrensel mesajını boğmak istemektedirler.

3. *Klasik rivayetler ayetlerin genel olduğunu söylemektedir*: Tabiin alimlerinden Şabi Allah'ın indirdiğiyle hükmetmeyenlerin kafirler olduğunu belirten ayetin Müslümanlar için nazil olduğunu, zalimler ve fasıklarınsa Yahudiler ve Hristiyanlar olduğunu söyler.[51] Yine tabiinden İkrime; hiçbir ayrım yapmadan Allah'ın hükmünü kalbiyle inkar edip diliyle yalanlayanın kafir olacağını fakat Allah'ın hükmünü kalbiyle tasdik edip diliyle ikrar ettiği halde onun dışında birşeyle hükmeden hakim/yöneticinin kafir olamayacağını söylemektedir.[52]

---

51. Zemahşeri, Keşşaf, I/341.

52. Razi, el-Tefsiru'l-Kebir, XII/6. İbn Mes'ud (r) ayetler Yahudi ve Yahudi olmayanların tümünü kapsar diyor. Zemahşeri, Keşşaf, I/341.

Ayetin Yahudiler için nazil olduğunu söyleyenlere verilecek en güzel cevap Hz. Huzeyfe(r)'nin alayla karışık şu cevabıdır: "Bu israiloğulları ne güzel kardeşler. İşinize gelenler size gelmeyenler onlara. Siz özellik olarak İsrailoğullarına en çok benzeyensiniz. Onların yolunu adım adım izleyeceksiniz. Ne ki buzağı yapıp ona da tapacak mısınız, bilemem."[53]

İbn Kesir tefsirinde der ki: Bu ayetler kendi görüşlerini, heva ve keyiflerini Allah'ın şeriatından üstün tutanlar hakkında inmiştir."[54]

Müfessir Beydavi'nin görüşü ise şöyle: "İnkarından dolayı kafir, başka hükmü uyguladığından dolayı zalim, Allah'ın emrinden dışarı çıktığı için de fasık olur." Yine Beydavi özellikle "kafirlerdir" hükmünün Müslümanlar için olduğunu çünkü hitapta onlara bitiştiğini, "zalimler"in Yahudiler ve "Fasıkların" da Hristiyanlar olduğu görüşünde.[55]

Allah'ın indirdiğiyle hükmetmeyen konusunda Tahavi Akaidi şârihi şunları söyler:

"Allah'ın indirdiğiyle hükmetmemek küfür de olabilir, büyük ve küçük günah da. Eğer küfür olursa ya bu mecazi olur ya da küçük küfür olur. Bu hükmedenin durumuna bağlıdır. Eğer o kimse Allah'ın indirdiğiyle hükmetmenin farz olmadığına, onu uygulamakla uygulamamak arasında muhayyerlik bulunduğuna inanıyor ya da onun Allah'ın hükmü olduğunu iyi bildiği halde o hükmü küçümseyip hafife alıyorsa işte bu en büyük küfürdür.

---

53. Zemahşeri, Keşşaf, I/341; Kurtubi, el-Cami, VI/190; Tefhim, I/429. Hasan Basri de ayetlerin genel olduğunu söyleyenlerden İbn Kesir, Tefsir, I/520.

54. İbn Kesir, Tefsir/Muhtasar, I/514.

55. Beydavi, Envaru't-Tenzil, I/268.

Yok eğer Allah'ın indirdiğiyle hükmetmenin farziyyetine ve hayatta onunla amel edilmesinin gereğine inanıyor, bununla beraber onu uygulamaktan vazgeçiyor ve bundan dolayı haram işlediğini ve uhrevi cezayı hak ettiğini itiraf ediyorsa bu kimse Allah'a isyan etmiştir, "kafir" diye isimlendirilebilir. Onun küfrü hakiki değil mecazidir, küçük küfürdür. Yok, Allah'ın o konudaki hükmünü bilmiyor, tüm arama ve taramalarına rağmen o konuda bir İlahi nass bulamamaktan dolayı bütün gayret ve çabasına rağmen hatalı bir içtihada varıyorsa, bu hatadır. Onun için içtihadında ecir vardır ve hatası da affedilir.[56]

Ayetlerin hükmünü yahudilere has kılanlar İbn Abbas'tan gelen bir rivayete yaslanırlar.[57] Halbuki aynı isimden "İşte onlar kafirlerdir" ayetinin Müslümanlar hakkında nazil olduğu yollu rivayetler de gelmiştir.[58]

Allah'ın hükmüne iman Allah'a imanın bir parçasıdır. Ancak Allah'a iman'ın sahih olabilmesi için tağutu inkar etmek şarttır:

"Doğru yanlıştan ayrılmıştır. Kim ki tağutu inkar edip Allah'a iman ederse hiç kopmayan sağlam ipe sımsıkı tutunmuştur." (2/256)

Allah'ın hükmüne karşı gelen ya da Allah'ın hükmünden yüz çevirenlerin başvurdukları hüküm kaynağı olan *tağutu inkar* "Allah'a imanın olmazsa olmazı olarak geçiyor ayette.

O halde tağut nedir?

---

56. İbn Ebi'l-İzz, Şerh-u Akideti't-Tahavi, II/446.
57. Zemahşeri, Keşşaf, I/341.
58. Kurtubi, el-Cami, VI/190.

Çoğul ve tekil, dişil ve eril olarak kullanılan "tağut' terimi haddi aşan, Allah dışında kendisine ibadet ve itaat edilen herkes ve herşey olarak tanımlanır Müfredat'ta. Aynı kaynak sihirbazlara, kehanette bulunanlara, cinlerden Marid diye isimlendirilenlere de "tağut" denildiğini yazar.[59]

Arap lugatinin en çaplı dil ansiklopedisi olan Lisanü'l-Arab'da ise kelime somutlaştırılarak kişiler üzerine ıtlak edilir. Buna göre Asr-ı Saadette tağut diye isimlendirilenler yahudi Huyey b. Ahtab ve Ka'b b. Eşref'tir.[60]

Tabiin alimlerinden Şabi, Ata, Mücahid tağutu şöyle tanımlarlar: Şeytan, kahin ve sapan ya da saptıran her önder.[61]

Ahfeş de "tağut putlardan, insanlardan ve cinlerden olabilir. Küfürde ileri giden ve haddi aşan her önder ve liderdir."[62]der.

Bütün bunlardan öte, bizim için asıl Kur'an'ın kullanımı önemlidir. Çünkü kelimenin anlam alanını ayetler belirleyecektir.

Şu ayette "tağut", Allah'a karşı olanların uğruna savaştığı şey, nesne, insan, dava, ideoloji olarak geçmektedir:

"**İman edenler Allah yolunda inkar edenler tağut yolunda savaşırlar. Şeytanın yardakçılarıyla savaşın, çünkü şeytanın hilesi zayıftır.**" (4/76)

---

59. İsfahani, Müfredat, s 314.
60. İbn Manzur, Lisanü'l-Arap, IV/2678.
61. A.g.e., IV/2678.
62. A.g.e., IV/2679.

Ayetten şu sonuçları çıkarmak mümkün:

1. Hak ve batıl *Allah'ın yolu* ve *tağutun yolu* olarak tanımlanmıştır. Burada ve Nisa 60, 61. ile Bakara 256'. ayetlerde ve daha başka tağut kelimesinin kullanıldığı ayetlerde tağut hep Allah'ın karşısına yerleştiriliyor. Allah'a iman edenler bir yanda, tağuta iman edenler öte yanda; Allah'ı inkar edenler bir yanda, tağutu inkar edenler öte yanda. Ki bu aşağıdaki ayetlerden daha iyi anlaşılıyor:

"**Cibte ve tağuta iman ediyorlar.**" (4/51)

"**Kim tağutu inkar edip Allah'a inanırsa.**" (2/256)

"**Oysa kendilerine tağutu inkar etmeleri emredilmişti.**" (4/60)

"**Biz her topluma 'Allah'a kulluk edin tağuttan kaçının' diye bir elçi gönderdik.**" (16/36)

Bütün bu ayetlerden açıkça anlaşılan şu ki: tağutu inkar etmeyen Allah'a iman etmiş olmaz. Bunlar birbirinin karşısına yerleştirilmiştir.

Özetle tağutu inkar ve Allah'a iman tevhidin temel ilkesidir. Biri olmadan diğeri makbul değildir.

2. Tağut kavramı bazı tefsircilerin söylediği gibi mücerret olarak "şeytan" anlamına gelmemektedir. Ancak insanlara tağutluk yapan şeyler arasında şeytan da bulunabilir. Şeytan'la tağutun ayrı ayrı şeyler olduğunun en güzel delili bu ayettir.[63] Ayette hem *tağut* hem *şeytan* kelimeleri geçmektedir. Ünlü dil kaidesine göre bu iki kelimenin aynı anlamı ifade etmesi mümkün değildir. Lugat ilimlerine vakıf olanlar o kaideyi de çok iyi bilirler: "ihtilafu'l-esma yedüllü alâ ihtilafi'l-ma'na" Yani:

---

63. Nisa (5)/76.

İsimlerin farklılığı anlamın farklılığına delalet eder." Bu durumda tüm tağutların şeytanın dostları ve yardakçıları olduğu anlaşılır ki bu da kanaatimizce en doğru anlayıştır.

3. Ayetten çıkarılacak üçüncü anlam da Allah'ın davası ve inancı uğrunda savaşı göze almayanları Kur'an'ın adam yerine koymadığı gerçeğidir.

Evet, ister Allah'a ister tağuta iman etsin, inancının savaşını verecek kadar yürekli olanlar muhatap alınmıştır. İnandığınız halde inancınızın hakimiyeti için savaş vermiyorsanız hesaba dahil değilsiniz. Yalnız "iman ettim" demek kuru bir iddiadır. İddialar isbat ister. *İman iddiasının* isbatı ise kişinin inancı uğruna yaptığı fedakarlıktır.

Tağut, itaatte Allah'a ortak koşulan her şeydir. Kendisine kayıtsız şartsız itaat edilecek tek merci Allah'tır. O'nun dışındakilere O'ndan dolayı itaat edilir. Bu tür itaatler meşruiyyetini Allah'tan alırlar. Rasule ve mü'minlerden olan "emir sahipleri"ne itaat bu cümledendir.

Ne Rasul ne mü'minlerden olan emir sahipleri (ulü'l-emr) itaat merci olma özelliklerini mücerred kişiliklerinden almazlar. Onlara itaat edilmesini Allah emrettiği için, Allah'ın razı olduğu hususlarda itaat edilir. Çünkü tüm Rasullerin görevi insanları tağuta itaatten sakındırıp Allah'a itaate yöneltmektir:

"Yemin olsun biz her topluma 'Allah'a tapın, tağuta (tapmaktan) **kaçının' diye bir elçi gönderdik."** (16/36)

Ayette ifade edilen "tapmak" elbette itaatten başka birşey değildir. Allah, kendisine ya da başkasına itaati "tapmak" olarak tanımlıyor. Aynen şu ayette olduğu gibi:

"Ey Ademoğulları, ben sizden ahd almadım mı: 'Şeytana tapmayın, o sizin apaçık düşmanınızdır, bana tapın, doğru yol budur' diye." (36/60-61)

Elbette ayetteki "tapmak" ona ibadet etmek, onun önünde secde etmek, onun için namaz kılıp oruç tutmak değil, itaat etmektir. Kur'an Allah'tan başkasına itaati "tağuta itaat" olarak nitelemektedir. Elbette itaat edilen şey Allah'ın hükümlerine aykırı olursa; o itaat tağuta itaatin ta kendisi olmaktadır. İşte isbatı:

"Şunları görmüyor musun; sana indirilene ve senden önce indirilene inandıklarını sanıyorlar da hakem olarak tağuta başvurmak istiyorlar! Oysa kendilerine onu inkar etmeleri emredilmişti. Şeytan da onları iyice saptırmak istiyor." (4/60)

Ayetin iniş sebebinden[64] de anlaşılacağı gibi sorun hüküm verecek şahsın kimliğinden çok davalı ve davacının tercihleriyle ilgili. Bu tercih adaletten yana da olabilir zulümden yana da. Zulümden yana olabilecek her tercih imanla taban tabana zıttır, isterse bu hükmün hakimi peygamber olsun. Yalan yanlış bilgilerle Allah Rasulünü vereceği hükümde yanlışa sevk edenleri uyaran Rasulullah böylesi bir durumda hükmü veren kendisi dahi olsa o hükme uyanın cehennemdeki yerine hazırlanması gerektiğini ihtar etmektedir.

Sözkonusu meşhur hadiste de belirtildiği gibi burada aslolan hükmün merciinden çok hükmün niteliğidir. Gü-

---

64. Ayetin iniş sebebi olarak üç rivayet vardır. Üçü de birbirine yakın rivayetlerdir. Bir Müslümanla bir yahudi, bir cinayetten dolayı anlaşmazlığa düşmüşler, Yahudi adil olan ve rüşvet almayan Rasulullah'ın hükmünü tercih ederken Müslüman (münafık), yahudilerin rüşvet alan hakimini tercih etmiştir. Sonunda Cüheyne kabilesinin kahinine gitme üzerine ittifak etmişlerdir. Kurtubi el-Cami, V/263. Ayrıca rivayetlerin tümü için bak. Razi, el-Tefsir, X/123.

nümüzde bu ayetleri yanlış yorumlayan ya da öyle işlerine gelen kimi 'uyanık' fertler, Allah'ın hükmünü redle ya da hükümde tağuta imanla hiç ilgisi olmayan ve temelde şeriatın maksadıyla örtüşen senet imzalama vs. gibi işlemlerden "tağutun mahkemesini reddetme" bahanesi adı altında kaçınırken iş müminin imani görevleri arasında olan hak-hukuk gözetmeye, emanete sadakat ve ahde vefaya gelince diline doladığı "tağut"luğa bizzat kendisi soyunup insanların hakkını gasbetmekte hiç bir beis görmemekte, başkalarının hukukunu göz kırpmadan çiğnemektedirler.

Tabi bol tağutlu lafazanlıklar ve uzaktan görünüşü Müslümanı çağrıştıran aksesuarlarla girdiği insani ilişkilerde canını yaktığı insanlarca mahkeme önünde hesap vermeye çağrılınca avaz avaz "tağutun mahkemesi"nden dem vurmaya çalışanların bu anlayışlarıyla yukarda meallerini aktardığımız ayetlerin uzaktan yakından hiç bir ilgisinin olmadığı sanırız anlaşılmıştır.

Tağut bir semboldür; küfrün, zulmün, şerrin, haksızlığın, adaletsizliğin, putçuluğun, azgınlığın, sapkınlığın ve daha aklınıza gelen tüm kötülüklerin sembolü. Bu sembol bazen kendini firavun ilan eden antik ya da çağdaş bir yönetici, bazen cansız bir eşya, bazen bir ideoloji, bazen de şeytan, uğur, şans, talih gibi soyut şeylerdir.

Tağut insanoğlunun ilahlaştırdığı herşeydir. Daha doğrusu tağut insanla Allah arasına gerilen şeylerin tümüne verilen ortak isimdir.

Allah'ın koyduğu sınırları çiğneyen insan "tuğyan" etmiştir. İşte tağut o insana bu sınırları çiğneten şeydir. Eğer o şey insansa ve de kafirse ona itaat eden de kafir olur, yok eğer insanın itaat ettiği tağut münafıksa ona itaat eden de münafık olur. Tabi fasıksa fasık, zalimse zalim olur.

Konumuza eksen olarak aldığımız "İman edenler Allah yolunda savaşırlar" ayeti aynı zamanda "iman ettim" demenin "ittiba ettim" demeye geldiğinin de delilidir. Evet, *iman etmek ittiba etmektir.*

İman İttiba, İslam Teslimiyettir

"**Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar? Oysa göklerde ve yerde olanların hepsi ister istemez O'na teslim olmuştur ve O'na döndürülüp götürüleceklerdir.**" (3/83)

Burada gökte ve yerde olanların teslimiyeti insana örnek olarak gösterilmekte ve denilmektedir ki: "*Ey insan, işte sen de böyle teslim olmalısın!*"

Teslim olmalısın, çünkü sen de O'na döndürüleceksin.

Evet, teslimiyet İslam'ın, ittiba da imanın ta kendisidir. Kişi neye ibadet ediyorsa ona teslim olmuş, neye teslim olmuşsa ona kul olmuş demektir. Bu nedenledir ki Allah Nebisine şöyle demesini öğütlemektedir:

"**De ki: 'Ben Rabbimden bana apaçık deliller geldiği zaman sizin Allah'tan başka yalvardıklarınıza tapmaktan nehyolundum ve Alemlerin Rabbine teslim olmakla emrolundum.**" (40/66)

Hz. Ali'nin dediği gibi "İslam teslimdir".[65] Kur'an'da birçok yerde "Allah'ın önünde eğiliniz" anlamına kulla-

65. Nühcü'l-Belaga, 125. Hikmet.

nılan "irkeû" emrinin ayrı bir yeri vardır. "Rüku ediniz" anlamına gelen bu emirle namazdaki rüku karıştırılmamalı. Elbet namazdaki rüku da Mutlak Varlık önünde insanın acziyetinin sembolik bir ifedesidir. Ne ki bazen sözkonusu emir namazla birlikte geçmektedir:

"**Namazı kılın, zekatı verin ve rüku edenlerle birlikte rüku edin.**" (2/43)

Evet, işte bu rüku Allah'ın önünde eğilmenin, O'na kayıtsız şartsız itaat etmenin sembolik ifedesidir. O'nun önünde baş eğmeyip O'na kayıtsız şartsız teslim olmayanlar, O'nu yalanlayanlar olarak tanımlanmaktadırlar Kur'an'da:

"**Onlara** (Allah'ın hakimiyeti önünde) **eğilin denildiği zaman eğilmezler. Yalanlayanların o gün vay haline!**" (77/48-49)

Biri çıkıp Allah'a inandığını lakin buyruklarına tabi olmayacağını söylese, o aynı zamanda Allah'a da inanmamış demektir. Aynı şekilde Rasule inandığını, onun söylediklerinin doğru olduğunu tasdik etse fakat buna rağmen "ben sana tabi olmayacağım" dese o kimsenin Rasule imanı da geçersizdir. Bu durumda imanla ittiba, İslamla teslimiyyet örtüşmektedir. Değilse bugün olduğu gibi tarihte de inanılması gerekenlere inandığını söyleyip buna rağmen dinin hükümlerinin kendilerini bağlamadığı görüşünde olan kişiler ve gruplar vardı.

Kişilere örnek olarak Cahiliyyenin ünlü Taifli şairi Ümeyye b. Ebi's-Salt'ı verebiliriz. Ümeyye hanif bir şairdi. Allah'a, peygamberlere, meleklere, kitaplara ve ahiret gününe inanırdı. Hatta birgün Ebu Süfyan "Abdülmuttalib'in yetimi peygamberliğini ilan etti. Ne dersin, doğru mu söylüyor?" deyince şu cevabı alacaktır "Evet, o Allah'ın rasulüdür, git ONA TABİ OL" Ebu Süfyan "Peki sen neden tabi olmuyorsun?" deyince "Taif kadınlarının Abdulmuttaliboğullarından bir gence tabi olduğumu ha-

ber alıp beni kınamalarından korkuyorum" diyecektir. İşte böylesine bir inanca sahip olan İbn Ebi's-Salt'ın adı Allah Rasulü ve Ashabının dilinde "Allah düşmanı"dır. Araf/175 bu adam hakkında nazil olmuştu ve o, bu ayette köpeğe benzetilmiştir.

Asya Musevilerinden Saruhaniyye adlı bir gurup Hz. Muhammed'in Allah'ın peygamberi olup getirdiklerinin tümünün hak olduğuna, namazın, orucun, haccın İlahi emirler olduğuna inanıyorlar ve şehadet kelimesini söylüyorlardı. Bütün bunlara rağmen diyorlardı ki: "İslam'ın bütün emir ve nehiyleri haktır ama bizi bağlamaz."[66]

Tabi Hicri 4. yüzyılda var olan bu gurubu hiçbir İslam alimi "Müslüman" olarak adlandırmadı.

Bir başka örnek de İsfahan da ortaya çıkan ve adına İseviyye denilen bir Yahudi mezhebiydi. Bu mezhebe mensup olanlar da Rasule ve Allah'ın onun aracılığıyla gönderdiği herşeyin hak ve gerçek olduğuna inanıyorlardı. Lakin onlar Rasulullah'ın ve dolayısıyla Kur'an'ın Araplara gönderildiğini, bu nedenle Arap olmayanları özellikle de İsrail oğullarını bağlamayacağını ileri sürüyorlardı.[67]

Evet, özellikle günümüzde gelişen laik-Müslüman tipinin tarihi uzantıları olan bu gurupları kimse İslam ümmetinden saymadı. Hoşgörüsü ne kadar geniş olursa olsun hiç bir alim bu türden garip bir inanç biçimine mazeret aramaya kalkmadı.

Çünkü "inandım" demek "tabi oldum" demekti. Allah'a inanıp da hükümlerini reddetmek, O'nun Rububiyyetini inkar etmekti. O'nun rububiyyetini inkarla, O'nun varlığını inkar arasında pek bir fark yoktu. Çünkü o kendisini "Rabb" olarak tanıtıyordu.

---

66. Bağdadî, el-Fark, s.11.
67. A.g.e., s.9.

Rabb, Kur'an'da Allah lafzından sonra en çok kullanılan isimdir. 970 kez geçer. Gerek nuzul sıralamasında gerek tedvin sıralamasında ilk surenin ilk ayetinde kullanılan isim/sıfat, O'nun onlarca ismi arasından seçilerek başa alınan "Rabb" ismidir.

Nuzul sıralamasında genel kabulden yola çıkacak olursak Alak suresinin ilk beş ayeti, nazil olan ilk ayetlerdir. Bu surenin ilk ayetinde kullanılan ilk isim "Rabb" ismidir:

"**İkra', bismi RABB'ik!**"

(Rabb olanın adıyla oku!)

Şimdi düşünmek gerek.

Vahye ilk kez muhatap olan bir insan var. Ve bu insanla Allah ilk doğrudan görüşmesini yapıyor. Elbet bu ilk görüşmede kendisini tanıtacaktır ve tanıtıyor. O kendisini tanıtırken onlarca isim ve sıfatlarından hiçbirini kullanmıyor.

Elbet siz de muhatabınızla ilk karşılaştığınızda ona kendinizi tanıtmak için isim/sıfatlarınız arasından en belirgin, en büyük, sizi en çok temsil eden sıfatınızı söylersiniz.

Allah da, Peygamber seçtiği Hz. Muhammed'le ilk konuşmasında onun kalbindeki imanı, zihnindeki imajı kendisine layık bir isim/sıfatla doldurmak, muhatabına kendi büyüklüğünü, yüceliğini, ulviliğini ifade etmek için isimlerinden bir isim, sıfatlarından bir sıfat seçip kendisini ilk kez onunla tanıtıyor:

"RABB"

Bu aynı zamanda Nebi'nin Hıra merkezli olarak geçirdiği uzun tefekkür dönemi sırasında kafasında oluşan bir sorunun da cevabıdır; "Nasıl bir Yaratıcı?" sorusunun.

Gayet doğaldır ki tefekkür döneminde Nebi'nin ilk bilmek istediği ve en çok merak ettiği şey Yaratıcısıydı. O'nun özellikleri, vasıflarıydı.

Tüm merakını O'nu bilmeye ve tanımaya teksif etmiş, O'nu tanımak aşkı, daha doğrusu O'nunla tanışmak aşkı bir tutkuya dönüşmüştü.

Kendisini attığı bu yalnızlık diyarında soruyor, soruyor ve bir daha soruyordu:

"Sen kimsin?"

Evet, sonunda Rabbi de kendisini tanıtma vaktinin geldiğine karar vererek zatını tanıtıyordu:

Ben Rab olanım, o halde '**Rabbının adıyla oku.**"

Rabb olmanın ne demeye geldiğini her Arap gibi Peygamber de çok iyi biliyordu. Çünkü O zatını tanıtırken anladığı dilde konuşmuştu Nebisine. "Rabb" İlahi cevabı

ilk etapta Nebi'nin zihninde O'nu tanımaya ilişkin soruların bir çoğuna cevap niteliğindeydi ve cevap yerini bulmuştu.

O Rabb olandı.

Rabb olabilmek muazzam birşeydi ve Allah'tan başkası gerçek anlamda mutlak bir Rabb olamazdı.

Rabb olandı O; çünkü terbiye ediyor, yetiştiriyor, büyütüyor besliyordu. Bunları yapamayan Rabb olamazdı.

Rabb olandı O; çünkü O toparlıyor,[68] cem ediyor, birçok şeyi bir araya getiriyor,[69] yarattığının çevresini de yaratıyor ve onun yaşaması için şart olan ortamı hazırlıyordu. Rabb olmak bu demekti, bunları yapmak da Rabb'liğin şanındandı.

Rabb olandı O; çünkü sadece yaratıp bırakmıyor; yarattığını koruma ve gözetim altına alıyor, onu kolluyor, onu an be an tekamül ettiriyor, ıslah ediyor, yamulunca düzeltiyor, ona kefil oluyor ve ondan zararı def ediyordu.[70] Bunları da yalnızca bir Rabb yapabilirdi ve Hz. Muhammed Rabb'liğin bunları yapmak demeye geldiğini Araplar arasında ötedenberi kullanılan bu sözcüğü bildiği gibi biliyordu.

Rabb olandı O; çünkü yarattığının gerçek anlamda sahibiydi. Her şeyin olduğu gibi terbiyesini üstlendiği şeylerin de maliki bulunuyordu.[71] Ne de olsa emanetçi, Rabb olamazdı ve O Rabb olduğuna göre emanetçi de değildi.

Rabb olandı O; Yücelik, efendilik, reislik[72] tebeası

---

68. Yasin (36)/51.
69. En'am (6)/38.
70. Nahl (16)/54.
71. Müzemmil (73)/9.
72. Yusuf (12)/41-50.

üzerinde tasarruf sahibi olma ve onlara güç yetirme,[73] hükmüne alma, boyun eğdirme, emretme, nehyetme ve zorlama[74] yetkilerine sahipti.

O kendisini Peygamberine "Rabb" olarak tanıttığından Hz. Muhammed aleyhisselam işte O'nu böyle tanımış ve O'nun Rabb oluşu Elçi'yi teskin etmeye yetip de artmıştı bile. Çünkü eğer arkanızda gerçekten Rabb olabilen biri varsa artık hiçbir şeyden korkup çekinmenize gerek yoktu. Mutmain olmalıydınız, çünkü Rabb'iniz vardı ve Rabb'ı olan neye muhtaç olurdu? Rabb'i olmayanın nesi olurdu?

Varlık sancısına tutulup aynı soruları sorabilecek seviyeye gelen ve merakını yaratıcısı üzerine teksif eden Müminler de meraklarını teksif etikleri Yaratıcılarının Rabb oluşunu ilk elde öğrenip mutmain olsunlar diye tedvini tevkifi olan elimizdeki mushafların kapağını açtığımızda ilk karşımıza çıkan surenin ilk ayetinde de kendisini Rabb sıfatıyla tanıtıyordu O:

"**el-Hamdü lillahi Rabbi'l-Alemin.**"

(Hamd bütünüyle alemlerin Rabbı olan Allah içindir.)

Evet, burada da yine O kendisini tanımak isteyenlere "Rabb olan Allah" biçiminde tanıtıyordu. Ama burada O'nun Rabb'liğinin büyüklüğünü gösteren bir de açıklama vardı: "*Alemlerin Rabbi olan...*"

O'nun Rab'liği O'nun Allah'lığının en vazgeçilmez vasıflarından biriydi. O'nun için Meryem oğlu Mesih (a) de elçi olarak gönderildiği insanlara O'nu şöyle tanıtmıştı:

"**Ey İsrail oğulları, benim ve sizin Rabbiniz olan Allah'a ibadet edin.**" (5/30)

---

73. Müminun (23)/86; Enbiya (21)/22; Kureyş (106)/3-4.

74. Hud (11)/34; Zümer (39)/7; Sebe (34)/26; Tevbe (9)/31; Âl-i İmran (3)/64.

Rabb isminin Kur'an'da Allah lafzından sonra en çok kullanılan isim olduğunu söylemiştik. İlginçtir ki ilk nazil olan 30 surede (Rahman suresi dahil) "Rabb" ismi 80 kez geçtiği halde "Allah" ismi sadece 20 kez geçer. Buna göre "Rabb" lafzı "Allah" lafzının dört katı olmuş oluyor.

Elbet bu gerçek tesadüfle açıklanamaz.

Kur'an ilk müminlerin gönlünde sahih bir Allah inancını oluşturmayı hedeflemişti. Çünkü sorun insanları Allah'ın varlığına inandırma sorunu değildi. Cahiliyye insanı Allah'ın varlığına zaten inanıyordu bir. İkincisi ise bu insanlar sahih Allah inancını kaybettikleri, Allah'ın olanı başkalarıyla paylaştırdıkları için sapıtmışlardı.

Bu nedenle Allah ilk indirdiği ayetlerinde insanların zihinlerine kendi Rabb'liğini silinmez bir biçimde yazmayı murad ediyordu. Bundan dolayıdır ki yaratıcının en büyük ismi olan "Allah"ın dört katı olarak "Rabb" ismi kullanılmıştı. Rabb'liği kabul edilmemiş bir Allah'a müşrikler zaten öteden beri inanıyorlardı.

İşte Kur'an Allah'ın Rabb oluşunu ilk müminlerin kalbine ve kafasına silinmez harflerle yazdıktan sonradır ki taşın gediğine konduğunun delili olarak tam sekiz ayrı yerde şu hitapta bulunuyordu:

"**Fezalikumullahu Rabbukum**" (40/61-62)

"**İşte bu Allah'tır sizin Rabbiniz**" Yani, ancak Allah olan Rabbiniz olabilir, deniliyor "**ve Rabbimiz Allah'tır deyip sonra da doğru olanlar**" (41/30) ebedi saadetle müjdeleniyordu.

Kur'an'da "ilah" ifadesi putlar için de kullanılırken "Rabb" ismi putları ve tağutları ifade için kesinlikle kullanılmaz. Bine yakın kullanımından yalnızca dört ayette çoğul (erbab) olarak kullanılır o da mücerred (yalın) halde. Bu dört kullanımın tümü de Rabblik sıfatının başka-

larına verilişinin reddi içindir. Değilse Allah'tan başkasını "rabb" olarak isimlendirmek için değildir.

Kur'an Rabb'lik vasfını sırf Allah'a hasretmiş, başkası için bu sıfatı kullanmamıştır. Rabb ismi Kur'an'da hep tamlayan (muzaf) olarak kullanılır, belirlilik takısıyla (el-Rab) kullanılmaz. Allah ismi de hiç tamlayan olarak gelmez.

"Rabb" olmayan bir tanrı edinme isteği insanoğlunun en kadim sapkınlıklarından ve de 'açıkgözlülüklerinden' biridir. Çünkü Rabb olan bir tanrı insanın varlığını kuşatan bir tanrıdır. Yapısı itibarıyla zulme ve cehle aşırı meyyal olduğunu vahiyden öğrendiğimiz insan kendi varlığını kuşatan bir tanrı yerine varlığını kuşattığı ve kontrol altında tuttuğu sahte bir tanrı edinmeyi şeytani menfaatlerine ve nefsani zaaflarına daha uygun bulmaktadır. Bu nedenledir ki hep işine karışmayan, nefsi, malı, vicdanı, duygusu, düşüncesi ve eylemi üzerinde söz ve karar, güç ve kuvvet sahibi olmayan bir uyduruk ilah aramış bulamamışsa kendi elleriyle icad ve imal etmiştir. Güneş, ay, deniz, nehir, inek, kurt, taş, ateş insanoğlunun bulduğu bu türden 'rabb olmayan' ilahlarıdır.

Tabi bu da kurtarmamış, insan en sonunda Rabb olan bir Allah'a inanmak zorunda kalınca bu kez de laiklik sapkınlığına baş vurarak varlığını ve birliğini tasdik ettiği İlahın rabliğini inkara kalkışmıştır. İşte böylece şirk 'laiklik' adı altında tedavüle sürülerek çağdaş insanın Rabbiyle olan ilişkisi bir kez de böylesine çağdaş bir yöntemle koparılmaya çalışılmıştır.

Sonuç mu? Sonuç ortada. Nasıl Allah'ın vahdaniyyetini inkara kalkışan antik müşrikler Hz. İbrahim'in hanif dinini tahrif ve tahrib ettilerse Allah'ın rabbaniyyetini inkara kalkışan çağdaş müşrikler olan laikler de Hz. Muhammed'in hanif dinini tahrif ve tahribe yeltenmişlerdir.

Laisizm Besmelesizliktir

Laiklik şirkinin birgün Müslümanların başına bir karabasan gibi çökeceğini biliyor muydu Hz. Rasul aleyhisselam, bilemem. Lakin besmeleyi bir müminin her eyleminin başına yerleştirmekle laik mantığa en büyük protestoyu yaptığı da bir gerçek.

Besmele insanın Allah'lı iş yapması, Allah'ı işine karıştırmasıdır. Dolayısıyla besmele Allah'sızlığı reddir.

Bu manada besmele İslami dünya görüşünün anahtarı mesabesindedir. Laik dünya görüşü "besmelesiz olmaktır". Laik olmakla olmamak arasındaki fark besmeleli olmakla olmamak arasındaki fark kadardır. Besmeleli yapılan iş meşruiyyetini Allah'tan alır ve meşru işlere besmele çekilir. Besmelesiz işlerse şeytana layıktır.

Besmelesizlik demek olan laisizmin aynı zamanda şeytani bir dünya görüşü olduğunu bilmem söylemeye lüzum var mı? İşte bunun için Allah Rasulü her eylemine "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla" başlayarak bu çağdaş sapkınlığı daha o zamandan mahkum etmiştir.

Allah'tan Başka Rabler Edinmek

Allah'ın Rabb oluşu konusunda insanoğlunun düştüğü tek şirk rububiyyeti inkar şirki değildir. Bu konuda düşülen bir başka şirk türü de Allah'ın bu sıfatını Allah'tan başkasına vermek, O'ndan başkasını rabler edinmek biçiminde ortaya çıkmaktadır.

Şirkin bu türü "yahudileşme temayülü"nün de ilk maddelerinden birini oluşturur. Kur'an bunu şöyle haber verir:

"Hahamlarını ve rahiplerini Allah dışında rabler edindiler; Meryem oğlu Mesih'i de. Oysa kendilerine tek tanrı olan Allah'a ibadet etmeleri emredilmişti. O'ndan başka tanrı yoktur. O onların şirk koştukları şeyden beridir." (9/31)

Burada sorun "rabb" edinilenin kimliği değildir. Bu İsrailoğullarının yaptığı gibi din adamları, zahid ve abid veliler ve hatta İsa (a) gibi bir peygamber de olabilir.

Sorun eylemin kendisidir ve o da *Allah'tan başkasını Rabb edinmektir*. İşte bunu Kur'an Allah'tan başkasına kulluk yapmak olarak niteliyor ve bu tavra da doğrudan "şirk" diyor.

Yahudileşme temayüllerinden biri olan Musa ve İsa (a) ümmetinin bu şirk türü aynen Muhammed (a) ümmetine de geçmiş, bu ümmet de ulularını, din büyüklerini, velilerini Allah'tan başka rabler edinme sevdasına düşmüşlerdir.

Elbette bu rabb ediniş onların önünde secde etmek, onlara doğrudan ibadet etmek biçiminde gerçekleşmiyordu. Yukardaki ayet ilk nazil olduğunda eski bir Hristiyan din adamı olan Adiy b. Hatem'i boynunda altın bir haçla gören Allah Rasulü, onu bir put olarak nitelemiş ve atmasını öğütlemiş, ardından yukarda mealini verdiğimiz Tevbe suresinin dokuzuncu ayetini okuyarak şöyle tefsir etmişti:

"Kuşkusuz onlar din adamlarına ve ulularına tapmıyorlardı. Lakin onlar şu sınıfların helal kıldığını helal kabul ediyorlar, yasakladıklarını da haram kabul ediyorlardı."[75]

75. Tirmizi'den Camiu'l-Usul, II/161.

Başka bir ayet-i kerimede de Allah'tan başkalarını rabb edinmek, isterse bu başkaları melekler ve nebiler olsun, *Müslüman olduktan sonra küfre dönmek* olarak adlandırılır:

"**Hiçbir insana yakışmaz ki Allah ona kitap, hüküm ve peygamberlik versin de ardından insanlara dönüp 'Allah'ı bırakıp bana kullar olun' desin. Fakat 'öğrettiğiniz ve okuduğunuz kitap gereğince Rabb'a halis kullar olun' der. Ve size 'melekleri ve peygamberleri rabblar edinin' diye de emretmez. Siz Müslüman olduktan sonra size inkarı emreder mi?**" (3/79-80)

İnsanların önderlerini, din ulularını, büyüklerini hatta peygamberlerini rablar edinmeleri sevginin ve bağlılığın cinayet derecesine vardığı bir aşırılık örneği. Allah bundan Müslümanları şiddetle nehyediyor.

Bir yahudileşme temayülü olan üstadını, ustasını, efendisini, şeyhini, hocasını Allah dışında Rabb edinme ifradının zıddı da itaat halkasını boynundan atıp hevasını ve nefsini ilah edinme tefrididir. Elbet her ikisi de aşırılıktır.

Bu ifrat ve tefrit aşırılıklarını iyi anlamak için "rabb" edinmeyi nehyeden hemen tüm ayetlerde gelen "min dunillah" lafzını iyi anlamak gerek.[76] Değilse bu yaklaşım nefsi, heva ve hevesi rab edinmek[77] demek olan mürebbisizlik, ustasızlık, büyüksüzlük ve kılavuzsuzluğa delil olamaz.

Kur'an'da nehyedilen rabblik Allah'a mahsus olan bir sıfatı O'NUN DIŞINDA başkalarına vermek demeye gelen rabbliktir. Terbiyesinde Allah'ı dışarda bırakan bir

---

76. Âl-i İmran (3)/64; Tevbe (9)/31.
77. Casiye (45)/23.

terbiyeci'nin terbiyesini kabul Allah dışında bir rabbı kabulle eş tutulmuştur. Ancak mutlak mürebbi olan Allah'ın ilkeleriyle terbiyecilik (rablik) yapmak, isterse bu terbiye manevi değil besleyip büyütmekten ibaret maddi bir terbiye olsun bu sınıfa girmez. Ortada Allah'la ayaklaşmak yoksa orada terbiye eden de terbiye edilen de suçlanamaz. Bu anlamda Yusuf peygamber dahi kendisine madden emeği geçen Mısır'lı bakanı "Rabbi" (Rabbim, efendim, büyütenim, besleyenim) diye anacak ve onun karısının meşru olmayan isteğini reddedecektir.[78]

Allah'tan başkasını rablar edinme ifradının tefridi olan terbiyesizlik ve terbiyecisizlik, seyiplik ve hercailik de bir akide sorunu olarak çıkıyor önümüze. Bu durumda kişi ipsizdir belki ama zennettiği gibi "hür" değildir. Büyük bir kesimin birinci türden hastalığına karşı gösterilen tepki bu ikinci tür hastalığı doğurmaktadır.

78. *Yusuf (12)/23.*

Kader ve türevleri olan kadr, mikdar, kudret, takdir, mukadderat gibi kelimelerin tevhid akidesi içerisindeki yerini doğru tesbit etmek gerekiyor ilkin. Eğer bu yer doğru tesbit edilemezse tarihte "kader" konusu etrafında yapılmış ardı arkası gelmeyen tartışma ve spekülasyonlara 'çağdaş' bir katkı olmaktan öte gitmeyecektir yazdıklarımız.

Kader elbette bir iman konusudur. Bunun içindir ki imana konu olan her şey gibi onun da yerini Kur'an'da aramak zorundayız. O halde geliniz bu lâhûtî ülkede kısa bir geziye çıkalım:

Kader öncelikle Allah'ın bir sıfatıdır ve zatını bu sıfatla tanıtmaktadır biz kullarına:

"**Elbette Allah herbir şeye kadîrdir.**" (65/12)

Ayete meal verirken "kadîr" isim/sıfatını bilerek çevirmedik. *Kadîr*, *kudret*, *kâdir* gibi Kur'anî kelimelere "güç yetirmek" fiili çerçevesinde anlamlar yüklemek yeni mealcilerin geçmişten tevârüs ettiği bir alışkanlık, daha doğrusu bir peşin kabul.

Çünkü klasik Sünnî kelamının zaaf ve saplantı dere-

cesinde hassasiyet gösterdiği konulardan biridir "Allah'ın gücü ve kudreti" konusu.

Tıpkı "Allah'ın tenzihi" meselesinde olduğu gibi bu konuda da iş kelama (laf yarışına) dökülerek Kur'an gözardı edilmiş, tozun dumana, yakinin zanna, nassın dedi-koduya karıştığı hizip kavgaları arasında Kur'ani kader inancı kaynayıp gitmiştir.

Tabi bunun en büyük sıkıntısını da ümmet geçmişte acı bir biçimde çekmiş ve hâlâ da çekmeye devam etmektedir.

Hicri ikinci ve üçüncü yüzyılda bayağı kızışan, hatta etrafında yapılan tartışmalar kısa zamanda mezhepleşen kader konusu bu noktada da kalmayıp sözkonusu tartışmaların galibi olan kelamcıların kendi nazariyelerini "kadere iman" adı altında cahil kitlelerin eline tutuşturmalarıyla sonuçlanmıştır. Bu tavır ümmeti katı bir fatalizm (kadercilik)'in hoyrat pençesine düşürecektir. Kur'an'ın şiddetle reddettiği şirk koşanların kader inancı, yukarda belirttiğimiz süreç sonunda Müslüman kitlelerin kader inancı haline gelecektir. Evet, ne diyordu Allah'a şirk koşan Kitab ehli müşrikler:

"**Eğer Allah dilemeseydi biz O'ndan başka şeylere tapmazdık.**" (16/35)

Şirklerini Allah'ın kendileri için yazdığı kadere bağlayan müşriklerin bu sapık kader inancıyla "eğer Allah dilemese bu zalimler ve kafirler bizim başımıza geçmezdi", "Eğer Allah dilemese biz bu hale düşmezdik", "eğer Allah dilemese onlar bizim yerimizde biz onların yerinde olurduk" yollu düşünen günümüz cahil kitlelerinin kader inancı arasındaki benzerlik dikkat çekmiyor mu?

İşte bu nedenlerle konunun başında ele aldığımız ayetteki "kadîr" kelimesini "çokça güç yetirendir" gibi tek bir anlama mahkum etmedik.

"Faîl" vezninden mübalağa ile ismi fail (özne) olan "kadir", "takdir eden", "kaderini çizen", "ölçüsünü belirleyen", "yerini ve zamanını tayin eden", "güç ve kuvvet yetiren", "gelişim çizgisini belirleyen", "oluşumunu tayin ve takdir eden", "sınırlayan" ve "tahdid eden", "kıymet ve değer koyan", "hakimiyeti altına alan" manalarına gelir.

Bu anlamların tümü Kur'ânîdir. Şimdi ayetlere bakarak "kader"in ne olduğunu bulmaya çalışalım:

Kader tüm çağrışımlarıyla "ölçü" anlamına kullanılır: "**Allah her bir şey için bir ölçü (kader) koymuştur.**" (65/3)

Ölçüp biçme, zaman ve zeminini tayin ve tesbit etme anlamında kullanılır:

"**kadar'ladık, (kaderna), ne güzel ölçü koyarız (kadirun) biz!**" (77/23)

Buradaki "kadar'ladık" Türçede çok sık kullandığımız "bu kadar", "o kadar", "şu kadar" daki "kadar" anlamındadır ki bu kelimenin doğrusu "kader"dir. "Kadar" kelimesi Türkçede "kader"in galatı olarak kullanılır. Ayetteki "kaderna", "başka bir okuyuşta" "kadderna" olarak da okunmuştur. Bu okuyuşta da verdiğimiz anlam değişmez.

"Kader" kelimesi yukardakine yakın bir anlamla bir başka ayette "kararlaştırmak", "takdir etmek", "sınır koymak" anlamlarına kullanılır ki buna göre ölüm tam anlamıyla bir "kader"dir:

"**Aranızda ölümü biz kader kıldık.**" (56/60)

Kimi zaman kıymet biçmek, hüküm vermek anlamlarına da gelir:

"**Biz, onu biz indirdik kader (kadr) gecesinde**" (97/1)[79]

Yani Kur'an öyle bir gecede indirilmiştir ki o gece "karar gecesi" , "hüküm gecesi", "her şeylere ölçü ve kıymet biçildiği gece"dir.

"Kader" plan, proje, düzen ve nizam anlamlarına da gelebilmekte:

"**Biz her şeyi bir plana (bi-kaderin) göre yarattık.**" (54/49) "**geceyi ve gündüzü Allah planlar (yukaddiru)**" (73/20)

Yine insanın bir sıvıyla başlayıp çeşitli evrelerden geçerek mükemmel bir yaratık haline gelmesi de "kader" olarak adlandırılıyor:

"**Spermadan onu yarattı, onu evrelerden geçirerek belli bir kıvama (kadderah) getirdi.**" (80/19)

Klasik kelamın ön kabulleriyle mana verilen ayetlerden biri olan Ahzab suresinin 38. ayetinde de kader "Allah'ın sünneti", "eşyanın kanunu", "kevni yasa" anlamına kullanılarak Hz. Zeyneb'le evlenmekten çekinen Rasulullah'a bu konudaki "ilahi yasa", yani evlenme konusundaki Allah'ın kaderi hatırlatılıyor ve bu kadere karşı gelmemesi ihtar edilerek deniliyordu ki: "**Allah'ın işi, ölçülüp tartışılmış bir kader (kaderan makdura)'dir.**" (33/38)

Bu kaderi değiştirmek senin elinde değildir. Peygamber bile olsan bu kadere sen de boyun eğmeli, konulmuş ölçüyü artırmaktan ya da eksiltmekten kaçınmalısın.

Evrendeki tüm ölçüleri koyan Allah'ın kendi tasarruflarında dahi ölçülü (kaderli) olduğunun en güzel delillerinden biridir şu ayet:

---

79. İbn Manzur, Lisanu'l-Arab, V/3545; İsfahani, Müfredat, s.310.

"Hiçbir şey yoktur ki onun hazineleri bizim yanımızda olmasın, ama biz onu bilinen bir kader (bi-kaderin) ile indiririz." (15/21)

Anahtarları kendi elinde bulunduran Allah hazinelerinden dilediği gibi, keyfi tasarruf edebilecek olduğu ve O'nun bu tasarrufuna karışacak kimse de olmadığı halde rızkı dağıtırken bile o bir sebebe, bir illete, bir ölçüye göre dağıtmayı bu işte bir "kader" olarak koymuştur. Bu ölçüyü de yine vahiyle vermiştir.[80] Bir kimse O'nun koyduğu sebeplere sarılmadan, illetleri bulmadan ve ölçüyü (kaderi) hesaba katmadan Allah'tan keyfi olarak vermesini isterse O'nun kendisi için takdir ettiği ölçüyü bozmasını istiyor, yani "kadere karşı geliyor" demektir.

Bir şeyin kaderinin o şeyin "yaratılış amacı", "gayesi" olduğunu şu ayetten daha güzel hiçbir şey açıklayamaz:

"O ki her şeyin gayesini, amacını belirleyip (kaddera) o hedefe yöneltti (heda)." (87/3)

Buna göre insanın ezeli kaderi Allah'a kul olmaktır. İlahlık iddiasında bulunan ya da kulluğunu ihmal eden kaderine karşı gelmiş demektir. Arının kaderi bal yapmak, dünyanın kaderi dönmek, güneşin kaderi yanmaktır. Bir şeyin amacı doğrultusunda kullanılması o şeyin kaderine rıza, yine bir şeyin amacı dışında kullanılması, o şeyin kaderine isyandır.

Bunlardan ayrı olarak kader "süre, vakit" anlamında,[81] "bir şeyin haddi, hududu, kapasitesi" anlamında,[82] "kıymetini takdir, değerini idrak" anlamında,[83] "sayı, adet" anlamında[84] değişik ayetlerde kullanılmıştır.[85]

80. Necm (53)/39.
81. Mürselat (77)/22.
82. Ra'd (13)/17.
83. En'am (6)/91.
84. Mearic (70)/4.
85. İbn Manzur, Lisanu'l-Arab V/3545-3549; İsfahani, Müfredat, s.409-411.

"Kadere iman nedir?" sorusuna ayetler arasında yaptığımız bu kısa seyahatten sonra Kur'anî bir cevap vermek gerekirse; kadere iman, Allah'ın tüm mahlukat için bir ölçü, bir nizam ve intizam, bir düzen, bir zaman, bir mekan, bir hedef ve gaye, bir ilke ve kanun belirlediğine, hiçbir şeyi gayesiz, ölçüsüz, tartısız, gelişigüzel, başıboş yaratmadığına iman etmektir.

Kadere iman anarşiyi, tesadüfü, haddi aşmayı, gayesizliği, en geniş anlamıyla zulüm demeye gelen taşkınlık ve aşırılığı inkar ve reddetmektir.

Kadere iman, Allah'ın dînî ve dünyevî, bireysel ve toplumsal, kevnî ve Kur'ani tüm yasalarına uymayı, özetle sünnetine teslim olmayı gerektirir.

Yaratıcı tüm evrenin, insanın ve toplumların hangi durumlarda hangi sonuçlarla karşılaşacaklarını vahiy yoluyla haber vererek İlahi tecrübeyi halife kıldığı insanın istifadesine sunmuş, herbir şeyin ölçüsünü ve konumunu belirlemiştir. O bu anlamda "kader"siz hiçbir şey bırakmamıştır. O'nun kanununda tesadüfe yer yoktur. Zaten Kur'an'ında da çağdaş Müşriklerin cici putları olan *tesadüf tanrısını* şu ayetle reddetmiştir:

"**Biz kitabta hiçbir şeyi eksik bırakmadık.**" (6/38)

İşte, yukarda ayetlerle isbatladığımız anlamda bir kader inancını öngörerek şöyle dememizi murad etmiştir:

"**De ki, Allah'ın bize yazdığından başkası gelmez.**" (9/51)

Bu ayetin ardından dönüp "bize" ne yazdığını da açık seçik beyan etmiş, bu konudaki kaderi açıklamıştır:

"**De ki 'Bize yalnız iki iyilikten birini** (ya gazilik ya şehidlik) **gözlemiyor musunuz?** (9/52)[86]

Musibetler gerçekleşmeden önce hangi durumlarda musibet geleceğini Allah belli şartlara bağlamıştır. O şartların oluştuğu her zaman ve zeminde musibet de kendiliğinden ortaya çıkar. İşte bu Allah'ın değişmeyen kaderidir. Allah olayların ve eşyanın sıkı sıkıya bağlı olduğu bu yasaları (sünneti, kaderi) kendi katındaki, niteliği bizce meçhul bir kitapta toplamıştır:

"**Ne yeryüzünde ne de nefislerinizde meydana gelen hiçbir musibet yoktur ki biz onu yaratmadan önce bir kitapta bulunmasın. Doğrusu bu Allah'a kolaydır.**" (57/22)

İşte bazılarının kendi tezlerini isbat için sarılıp yanlış yorumladıkları "**sana bir iyilik dokunursa bil ki o Allah'tandır. Sana bir kötülük dokunursa bil ki o kendindendir**" ayetini yukardaki ayetle birlikte düşünmek ve anlamak gerekmekte. Değilse ayetler arasında çelişki olduğu zehabına kapılabilinir ki bu da Kur'an'ın reddettiği bir iftiradır.

Ayetlerden yola çıkarak ölçü, miktar, plan, hedef, hüküm, gaye gibi anlamlara gelen "kader"i ıstılah olarak da "Allah'ın eşya ve olaylar için takdir ettiği yer, zaman, mekan, makam-mevki, onlar için tayin ettiği maksat ve hedef" olarak tanımlayabiliriz.

Kaderi bu şekilde tanımlayan ilk kişi biz değiliz elbet.

---

*86. Allah yolunda cihada çıkmanın kaderi bu. Bundan başkasını gözleyen akıntıya/kadere ters kürek çekmiş olur ki yorulduğu yanına kalır. "**Ama biz, Allah'ın size ya kendi tarafından ya da bizim ellerimizle bir azap ulaştırmasını gözlüyoruz.**" (9/52) Çünkü yaptığınız işin kaderi bu, Allah'a karşı gelenin gazaba uğraması o işin kaderidir.*

Eş'ari'nin kader tanımı da buna yakın: "Kader, Allah'ın eşyayı bir kader üzerinde hususi olarak yaratmasıdır."

Maturidi ise kaderi şöyle tarif eder: "Allah'ın tüm yaratılmışları üzerinde bulundukları hal üzre ezelde tesbit ve tahdit etmesidir." Eş'ari'ye göre kader yaratılmış (hadis) kaza yaratılmamış (kadim)'tır. Maturidi'ye göre ise bunun tam tersidir.[87]

İbn Hazm'ın tarifi de farklı değildir: "Kader, Allah'ın bir şeyin övülmesi ve yerilmesine ya da yapısı, mahiyeti, rütbesi ve tertibinin belirli bir özellik üzerinde bulunmasına veyahut belirli bir vakte kadar yaşamasına hükmetmesidir."[88]

Tarifler böyle olmasına rağmen yorumlar ve kader üzerine yapılan tartışmalar hiç de böylesine net ve sağlıklı değildir. Tartışmaların tarihi boyutu akidevi ve ilmi kaygılardan daha çok siyasi kaygılardan etkilenmiştir.

İslam ilimlerinin kuruluş dönemi olan bu dönemde mezheplerin, seçkin isimlerin, ulemanın ve yöneticilerin insana, insan hürriyetine, hayata ve hatta din ve siyasete bakış açılarını öğrenmek isteyen bunların kader hakkındaki fikirlerine baksın, yeter.

"Eğer Allah Dileseydi Şirk Koşmazdık"

"**Şirk koşanlar dediler ki:'Allah dileseydi ne biz ne de atalarımız O'ndan başka hiçbir şeye tapmazdık.**" (16/35)

---

87. Hasan Hanefi, Mine'l-Akide ile's-Sevra, III/90.
88. el-Fark, III/78.

"**Şirk koşanlar diyecekler ki: 'Eğer Allah dileseydi ne biz ne de babalarımız şirk koşmazdık.**" (6/148)

Başta Yahudiler olmak üzere tüm şirk koşanların ileri sürebileceği bir mazeret bu: Şirklerini ve küfürlerini Allah'ın takdirine fatura etme sapkınlığı.

Allah'a iftira etmenin daniskası olan bu mantık geriden bakınca iman ediyor göründüğü kader'i aslında inkar etmektedir. Çünkü bu mantığa Allah'ın Kur'an'da verdiği cevap şöyle: "**De ki 'üstün delil Allah'ındır. Allah dileseydi elbette hepinizi doğru yola iletirdi**" (6/149)

Fakat, gel gör ki Allah'ın takdiri, hepinizi kudretiyle hidayete erdirmek biçiminde değil de "seçme hakkı"nı size vermek, size "irade hürriyeti" tanımak biçiminde gerçekleşti. Artık sizin yani insanoğlunun kaderiydi "seçmek".

Elbette Allah insanoğluna seçim ve iradeyi değil de zoraki "imanı" kader olarak yazabilirdi. O zaman bu kaderin dışında kalmaya hiçbir fert güç yetiremezdi ve herkes ister istemez Müslüman olurdu. Aynen melekler, yeryüzü, gökyüzü ve yıldızlar gibi. Ama Allah imanı değil seçim (tahyir) ve iradeyi insanın kaderi olarak yazdı. Artık insan kaderiyle başbaşaydı, yani özgür seçimiyle:

"**De ki hak Rabbinizdendir. Artık dileyen inansın, dileyen inkar etsin.**" (18/29)

Allah'a şirk koşanların Kur'an'ın şahidliğiyle sabit olan yukardaki aykırı "kader inançları" Saadet Asrının hemen ardından yeniden tedavüle sürülecektir.

Raşid halifelerden sonra yönetimi ele geçiren Emevi hanedanı Mürcie ve Cebriyye eliyle zulüm ve taşkınlıklarını Allah'a fatura etmeye çalışırlar. Şirk koşanların

yaptığı gibi onların da bu iş için kullandıkları mazeret "kader"dir. Allah'a iftira etmekten utanmazlar. Hanedanın ikinci hükümdarı olan Yezid der ki: "boşuna uğraşmayın. Allah bizi istiyor. Allah bir şeyi beğenmediği zaman onu değiştirir."[89]

Yine Emevilere göre Allah Rasulünün ehl-i beytini beşikteki bebesine varıncaya kadar doğrayan kendileri değil -haşa- Allah'tır. Aynı hanedanın bir üyesi olan Kufe valisi İbn Ziyad ehl-i beytin bir çuvala doldurulmuş kesik başlarını Hz. Zeyneb'in acısına acı katmak için kanlarını savura savura boşaltırken bir yandan da diyordu ki: "Gördün mü Allah ehl-i beytine ne yaptı?"

Hz. Hüseyin'in kesik başı Yezid'e gönderilince Yezid, karısının "bu Allah Rasulü'nün kızı Fatıma'nın oğlunun başı mı?" sorusuna şu cevabı verecektir: "Evet, Onun için yas tut. İbn-i Ziyad acele edip ona saldırdı, ALLAH DA HÜSEYİN'İ ÖLDÜRDÜ."[90]

Sulta destekli bu anlayışa göre olan bitenlerin tümü Allah'ın kaderiyle olmuştur. Haccac Kabe'yi mancınıklamış ve yakmışsa bu Allah'ın bir kaderidir. Ordu komutanı Müslim b. Ukbe, *Harre günü* askerlerine bir çoğu sahabe karısı ve kızı olan Medine kadınlarının ırzına geçme izni vermişse[91] -haşa- bu da Allah'ın bir kaderiydi. Bütün bunlarda yöneticilerin hiç bir suç ve günahı yoktu. Onlar sadece Allah'ın kaderini infaz ediyorlar, kendilerini Allah'ın takdirini infaz için seçtiği bir kılıç gibi görüyorlardı.

İşte bu tip bir kader anlayışı çok geçmeden Cebriyye adıyla meşhur olan bir mezhebe dönüşecektir. Bu mez-

---

89. İbn Kuteybe, Uyunu'l-Ahbar, II/239.
90. Taberi, Tarih, V/465.
91. İbn Kesir, el-Bidaye, VIII/224; Taberi, Tarih, V/483-495.

hebin kurucusu sayılan Cehm b. Safvan (ö.128 h.)[92] yöneticilerin yukarda örneklendirdiğimiz kader anlayışlarını kendince bir kalıba döktü.

O diyordu ki: "Kulun ameli diye birşey yoktur, Allah kendisini Kur'an'ın da kulun fiilinin halıkı olarak haber vermektedir.[93] "Allah zatına kadir, fail, halık sıfatlarını vermiştir. Yaratıklarından hiçbiri O'nun bu sıfatlarıyla vasıflanamaz."[94] "Zeyd öldü, diyemeyiz. Bilakis, Allah Zeyd'i öldürdü, deriz."[95] "Allah dışında hiçbir varlığın eylemi (fiili) yoktur. Sadece O'dur fail olan. İnsanlar fiilerinde O'na nisbet edilirler. Ağaç sallandı, burç döndü, güneş kayboldu demek mecazendir. Bütün bunları Allah yapar."

Cehm'e göre insanın fiili diğer cansız varlıklar olan taş, toprak ve kurumuş bir gazelin hareketi gibidir. Bir taşın yuvarlanması neyse bir insanın eylemi de odur. Tümünün eylemi Allah'tandır.[96] Onun için bu mezhebin kaderciliğini klasik kelamcılar şu cümleyle özetlerler: Kul kader önünde rüzgarın önündeki yaprak gibidir, rüzgar onu nereye sürüklerse o da oraya gider.

Sulta destekli bu akıma tepki Cehm'den çok daha önceleri gelmişti. Mabed b. Halil el-Cüheni (ö.90 h.) kulun iradesini yok sayan yukardaki bu ifrat görüşe karşı: "Bu anlamda bir kader yoktur. Eylem tamamen yapana aittir. Eylemlerinin yaratıcısı insandır. Bunlarda Allah'ın hiçbir dahli yoktur" biçiminde özetleyeceğimiz bir kader anlayışını savundu.

---

92. Cehm b. Safvan "Kur'an Mahluktur" dediği için Nasr b. Seyyar tarafından katledilmiştir.

93. Bağdadî, Usulu'd-Din, s.135.

94. Şehristani, el-Milel, I/128.

95. İbn Hazm, el-Fasl, III/19.

96. Şehristanî, el-Milel, I/128.

Hasan Basri'nin talebesi olan Mabed'in savunduğu bu görüş Basra'da zaten yönetimin zulmünden bıkan halk arasında yönetim karşıtı kıpırdanmalara sebep olmuştu. Bunu gören Emevi yönetimi bu düşünceyi kendisi ile savaşılması gereken en büyük düşman olarak nitelendirdi. Abdülmelik b. Mervan valisi Haccac'a Mabed'in öldürülmesi emrini verdi. Emeviler'in resmi kader inancına karşı geldiği için Mabed hicri 80 yılında katledildi.

Ondan sonra aynı görüşü savunan Gaylan el-Dımeşki (ö.105 h.) de aynı akıbete uğrayacak, Ömer b. Abdülaziz'in hürmet gösterip görev verdiği dürüstlüğüyle ünlü bu zat da Hişam b. Abdülmelik halife olunca işkence altında can verecektir.[97] Ellerini ve ayaklarını çaprazlama kestirdiği Gaylan'a "Rabbinin sana yaptığını nasıl buluyorsun?" diyen Hişam ondan şu cevabı alacaktır: "bunu bana reva görene Allah lanet etsin."

Daha sonra kader çevresinde yapılan bu kavga Ehl-i Sünnet ile Ehl-i tevhid ve'l-adl (Mutezile) arasında sürdürülecektir. Her iki taraf da kendi görüşünü ayetlerle savunmakta zorlanmayacaktır. Bugün de birçok kesimde görüldüğü gibi parçacı yaklaşımın doğal sonucu olarak kim hangi dünyaya dönükse öbürüne kör ve sağır kalacaktır.

Sünnîler iyiyi ve kötüyü (hüsn ve kubh) Allah'ın yaratması meselesinde "**Allah dilemedikçe onlar iman edecek değillerdi**" (6/111) ayetine dayanırken Mutezile de "**Allah kulları için zulüm irade etmez**" (40/21) "**Kuşkusuz Allah kötü ve çirkin olanı emretmez**" (7/28) ayetlerine dayanacaktır. Tabi taraflar kendi delillerini karşılıklı savunurken karşı delilleri te'vil etme yarışına girmişlerdir.

---

97. Daha fazla bilgi için bkz; M. İslamoğlu, İmamlar ve Sultanlar, s.106.

Mutezile'nin "kulun fiilinin yaratıcısı yine kulun kendisidir" dediğini iddia ederek "kulun fiilini yaratanın Allah olduğu görüşünü ileri süren Eş'ari kelamcılar[98] kuşkusuz meselenin sosyal boyutunu hesap edememişlerdi. Allah'ın iradesini isbat adı altında ferdin irade ve hürriyetini kısıtlamak, hatta yok saymak gibi vahim bir hataya düşülmüştü.

Gerçekte olayı "yaratma" ekseninde tartışmak her iki tarafı da çıkmaza sokuyordu. "Kul iradesinde hürdür" demek "fiilinin yaratıcısıdır" demek değildi. Allah'ın mutlak iradesiyle kulun mukayyet iradesini sanki bunlar birbirini nakzeden şeylermiş gibi karşı karşıya getirip tokuşturma yanlışı bu tartışmaların ümmet için hayra dönüşmesini engellemiştir.

Kul her türlü fiilini yapabilme gücünü elbet yaratıcısından alır. Kulun iradesinde hür olması için fiilinin yaratıcısı olmasına hiç de gerek yoktur. O Yaratıcısından aldığı gücü isterse hayra isterse şerre kullanır. İşte bu kulun kaderidir. Bu anlamda insan, eyleminin yaratıcısı değil sahibi ve tek sorumlusudur. Çünkü onun kaderi "seçmek"tir.

Bu tarihi tartışmanın günümüze yansıması şöyle olmuştu. Sünnî kelamcılar Mutezile'nin kader ve irade konusundaki görüşlerine karşı çıkmak için bir takım savunma mekanizmaları geliştirdiler. Zamanla Mutezile tezini yumuşattı. Yumuşayan bu tez belli bir süreç içerisinde Sünnîlerin tezi haline gelirken Mutezile de yavaş yavaş ortadan çekildi. Çünkü onun tezi bazı yanlarıyla artık *Ehl-i Sünnet kelamı* adı altında meşrulaşmıştı.

Sünnî kelamcılar tüm kollardan bastırarak bu tarihi tartışmanın galibi olduklarını herkese kabul ettirdiler.

---

98. Râzî, el-Mesail, 373-378.

Lakin tartışmanın illeti olan Mutezile ortadan kalktığı halde rakipsiz kalan Sünnî kelamı tezlerine sıkı sıkıya sarılmayı sürdürdü. Hatta sonradan gelen Sünnî hocalar tarafından bu tartışmaların anekdotları iman esası halinde "Ehl-i Sünnet Akaidi" genel adı verilen kitaplarla piyasaya sürüldü.

Aynı şey iman-amel münasebetlerinde de görüldü. Haricilerin uzlaşmaz tavırlarına haklı bir tepki olarak geliştirilen iman-amel ilişkisi konusundaki tezler Hariciler ortadan çekildikten sonra da 'kahramanca' savunulmuş ve hatta bir akide haline getirilerek yığınlara sunulmuştur.

Kader konusunda Mürcie'nin yumuşatılmış bir varyasyonu olarak ortaya çıkan Eş'ari daha önce içinde bulunduğu Mutezile'den öç almak istercesine kulun iradesi konusunda yüzseksen derece bir dönüş yaparak zıt kutbun savunuculuğunu üstlenmiştir.

Eş'ari der ki: "Biz kabul ederiz ki Allah amellerimizi kabul eder ve bizim için kader tayin eder. Bunu nefislerimize atfederek "biz yaptık" diyemeyiz.[99] "Müslümanlar İCMA ETTİLER ki Allah'ın dilediği olur dilemediği olmaz. Ve bize haber verildi ki ben birşey dileyemem ancak Allah'ın benim için dilediği müstesna."[100]

Hakikatin yalnızca bir parçası olan ve Kur'an'da bu hakikati tamamlayan "**artık dileyen inansın dileyen inkar etsin**"(18/29) gibi ayetler bulunan yukardaki sözler daha sonraki Eş'ari kelamcılarınca kulun irade hürriyetini yok sayıcı bir biçimde yorumlandı. Hatta bu konuda öyle deliller geliştirildi ki bu deliller insanlara ideal örnek olarak sunuluyordu. Bunlardan biri: "Önceki

---

99. Eş'arî, el-Lüm'a, s.91.
100. Hasan Hanefi, Mine'l-Akide, III/80.

büyüklerden bazılarına sordular: Rabbini nasıl tanıdın? Buyurdu ki: Bir işe azmetmemek, irade ve gayreti iptal etmekle."[101]

Eş'arilerin tepki olarak geliştirdikleri kader ve kulun iradesi konusundaki bu ifrat tavırlarını Maturidi ve bağlıları olması gereken yere, ifrat ve tefritten uzak ve nasslara uygun bir denge noktasına çekmeye çalıştılar. Önceleri Maturidi iken sonradan Eş'ari olan son şeyhülislamlardan M. Sabri Efendi eyleminin sorumluluğunu insana yükleyen Maturidi görüşünü Mutezile'den daha berbat ve sapık bulduğunu ifade ederek şunları söyler: "Biz İslam'ın değer verdiği ve inkar edeni mahkum ettiği kadere inanıyoruz. Maturidilerdeki ilahi irade ve kader inancına değer vermiyoruz. Biz Cebriyyenin cebir inancını Mutezile'nin itizaline de, ondan daha şiddetli ve katı olan Maturidilerin itizaline de tercih ediyoruz."[102]

Maturidi'nin dengeli kader anlayışı değil Eş'ari'nin tepkisel kader anlayışı tarih boyunca ümmet arasında daha fazla yaygınlık kazanmıştır. Resmi mezhebi fıkıhta Hanefi, kelamda Maturidi olan Osmanlı topraklarında dahi bu böyledir. Nasıl olmasındı ki? Maturidi olduğunu söyleyen Osmanlı uleması, medreselerinde yüzyıllar boyu bir Eş'ari olan Taftazani'nin Şerhu'l-Akaid'ini okutacaktır.

Gerek kader ve irade konusundaki artık tüm Sünnîliğin genel tavrı (hatta inancı) haline gelen klasik Eş'ari tavrı, gerek iman-amel konusundaki klasik Sünnî tavır toplumdaki ahlaki hassasiyetin zayıflamasına neden olmuştu. Öyle ya, eğer her türlü ahlaksızlığı yaptıktan sonra insanın imanına hala hiçbir zarar gelmiyorsa ahlaklı olmak bir parça "enayilik" olarak algılanacaktır.

---

101. A.g.e., III/99.
102. M. Sabri, Mevkıfu'l-Akl, I/403, 413, 419.

Kader konusunda da öyle: Eğer insan Mutlak kudret önünde ezik, zayıf, iradesiz, güçsüz ve zorunlu kurallara tabi zavallı bir varlıksa, kendini isbatlaması için çalışıp didinmesi, azim ve gayret göstermesi de yine "aptallık" olacaktı. Hem nasıl olsa "iş olacağına varacak", neticede çalışması hiçbir şeyi değiştirmeyecek değil miydi? O halde aşırı gayret gösterip yorulanların, yorulduğu yanlarına kalacak demekti.

Fakat Kur'an'ın haber verdiği gerçek hiç de böyle değildi ve Kur'an üzerine basa basa vurgulamıştı: "**İnsan için ancak çalıştığı kadarı vardır!**" (53/39)

İyi ile kötü, çalışkan ile tembel, zalim ile mazlum arasındaki farkı sıfıra indiren bu tip kader anlayışı bazı sûfiler eliyle ahlaki açıdan gerçekten tehlikeli ve sorumsuz bir doktrin olan "vahdet-i vücud"a dönüştürüldü.

Önceleri Mürcie'nin sonraları Eş'ari kelamının sloganı olan "bütün fiillerin halıkı Allah'tır" cümlesi "la faile illallah" (Allah'tan başka fail yoktur) biçiminde formüle edilerek en sonunda "la mevcude illallah" (Allah'tan başka varlık yoktur) biçimine dönüştü. Mürcie, Cebriyye ve Eş'ariyye'deki "yaratılana zorla yaptıran Yaratan" anlayışı Vahdet-i vücutcu tasavvuf ekollerinin elinde "yapan Allah'tır" anlayışında karar kıldı. Çünkü onlara göre "Halık-mahluk, yaratan-yaratılan, yaptıran-yapan" ikilemi geçerli değildi, hatta şirkti, Artık ortada sadece "yaptıran" vardı, yapan bir hayal, bir görüntüden öte birşey değildi!

Bu aykırı anlayışın Müslüman toplumları da etkilemesinden sonra yığınlar tembellik ve miskinliklerini "kader" olarak telakki etmeye başladılar. Başarısızlıklarını, ezilmişliklerini, zelil ve hakir bir biçimde yaşamalarını "kader"e bağlıyorlardı. Düşmanlarının başarılarına da aynı gözle baktılar. Tabi bu inanç Allah'a iftiradan

başka birşey değildi; "**Müminlere yardım etmek boynumuza borç oldu**" (30/47), "**Eğer siz Allah'a yardım ederseniz Allah'da size yardım eder ve sizi ayaklarınız üzerinde dimdik tutar.**" (47/7), "**Allah inananları savunur**" (22/38) buyuran Allah'a...

Sünnet ve Kader

Kaderi nasıl anlamışlar, kadere nasıl inanmışlardı selef? Allah Rasulü ve seçkin ashabı'nın kader anlayışlarıyla onlardan yıllar sonra ortaya çıkan kader anlayışı arasında fark yok muydu?

Allah Rasulü'nün kader anlayışını ele veren Tirmizi'nin aktardığı şu haberle aramaya başlayalım bu soruların cevabını:

"Ebu Huzame'den: Dedim ki: 'Ey Allah'ın Rasulü, okunuyoruz, ilaçla tedavi oluyoruz ve korktuğumuz şeylerden korunmak için tedbir alıyoruz. Bütün bunlar Allah'ın kaderini bizden çevirir mi?' Allah Rasulü buyurdu ki: 'Bunlar da Allah'ın kaderidir."[103]

Derdi kader sayıp devayı kader saymayan, düşmeyi kader sayıp kalkmayı kader saymayan, zilleti kader sayıp izzeti kader saymayan, zayıflığı kader sayıp güçlülüğü kader saymayan çarpık anlayışa bir reddiyedir Allah Rasulü'nün bu tavrı.

Fakirliğe çalışmayla, cehalete ilimle, küfür ve isyana cihadla, hastalığa ilaçla karşı koymak kaderin kaderle

103. Cezerî, Camiu'l-Usul, VII/554.

önlenmesidir ve bu da gösteriyor ki "insanın kaderi ikiden birini seçmektir."

Hz. Ömer'in şu tavırları da Allah Rasulü'nün yukardaki tavrına çok benziyor:

Şam topraklarının fethini kutlamak ve İslam ordularını teftiş etmek için Halife Ömer yola çıktı. İslam orduları baş komutanı Ebu Ubeyde b. Cerrah Halife'ye bölgede ve ordu arasında veba salgını olduğu haberini verdi. Hz. Ömer, beraberindeki insanlara seslenerek: "Ben hayvanımın sırtında sabahlayacağım. Siz de öyle yapın." dedi. Ebu Ubeyde sordu: "Allah'ın kaderinden mi kaçıyorsun?" Ömer dedi ki: "Keşke bu sözü senden başkası söyleseydi ey Eba Ubeyde! Evet, Allah'ın kaderinden yine Allah'ın kaderine kaçıyorum."[104]

Yine Hz. Ömer, Allah'ın kaderini gerekçe göstererek elini kesmemesini isteyen bir hırsızı, "Ben de senin elini Allah'ın kazası ve kaderi ile kesiyorum." şeklinde cevapladı.

Sahih kader inancını yansıtan bu gibi örnekleri çoğaltmak mümkün. Örneğin Hz. Ali'nin yıkılmak üzere olan bir duvarın yanından hızla uzaklaştığını gören biri sorar: "Allah'ın kazasından mı kaçıyorsun?" Hz. Ali'nin cevabı şöyledir: "Evet, Allah'ın kazasından kaderine kaçıyorum."[105]

İnsanın kaderinin seçmek olduğunu vurgulayan bu sahih kader inancını kendi varlığı için zararlı bulan Emevi sultası, elinde tuttuğu hadis imal etme mekanizmalarını çalıştırarak Kur'an'la, sünnetle ve sahabenin anlayışıyla alakası olmayan bir kader inancı oluşturma-

---

104. Buhari, Müslim, Muvatta ve Ebu Davud'dan Cezerî, Camiu'l-Usul, VII/577.

105. Mutahhari, Adl-i İlahi, s.145.

ya koyulur. Müslümanların inancını tahrif için uydurulan bu haberlerden işlerine geleni daha sonra ortaya çıkan kelam fırkaları ve koca koca alimler muhaliflerine karşı kullanmakta hiçbir sakınca görmeyeceklerdir:

"Allah ilk önce kalemi yarattı ve ona dedi ki: Yaz! Kalem Ey Rabbim ne yazayım, dedi. Buyurdu ki: Kıyamete kadar gelecek her şeyin kaderini yaz. Ubade ölüm döşeğinde dedi ki: Yavrucuğum ben Rasulullah'ın şöyle dediğini işittim: Bu itikadın dışında ölen bizden değildir."[106]

Bu hadise bir dipnot düşen hadisçi Şeyh Muhammed Hamid Fakı, ravilerinin hadis uydurma işinde ünlü olduklarını söyleyerek "metruk ve münkeru'l-hadis" demiştir.[107]

Allah'ın gelmiş ve gelecek her şeyi ezeli ilmiyle bildiğine inanmak imanın bir gereğidir. Allah'ın her şeyin kaderini tayin ettiğine inanmak da öyle. Buna inanmayan kişi Allah'a gereği gibi inanmış olmaz.

Buraya kadar herkes müttefik. Asıl ihtilaf burdan sonra başlıyor.

Allah'ın güneş için tayin ettiği kader belli: Doğudan doğup batıdan batması. Dünya için tayin ettiği kader de: Hem kendi ekseni etrafında hem de güneş etrafında belirli bir zaman (gün, yıl) ve belirli bir mekan (yörünge) çerçevesinde dönmesi. Atom için tayin ettiği kader de belli: Nötron ve protonun çekirdek etrafında belli bir zaman ve belli bir mekan (yörünge)'da dönmesi...

Peki Allah'ın insan için tayin ettiği kader ne? Diğer canlılardan aklı, şuuru, ruhu ve imanıyla ayrılan insana çizilen İlahi kaderin de farklı olması gerekmiyor mu? Akıllı bir varlık olan insanın kaderiyle, akılsız bir varlık

106. Ebu Davud, H.No: 4700, Kitabu's-Sünne Babun fi'l-Kader.
107. Muhammed Gazali, El-Mehaviru'l-Hamse, s.48.

olan hayvanın kaderi, canlı bir varlık olan insanın kaderiyle, cansız bir varlık olan taşın kaderi nasıl aynı olabilir? Yaratıklar içerisinden Allah'a naib/halife olarak seçilip kendisine irade emaneti yükletilen insanın kaderiyle şeref yönünden daha aşağıda bulunan yaratıkların kaderi arasında mahiyet, derece ve nicelik farkı bulunmasın mı?

Elbette var ve eşref-i mahlukat olan insanın kaderi de onun şerefine yaraşır bir biçimde çizilmiştir. Biz o kadere "seçmek" diyoruz. İyiyi ya da kötüyü, hakkı ya da batılı, aydınlığı ya da karanlığı, yüceliği ya da cüceliği, hakikatı ya da yalanı, kalıcı olanı ya da geçici olanı, ulvi olanı ya da süfli olanı seçmek.

Yalnız kendisine verilen iradeyle, akılla seçmek...

İnsanın Kaderi "Seçmek"tir

İnsanın değişmeyen tek kaderidir "seçme" (tahyir) hakkı. Aklı ve hür iradesiyle hayrı ve şerri de kendisi seçer. Bu manada insana verilen "emanet"i "irade" ile tefsir edenler isabetli bir yorum yapmış olurlar.

İrade insanı insan yapan şeydir. Taşın iradesizliği nasıl ki onun kaderinin statikliğinin nedeniyse insanın iradeliliği de onun kaderinin dinamikliğinin nedenidir.

Aynen öyle, itaat de meleklerin kaderidir. Melekler şuurlu varlıklar olmakla birlikte "mürid" ve "mutehayyir" (iradeli ve seçebilen) varlıklar değildirler. Muti varlıklardır. Yalnızca verilen emirlere itaatle yükümlüdürler.

Fakat insanın kaderi itaat değildir. Eğer itaat insanın kaderi olsaydı insan kaderinden kaçamaz, istese de istemese de yerler ve gökler gibi itaat etmek zorunda kalırdı.

Ne ki o herkesin de bildiği gibi Allah'a itaat da isyan da edebilmektedir. Yani hem itaat hem de isyan insanın kaderi olmaktadır. Tabi bunu bu şekilde tanımlamak yanlış olacağı için doğrusunu söylüyor ve diyoruz ki insanın kaderi kendisine verilen iradesiyle seçme hürriyetidir.

Özetle "seçme hürriyeti" Allah'ın insan için çizdiği kaderdir.

İnsanı mahlukatın en şereflisi eden şeyin kaderdeki ayrıcalığı olduğunu söylemekte bir beis olmasa gerek. Çünkü tüm yaratıkların kaderi alternatifsiz Allah'a boyun eğmek iken yalnız insan irade ile ödüllendirilmiştir. İnsanı mahlukat içerisinden çıkarıp Allah'a halife eden de işte bu "irade"dir.

Önce yerlere göklere ve dağlara teklif edilip de onların kabul etmekten kaçındıkları[108] emanet olan "irade"yi insan yüklenmekten kaçınmamıştır. Tabi iradeyi kabul etmekle de sorumluluk üstlenmiştir. İrade hürriyeti teklifin de olmazsa olmaz şartıdır. Allah'ın yarattığı ve kaderini "seçme" olarak tesbit ettiği insanın neyi seçeceğini ezeli ilmiyle bilmesi onun seçme özgürlüğüne getirilen bir kısıtlama ya da müdahale olarak görülemez.

Allah'ın ezeli ilmiyle insanın yapıp edeceği tüm şeyleri bilmesi insanın irade hürriyetine müdahale değilse, o halde bunun gereği nedir? Olayların seyrinde Allah'ın o olayın sonucunu önceden bilmesinin etkisi nedir? Bu gibi soruların gereksiz olduğunu dikkatli biri ilk bakışta anlayabilir.

---

108. Ahzab (33)/72.

Allah'ın bilmesi insanın hürriyetini ve sorumluluğunu ortadan kaldırıcı birşey değildir. Haşa O'nun bilmemesi durumunda neyi seçecekse insan birinci durumda da aynı şeyi seçecektir. Allah'ın ezeli bilgisiyle insanın hür iradesi arasındaki ilişkiyi şu örnekle açıklayabiliriz: Kişinin seyretmediği ve hangi sahnelerin geçeceğini bilmediği bir filmi seyrederken, hangi sahnelerde heyecanlanacağının hangi sahnelerde korkacağının o filmin yapımcısı tarafından bilinmesi, seyredenin iradesinin sınırlanması anlamına gelmez.

Şu ayet insanın kaderinin hidayetten ya da dalaletten birini seçmek olduğunun en güzel delili:

"**Eğer Allah dileseydi onları bir hidayet üzerinde toplardı.**" (6/35)

Fakat Allah bunu dilemedi. Bunu dilememeyi dileyen de yine Allah'ın kendisidir. Ya neyi diledi? İnsanın seçimini kendi iradesiyle yapmasını elbette. Bunun sonucunda da hepsi değil yalnızca bir kısmı mümin oldular. Eğer bu işi Allah insanın seçimine bırakmasaydı tüm insanları mümin etmek onun için hiç de zor değildi. Fakat o bu konuda insanın kaderini iradesine bağladı. Zaten yukardaki ayetten hemen bir sonra gelen ayet bunu ifade ediyor: "**Ancak işitenler gelir**" Yani Allah onların kaderini öyle çizmiştir. O getirmez, kendileri gelir. Lakin Allah onların işitmesini kolaylaştırır, kulaklarındaki perdeyi kaldırarak hidayet eder, ya da bunu yapmayarak dalalete düşürür.

Evrende iki tür hareket vardır: Statik (durağan, değişmeyen) hareket, dinamik (değişken) hareket. Statik hareket iradesiz varlıkların otomatik hareketidir ki onlar Allah'ın koyduğu sünnet çerçevesinde görevlerini ifa ederler. Güneşin, dünyanın, ayın, atomun hareketleri buna örnektir.

Dinamik hareket ise iradeli ve şuurlu varlıkların hareketidir ki bu da onların kaderidir. İşte bunun örneği de insandır. Allah teala iradeli hareketi iradesiz hareket gibi otomatize olmuş bir adete (sünnet) tabi kılmamıştır. Dinamik hareket Allah'ın dinamik sünnetidir ve Rabbimiz onu her an yaratmaktadır.

Dağların taşların ağaçların ve ırmakların tabi olduğu statik sünnetullah'ın yapısını şu ayet çok güzel açıklar:

"**Allah'ın kanununda** (sünnet) **bir değişme bulamazsın. Allah'ın kanununda bir sapma bulamazsın.**" (35/43)

Kur'an'da bu gerçeği vurgulayan daha birçok kerim ayet bulunduğu bir hakikat.[109]

Dinamik sünnetullahı (kaderi) en güzel açıklayan ayet de şudur:

"**O her an yeni bir iştedir.**"(55/29)

O eski Yunan sofistlerinin ve günümüz laiklerinin inandığı gibi evreni ve insanı yaratıp başı boş bırakmamıştır. Yahudi'lerin dediği gibi o tatil de yapmamıştır. Allah için -haşa- emeklilik de sözkonusu değildir elbet.

O herşeyi yaratmıştır, el'an yaratmaktadır, sonsuza kadar da O'nun yaratıcılığı sürecektir.

O her an yaratmaktadır, diyor Kur'an. Çünkü onun güzel adlarından biridir "Hallak." Hep yaratan, sürekli yaratan, çok yaratan, anlamına gelir. Kelimenin gramatik özelliği gereği "Hallâk"a "Yaratmayı kendisine meslek edinen kimse" anlamı vermek daha doğru olur. Laik müşrikler O'nu -haşa- emekli gibi göstermeye çalışsalar da Allah teala yaratıcılığını, düzenleyiciliğini, terbiye ediciliğini, kemale erdiriciliğini sürdürecektir.

---

109. İsra (17)/77; Ahzab (33)/62; Fetih (48)/23.

O Allah yazarken ve kader tayin ederken kimseye danışmaz. O ilkeli bir Rabdır. Ancak zatının ilkelerini yine kendisi belirler. Tabi Allah yazdığını bozarken de kimse "sen yazarsın ama bozamazsın" demeye gelen tavırlar takınamaz. Yazdığını silme, yaptığını bozup yeniden yapma, çizdiği kaderi değiştirme gücüne ziyadesiyle sahiptir O. Klasik inanışın aksine yazdığı gibi sildiğini de yine Kitabında beyan eder:

"**Allah dilediğini siler dilediğini bırakır. Kitabın anası** (kader kitabı, levh-i mahfuz) **O'nun yanındadır.**" (13/39)

Allah teala toplumların değişmesini bir kadere bağlamıştır. Biz toplumsal değişmenin bu kaderini Kur'an'dan öğreniyoruz:

"**Bir toplum kendi nefislerinde olanı değiştirmedikçe Allah da o toplumun durumunu değiştirmez.**" (13/11)

Bu toplumsal değişmede Allah'ın belirlediği kader (ölçü)'dir. Bu ilahi ölçü varken insanların kendi nefislerini değiştirmeden toplumu değiştirmeye kalkmaları Allah'ın kaderine (ölçüsüne) aykırı hareket etmektir. Elbet sonuç başarısız olacaktır. Kendi kişisel düzenlerini değiştirmeye kıyamayan insanların kafir beşeri düzenleri değiştirmeye kalkmaları da aynı İlahi ölçüye uymamaktadır. Kim inanır bu gibilerin samimiyetine?

Buna bir başka örnek de şu ayettir:

"**İnsan için ancak çalıştığı kadarı vardır.**" (53/39)

Bu bir yasa, bir sünnetullah, bir kaderdir. Evet, başarının yasası budur: Çalışan kazanır. Bu yasayı belirleyen, bu kaderi (ölçü) koyan Allah'tır. Çalışmadan bir şeyi elde etmeye kalkan biri Allah'ın koyduğu bu ölçünün dışına çıkmıştır. Onun kader inancında zaaf var demektir.

Çalışmadan elde etmek, gayret göstermeden kazanmak, bedel ödemeden karşılık almak demektir. Hiçbir başarı Allah'ın çizdiği kadere (ölçüye) rağmen gerçekleşmez. Bu kader, Müslüman olsun olmasın herkes için geçerlidir. Ayette "li'l-insani" (insan için) denilmektedir, "li'l-mümini" (mü'min için) değil.

O halde başarmak isteyen o konuda gerekli gayreti göstermek zorundadır. Peygamberler dahi mucize gibi bir nimete sahip olmalarına rağmen bu kadere (ölçüye) uymuşlardır. Komutanı peygamber olan ordular dahi bu ölçüye uyulmadığı zaman bozguna uğramıştır.

Örneğin sınanmak ve denenmek, imanın sınavını vermek, cennete girmenin kaderidir. Sınanmadan, denenmeden, imtihan vermeden cennete girmeyi istemek Allah'ın kaderine karşı kürek çekmektir ki bu olmayacak birşeydir:

"**İnsanlar yalnız inandık demekle, denenmeden bırakılacaklarını mı sandılar?**" (29/2)

"**Yoksa, Allah'ın sizin içinizden cihad edenleri sınayıp bilmeden, sabredenleri sınayıp bilmeden cennete gireceğinizi mi sandınız?**" (3/142)

"İnsanın kaderi seçmektir" dedik. İnsan seçme işini iradesiyle yapar. Peki bu irade nasıl bir iradedir? Sınırları nedir? Mutlak mıdır, mukayyet midir? Allah'ın sınırsız iradesiyle insanın sınırlı iradesi arasındaki hassas denge nedir? Bütün bu soruların cevabını da yine Kur'an'dan arayalım.

İrade Hürriyeti

İnsanı geri plana atan her din ve ideoloji işi daha baş-

tan yanlış ele almış demektir. Birileri ısrarla "kitap eksenli" bir din anlayışını yaygınlaştırmaya çalışsa da İslam temelde "insan eksenli" bir dindir. O yüzden kitaplar insana inmiştir.

İnsanı geri plana atan bir akaid, bir tefsir, bir hadis, bir fıkıh ilmi de daha baştan işi yanlış tutmuş demektir. Şu iyi bilinmeli ki, insan Allah'ın "kulu ve kölesi" değil "kulu ve halifesi"dir.. Bu nedenledir ki Allah kullarına efendinin kölesine davrandığı gibi davranmamıştır. Kölenin itaati zorunlu itaat, kulun itaati iradî itaattir. Bu nedenledir ki bu tür bir itaatin karşılığı *cennet* olmaktadır.

İrade hürriyeti Allah'ın insana verdiği en büyük imkandır. Bu imkanı doğru ve yerinde kullanmak kulluğun bir gereğidir. Bu imkanı çar-çur ederek harcayansa hayatını harcamış olur. İradesini Allah'a gereği gibi kul olma yolunda kullanmayan biri kendisine verilen hürriyeti kötüye kullanmıştır. İrade yaratılış istikametinde kullanılmadığı zaman özgürlük yerine tutsaklık getirir. Onun içindir ki çevrenizde Allah'a kul olmayanların çok adi ve basit şeylere kul köle olduklarını görürsünüz. Allah'tan başkasına kulluk yapan sadece imanını değil irade ve özgürlüğünü de kaybetmiştir.

Günümüzün eşyaya, mala, dünyaya ve binbir çeşit basit ve bayağı şeye kul edilen insanı, imanla kazanılan gerçek hürriyeti hiç tanımayan "çağdaş uygarlığın" bir eseridir. Bir zamanlar Batı medeniyetinin Sovyet yorumunda eşitlik sloğanı, nasıl sefalet, atalet ve cehalette eşitlik anlamına gelmişse; bugün Batı medeniyetinin Amerikan yorumunda da hürriyet, sömürü, çiftleşme ve bayağılaşma özgürlüğü anlamına gelmiştir.

Bir yanda insanın iradesini yok sayıp onu rüzgarın önüne kattığı bir yaprak gören ifrat anlayış, ötede öz-

gürlüğü istediğini yapmak biçiminde anlayıp sınırlı insan iradesinin üzerindeki sınırsız Allah iradesini reddeden tefrit anlayış. Birincisi insanın aklını yok sayarak onu sorumsuzlaştırırken ikincisi insandaki ilahi öz olan ruhunu yok sayarak insanı sorumsuzlaştırmaktadır. Birincisi insanı Allah'ın insan için takdir ettiği değer (kader)'den daha aşağı çekerek ilahi takdire karşı gelirken ikincisi de insanı yine Allah'ın takdir ettiği değer (kader)'in üzerine çıkararak, yani ilahlaştırarak ilahi takdire (ölçüye) karşı gelmektedir.

İlahi irade bir iman konusudur. Kelamcılar bu konuyu mezhep savaşlarında ağır top olarak kullanmışlardır. Kadere imanı insanın irade özgürlüğünün karşı kefesine yerleştirmek insanın iradesizliğini savunan hiziplerle insan iradesinin mutlak hür olduğunu savunan hizipleri karşılıklı çıkmaza sürüklemiştir.

Bu tartışmalarda insanın iradesini yok sayıp onun kaderini cansız mahlukların ve hayvanların kaderiyle eş tutan Cebirci kader anlayışının düştüğü en büyük yanılgı, insanı -haşa- Allah'ın rakibiymiş gibi telakki etmesi olmuştur. Tabi bu durumda insanın sınırlı ve yaratılmış iradesi de Allah'ın sınırsız ve yaratılmamış iradesinin rakibi gibi algılanacaktır.

Olayı böyle algılayınca birileri boyuna posuna bakmadan Allah'ın iradesini kurtarma görevini üstlenmişler, tepkiselliğin verdiği mantıksız bir aşk ve şevkle habire insan iradesine vurmaya başlamışlardır. Bütün bunlar yapılırken yapılan işin dini ve imanı kurtarıcılık olduğuna kamuoyunu inandırmak için de "irade-i ilahi elden gidiyor!", "iman elden gidiyor!" tavırları takınılmıştır.

Halbuki işin hakikati hiç de öyle değildi. Bu gerçek toz-duman ortalıktan çekildikten sonra daha açık bir biçimde görüldü.

Gerçekten insan Allah'a herhangi bir konuda rakip olabilir miydi? Her şeyiyle Rabbine muhtaç olan insanın yaratılmış iradesi o iradeyi varedenin külli iradesi için bir tehdit oluşturabilir miydi?

İnsan iradesini yok sayan anlayışa göre bu sorunun cevabı "evet" idi. Bu mantığa göre insan Allah için, insan iradesi de İlahi irade için bir tehdit oluşturmuştu. O halde Allah'ını seven insana ve insanın iradesine vurmalıydı, öyle de oldu.

Gerçekte yukardaki gibi düşünmek bizce Allah'ın kaderine (ölçüsüne) razı olmamak, karşı gelmek anlamını taşıyordu. Neden mi? Nedeni basit. Çünkü insana iradeyi veren yine onu yaratan Allah'ın ta kendisidir. İrade özgürlüğünü insanın kaderi olarak yaratan da O idi. **"Ela ya'lemu men halak?" (Allah yarattığını bilmez mi?)** (67/14)

Yarattığını bildiği içindir ki mahlukat içerisinden seçip yeryüzündeki halifesi, vekili, naibi yaptığı insana nasıl kendi ruhundan üflediyse, kendi iradesinden de vermiş ve onu diğer varlıklara bu yönleriyle üstün kılmıştır. **"Velekad kerramna beni adem" (Andolsun biz adem oğullarına** (irade hürriyeti, akıl ve şuur vererek) **çok ikram ettik)** (17/70)'in gerçek anlamı da budur zaten.

Nasıl ki Dini inanç Allah'ın kudretine ve kaderine iman üzerinde yükselirse, dini faaliyet (amel) de insanın irade özgürlüğü ve seçme hakkının üzerinde yükselir. Ya yoksa şirk koşan kimseler gibi "**eğer Allah dilemese biz şirk koşmazdık**" şaklabanlığına düşmek işten bile değildir.

Cebirci kader anlayışının yaslandığı en ünlü delil Kur'an'ın şu ayetidir:

"**Alemlerin Rabbi olan Allah dilemedikçe siz birşey dileyemezsiniz.**" (81/29)

Bu ayet "Allah'ın insanın iradeli bir varlık olmasını dilemediği" anlamına alınmıştır hep. Halbuki ayette bu anlamı verecek en ufak bir işaret yoktur. Aksine kadere imanın esası olan bir iman ilkesi hatırlatılmaktadır: Allah'ın istemediği hiçbir şey olmaz. Allah'ın dilemediği hiçbir şey gerçekleşmez. Buna iman etmek mü'minliğin olmazsa olmaz şartıdır.

Ne ki, ya Allah insanın seçmesini dilediğini buyuruyorsa, insana kendi iradesinden irade, kendi kudretinden kudret vermişse? İşte o zaman da kalkıp kimsenin "Yok Yarabbi, insana sen irade veremezsin, insana kudret veremezsin, insanı kendi kaderine ortak ve sorumlu tutamazsın" demeye gelen tavırlara giremez.

Evet, Allah insanın dilemesini murad etmiştir ve insan da Allah'ın izni ve muradıyla dilemektedir. İnsan iradesini yaratan ve o iradeyi kulanmasını insana emreden de yine Allah'tır. Bu ayet böyle anlaşılmalıdır.

Aslında Allah'a şirk koşanlar "Allah dilemese biz şirk koşmazdık" derken Allah'ın dilediğinin insan için birinin kafir birinin mümin olması değil imanı ve küfrü seçme özelliği olan "irade" olduğunu hesaba katmamışlardı. Elbette Allah istese ve dileseydi onlar ortak koşmazlardı, koşamazlardı: "**Allah isteseydi ortak koşmazlardı. Biz seni onların üzerine bekçi yapmadık**" (6/107) diyor Kur'an'ın kendisi de. O halde onların şirk koşmalarında Allah'ın bir dahli yoktur. Onlar Allah'a iftira etmiş olurlar eğer böyle söylerlerse. Onlar ne zaman kaymak istemişlerse, küfrü seçmişlerse Allah da onları kaydırmıştır. Nasıl kaydırmıştır? Çünkü onların küfrederken kullandıkları dili, sesi, enerjiyi, hayatı ve küfrü seçtikleri "iradeyi" yaratan da Allah'tır. İşte Allah'ın kaydırması budur:

"**Ne zaman ki onlar kaydılar; biz de onların kalplerini kaydırdık.**" (61/5)

Onlar amelleriyle kayınca Allah da onların inançlarını kaydırmıştır. Çünkü kalplerin hakiki sahibi O'dur ve O, Mukallibu'l-kulub (kalpleri evirip-çeviren) olandır.

Allah'ın insana irade vermek de dâhil herşeye kadir olduğunu beyan eden ayetlerden biri de şudur:

"**Başkalarını iki misli uğrattığımız musibete kendiniz uğrayınca mı 'bu nereden?' diyorsunuz? De ki 'o kendi nefsinizdendir.' DOĞRUSU ALLAH HERŞEYE KADİRDİR**". (3/165)

Evet, Allah her şeye kadirdir. Ayetin niçin böyle bittiğini merak etmiyor musunuz?

Belli aslında. Burada Allah müminlerin başlarına gelen musibeti kendilerinin belirlediğini, onu kendilerinin seçtiğini, amelleriyle musibet kazandıklarını beyan ediyor ve diyor ki "Allah kendi katındaki belayı talep etme, rızasını ve gazabını kulun amellerine endeksleme kudretine sahiptir. Özetle Allah size istediğinizi seçme gücünü verme kudretine de sahiptir. Kadir olduğu "herşey" içerisinde bu da vardır.

Kur'an'da iradenin Allah'ın sünnetindeki yerini, yani insanın iyiyi ve kötüyü seçmekte muhayyer olduğunu belirten birçok ayet vardır. Birkaç örnek verelim:

"**Nefse ve onu şekillendirene, ona fücuru ve takvayı (kötüyü ve iyiyi) ilham edene andolsun ki nefsini arındıran iflah olmuş, onu kirletip örten ziyana uğramıştır.**" (91/7-10)

"**Biz onu yola hidayet ettik, ister şükreder ister küfr.**" (76/3)

"**Sizi o yarattı, kiminiz küfredendir, kiminiz iman eden. Allah yaptıklarınızı görmektedir.**" (64/2)

"Onlardan kimi inandı kimi de inkar etti." (2-/253)[110]

Bütün bu ayetler insanın kaderinin "seçmek" olduğunu beyan eden ayetler. İstenirse Kur'an'daki bazı ayetleri cebir anlayışı istikametinde te'vil etmek de mümkün.

Halbuki Kur'an kendisinde çelişki olduğu sapık fikrini şiddetle reddeder.[111] Bu durumda iki anlayıştan biri hatalıdır demek zorundayız. Hatalı anlayışın hangisi olduğunu bulmak için takip edilecek yöntem Kur'an'ın mesajını kendi bütünselliği içerisinde kavrayıp Allah Rasulünün sünneti ve yorumuyla bütünleştirmektir. Böyle yapıldığı takdirde insan iradesini reddetmenin Kur'an'ı reddetmekle aynı anlama geldiği görülecektir.

Kaderci anlayışa delil olabilecek ayetleri şöyle anlamak en doğru yöntemdir: İnsanın hürriyetinden söz eden ayetler insana raci olup insanın sorumluluk alanını ve iradesinin sınırlarını tayin ederler. Allah'ın mutlak iradesinden ve kudretinden söz eden ayetler de Allah'a raci olup insanın sınırlı iradesinin bitip Yaratıcının sınırsız iradesinin başladığı yeri tayin ve tesbit ederler. Adı üstünde kader de her şeyin yeri-yurdu, okkası-tartısı, zamanı-zemini değil midir?

İradeli insan tarih boyunca zulme ve hevaya dayalı rejimleri telaşa düşürmüş, korkutmuştur. İnsanlığın değişmez İlahi değerlerine yaslanmayan tüm yönetimler irade sahibi, şahsiyetini elde etmiş insanları kendi varlıkları için tehlike addederler. Geçmişte de bugün de böyledir bu. İşte bu yüzden Emevi halifesi Abdülmelik b. Mervan cebri görüşü reddedip insan iradesini savunan Hasan Basri'yi azarlayarak gönderdiği mektupta "müminlerin

---

110. Ayrıca En'am (6)/104; Yunus (10)/108; Kehf (18)/29; Fussilet (41)/40-46, Casiye (45)/15.

111. Nisa (4)/82.

emiri senden nakledilen bu sözü beğenmedi" tehdidini savuruyordu. Hasan Basri de yazdığı cevabi mektupta insanın irade ve seçme hürriyetini Kur'an'dan 'efradını cami ağyarını mani' bir şekilde isbat ederek şöyle diyordu:

"Seleflerimiz arasında insanların seçme hürriyeti bulunduğunu inkar eden hiç kimse bulunmamaktadır. Ne de her hangi bir kimse bu konuda tartışmaya girmiştir, çünkü onlar bu konuda (sessiz) bir ittifak halindeydiler. Bizim bu konuyu gündeme getirmemizin nedeni bazı kimselerin onu reddederek bid'ate sapmış olmalarıdır."[112]

İrade hürriyetinin olmadığı bir yerde dua, niyaz, şükür gibi Kur'an'i değerlerin de anlamı kalmayacaktır. Çünkü bütün bu değerler devingen bir kader inancını gerekli kılmaktadır.

Bizim dinamik kader inancı olarak isimlendirdiğimiz bu inançta Allah-kul ilişkileri her an diri ve sıcaktır. Sürekli canlılık esasına dayanan bu kader inancında insan her an kulluğunun ve acziyetinin bilincindedir. Dolayısıyla şirk demeye gelen "kendi kendine yeterlilik" iddiası güdemez. Kendi kaderini (okkasını-değerini) bilir ve kendini bilen Allah'ı da bilir.

Biz insan hürriyetine saygı göstermeyi Allah'tan öğrenmeliyiz. Mutlak hüküm sahibi, mutlak güç sahibi olduğu halde dönüp dönüp kendisine ihanet edenlere dahi hürriyeti cömertçe sunan ve onların iradelerine insanın en nankörce seçimi olan *şirk* ve *küfür* halinde dahi ipotek koymayan Allah'ın ahlakıyla ahlaklanmak kullukta kemalin bir gereğidir.

---

112. Bu mektubun tam tercümesi için bak.; A.Ü.İ.F.D., Cilt: 3, Sayı: 3-4, s. 75-84.

İnsan, hürriyetini insanlığın ve mensup olduğu toplumun saadetini ve emniyetini bozacak şekilde kullandığı zaman, başkalarının haklarına tecavüz etmiş dolayısıyla cezayı hak etmiş olur.

Eğer insanda irade olmasaydı peygamberlerin ve kitapların bir gereği kalmazdı. İslam'ın en son din oluşu insan hürriyetini kemale erdiren özelliğinden dolayıdır.

İslami dünya görüşü her tür taşkınlığın reddedildiği bir dünya görüşüdür. Bu yüzdendir ki insanın hürriyetini yok saymak kadar insanın mutlak hür olduğunu iddia etmek de merduddur. Çünkü varlığı bir başkasının varlığına muhtaç olan hiçbir şey "mutlak" sıfatlarla bezenemez. İnsan kendi kendine yeterli bir varlık değildir. Daima varlığını kendinden çok daha üstün bir varlığa muhtaçtır ki o da yaratıcısı ve kemale erdiricisi olan Allah'tır. Bu anlayış materyalizmin insan anlayışına kökten bir reddiyedir.

Ne ki insan hakir değildir. Varlığı bir başka varlıkta yok olacak kadir silik de değildir. Bu da panteizme (vahdet-i vücud) bir reddiyedir.

O halifedir. Bu durumda o Mutlak Hür'den aldığı yetkiyle mahlukat içerisinde en hür, en şerefli, en gelişkin yaratıktır. Allah insanı "hürriyet ve seçme" emanetini vermek için "halife" kılmıştır. Yine onu halife kıldığı için "hürriyet ve seçme" yetkisiyle donatmıştır. Eğer hürriyet ve seçme kabiliyeti olmasaydı hesabın, cezanın, ödülün, cennetin, cehennemin, mahşerin bir anlamı kalmayacaktı.

İnsan irade hürriyetini kullanırken kendisine tanınan sınırları aşarsa karşısına bir başka güç çıkar. O gücün sahibi aynı zamanda kendisine o sınırları aşma gücünü de veren İlahi iradedir.

İnsan hürriyetini kötüye kullandığında yalnız hukukullaha (Allah'ın hakkı) tecavüz etmiş olmaz, aynı zamanda "hukuku'l-ibad" (insanların hakkı)'a da tecavüz etmiş olur. Bu nedenledir ki İslam'da ferdin hürriyeti toplumun hürriyetini tehdit etmeyecek biçimde tanzim edilmiştir. Elbet toplum adına ferdî hürriyeti katledici, ferdi sürüleştirici her türlü girişimi de şiddetle reddetmiştir.

Bu nedenledir ki ikisi de haram olduğu halde içki içene toplum önünde ceza uygulandığı halde sidik ya da zehir içene bir ceza uygulanmamaktadır. Çünkü fert içki içmekle ferdi hürriyetini de aşarak toplumsal hürriyete tecavüz etmiş sosyal ve ahlaki açıdan çevre kirliliğine sebep olmuştur. Eğer fert bunlara sebep olmadan içmişse onu kimse görmemiştir ki bu durumda o Rabbiyle kendi arasında Allah'ın hukukunu çiğneme sınırında kalan bir günah olur, ancak kulların hukukunu çiğneme noktasına ulaşmaz. Bu yüzden de toplumun hukukunu çiğnemenin cezası olan "hadd" gerçekleşmez.

Hatayla öldürülen bir insan için İslam hukukunun bir köleyi azad etme cezası örgörmesi, İslam şeriatında hürriyetsizliğin ölüm, hürriyetin de hayat ve diriltmek olarak telakki edildiğinin en çarpıcı delilidir.

Yani bir insan kasten değil de hataen birinin ölümüne sebep olmuşsa onun yerine manen ölü mesabesinde olan bir köleyi hürriyete kavuşturup, öldürdüğüne karşılık diriltmelidir. O öldürmekle hayata tecavüz etmiş, köle azad etmekle hayata katkıda bulunarak bu tecavüzünden doğan olumsuz sonucu aynı süreci tersine çevirerek hafifletmiştir.

Allah'ın doğru yola ulaştırması anlamına kullanılan "hidayet" ve Allah'ın saptırması anlamına kullanılan "dalalet" Kur'anî iki kavramdır. Allah'ın hidayetini ve dalaletini irade özgürlüğüyle nasıl telif edebiliriz? İnsanın kaderi seçmek ise hidayet ve dalaleti nasıl anlamamız gerekir?

Bu ve buna benzer soruları cevaplayabilmemiz için önce Kur'an'ın bu kavramları nasıl kullandığını iyi bilmemiz gerekmekte.

"Hidayet" sözcüğü Kur'an'da 307 kez kullanılır. 7'si tafdil olmak üzere bunlardan 191'i fiil, 116'sı da isimdir. İsim ve fiillerin tümünde birden 175 kez "hidayet" insan fiili olarak, yalnız isimlerde ise "hidayet" 90 kez *insan fiili* olarak kullanılmaktadır.

Bu rakamlar da gösteriyor ki Kur'an'da "hidayet"in *insan fiili* olarak kullanılması İlahi fiil olarak kullanılmasından çok daha fazladır. Örneğin "**Sağıra işittirecek ya da körü ve açık bir sapıklık üzre olanı sen mi hidayete ileteceksin?**" (43/40)

Hidayet, *tevbe* şartına bağlanmıştır: "**Ve ben tevbe eden, inanan ve salih amel işleyen sonra da hidayete gelen kimseye karşı elbette çok bağışlayıcıyımdır.**" (20/82)

Hidayet, *Allah'a yönelme* şartına bağlanmıştır: "**Allah dilediğini kendine seçer ve** (zatına) **yönelene hidayet eder.**" (42/13)

Hidayet, *Allah'a ve O'nun ahkamına sarılma* şartına bağlanmıştır:

"**Kim Allah'a sarılırsa muhakkak ki o hidayete iletilmiştir.**" (3/101)

Buraya kadar saydığımız tüm ayetler hidayeti koşulan şartların yerine getirilmesinin tabii bir sonucu olarak göstermektedir; insanın eylemiyle uzak-yakın ilişkisi olmayan İlahi bir fiil olarak değil.

Yine hidayet *Allah yolunda cihad* şartına bağlanmıştır: "**Bizim için cihad edenleri hidayet yollarımıza iletiriz elbet.**" (29/69)

Hidayetin artırılması *insanın ameline* bağlanmıştır: "**Allah hidayete gelenlerin** (salih amel işleyenlerin) **hidayetini artırır.**" (19/70)

Kimi ayetlerde de Allah'ın hidayeti "in" (eğer) *şart edatına* bağlanmıştır: "**Eğer sizin inandığınız gibi inanırlarsa doğru yolu bulmuş olurlar.**" (2/137), "**Eğer müslüman olurlarsa hidayeti bulurlar.**" (3/20)

Bu ayetlerde "hidayet şartı bellidir: İman ve İslam. Yani "hidayet"i gerçekleştiren şuurlu ve dahili iradenin amelleridir, harici bir iradenin değil.

Bu demektir ki hidayet mecburi değildir, çünkü şarta bağlanmıştır. Bu tür ayetlerde genellikle "en", (belki) "lev" (keşke), "lealle" (umulur ki) gibi Arap dilinde ihtimal belirten ve adına da "ihtimal sigaları" denilen kiplemeler kullanılır. Örneğin: "**Gördün mü, ya o hidayet üzereyse!**" (96/11), "(DÜNYADA) **HİDAYETE GELSELERDİ NE OLURDU SANKİ!**" (28/64) "**Onlardan korkmayın benden korkun ki size olan nimetimi tamamlayayım. Umulur ki hidayet bulursunuz.**" (2/150), "**Allah size ayetlerini böyle açıklıyor. Umulur ki hidayet bulursunuz.**" (3/103)

Hidayeti elde etmenin de yolları vesileleri, sebepleri vardır; nasıl ki rızkı, nimeti elde etmenin yolları varsa. Yani hidayet belli kurallara tabidir. Allah'ın hidayet ve-

rirken tabiat için koyduğu sünnetleri gibi sünnetleri vardır. Örneğin *uyarı* (inzar) hidayet nedenlerinden biridir: "**Senden önce uyarıcı gelmemiş bir kavmi uyarman için Rabbinden bir gerçektir** (o). **Belki hidayete gelirler.**" (32/3)

Genellikle hidayetin insanın hür iredesine bağlı olduğunu, mecburi olarak ve bir dış müdahaleyle gerçekleşmediğini şu ayetlerden anlıyoruz: "**Semud'a gelince onlara hidayet ettik, fakat onlar körlüğü hidayete tercih ettiler.**" (41/17), "**Şüphesiz Rabbin yolundan sapanı da iyi bilir hidayete tabi olanı da iyi bilir.**" (52/30), "**Onları hidayete çağırsan da bu halleriyle asla hidayete gelmezler.**" (18/57), "**Hidayet karşılığında dalaleti satın aldılar.**" (2/17)

Hidayet, kimi zaman insan aklına ve iradesine bağlı olarak gelir: "**Peki ama ataları birşey düşünmeyen, hidayeti bulamayan kimseler olsalarda mı** (atalarının yoluna uyacaklar)?" (2/170)

Hidayet, ilimle irtibatlandırılmıştır: "**Babaları hiçbir şey bilmeyen ve dolayısıyla da hidayeti bulamayan kimseler olsalar da mı?**" (5/104)

Hidayet, İlahi fiil olarak da kullanılır Kur'an'da. Ne ki İlahi fiil olan bu hidayet *insanın ameline* bağlanmıştır. Örnek: "**Allah zalim kavmi hidayete ulaştırmaz.**"(2/257) Burada Allah'ın hidayetini engelleyen şeyin insanın zulüm olan amelleri olduğu vurgulanıyor.

Yine *küfür* de hidayeti engelleyen amellerden biri: "**Allah kafir toplumları hidayete ulaştırmaz.**" (2/264)

Azgınlık, bozgunculuk ve günah da hidayet engellerindendir: "**Allah fasık toplumu hidayete ulaştır-**

maz." (9/24) Aynı şekilde *hıyanet,*[113] *sapıklık,*[114] *yalancılık,*[115] *israfçılık*[116]da Allah'ın hidayetini engelleyen insan amellerindendir.

Hidayet kimi zaman da vehim ve kuruntudan öte gitmeyebiliyor. Yani kişi ya da toplum hidayette olmadığı halde kendilerini hidayette zannedebiliyorlar: "**Kendilerinin hidayette olduğunu sanıyorlar.**"(7/30) Bazı kere şeytan hidayetin engeli olduğu gibi[117] kimi zaman da öncekileri taklid anlamına kullanılıyor.[118] Lakin genellikle kişinin kendi kendisine hidayete ulaşması vurgulanıyor: "**Kim hidayete ulaşırsa iyi bilsin ki kendisi için ulaşmış olur.**" (10/107)

Kimi zaman da hidayet Rasul'dendir: "**Ve kuşkusuz sen hidayete ulaştırıyorsun.**" (42/52), "**Dediler ki bizi bir beşer mi hidayete ulaştıracak? Ve hemen ardından küfredip yüz çevirdiler.**" (64/6), "**O ki elçisini hidayetle ve hak din ile gönderdi.**" (9/33) Burada kuşkusuz hidayet aracı Kur'an'ın ta kendisidir.

Bütün bu ayetlerden çıkarılan sonuç Allah'ın insana doğru yolu göstermesi anlamına gelen hidayetin belli bir ölçü (kader) içerisinde gerçekleştiğidir. Yani Allah'ın hidayetinin de bir kaderi (ölçüsü) vardır ve o da bir sünnete tabidir.

Hele hidayet insan iradesinden büsbütün bağımsız hiç değildir. Çünkü Allah Teala açıkça ifade buyurmaktadır:

---

113. Yusuf (12)/225.
114. Nahl (16)/37.
115. Zümer (39)/3.
116. Mümin (40)/28.
117. Neml (27)/24.
118. Zuhruf (43)/22.

"Biz insanı halden hale geçirdiğimiz karışık bir nutfeden yarattık ve ona kulak verdik, göz verdik. Biz ona hidayet yolunu gösterdik. Ya şükreder ya da nankörlük." (76/2-3)

Allah'ın hidayeti için geçerli olan ölçüler Allah'ın doğru yoldan saptırması anlamına gelen "dalalet" için de geçerlidir.

Kur'an'da 191 kez kullanılan bu kavramdan 126'sı fiil olarak gelmiştir. Bütün bu kullanımdan sadece yirmisinde "dalalet" Allah'a izafe edilmiştir. Bundan gerisi ise insan fiili olarak geçmektedir.

Bu durumda "dalalet"in insan fiili olarak kullanımı İlahi fiil olarak kullanımından kat kat fazla olduğu ortaya çıkar. Şu ayetlerde insan "dalalet"i hür iradesi ve seçimiyle elde etmiştir: **"Dünya hayatında bütün çabaları dalalet olan** (boşa giden) **ve salih amel yaptıklarını sanan kişiler** (ziyana en çok uğrayanlar olacaktır.) (18/104), **"Allah'ın kendilerine verdiği rızkı haram kılarak Allah'a iftira edenler dalalete düştüler. Hidayete ulaşıcı da değillerdir."** (18/104), **"Baksana şu kendilerine kitaptan bir pay verilenlere, dalaleti satın alıyorlar, istiyorlar ki siz de dalalete düşesiniz."** (4/44), **"İnsanlardan kimileri var ki bilgisizce Allah'ın yolundan saptırmak ve onunla alay etmek için lafazanlığa sarılırlar."** (31/6)

Dalalet de hidayet gibi kişinin kendi iradesiyle seçtiği bir yol: **"O kimseler ki, hidayet karşılığında dalaleti satın aldılar."** (2/16) Dalaletin adlarından, biri olan küfr için de geçerli hür irade: **"Kim imanı küfürle değiştirirse muhakkak o doğru yoldan sapmıştır."** (2/108)

Kimi zaman da İlahi fiil olarak geçer Kur'an'da:

"Allah dileseydi hepinizi bir tek ümmet yapardı, fakat o dilediğini dalalete düşürür dilediğini hidayete erdirir. VE SİZ MUTLAKA AMELLERİNİZDEN SORULACAKSINIZ." (16/90)

Ayette Allah'ın fiili olarak geçen *dalalet* ve *hidayet* eğer ayetin sonu görülmezse yanlış değerlendirilebilir. Ne ki ayetin son cümlesi bu noktada çok önemlidir. Aynı ayetin sonuyla başı arasında ilişki kuracak olursak burada da açığa çıkan hidayet ve dalalette ölçü (kader)'nün *bireyin eylemleri* olduğu ayan-beyan anlaşılacaktır.

Dalalet ve hidayet konusunda Kur'an'ı eksen alarak çıkardığımız bu sonuçlardan Allah'ın mutlak iradesini –haşa— ille de kayıtlama gayreti anlaşılmamalı. Bir mümin Allah'ın istediğini yapabilecek güç ve kuvvete sahip olduğuna peşinen inanmazsa o Allah'a da inanmıyor demektir.

Bu tür bir tavır haddi aşmaktır, bu kesin. Ancak Rabbimiz neyi ne kadar, nasıl, hangi ölçülere göre yaptığını beyan edip dururken, O'nun kudretini O'nun kendi yaratışı için koyduğu İlahi ölçü (kader)'leri yok sayarak isbatlamaya kalkmak da haddi aşmaktır. Değilse Allah mutlak güç sahibi ve kendi kendine yeten tek varlıktır. O gücünü ve kuvvetini, iradesini ve meşietini kimseye borçlu değildir. Fakat O'nun dışında güç taşıyan herkes ve herşey gücünü O'na borçludur. O'nun dışındaki herşeyin gücü mutlak değil izafidir, sınırlıdır. Bu nedenle Allah Rasulünün dilinden düşürmediği bir vird haline gelen şu cümle *kader ve iradede tevhid*'in en beliğ ifadesidir:

"La havle vela kuvvete illa billah"

(Güç ve kuvvet ancak Allah'tandır)

Kehf suresi ayet 39'la da desteklenen bu Rasul (a) virdi de gösteriyor ki güç ve kuvvetin tek kaynağı vardır: Allah.

Asiler O'ndan aldıkları güçle O'na isyan ediyorlar. Kafirler O'ndan aldıkları güçle O'nu inkar ediyorlar. Sapanlar ve saptıranlar O'ndan aldıkları kuvvetle sapıp saptırıyorlar. Ve O, kanunu gereği hür iradeyle donattığı insanın kendisinden aldığı güç ve kuvveti kötüye kullanmasına kesinlikle razı olmadığını kitapları ve nebileri aracılığıyla insanlara beyan ediyor. Buna rağmen insan için tanıdığı süreye ve koyduğu ölçü (kader)'ye riayet ediyor ve diyor ki:

"**Bekleyiniz! Ben de sizinle birlikte bekliyorum.**" (10/102)

"**Hele sen o kafirlere mühlet ver, süre tanı onlara biraz.**" (86/17)

Allah'ın kuluna yardımı (avn) ve kolaylaştırması (teysir) haktır. Allah'ın Kur'an'da geçen isimlerinden biri de "Müstean" (yardım eden)'dır.[119] Allah hidayetini kuluna kolaylaştırabileceği gibi zorlaştırabilir de. O'nun zorlaştırması, yardımını kulunun üzerinden çekmesidir.

Kimi ayetlerde Allah'ın kalbi mühürlemesi'nden ve kulaklara ağırlık koymasından (el-tab' vel-hatm) sözedilir: "**Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürledi, gözlerinde de perde vardır.**" (2/7)

"**Fakat inkarları dolayısıyla Allah onların kalblerinin üzerine mühür vurmuştur. Artık pek azı hariç onlar inanmazlar.**" (4/155)

Burada Kalbin mühürlenmesi bir nedene bağlanıyor: Küfür. Aynen hidayet ve dalaletin de insandan kaynaklanan nedenlere bağlandığı gibi.

---

119. Enbiya (21)/112.

Kur'an'da 11 kez geçen "ta-be-a" kökenli kelime tümüyle fiil olarak kullanılır, hiç isim olarak gelmez. Allah teala küfür yüzünden mühürlediği gibi arzu ve hevaya tabi olma nedeniyle de kalbi mühürleyebilir.[120] Kalbin mühürleniş nedenleri arasında *düşmanlık ve kin,*[121] *ilim yokluğu,*[122] *tefekkür ve düşünce yokluğu,*[123] *kibir ve zorbalık*[124] gibi sebepler de gösterilmiştir.

Mühürleme, "ha-te-me" kökünden gelen kelimelerle de ifade edilir Kur'an'da. Sekiz yerde geçen bu kelime isim, sıfat ve fiil olarak kullanılır.

Allah kalbini mühürlediği insanı dalalete düşürmüştür. Bu gibi tanımlamalar sembolik ifade kalıplarıdır. Zaten Kur'an'ın dili genelde sembolik değil midir?

Allah'ın hidayeti, Allah'ın dalaleti, Allah'ın kalbi mühürlemesi, gibi ifadelerin gerçek manalarını bulmak isteyen yukarda sözünü ettiğimiz Kur'ani özelliği daima göz önünde bulundurmalı ve bu gibi ifade kalıplarına vahyin bütünselliği içerisinde, parçacı olmayan bir bakış açısıyla yaklaşmalıdır.

Böyle bir bakışaçısıyla yaklaşınca yukardan beri örnekler vererek işlediğimiz hidayet ve dalalet meselesinde de kader ve irade hürriyeti meselesinde olduğu gibi dengeyi korumak, ifrat ve tefritten kaçınmak mümkün olabilir.

Elbet "hidayet" olayına farklı bir mantıkla yaklaşıp Allah'ın hidayet etmesinin peygamberler ve kitaplar aracılığıyla vahyini insanlara iletmesi anlamına geldiği-

---

120. Muhammed (47)/16.
121. Yunus (10)/74.
122. Rum (30)/59.
123. Münafikun (63)/3.
124. Mümin (40)/35.

ni söylemek mümkün. Allah'ın dalalete düşürmesini de yine kitap ve peygamber göndermesinin bir neticesi olarak değerlendirip eğer kitaplar ve peygamberler gelmeseydi insanlar sorumlu tutulmayacak, dolayısıyla insanlar Allah'ın nebilerini ve onlar aracılığıyla ulaştırdığı vahyini inkar ederek sapıtmayacaklardı biçiminde açıklamak da mümkün.

Ne ki bu tip bir yaklaşım hakikatın sadece bir boyutu. Hidayet, dalalet, kader, irade gibi birden çok sebebe ve illete bağlı imani meseleleri yalnızca rasyonel bir yaklaşımla açıklamaya kalkmak vahyin ve vahyi değerlerin aşkın boyutu olduğunu da gözardı etmektir.

Ecel, lugatta vakit, tayin edilmiş zaman, tesbit edilmiş vade anlamlarına gelir. Burada ecelle kastedilen bir şeyin ömrünün sona erdirilmesidir. Özellikle insanın dünyevi hayatının sona ermesi ecelin gelmesi ile ifade edilir. Değilse doğal zamanın belli bir kesiti ecel olarak adlandırılamaz.

Arap lugatında ecel alınan borcun vadesi anlamına da kullanılır. Vadeli satışın diğer bir adı da "ecel"dir. Bu durumda ecel bir borcun borçlu tarafından alacaklıya ödenmesidir. Bu insan ömrü için söz konusu olduğunda, borçlu insanın kendisi, alacaklı Yaratıcısı, ödenecek olan şey ise ruhtur ki o ruhu Allah kendinden üflemiştir.[125] Dolayısıyla asıl sahibi de O'dur.

Ecel ortaçağ boyunca kelami mezhepler arasında en çok tartışılan konulardan biri olmuştur.

Kelam uleması insan hayatının sona ermesini iki şekilde tahlil ederler: Birincisi sebebin ta baştan tahdidi ki

---

125. Sâd (38)/72.

buna "ölüm" (mevt); ikincisi nihayetin sebebidir ki buna da "inkadau'l-ecel" (borcun vadesi gelince ödenmesi) adını vermişlerdir.

Bu çerçevede bir yığın soru sorulmuş ve bu sorulara cevaplar verilmeye çalışılmıştır. Bunlardan bazıları: Bıçakla, silahla ölüm ecel midir? Ya yoksa bu tür bir ölümün sebebi cinayet aleti midir? Veyahut öldürme eyleminin kendisi midir? Yoksa öldürülenin kendisi midir? Ya da öldüren (katil) midir? Gelen ölüm Allah'tan mıdır, katilden midir?

Bu soruların cevabı kelamcılar arasında taştışılagelmiştir. Sünnî kelamcıların cevabı, öldürülen eceliyle ölmüştür, çünkü ecel birdir. Ecelleri yaratan ve süresini takdir eden Allah'tır.[126] Mutezile kelamcıları da ecelin tek olduğunu, ziyade ve noksan kabul etmeyeceğini söylemişler, "sadaka ömrü uzatır" gibi hadislerin ahad haber olduğunu, *"likülli ecelin kitab"* (her ecel yazılmıştır)[127] ayetini nesh ya da tahsis edemeyeceğini, bu nedenle bu gibi hadislerde ifade edilen ömür uzamasının "hayır" ve "bereket"le te'vil edilmesi gerektiğini söylemişlerdir.[128]

Ecelin birliği görüşünü Ka'bî istisna tutulursa Eş'ari kelamcılar da benimsemişler. Ne ki, Mutezile ölüm eceli öne alabilir derken Eş'ariler alamaz der.[129] Eş'arilerden Ka'bi ise öldürülen kimseyi eceliyle ölmüş saymaz. Ölüm Allah'tan katl ise kâtildendir der.[130] Bir görüşe göre ise öldürülen kimse için iki ecel vardır, katl ve ölüm. Eğer

---

126. Bağdâdî, Usûlü'd-Din, s.138-152; Haşiyetu Gelenbevî, s.189-190; Eş'arî, el-İbane, s.55-56.

125. Ra'd (13)/38.

128. Hasan Hanefi, Mine'l-Akîde, III/344.

129. el-İsferayini, et-Tabsir, s.108.

130. Bağdâdî, Usûlü'd-Din, s .243.

öldürülmeseydi ölümüne kadar yaşayacaktı.[131] Daha başka bir görüşe göre: Öldürülenlerin o vakit öleceğini Allah ilmiyle biliyordu lakin onun ölümünü daha önce takdir etmemişti.[132]

Biri diğerini tutmayan ve hepsi de temelde aynı mantığa dayanan bu cevaplar sürüp gidiyor.

Tabi bu cevaplarla sorular tükenmemişti. Verilen her cevap arkasından daha çok soruyu sürüklemiş: Eğer ecel birse katilin suçu ne? Eğer maktul öldürülmeseydi eceli yine gelecek miydi? Allah yolunda şehadete koşup şehid olan kimse kendi hür seçimiyle mi ölür ecelle mi? Bunlar da uzayıp gidiyor...

Ecel tartışmalarının böylesine çıkmaza sokulması ve bir kör döğüşü halinde uzayıp gitmesi kelamcıların yanlış ecel telakkilerinden kaynaklanmaktaydı genellikle.

Tevhîdî bir ecel telakkisi için başvuracağımız en sağlam kaynak Kur'an. Şimdi kısaca Kur'an'da ecelin nasıl kullanıldığına göz atalım:

"Ecel" ve türevleri Kur'an'da 55 defa geçer. Bunların tümü de tekil olarak kullanılmıştır. Sadece ikisi fiil olarak gelir. Ki bunlarda da ecel birinin fiili olarak değil de bir *durum*, bir *vakıa* olarak kullanılmıştır. Üstelik bu iki örnekten birinde ecel Allah'ın sınav için insanlara ve cinlere tanıdığı süre anlamında,[133] diğerinde ise ölüm manasındaki ecelle hiç ilgisi bulunmayan "te'hir" ve "vade tanımak" anlamında kullanılmıştır.[134]

Ecel Kur'an'da genellikle insanı aciz bırakan, insanın müdahale edemediği bir vakıa/durum olarak kullanılmıştır:

---

131. Şerh-i Taftazani, s.64.
132. H. Hanefi, Mine'l-Akîde, III/347.
133. En'am (6)/128.
134. Mürselat (77)/12.

"**Allah, süresi** (ecel) **geldiği zaman hiçbir canı ertelemez. Allah yaptıklarınızı haber alandır.**"(63/11)

Bu ayette ecelden dinamik, kuralı her an ve her kişiye göre değişen bir şey olarak değil de statik ve kuralı kesinkes belirlenmiş bir şey olarak söz ediliyor. Yani eceli "dinamik sünnet"in değil "statik ve sabit sünnet"in içerisinde değerlendiriyor ve ayet eceli bir kavram olarak değil anlamı "süre" olan sıradan bir terim olarak kullanıyor. Hatırlarsanız kaderin anlamlarından biri de "süre" idi. Yani her canın bağlı olduğu kaderi/süresi gelince Allah koyduğu kanunu bozup bu süreyi ertelemeyeceğini buyuruyor.

Ecel konusunda klasik ulemanın da kendi görüşlerine delil olarak kullandıkları "ecelin ne bir saat geri ne bir saat ileri gitmeyeceği"ni belirten üç ayet vardır Kur'an'da. Ne var ki bu ayetlerin üçü de ferdin eceli değil toplumların eceli hakkındadır.

Kur'an'da ecel hakkındaki en kesin ayetler bunlardır. Fakat bu ayetler toplum ecelinden sözettikleri halde tüm tartışmalarda hep fert ecelinin kesinliğine delil olarak getirilmişlerdir.[135] Şimdi sırasıyla okuyalım:

"**Her ümmetin bir eceli** (süresi) **vardır. Ecelleri gelince ne bir saat/an geri kalırlar, ne de bir saat/an ileri giderler.**" (7/34)

"**Her ümmetin bir eceli** (süresi) **vardır. Ecelleri** (süreleri) **gelince ne bir saat/an geri kalırlar, ne de bir saat/an ileri giderler.**" (10/49)

"**Ecelleri** (süreleri) **ne bir saat geri kalırlar, ne de bir saat ileri giderler.**" (16/61)

Evet, eceli gelen tüm toplumlar için geçerlidir bu

135. Taftazani, s.64; Eş'ari, el-İbane, s.184.

ayetler. Toplumlar için Allah'ın tanıdığı süre fertler için tanıdığından daha keskindir. Onların tabi olduğu toplumsal sünnetullah ya da bir başka deyimle *içtimai kader* hemen işler ve toplum mahvolup gider, yerini yenileri alır.

Nasıl olmuştur da klasik ecel tartışmalarının en güçlü, en çok kullanılan delilleri olan bu ayetler ait oldukları bütün içerisinden çekilip çıkarılarak ait olmadıkları bir konuda, ferdin eceli konusunda bürhan-ı kat'î olarak kullanılmışlardı? Kılasik ilimlerin tümünde gördüğümüz bu yanlış Kur'an'a parçacı yaklaşımın doğal bir sonucudur.

"**Hiç bir kişi ölemez; ancak Allah'ın izniyle, YAZILMIŞ ECELE göre** (ölür)." (3/145)

Bu ayette ecelden yine kuralları ezelde belirlenmiş mücerred bir olgudan söz edilir gibi söz ediliyor (yazılmış ecel, belirlenmiş süre) ve bu ecel kanununun dışına kimsenin çıkamayacağı bir kez daha vurgulanıyor. Bu söylediklerimizi klasik tartışmaların baş delillerinden biri olan şu ayet de güzel ifade eder:

"**Hertür ecelin bir kitabı vardır. Allah dilediğini siler dilediğini bırakır. Kitabın anası O'nun katındadır.**" (13/38-39)

Uzun bir ayetten bir parça olan ve bizim "her tür ecelin (sürenin) bir kitabı vardır" biçiminde anlam verdiğimiz "**lîkülli ecelin kitab**" ifadesini siyak ve sibakına bakmadan yalnızca insan tekinin eceli anlamına alan kelamcılar yıllar yılı tezlerini isbat için bu ibareyi kullanmışlardı. Biz "lîkülli ecelin" ibaresini "her tür ecel" diye çevirdik. Çünkü ibarenin ait olduğu ayette Allah'ın izni olmadan hiçbir peygamberin bir ayet ya da mucize getiremeyeceği haber veriliyor. Yani her bir ayetin inişi ya da her bir mucizenin gönderilişi de bir ecele (süreye,

bir plan ve proğrama) bağlıdır. Peygamber canı istediği zaman ayet indiremediği gibi kafasından bir mucize de gösteremez, deniliyor.

Sonra Kur'an'da yalnızca ölüm "ecel" olarak isimlendirilmez, "doğum" da ecel olarak isimlendirilir:

"**Belirlenmiş bir ecele** (süreye) **kadar dilediğimizi rahimlerde tutuyoruz.**" (22/5)

Yukardaki ayette olduğu gibi şu ayette de "ecel" mücerred zaman yani "süre" olarak kullanılmıştır:

"**Kim Allah'a kavuşmayı umarsa bilsin ki Allah'ın** (randevu için verdiği) **ecel gelmektedir. O işitendir, bilendir.**" (29/5)

Şu ayette de ecel'den "belirlenmiş ecel" (ecelun müsemma) olarak söz ediliyor ki bu bizim "statik sünnetullah" dediğimiz; kanunları, illetleri, ilkeleri ezelde belirlenip ölçüsü (kaderi) tayin ve takdir edilmiş durumdur:

"**... Sonra güçlü çağınıza eresiniz sonra da ihtiyarlayasınız diye sizi yaşatıyor. İçinizden kimi de daha önce öldürülüyor. Belirlenmiş ecele** (süreye) **erişmeniz ve aklınızı kullanmanız için.**" (40/67)

Bunlardan ayrı olarak bir çok ayette tüm kevni kanunlar (sünnetullah) için değiştirilmeyecek süreler de mücerret müddet olarak kullanılır.[136] Farklı ayetlerde de güneş, ay, yer ve gökler için belirlenmiş bir ecelin (sürenin) olduğu vurgulanır.[137] Yine ecel karı-koca arasındaki nikahın süresi olarak geçer kimi ayetlerde.[138] Ve son olarak da ecel borcun vadesi anlamında kullanılır.[139]

---

136. En'am (6)/2; Nisa (4)/27; Hud (11)/104; Nuh (71)/4; A'raf (7)/135.

137. Ra'd (13)/2; Enbiya (21)/29; Fatır (35)/13; Zümer (39)/5; Rum (30)/8; Ahkaf (46)/3.

138. Bakara (2)/231,232,234, 235; Talak (65)/2,4

139. Bakara (2)/282; Kasas (28)/28.

Evet Kur'andaki ecelle ilgili tüm ayetlerin sayım dökümü böyle. Bu ayetlerden çıkarılacak kesin sonuçları şöyle sıralayabiliriz.

1. Kur'an'da ecel genellikle mücerret ve müşahhas zaman birimi,süre, belirlenmiş vakit anlamında kullanılmaktadır.

2. Fert için kullanıldığı gibi toplum için de kullanılmakta, toplum için kullanıldığında daha kesin ifadelerle sıkı bir tahdide gidilmektedir.

3. Sadece bitiş, ölüm, yok oluş, helak oluş için değil doğum, ayrılık, boşanma, borç ödeme, ayet indirilme, mucize gönderilme gibi konularda da "ecel" terimi kullanılmaktadır.

Bu ayetler içerisinde özellikle Eş'ari kelamının eceli ele alış biçimini haklı gösterecek bir tek delil bulunmamaktadır. Eş'ari'nin kendisi dahi toplumun eceli konusundaki ayetleri ait olduğu bütünden koparark ecel konusundaki görüşüne bir delil olarak kullanmakta bir beis görmemiştir.[140]

Kur'an bize öğretmektedir ki ölüm anlamına alınan ecel tektir ve her ölen eceliyle ölür. Ecel'i insan hayatının sona erme süresi olarak aldığımızda bu ezelde belirlenmiştir. Aynen ayın, güneşin, dünyanın ömrünün belirlendiği gibi. Allah'ın tayin ve tesbit ettiği illetler zuhur edince bütün bunların eceli gelmiş olur. Bu anlamıyla ecelin illetlerini tesbit, ilahiyatın değil tıp ya da anatomi ilminin konusudur.

Özetle eceli "organizmanın kaderi" olarak tarif etmek mümkündür. Bu tarifi hiçbir ayet nakzetmediği gibi aksine doğrular ve tasdik eder.

---

140. Eş'arî, el-İbane, s.184.

Bilindiği gibi her bir organizma canlı kalabilmek için Allah'ın yaratırken tabi kıldığı kanunlara göre bazı şeylere muhtaçtır. Organizmanın yaşaması için hayati önemi olan o illetler zail olduğu zaman ecel (süre) gelir ve organizma canlılığını yitirir. Bu Allah'ın ezelde takdir ettiği bir sünnettir ve bunu kimse değiştiremez. Örneğin damarlarından kanı boşalmış bir insan yaşayamaz, kafası kopmuş bir beden canlılığını kaybeder, belli bir süreden fazla hava alamayan insan ölür.

Yani sünnetullah gereği beden kendisini canlı tutan ana illetlerinden birini kaybetmişse o adamın eceli gelmiş demektir. Beden, kimi zaman hayatta kalması için şart olan illetlerden biri dışardan bir müdahale olmaksızın sekteye uğrayarak ömrünü tamamlar, kimi zaman da bir kurşun, bir bıçak darbesi, boğulma, düşme, çarpma vs. gibi harici nedenlerle ya da dışardan birinin müdahalesiyle hayati unsurlardan birinin fonksiyonunu ifa edememesiyle ömrünü tamamlar. Nasıl ki her insanın hayatta kalabilmesinin kaderi sözkonusu hayati önemi haiz unsunların forksiyonlarını icra etmesine bağlıysa ölmesinin kaderi (eceli) de bu unsurlardan birinin fonksiyonunu yitirmesine bağlıdır.

Organizmanın hayatını bir takım illetlere bağlayan onu Yaratanın ta kendisidir. Allah yarattığının hangi durumlarda zaafa uğrayacağını da en iyi bilendir. Allah'ın bu anlamdaki bilmesi kişiyi öldürmesi değildir. Bu yüzdendir ki katil suçludur. Çünkü Allah'ın bir kadere bağladığı ve muhterem (dokunulmaz) kıldığı bir nefis O'nun emri ve izni olmadan öldürülmüştür. Katil şunun için suçludur: Bedenin hangi durumlarda hayatiyetini yitireceği az-çok bilinir. Çünkü bedenin hayati fonksiyonları üç organda toplanmıştır; Kalb beyin ve ciğer. Bunların yaşaması için elzem olan kan ve hava herhangi bir dış müdahaleyle engellenirse insan hayatının devamı imkansız hale gelir.

Bedenin ömrünü kan ve havaya bağlayan Allah'tır, onun nefessiz ve kansız kalmasını sağlayarak ölümüne sebep olan katildir. İşte bu nedenle cinayet Allah'ın takdirine, haddi aşan insanın müdahalesidir ve büyük bir suçtur.

Şehid için de geçerlidir aynı süreç ve şehidin mükafatı da bu yüzdendir. Normalde vadesi olan bir borcu vadesi dolmadan gönüllü olarak ödemek istemiş, Allah'ın bir kadere bağlayıp kendisine emanet ettiği bedeni üzerindeki tasarruf hakkını Rabbinden yana kullanarak onu feda etmiş ve ebedi hayatı kazanmıştır. İşte bu nedenle şehid ölümü öldürerek ölümsüzler arasına katılmıştır.

Ölüm, biyolojik olarak, canlı varlıkta hayati fonksiyonların bir daha geri dönmemek üzere sona ermesidir. Daha da özetlersek ruhun bedeni terketmesidir. Kesin bilinen birşey var ki, gerçek ölüm üç durumda, kalbin, solunumun ve beyin fonksiyonlarının yitirilmesiyle ortaya çıkar. Bunlar fonksiyonlarını yitirince hücreler bir süre daha biyolojik gücünü sürdürebilir. Karaciğer bir süre daha kan yapımını, böbrekler idrar çıkarımını, ilgili organlar sindirim ve testisler sperm üretimini devam ettirebilir. Bu hayatın varlığına delil olmaz. Sadece biyolojik güç ya da enerjiden kaynaklanır. Ama asıl hayat bütün bu işlemlerin sebebi olan şeydir.

Ayetlerden yola çıkarak ulaştığımız bu görüşü ünlü kelamcı Bakıllani'nin "ruh nedir?" sorusuna verdiği şu cevap da pekiştirmektedir: "Ruh kalbde, beyinde ve ciğerde olmak üzere üç kuvvettir.[141] Kalpteki kuvvet kuvve-i hayvaniyye, beyindeki kuvvet kuvve-i nefsaniyye, ciğerdeki kuvet kuvve-i nebatiyyedir."[142]

---

141. Bu nedenle, kalbin ve beynin yakıtı olan kan ve ciğerin yakıtı olan oksijenden insan mahrum kaldığı zaman bu organlar işlemez olur, dolayısıyla hayat durur.

142. İzmirli, Yeni İlm-i Kelam, s.195.

Eğer Allah teala bir kulunun yaşamasını istiyorsa ona yardım ve inayetini kellesi koptuktan sonra, kanı boşaldıktan sonra ya da yıllarca havasız kaldıktan sonra yapmaz. Sünneti gereği o kuluna yardımını kulun hayatına yönelik tecavüzün bedenin hayati fonksiyonlarından birini atıl hale getirmesine engel olarak yapar. Şu da bir gerçek ki; elbette Allah Teâlâ Kur'an'ında buyurduğu gibi kendi yazdığını bozma ve silme kudretine ta baştan maliktir:

"**Her ecelin bir kitabı vardır. Allah dilediğini siler dilediğini bırakır. Kitabın anası O'nun katındadır.**" (13/38-39)

Bu yüzdendir ki dilediğinde kudretinde tuttuğu eşyanın yapısına ve tabiatına müdahale ederek Nuh, İbrahim, Musa, İsa, Ashab-ı Kehf ve Muhammed aleyhimüsselam hazeratına yaptığı gibi sünnetini sünnetiyle aşar, kanununu kanunuyla değiştirir, yazdığı kaderi bir başka kader yazarak iptal eder.

Elbet bunu da bir sünnet üzere yapar. Onun takdirindeki olağandışılıklar bile yine O'nun belirlediği bir kurala bağlıdır. O'nun koyduğu kuralı O'ndan başkası iptal edemez. Ve O'nun her bir işinin bir kurala bağlı olması yine zatının koyduğu en büyük ve değişmez sünnettir. Ve Allah Teala'ya kimse şunu niçin şöyle yapıyorsun diye soramaz. O'nun makamı sorgulanma değil sorgulama makamıdır:

"**O yaptığından sorulmaz, ama onlar** (ortak koşanlar ve koşulanlar yaptıklarından) **sorulurlar.**" (21/23)

Sevgi, korku ve ümitte tevhid, tevhid akidesinin asli bir unsurudur.

Sevgiyi akideyle irtibatlandırma işi bize ait değildir. Bu irtibatı Allah kurmaktadır:

"**İman eden ve salih amel işleyen kimseler için Rahman bir sevgi yaratacak.**" (19/96)

Ayette *iman* ve *salih amel* sevginin nedeni olarak zikredilmektedir. Yalnız o kadar mı? Değil elbet,tersi de geçerli. Kimi zaman iman sevgiyi getirmekte kimi zaman da sevgi imanı. Tıpkı şu ayette belirtildiği gibi:

"**Allah size imanı sevdirdi ve onu sizin kalblerinizde süsledi.**" (49/7)

İman ve sevgi bu kadar birbirine yakın ve bunca içiçe. Küfür de öyle. İmanı sevenlerin ve kendisine sevdirilenlerin bulunduğu yerde elbet küfrü sevenler de olacaktı:

"**Ey inananlar, eğer imana karşı küfrü seviyorlarsa babalarınızı ve kardeşlerinizi veliler edinmeyin.**" (23/9)

Sevgiyi iman ve küfrün öznesi kılan bu naslar aynı zamanda sevgiyle akide arasındaki ilişkiye de birer delildirler.

Kişinin Allah'tan başkasını sevmesi mümkün. Ne ki Halık'ı mahluk gibi sevemez.

Mutlak sevgi yalnızca Allah'adır. Yani Allah bir başka şey adına/için sevilmez. O yalnızca O olduğu için sevilir. O'nun dışındakilere duyulan tüm sevgilerin illeti O'dur. Eğer böyle olursa o sevgi meşru olur. Allah'tan başkasını yalnız O'na tahsis edilmesi gereken bir sevgiyle sevmek, sadece Yaratan'a verilecek sevgiyi yaratılana vermek olur ki bu "sevgide şirk"tir. Böylesi bir durum isimlerinden biri Kıskanç (Gayur) olan Allah'ın gayretine dokunur. Ayette Allah'tan başkasını O'nu sever gibi sevmek kafirlerin vasfı olarak anılmıştır:

"**İnsanlardan kimileri Allah'tan başka eşler koşar, Allah'ı sever gibi onları severler. İnananlarsa en çok Allah'ı severler.**" (2/165)

Elbette hiç bir mümin Allah'tan başka bir şeyi O'nun kadar ya da O'ndan daha çok sevemez. Eğer böyle yaparsa onu sevgide Allah'a eş koşmuş olur ki bu tevhid akidesinin bir şubesi olan *sevgide tevhide* aykırıdır.

Sevginin akideye konu olduğu gibi amele de konu olduğu "**Rahman, iman eden ve SALİH AMEL İŞLEYENLER İÇİN bir sevgi yaratacak**" mealindeki ayet-i kerimeden açıkca anlaşılmakta.

Bu ikisi dışında sevginin konu olduğu üçüncü bir alan var ki o da özellikle Allah-kul ilişkilerinin bütününü kapsayan duygusal/ahlaki alandır. Allah'ın kendisine şirk koşan insanı neden affetmediğinin en doğru açıklamasını da bu zemin üzerinde yapabiliriz.

Şu bir gerçek ki Allah tealayı en çok gazaba getiren günah şirktir. O'nun, şirk koşan insana karşı gösterdiği bu duyarlılık *sevgiyle* açıklanabilir. Allah kulunu çok sevmektedir. Bir hadiste buyurulduğu gibi bu sevgi ananın çocuğuna olan sevgisinden dahi büyüktür. Kulunu bu kadar çok seven Allah ondan bu sevginin karşılığını beklemektedir. Kul bu sevgiye karşılık ibadet, taat ve hasenatla Allah'a yöneleceği yerde O'ndan başka şeylere yönelirse Allah sevgisini onun üzerinden çeker. Bu da bir kul için en büyük talihsizliktir. Bir kul Allah'a "seversem korunurum" bilinciyle yaklaşırsa gerçekten de o kul "korunanlardan" olur.

Evet, aklı başında her insan, Allah'ın azabı ve gazabından daha çok, *sevmemesinden* korkmalı. Çünkü O'nun sevmemesi azapların en korkuncu, kayıpların en büyüğüdür. Bu nedenle de O emirlerinin ve nehiylerinin bedelini "sevgi" üzerinden belirleyerek sevmek ya da sevmemekle müjdeler ve korkutur kullarını:

"**Haddi aşmayın, çünkü Allah haddi aşanları sevmez.**" (5/87)

"**Güzel davranın, Allah güzel davrananları sever.**" (2/195)

"**Allah bozgunculuk yapanları sevmez.**" (Bakara/205)

"**Kuşkusuz Allah çok tevbe edenleri ve temizlenenleri sever.**" (2/222)

"**Eğer yüz çevirirseniz iyi bilin ki Allah kafirleri sevmez.**" (33/32)

"**Allah zalimleri sevmez.**" (3/57)

"**Allah müttakileri sever.**" (2/76)

"**Allah sabredenleri sever.**" (2/146)

"**Allah tevekkül edenleri sever.**" (2/159)

"**Allah kaprisli şişkin kimseleri sevmez.**" (4/36)

"**Kuşkusuz Allah hainleri sevmez.**" (8/58)

"**Zulme uğrayan hariç, Allah kötü sözün açıkça söylenmesini sevmez.**" (4/148)

"**Hükmettiğin zaman aralarında adaletle hükmet çünkü Allah adil olanları sever.**" (5/42)

"**Allah israfçıları sevmez.**" (6/141)

"**Allah şımarıkları sevmez.**" (28/56)

İlginçtir ki Allah-kul arasındaki ilişkilerin en son aşaması olan "sevgi"ye dayalı bu tür ayetlerin hemen tamamı Medine'de nazil olmuştur.

Bu da şunu gösteriyor ki "sevgi"ye dayalı ilişkiler korkuya ve ödüle dayalı ilişkilerden daha üst düzeyde ve daha kâmil ilişkilerdir. Bu nedenle Allah teala vahiy sürecinin en olgun kesiti olan son dönemlerde kullarıyla arasındaki ilişkide, emreden ve yasaklayan, cennetle müjdeleyip cehennemle korkutan bir üsluptan daha çok seven ve sevmeyen, sevmekle ödüllendirip sevmemekle cezalandıran bir üslubu öne çıkarıyor. Ve sevgi Allah-kul ilişkilerinin "ekseni" haline geliyor.

Bu nedenle Allah zatı için hem "seven" hem de "sevilen" anlamına gelen "Vedud" ismini kullanıyor.[143]

Bu sevginin duygusal bir dengesizliğe, oradan da akidevi ve ameli bir dengesizliğe dönüşmemesi için terazinin karşı kefesinde "korku" duruyor. Bu gerçek Kur'an'da "havf" ya da "haşyet" biçiminde ifadesini buluyor.

Haşyet'i basit bir "korku" olarak Türkçeleştiremeyiz.

---

143. Hud (11)/90; Büruc (85)/14.

Isfahani'nin de tesbit ettiği gibi "haşyet" yılandan ya da arslandan korkmak gibi kuru bir korku türü değildir. Allah'tan korkmak anlamına gelen "haşyetullah" tazim, saygı, hürmet ve O'nun yüceliğini bilmeyi içerir.[144]

Yani kişi Allah'ı sevdiği için korkar. O'nun sevmemesinden ve O'nu sevememekten korkar. Yaratıcısının kendisine olan sevgisini yıpratmaktan, o sevgiyi tüketmekten korkar.

"Haşyet"le ifade edilen bu tip bir korkunun illeti "sevgi"dir. İşte bunun için Allah'tan O'nu gereği gibi tanıyanlar korkarlar:

"**Kullardan ancak bilenler Allah'tan (gereği gibi) korkar.**" (35/28)

İçerisinde saygı içeren ve yalnızca Yaratıcıya tahsis edilmesi gereken böyle bir "korku"yu başkası için duymamak da Kur'anî bir emir:

"**Onlardan korkmayın, benden korkun.**" (5/3)

Allah Teala başkalarından Allah'tan korkar gibi korkmayı ayıplamaktadır:

"**Kendilerine savaş farz kılınınca içlerinden bir gurup, insanlardan Allah'tan korkar gibi hatta daha da fazla korkmaya başladılar.**" (4/77)

İlginçtir ki Allah'tan başkasını "**Allah'ı sever gibi sevmek**" (Bakara/165) ayette Allah'a eş koşmak olarak nitelendirilirken "**Allah'tan korkar gibi korkmak**" (4/77) böyle değerlendirilmemektedir. Bu da gösteriyor ki Allah indinde "sevgi"nin makamı korkudan daha yücedir ve bu nedenle cezası da ağırdır. Ancak bu korkunun imanla irtibatlı olmadığı anlamına gelmez. Kur'an'a bakalım:

---

144. Müfredat, s.103-104.

"**Şeytan sizi kendi dostlarıyla korkutuyor. EĞER MÜ'MİNSENİZ ONLARDAN KORKMAYIN BENDEN KORKUN**" (3/175)

Korkunun imanla irtibatlandırıldığı bu ayetin sibakında[145] medya ve propaganda yoluyla kamuoyu oluşturarak müminleri o çağın "süper güç"leriyle korkutmaya çalışanların bu çabaları boşa çıkarılıyor. Bugün de kimi ulaslararası güçlerden Allah'tan korkar gibi hatta daha fazla korkanlar yok mu?

Bu tür bir korkunun iman zaafından kaynaklandığını ayetteki "**eğer mü'min iseniz onlardan korkmayın, benden korkun**" ibaresinden anlıyoruz. Çünkü bu tür korkular şeytanın ve onun dostlarının basın-yayın, propaganda ve medya yoluyla ayartması/vesvesesidir. Şeytan içerden; onun konuşan dili, yazan eli olan dostları da dışardan sürekli fısıldayarak birilerinin "süpergüç" olduğuna dolayısıyla onlardan havf ve haşyet içerisinde korkmak gerektiğine yığınları inandırmaya çalışırlar.

İşte onların bu durumunu ifşa eden Rabbimiz hayretle soruyor:

"**İki tanrı tutmayın, O ancak tek ilahtır. Yalnız benden korkun. Yoksa siz Allah'tan başkasından mı korkuyorsunuz?**" (16/51-52)

Ve başka bir ayet:

"**Ve yalnız benden korkun.**" (2/40)

Korkuda tevhide davet eden bu ayetler Tevhid akidesinin çağdan çağa taşıyıcıları olan ebedi risalet sancaktarlarının bir özelliklerini üzerine basarak beyan ediyor:

"(Peygamberler ve onların takipçileri) **Allah'tan korkarlar ve O'ndan başka kimseden de korkmazlar.**" (33/39)

---

145. Âl-i İmran (3)/173.

Sevgi ve korkuda tevhidin üçüncü boyutu "ümit"tir. Elbet bir zat ki hem seviliyor hem korkuluyorsa o aynı zamanda kendisinden ümit edilmeye de layık demektir.

İşte bu anlamda Allah'tan ümit kesmek tevhidi zedeleyen bir duygu olarak ortaya çıkıyor ve sonu küfre kadar varıyor: Çünkü "**Allah'ın merhametinden ancak kafir bir toplum ümit keser.**" (12/87)

Bu nedenledir ki "emn" ve "ye's" hali küfür sayılmıştır. Allah'ın rahmetinden mutlak manada *ümit kesmek* ya da gazabından *emin olmak* akidede dengesizliktir.

"Beyne'l-havf ve'r-reca" (korkuyla ümit arasında) özdeyişinde ifadesini bulan duygu bu konudaki altın dengedir. Nasıl ki ayette Allah'ın merhametinden ümit kesmek "küfür" olarak niteleniyorsa, gazabından emin olmak da buna benzer bir üslupla mahkum edilir:

"**Allah'ın ansızın yakalamasından ancak hüsrana uğrayan bir toplum emin olur.**" (7/99)

Korku ve ümidi imanla irtibatlandıran İmam Azam Ebu Hanife'den şu sözler nakledilir:

"Kul iman etmek hususunda Allah'a itaat ederse, kendisinde Allah'tan umma (ümit) ve korkma duygusu ortaya çıkar. Bu hasletler kulda ortaya çıkınca Allah'a ibadet etmiş olur. Allah'tan umma ve korkma hali bulunmayan bir kimse iman etmiş olmaz... Keza Allah'tan başka bir kimseye sevabını umarak ve gazabından korkarak itaat eden kimse ona ibadet etmiş sayılır. "[146]

Evet, Allah'tan başkasına bu üç duyguyu tahsis eden elbet ona ibadet etmiş olur. Çünkü sevgi, korku ve ümit üçü birden yalnız Allah için duyulur. Eğer bu üç his Allah'tan başkası için de duyulmuşsa, o şey Allah'a eş koşulmuş demektir.

---

146. Beş Eser, s.36.

Sevgi, korku ve ümidin Allah'a gereği gibi tahsisi "takva"nın ta kendisidir. Gerçekte bir başka dile tam anlamıyla çevrilmesi imkansız olan "takva"; sevgi, korku ve ümidin altın bir terkibinin harika ifadesidir.

Üçüncü Bölüm

NÜBÜVVET: İNSANIN TARİHİ

PEYGAMBERLERE İMAN

Nübüvvet müessesesi Allah'ın insanlık tarihine müdahalesidir.

Her nebi ya bir çığırın açıcısı ya da kendisinden önce açılmış bir çığırın temizleyicisi ve sürdürücüsüdür. İnsanlık seli onların açtığı bu çığırda akar. Tabi bu çıkış hep peygamberlerin açtığı yatakta gerçekleşmez. Çoğu zaman akış bozulur, çığır dolar, ilk yatak kaybolur, yeni ve yanlış yataklarda akmaya başlar insanlık seli.

İnsanın ve insanlığın tarihine açılan İlahi penceredir nübüvvet. Peygamberler ise bu pencerenin önünde yılmadan usanmadan, zor zamar kor mekan demeden, içerisinde tarihin ve geleceğin sırrını, ilk illet ve son gayenin hikmetini, varlık sorusunun cevabını taşıyan lahûtî serenatları dinleyerek toplumlara aktaran saadet sakalarıdır.

Nübüvvet insanlığın ve hatta evrenin tanık olduğu en özgün eğitim ve öğretim kurumudur. Bilinen bir gerçek-

tir ki bu kurumun tarih boyunca kadrosunu oluşturan binlerce öğretmeninden bir tanesi dahi her zaman eziyet ve zulüm, kimi zaman da ölümle sonuçlanan talim ve terbiyelerine karşılık kuruş ücret talep etmemişlerdir. Bu açıdan nübüvvet dünya tarihinin en uzun ömürlü gönüllü kuruluşudur.

Nübüvvet kurumunun müfredat proğramına "din" diyoruz. Dinin yaşanması ve hayata geçirilmesi bu kurum sayesinde gerçekleşti. İnsanın yaratılış illeti olan "ubudiyyet"in gereği gibi tesisi için Nübüvvet kurumu gerekliydi. O nedenledir ki Peygamber aleyhisselam Hacc-ederken bir yandan da kalabalıklara sesleniyordu: "Huzû annî menâsikekum!" (Hac ibadetinin usulünü benden alınız) Ya da: "Sallû kema raeytümûnî usallî!" (Namazı benim kıldığım gibi kılınız!)

Çünkü Allah-kul ilişkisinin mihverini oluşturan ibadeti akıl değil şeriat koyardı. Aklın koyduğuna ibadet değil 'adet' denilirdi. Bu anlamda nebiler yangın kulesinin uykusuz nöbetçileriydiler. Bir ömür gözlerini kırpmadan yangınları topluma haber vermişler, insanlar yanmasın diye gerekirse ateşe gönüllü atlamışlardı. Allah Rasulünün dilinden dinleyelim:

"*Benim ve Allah'ın benimle gönderdiği İslam'ın hali kavmini uyarmaya gelen şu adamın haline benzer: Adam bağırmaktadır; 'Ben sizin üzerinize gelen bir ordu gördüm ve sizi uyarmaya geldim. Çabuk olun, kurtulun, kurtulun!..' Ahalinin bir kısmı onu dinler ve gece boyunca kaçıp sığınaklara girer ve kurtulurlar. Bir kısmı da ona inanmaz ya da aldırmayıp rahat döşeğinde sabahlar. Düşman gelir ve onları kırıp geçirir. İşte bu size getirdiğim şeye ve bana itaat edenin ve bana asi olup getirdiğimi yalanlayanın misalidir.*"[1]

---

1. Buhari ve Müslim'den, Camiu'l-Usul, I/287.

Nebiler dünyanın görüp göreceği en dirençli, en sadık ve en kararlı dava adamlarıdır. Her müessesede davasına ihanet eden dava adamları görülmüştür, ancak nübüvvet müessesesinde bunun örneğine rastlanmaz. Çünkü bu müessesenin elemanlarını Allah seçmektedir.[2] Eğer Allah Teala peygamberlerini kendisi seçmeyip toplumlara seçtirseydi değer yargıları tamamen tahribe uğramış olan toplumlar, içlerinden en layık olanını değil en güçlü olanını seçecekler, dolayısıyla bu seçim de isabetsiz olacaktı. En isabetli seçimi adayın sadece geçmişine değil geleceğine de vakıf olan, sadece dış dünyasını değil iç dünyasını da tanıyan, yalnızca yaptıklarını değil yapmadıklarını, yalnızca söylediklerini değil söylemediklerini de bilen ve duygu, düşünce ve kaderini en net bir şekilde okuyup yönlendirebilen biri yapabilirdi ki, bu Allah'tan başkası değildi.

İnsanlık tarihinin bilinen bir gerçeğidir ki filozofların ve ideologların aklı ancak insanları bölmeye ve insanlarda kuşku uyandırmaya yetmiştir. İnsanları kimi servetlerine, kimi ırklarına, kimi renklerine, kimi kültürlerine göre bölüp kendilerince bunlardan birini üstünlük ölçütü olarak almışlardır. Peygamberlerse öyle bir ölçüyle gönderilmişlerdir ki o ölçü insanın mutluluğu ve huzuru için gerekli olan tüm erdemlerin temel yakıtı olan "takva"dır.

Sadece teori üreten filozofların işi birbirlerini yalanlamalarıdır. Hatta çoğu kuramına aykırı bir hayat yaşayarak başta kendi kendisini yalanlar. Ancak nübüvvet müessesesinin en bariz vasfı sürekliliktir. Hiçbir nebi hiçbir nebiyi yalanlamamıştır. Aksine tasdik etmiş ve doğrulamıştır. Eğer şeriatlar arasında bir değişiklik olmuşsa bu bir inkar ve öncekini red biçiminde değil değişen zaman, zemin ve şartlara uygun uygulamalar biçiminde tezahür etmiştir.

---

2. Âll-i İmran (3)/33.

Fakat uygulamada ve ayrıntıda kimi ufak tefek farklar bulunan şeriatların tümünün gayesi ve hedefi birdir. Tevhidin aslında, ilk nebiden son nebiye kadar hiç bir değişiklik olmamıştır. Böyle olduğundandır ki Kur'an nebiler arasında ayrımcılık yapmayı şiddetle reddeder. İmanın iman olabilmesi için onların tümüne inanmak gerekmektedir:

"**O'nun rasullerinden hiçbirini diğerinden ayırmayız.**" (2/285)

Elçilerin arasını ayırmak küfür olarak nitelendirilmiştir:

"**Onlar ki Allah'ı ve elçilerini inkar ederler, Allah ile elçilerinin arasını ayırmak isterler, kimine inanırız kimini inkar ederiz derler.**" (4/150)

Nübüvvet müessesesine ve nebilere düşman olmak insanlığa, erdeme, değişmez insanî değerlere, ahlaka, adalete, insanın şeref ve haysiyetine düşman olmak demektir. Çünkü peygamberler bütün bunların temsilcisi ve koruyucusu idiler. İnsanlıktan nasibi olan, insani erdem ve yüceliklere gıpta eden herkes Müslüman olsun olmasın bir 'insan' olarak bu ufuk insanlara hürmet etmek, saygı duymak zorundadır.

Hayatlarını insanlığın ebedi mutluluğu uğruna harcamış, bu uğurda her türlü tehlikeyi sonuna kadar göğüslemiş, buna karşılık hiçbir ücret ve karşılık talep etmemiş; ahlakı, şerefi, adaleti, sevgiyi başkalarına güzel davranmayı, yoksullara ve düşkünlere yardımı, açı doyurmayı, çıplağı giydirmeyi, isteyene vermeyi, yetimi gözetmeyi, zayıfın hakkını almayı, insanın insanlığına hürmet ve saygıyı emretmiş ve öğretmiş; cehalet ve tembelliği mahkum edip bilgi ve çalışmayı özendirmiş; zulüm, kötülük, hırsızlık, yalancılık, rüşvet, zina, cinayet, komşuya eziyet, emenate ihanet, başkalarının hakkına teca-

vüz ve faiz başta olmak üzere her türlü haksız kazançtan sakındırmış; yoksulları, dulları, yetimleri, kimsesizleri, ezilenleri, düşkünleri, ihtiyarları, çocukları, yolda kalmışları koruyup kollamış bu insanlar her türlü övgüye layıktırlar.

Doğal çevreyi korumayı imandan bir şube, yaralı hayvanı tedavi etmeyi bir görev, ağaç dikmeyi bir ibadet olarak niteleyen birine düşmanlık besleyenin insanlıktan nasibi yok demektir.

Tüm nebiler ve onların şahsında son Nebi bütün bu erdemlerin sadece savunucusu değil uygulayıcısı da olmuşlardır. Bu nedenledir ki hayatlarını insanın ve insanlığın mutluluğuna adayan bu insanlara düşman olmak tüm insanlığa düşman olmaktır.

Tüm peygamberlerin ilk anda göze çarpan ortak özellikleri "İnsan" oluşlarıdır. Allah insanlara kendi cinslerinden peygamber göndermiştir. Sadece o kadar da değil, bu nebileri toplumun içerisinden, çoğu kez insanların farkına dahi varmadığı kimseler arasından seçmiştir. Unutmayalım ki Hz. Musa bir çoban, Hz. Nuh bir marangoz, Hz. Davut bir demirci, Hz. Muhammed (a) bir küçük esnaf idi. Toplumlarının orta tabakalarına mensup olan bütün bu insanlar erdemleriyle yaşadıkları çağın ve toplumların kutup insanı olmuşlar ve Allah onların hatırasını ölümsüzleştirmiştir.

Nübüvvete iman imanın esasıdır. Allah'a inandığı halde nebisine inanmayan Allah'a inanmamış demektir. Bu nedenle peygamberlere iman tevhid akidesinin rükünlerindendir. Çünkü onlar Allah'ın elçileridir. Elçiyi reddeden onu elçi tayin edeni de reddetmiş olur.

Allah, peygamberleri 1) Kullarına rahmet ve şefkatinden dolayı, korkutsun ve uyarsınlar diye. 2) İnsanlar hesap gününde bahane ileri sürmesinler diye göndermiştir:

"(Peygamberleri) **Müjdeleyici ve uyarıcı elçiler olarak** (gönderdik) **ki, peygamberler geldikten sonra insanların Allah'a karşı bahaneleri kalmasın. Allah üstündür, hikmet sahibidir.**" (4/165)

Nübüvvet dört şey üzerinde yükselir: 1) *Mursel*, ki o vahyin konusudur. Bunlar kitaplarda ve sayfalarda toplanmıştır. 2) *Mursel ileyh*'tir ki vahye muhatap olan nebinin şahsıdır. O, Allah'la toplum arasında vahyin taşıyıcısı ve uygulayıcısıdır. 3) *Mursel ileyhim*'dir ki bu da vahyin muhatap aldığı toplumdur. Ona Kur'an literatüründe "ümmet" denir. 4) *Risalet*'dir ki bu da vahyin hayata dönüşmesi, tebliği, tatbiki, infazı ve uygulamasıdır. Nebilerin ümmetlerine örnek oluşları risaletin bir gereğidir.

Şimdi nübüvvetin illeti olan "vahy"in niteliği ve niceliği üzerinde duralım ve bunların kendisinde toplandığı "*kitaplara iman*"ın tevhid akidesi içerisindeki yerini gözden geçirelim.

"Vahy" nitelik ve niceliğini bütünüyle kavrayamadığımız bir hakikattir. Ne ki akıl diğer bir çok hakikatlerde olduğu gibi "vahy" hakikatini bütün boyutlarıyla kavramaktan aciz olsa da vahyin imkansız değil mümkin olduğunu kabullenmek zorundadır.

Vahyi insanın algılama kapasitesinin en üst sınırı olarak kabul etmemiz pek de yanlış olmaz. Algılama, anlayış ve kavrayış kabiliyetlerinin insandan insana farklılık arzetmesi vahyin mantıki olabilirliğinin de en yaygın delilidir. Hatta insanlar arasındaki bu kavrayış farklılığı kimi zaman normal sınırları da aşıp anormal boyutlara ulaşmaktadır. Onun içindir ki insanların zekası kategorilere ayrılmakta, kimi zaman "zeki" tanımı yetersiz kaldığı için "süper zeka" ya da "deha" kullanılmaktadır.

Burada, vahiyle zeka ve kabiliyet arasında herhangi bir irtibat kurmak gibi bir niyetimiz olmadığını söylemeye bilmem gerek var mı? Söylemek istediğimiz şey vahyin mantiken de mümkün olduğu gerçeğidir. Bu gerçeğe delil olarak da kişiler arasında bazen olağanüstü boyutlara varan algılayış kapasitesinin farklılığı gösterilebilir.

Kendiliğinden oluşan bu algılayış farklılıkları dahi kimi zaman olağanüstü boyutlara varır. Yaratıcının müdahalesiyle tabiatı zaten müsait olan insan bir takım duyargalarının ve fakültelerinin devreye sokulmasıyla vahyi algılayabilecek düzeye getirilir. Bilimin de isbatladığı gibi insan, beyninde taşıdığı bilmem kaç milyon hücreden bir ömür boyunca sadece küçük bir bölümünü kullanabilmektedir. Kaldı ki henüz bilimin yaya kaldığı alan olan ruh, şuur, basiret ve kalbin kulanım alanları ve imkanları teori düzeyinde dahi bilinememektedir. Bu gibi metafizik organların tam kapasite kullanımıyla ortaya çıkacak sonuçları aklın kavrayıp tahmin etmesi dahi güç olacaktır.

Kur'an'da kullanılan terimlerin en kapsamlılarından olan ve "nizam ve intizam", "düzen içinde olma" ve "buyruk" gibi anlamlara gelebilen "emr" teriminin "vahy"le doğrudan ilişkisi vardır. Yaratılan her şeye Allah tarafından kendi "emr"i (düzeni, sistemi) iletilir. O şey de o "emr" üzerinde yaratılış görevini eksiksiz ifa eder. Bu anlamda "emr" *kozmik uyum kanunudur* ve emrin sonu yoktur. İşte bu anlamıyla "emr" yalnızca Allah'a aittir.[3]

Kur'an'ın en kapsamlı kelimesi olan "emr"in insan dahil herşeye iletilmesi işlemine "vahy" denir. Cansız varlıklar için "vahy" terimi "kainat ve eşya içerisindeki yerini bulma, mevkiine oturma" anlamına gelir. Arı için "vahy" insanı dahi hayrette bırakan kendi içerisinde tutarlı nizam ve intizamıdır ki bu nizam sonucunda "vahy" bala dönüşür.

Vahyin lugat manası açıkça dil ve kelimeler vasıtasıyla konuşmak değildir. Vahy lugatta dolaylı ya da dolaysız, işaret, remz vs. gibi yollarla haber aktarımıdır. Vahy olayının bilinen konuşma biçimiyle uzak yakın hiç-

---

3. Rum (30)/4.

bir alakası yokur. Zaten bu Kur'an'da da açıkça belirtilmiştir:

"**Allah bir insanla konuşmaz, ancak vahyeder ya da perde gerisinden veyahut da bir elçi gönderip izniyle dilediğini/dilediği şekilde vahyeder. O** (yarattıklarına benzemekten) **yücedir,** (her şeyde olduğu gibi vahy işinde de) **hikmet sahibidir.**" (42/51)

Kur'an'ın iniş sürecinde kalbin çok özel bir yeri vardır. Tanım yerindeyse kalb vahyin iniş üssüdür. Bu kalbten kasıt etten mamul yürek değil seven, nefret eden, iman ve inkar eden, sevinen ve üzülen imanın makarrı ve Allah'ın tecelligahı olan kalptir. İşte bu anlamda kalb Rahman'ın arşı, Kur'an'ın üssüdür:

"**Kuşkusuz o Kur'an alemlerin Rabbinin indirmesidir. Onu Ruhu'l-Emin indirdi. SENİN KALBİNE, uyarıcılardan olman için.**" (26/192-194)

"**O** (Cebrail)**'dur Allah'ın izniyle SENİN KALBİNE Kur'an'ı indiren.**" (2/97)

İşte vahiy o üsse inmiş ve oradan kelimelere dökülmüştür. Ve bu vahy kıyamete kadar yaşayacak İlahi bir hayat klavuzu olsun için insanlığın eline Kur'an-ı Kerim olarak sunulmuştur.

Peygamberlerin mucizeleri mucizenin geçtiği zaman ve mekanla mukayyettir. Allah o an için Nebilerini bu türden harikulade olaylar ve belgelerle desteklemiş, mucizeleri elçilerinin doğruluğuna bir delil olsun için göndermiştir. Aslında mucize de vahyin bir türüdür. Onun için İslam akidesinde mucizeye Peygamber'in fiili olarak değil Allah'ın fiili olarak inanılır. Bundan dolayıdır ki Hz. İbrahim'in elinde meydana gelen mucize Allah'ın ateşe vahyi, Hz. Musa'nın elinde meydana gelen mucize Allah'ın suya ve asaya vahyi, Hz. İsa'nın elinde meydana

gelen mucize Allah'ın organlara ve eşyaya vahyidir. Ancak bütün bu mucizeler o zaman olmuş ve bitmiştir.

Ne ki Allah, Rasulü Hz. Muhammed'e öyle bir mucize vermiştir ki bu mucize diğerlerinden farklı olarak zaman ve mekanla kayıtlı olmayıp dünya durdukça duracak ve insanların ellerinde, kafalarında, gönüllerinde, hayatlarında ve toplumlarında bir meş'ale gibi nesilden nesile taşınacaktır. O da Kur'an'dır.

Kur'an Beşerî Değil İlâhîdir

Kur'an'ın Allah'ın vahyi olduğuna iman etmek tevhidin olmazsa olmaz şartlarındandır. Bu bir mümin için iman meselesidir ve bunda şüphesi olan iman etmiş sayılmaz. Ne ki Kur'an'ın Allah'tan olduğunun akli ve mantıki delillerini arayan bunu bulmakta zorlanmayacaktır. Bu deliller aynı zamanda bazı militan ateistlerin "Kur'an'ı Peygamber yazdı" yollu maksatlı iftiralarına da bir cevaptır. Bunlardan birkaçını şöyle sıralayabiliriz:

1. İcazı: Kur'an mucize oluşuyla İlahi kaynaklıdır. Onun mucize oluşu hem lafız hem mânâ yönündendir. Lafız yönünden o edebiyat ve şiirde altın çağını yaşamakta olan cahiliyye Araplarına meydan okumuş ve onun gibi bir kitap, bir sure hatta bir ayet getirmeye çağrılmışlardır.[4] Tabi çağın en büyük söz ustalarından kimilerinin bu çağrıya cevabı, bazı kısa Kur'an surelerinin çok kötü bir taklidine kalkışmak biçiminde olmuştur.

4. Yunus (10)/38; Hud (11)/13.

Kur'an'ın lafzi büyüleyiciliğine Mekke müşriklerinin ünlü söz ustaları da hayran oluyor hatta bazıları gizlice Kabe'ye gelip Kur'an dinlemekten kendilerini alamıyorlardı.

Kur'an'ın mana yönünden mucize oluşu da iki kısımda değerlendirilir:

a) Muhteva açısından: Ki Kur'an ele aldığı konular, naklettiği tarihi örnekler ve hatta tevkifi olan tedviniyle bütün olarak mucizedir. Çünkü o daha ilk surelerinde Beni İsrail'in yahudileşmesini işleyerek, birincisi Yahudileşmenin gelecekte bu ümmetin en büyük sorunu olacağına dikkat çekmiş, ikincisi Yahudilerin gelecekte hem dünyanın hem de ümmetin başına bela olacağını ima etmiştir.

b) Mefhum açısından: Kur'an 14 asırdan beridir tefsir edilmekte lakin yapılan yüzlerce tefsire rağmen onun ayetleri hâlâ yeni yeni sırlar vermeye, daha önce hiç farkına varılmayan mesajlar iletmeye devam etmektedir. Hiçbir tefsir için "bu Kur'an'ın en mükemmel ve son tefsiridir" denilemeyecektir. Üzerinde düşünen insanlara her defasında bir öncekinde söylediğinden daha farklı ve değişik hakikatleri söylemeye devam edecektir o. İşte bu vasfı Kur'an'ın en büyük mucize oluşunun bir delilidir.

2. *Geçmişten ve gelecekten haber vermesi*: Hiçbir tarihçinin ulaşamayacağı ve arkeolojik kazıların da zerre kadar bir ipucu veremeyeceği hayatın başlangıcı ve ruhun tarihi hakkında bilgiler vermekte ve bu bilgileri verebilecek bir başka kaynak da bulunmamaktadır. Evrenin yaratılışının ilk aşamasının bir gaz bulutu (duhan) olduğunu,[5] evreler halinde ve bir süreç içerisinde yaratıldığını,[6] hayatın kökeninin sudan ve topraktan olduğu-

5. *Fussilet (41)/11.*

nu,[7] ruhun kökeninin Allah'tan olduğunu[8] belirten ayetler bu cümledendir.

Kur'an yine hiçbir zaman bunca net bir şekilde ortaya çıkarılamayacak kimi olayları ayrıntılarıyla birlikte vermektedir. Adem ve Havva kıssası, Habil ve Kabil kıssası, Tufan olayı, Lut kavmi olayı, Âd ve Semud kavmi olayları, İbrahim ve Nemrud' kıssası, Musa ve Firavun kıssası bunlardandır. Bu kıssalardan kimileri daha önce gelen semavi kitaplardan Tevrat ve İncil'de de yer alırlar.

Bunlar geçmişin haberleridir. Bir de gayba ilişkin geleceğin haberleri var ki bunlar da Kur'an'ın İlahi kaynaklı oluşunun bir başka delilidirler. Bunlar arasında en ünlü olanı çağın iki rakip süper gücü olan Bizans ile Sasani imparatorlukları arasındaki Mecusi/Sasaniler lehine bozulan dengenin, zahiri belirtilerin tersine 3 ile 9 yıl arasında Bizans lehine çevrileceğini ve savaşı kitap ehli Bizans'ın kazanacağını önceden haber veren Kur'an ayetidir.[9] Aynı yıl, yani verilen sürenin son yılı olan 9. yıl hem Bizanslılar Sasanileri ezici bir yenilgiye uğratmışlar hem de mü'minler Bedir'de Müşrikleri yenilgiye uğratmışlar ve Allah'ın bir sonraki ayette bildirdiği "**O gün müminler sevinirler.**" (30/4) va'di gerçekleşmiştir.

Geleceğe ilişkin bu haberden ayrı olarak ilerde Müslümanların yeryüzünün en büyük gücü olacağını da Kur'an müjdelemiştir.

Tabi bir de Kur'an'ın mucize haberlerinden evrenin dünyanın ve insanlığın uzak geleceğine ilişkin olanlar

---

6. A'raf (7)/54.
7. Nur (24)/45; Hac (22)/5.
8. Secde (32)/9.
9. Rum (30)/2.

yardır ki bu cümleden olarak kıyamet, ba's, haşr, hesap, cennet ve cehennemle ilgili haberler sayılabilir.

3. *Vahyin kelimelere döküldüğü yerler* olarak nitelediğimiz ayetler ki bunlar Kur'an'ın İlahi kaynaklı oluşunun en çarpıcı delilidirler. İşte bir kaçı:

"**Allah seni affetsin, niçin onlara izin verdin?**" (9/43)

" **Surat astı ve döndü, kör geldi diye. Ne biliyorsun, belki o arınacak, yahut öğüt dinleyecek de öğüt kendisine yarayacak. Kendisini zengin görüp tenezzül etmeyene gelince; sen ona yöneliyorsun. Onun arınmasından sana ne?**" (80/1-8)

Birinin bunları kendi kendisine söylemesi abestir. Dolayısıyla bu sözler Peygambere değil Allah'a aittir ve muhatabı da Peygamberin kendisidir.

"**Allah'ın nimet verdiği, senin kendisine nimet verdiğin kimseye 'Eşini yanında tut, Allah'tan kork' diyordun. Fakat Allah'ın açığa vuracağı şeyi içinde gizliyordun, insanlardan çekiniyordun. Oysa asıl çekinmeye layık olan Allah idi.**" (33/37)

Bu ayette de Nebînin gizlediği bir sırrı Allah açıklamaktadır. Başka hiçbir delil olmasa bu ayet Kur'an'ın Allah katından geldiğine delil olarak yeter.

"**Yeryüzünde hakimiyet kuruncaya kadar hiçbir peygambere esir sahibi olmak yakışmaz. Siz geçiçi dünya malını istiyorsunuz, Allah ise ahireti istiyor.**" (8/67)

Bu ayet de Nebiye bir azardır ve kimse kendi kendisini azarlamaz. Rasulullah'ın Bedir esirleri konusunda yaptığı istişarede tek kalan Hz. Ömer'in görüşünü tasdik eden bu ayet indikten sonra kendisinin de içinde olduğu

çoğunluğu kasteden Nebi; "Eğer bu mesele yüzünden gökten bela inseydi Ömer dışında kimse kurtulmazdı." diyecektir.

"**Ey Peygamber, eşlerinin rızasını arayarak Allah'ın sana helal kıldığını niçin sen kendine haram kılıyorsun.**" (66/1)

Bir sırrı açıklayan bu ayet de Kur'an'ın kaynağının İlahi oluşuna en büyük delil teşkil etmektedir. Bu ve buna benzer daha bir çok ayetin muhtevası olan bu sözleri birinin kendi kendisine söylediğini iddia etmek akıl ve mantıktan yoksun olmak demektir. Elbet bütün bu sözlerin sahibi dışardan biridir. Ancak o "biri" Rasulullah'ın kalbinden geçene vakıf olan, onu uyaran, tenkid eden ve azarlayan biridir. Yani Allah'tır ve olayın adı da "vahy" dir.

4. *O çağda bilinmesi mümkün olmayan bir takım gerçeklere ayetlerin işaret etmiş olması*: Yerin düz değil yuvarlak olduğunu beyan için Arapların kuş yumurtası için kullandıkları isimle aynı kökten gelen "taha" telimesinin seçilmesi,[10] çekim kanunu,[11] rüzgarın aşılaması,[12] bütün eşyanın özde hareketli olup atomlardan yaratılması,[13] ayın önceden güneş gibi ışık saçan bir yıldız olması,[14] rahmin parametrium, miometrium ve endometrium adı verilen üç katlı yapısı[15] ancak çağımızdaki bilimsel gelişmeler sayesinde ulaşılabilmiş bilgilerdir.

Bundan 14 asır önce bu gerçeklere işaret etmesi Kur'an'ın kaynağının İlahi olduğunun delillerindendir.

---

10. Şems (91)/6.
11. Hac (22)/65.
12. Hicr (15)/22.
13. İsra (17)/44.
14. İsra (17)/12.
15. Zümer (39)/6.

Bir *hayat kitabı* olan Kur'an bu özelliğinden nasıl soyutlandı?

Bunun birinci sebebi onun "mit" anlamında kutsallaştırılmasıdır. Bir şeyi hayattan çekip çıkarmanın iki yolu vardır: Ya onu rezil edip saygınlığını gözlerden ve gönüllerden silerek işlevsizleştirmek ya da onu -güya- yüceltip kutsayarak işlevsizleştirmek. Yığınlara bu ikinci yol daha cazip gelmiş, Kur'an'ı anlayıp hayata aktarmak yerine onu kutsayıp onunla efsunlanmışlardır.

"Kitabın sayfalarını kutsallaştırıp hükmünü çiğnemek" olarak özetleyebileceğimiz bu yöntem daha sonraları Peygamber için de uygulanmış, Nebi'nin şahsı kutsallaştırılarak örneklik ettiği hayat çiğnenmiştir. Bu tavrı şu misal güzel anlatır: Komutan ordusu için savaş ve eğitim planı hazırlar. Komutanın hazırladığı bu planı alan ordunun fertleri, bunu hergün okurlar, onu altınyaldızlı sayfalara yazarlar, el üstünde tutar ve evlerinin en mutena köşelerini ona ayırırlar. Planın büyüklüğü üzerine nutuklar çeker, övgüler döktürürler. Arasıra onu öpüp birbirlerine hediye ederler lakin bu planı tatbik etmezler. Plan ne kadar muazzam, onu yapan ne kadar işi-

nin ehli bir komutan olsa da ordu planı uygulamadığı sürece zafere eremeyecektir.

Kur'an'a onlardan daha çok kimsenin saygı duymadığı sahabenin yaklaşımı nasıldı peki?

Onlar Kur'an ayetlerini "lafhe" denilen ince beyaz taşlara, hurma ağacı kabuklarına, hayvanların kürek ve oyluk kemiklerine yazıyorlardı. Yazdıkları bu şeyleri de ya yataklarının altında ya da yüklük vs. gibi yerlerde saklıyorlardı. Ezberlemek için özel bir çaba sarfetmiyorlar lakin o kadar çok ve sık Kur'an okuyarlardı ki doğal olarak sonuçta Kur'an hafızalarında tıpkı hayatlarında yer ettiği gibi yer ediyordu.

Sahabe hayatına koymadığı ayeti kafasına koymuyordu. Bu yüzden İbn Ömer Bakara suresini sekiz yılda öğrenmişti. Çünkü onu ancak sekiz yılda anlayarak hayatına aktarmıştı.

Bu nedenledir ki Nebi'nin irtihalinde hafızların toplamı iki elin parmaklarını dahi doldurmayacak sayıdaydı.

Kur'an'ın hayata aktarılmasının önündeki en büyük engel onun üzerinde düşünmeye ipotek konmasıydı. Kitabın kendisi insanları sürekli düşünmeye, akletmeye davet ettiği halde zayıf ve uydurma rivayetlerle insanlar bundan alıkonulmaya çalışılmıştı. Örneğin Allah Rasulü'ne istinaden şöyle bir söz naklediliyordu: "Allah'ın kitabı hakkında re'yiyle konuşan isabet etse de hata etmiştir." Rezin bu hadisi şu ilaveyle rivayet ediyordu: "Kim reyiyle konuştu hata etti, kafir oldu."[16] Yine buna benzer

16. *Tirmizi ve Ebu Davud'un rivayet ettikleri bu söz hakkında Buhari Ahmed ve Ebu Hatim; "Zayıftır, bununla delil getirilmez" demişlerdir. Delil olarak da senedinde Süheyl b. Hazm'ın olduğunu söylemişlerdir. Cezeri, Camiu'l-Usul II/3. Şu bir gerçek ki bu gibi hadisler genellikle reycilerle nakilciler arasındaki mezhep kavgasında muhalifler tarafından uyduruluyordu.*

bir başka rivayette de "Kim Kur'an hakkında reyiyle konuşursa ateşteki yerine hazırlansın" deniliyordu.[17]

Bu anlayış daha sonraları çok daha katı bir tutumla yeniden piyasaya sürülecek, Kur'an'ı anlamaya çalışmak adetâ büyük bir cürüm olarak lanse edilecektir. Günümüzde de bazı cahil insanları peşine takan şarlatanlar onları "siz Kur'an'ı anlayamazsınız, bu büyük bir günahtır, siz yalnızca ilmihal okuyun" vs. gibi ipe-sapa gelmez sözlerle aldatarak insanları Kur'an'dan soğutmakta ve kaçındırmaktadırlar. Kitabı gizlemenin değişik bir yöntemi olan bu üslup Beni İsrail'in Yahudileştiği noktalardan biridir. Kur'an, vahyi gizlemenin Allah'ın lanetini mucip bir suç olduğunu ilan eder.[18]

Şu bir gerçek ki Kur'an'ın ilk muhatabı ümmi bir Peygamber ve birçoğu okuma yazma bilmeyen ve aralarında bedevilerin de bulunduğu cahil Araplardı. Allah onları Kur'an'la eğitmiş ve bu insanlar Kur'an'ı pekala anlayıp uygulayabilmişlerdir. Bunun dışında bir şeyi iddia etmek Kur'an'ın bu mucizesini inkar etmektir ki o da her okuyana kapasitesi oranında bir şeyler verebilmesi gerçeğidir. Dahası Kur'an'a en sağlıklı yaklaşım, çağdaş eğitimin, kokuşmuş devrin, dejenere kültürün ve muharref geleneğin tahrif ve tahrip ettiği bir kafa yapısıyla değil de, bütün bunları bir yana bırakarak yapılan "ümmi yaklaşım"dır.

Kur'an'ı kutsama yöntemi onu hayattan uzaklaştırmanın yollarından biridir. Bir de günümüzde İslamcı okumuş-aydın kesim arasında yaygın olan bir yöntem vardır ki bu yöntem de aynı amaca hizmet etmektedir.

---

17. Tirmizi'nin İbn Abbas'tan naklettiği bu hadis için Ahmed, "Zayıftır' der; Ebu Zur'a da reddeder. İbn Adiy "Buna tabi olunmaz" der. Cezeri, Camiu'l-Usul, II/6.

18. Bakara (2)/159.

Bu ikinci yöntemi "Kur'an'la kafa bulmak" biçiminde adlandırabiliriz.

Birinciler *Kur'an'ı okumayarak* onu hayatın dışına itlerlerken ikinciler de *Kur'an'ı okuyarak* onu hayatın dışına itmektedirler.

Genellikle mealler eşliğinde ve çoğu kez yıllarca süren haftalık seanslar halinde yapılan meal okuma dersleri Kur'an'ı hayata dönüştüreceği yerde insanları meallerle narkozlama seanslarına dönüşmektedir. Ayetler birer bulmaca gibi insanlara sunulmakta, tahrif edilmiş düşünceler ve tahrip edilmiş yüreklerle oturdukları bu seanslardan insanlar birkaç ayeti daha eskitip, çözülmüş bulmaca gibi onların pabucunu da dama atarak kalkmaktaydılar.

Bu yaklaşımda çoğu kez ayetler "hap" yerine kullanılıyor ve "mealkolikleşen" insanlar evlerine boşalmış ve tatmin olmuş bir halde dönüyorlardı.

Bu anlayışın bir ileri aşaması olan akademik yaklaşımda Kur'an'ın hemen her şeyi araştırılıyordu. Kur'an'da Tarih Kavramı, Kur'an'da Rasulullah, Kur'an'da Allah, Kur'an'da İman Kavramı, hepsi, hepsi... Ancak kimse Kur'an'da kendini aramak ve bulmak istemiyordu. Hoş yukardaki araştırmaları yapmak için Müslüman olmak bile gerekmiyordu. Hatta gayr-ı müslim müsteşrikler bu işi yerli müsteşriklerden daha iyi beceriyorlardı. Ancak Kur'an nasıl ferdin hayatı haline dönüşür, iki ayak üzerine kalkar? İşte bunu hayatıyla isbat edenler pek çıkmıyordu.

Halbuki Nebi bu tavırların tümünü Nesai'nin hasen senetlè naklettiği bir hadislerinde mahkum ederek diyordu ki:

"*Kur'an'ı yastık edinmeyiniz.*"

Paylaşma mantığı: Bir başka sakat tavır da Kur'an ayetlerini paylaşmak biçiminde tezahür ediyordu. Aslında bu tavrın menşei çok eskilere dayanıyordu. Daha hicri 1. yüzyılda hizipler arasında ayetler paylaşılmıştı. Birinin delil olarak kullandığı ayetin yanına muhalif hizip katiyen varmıyordu. Muhaliflerin delili olan ayetler te'vil ediliyor, bu şekilde birçok ayet "şaibeli" hale gelmiş oluyordu.

Onlardan görünürüm korkusuyla hiziplerin sloğan olarak kullandıkları sözkonusu ayetlerin yanına kimse yaklaşmıyordu. Örneğin emr-i bi'l-maruf nehy-i ani'l-münker ayetleri bunların başında geliyordu. "Harici" damgası yememek için ya da Harici kimliğinin aşırı olumsuzlanması ve yöneticilerin de bu konuda aşırı hassas davranması nedeniyle birçok Sünnî alim bu ayetleri olmadık usullerle te'vil etmişler sözkonusu farzı da 'post altı' etmişlerdi. Bu konudaki en garip yaklaşımlardan birine örnek olarak İbn Hazm'ın "emr-i bi'l-maruf" konusundaki Kur'anla taban tabana zıt ve sultayla uyuşan garip yaklaşımını verebiliriz.[19]

Tahsis mantığı: Ayetleri zaman, zemin ve müşahhas olaylarla tahsis etmek de Kur'an'ı devre dışı bırakma yöntemlerinden biri olarak kullanılıyordu. İnsanlar hoşlarına gitmeyen bir hükme delil olan ayeti ilk önce tahsis etme cihetine gidiyorlardı. Şu olay bunun en çarpıcı örneğiydi:

"Zeyd b. Vehb diyor ki: Ebu Zerr oradayken Rebeze'ye uğradım. Sordum ona:'Seni bu hallere düşüren sebep nedir?' Dedi ki: 'Şam'dayken Muaviye ile "**Altın ve gümü-**

19. el-Fasl, V/19-28.

şü üstüste yığıp da infak etmeyen kimseleri acıklı bir azapla müjdele"(9/34) ayeti üzerinde tartıştık. Muaviye bu ayetin ille de ehl-i kitap hakkında nazil olduğunu söylüyordu. Ben de, hem onların, hem bizim hakkımızda nazil olduğunu söyledim. Aramızda tartışma çıktı. Osman'a beni şikayet etti. Osman da Medine'ye gelmemi emretti. Vardığımda insanlar daha önce beni hiç görmemiş gibi başıma üşüştüler. Bu durumu Osman'a aktardım. O da bana uzaklaşmamı söyledi. Şimdi garip kaldım. İşte beni bu duruma düşüren sebep budur. Eğer bana Habeşi biri de emir verse 'işittim ve itaat ettim' derim'."[20]

Ayetlerin iniş sebeplerini o ayeti tahsis için yeterli görmek "sebeplerin hususiliği hükümlerin umumiliği" genel ilkesine aykırı olmanın yanında Nebevi anlayışa da aykırıdır. İşte Allah Rasulü'nün bu konudaki anlayışı:

"İbn Mes'ud'dan: Kendisine helal olmayan bir kadınla buluşup onunla oynaşan bir adam Nebi'ye gelerek hatasını itiraf etti. Hemen ardından şu ayet indi: "**Kuşkusuz iyilikler kötülükleri giderir.**" (11/116) Adam sordu: 'Ey Allah'ın Rasulü bu ayet benim için mi indi?' Nebi dedi ki: 'Ümmetimden o işi yapan her bir kimseyi kapsar'."[21]

Tahsis mantığına bir başka örnek de Ali İmran/188. ayettir. Buhari ve Müslim'in ortaklaşa rivayet ettikleri bir haberde Ebu Said el-Hudri bu ayet "münafıklar için indi" derken aynı ayet için İbn Abbas "Ehl-i kitap hakkında nazil oldu" der. Bu tartışma İbn Hacer'in de dikkatini çekmiş olacak ki "İki yorum arasında herhangi bir

20. Buhari, Zekat; Cezeri, Camiu'l-Usul, II/162.
21. Buhari, Müslim, Tirmizi, Ebu Davud'dan Camiu'l-Usul, II/196.

ilişki yok" diyor ve ekliyor: "Çünkü ayet geneldir, umumidir."[22] Emevi halifesi Mervan Medine valisiyken İbn Abbas'ın "sizin bu ayetle bir ilginiz yok, bu kitap ehli için nazil oldu" yorumuna çok memnun olmuş Zeyd b. Sabit ve Rafi b. Hudeyc'in "hepimizi bağlar, ayetin hükmü geneldir" yorumunu da kızarak inkar etmiştir.[23]

Te'vil Mantığı: Usul ilminin sınırlarını aşıp delilsiz ve huccetsiz ayetleri te'vile kalkışmak da Kur'an'a sakat yaklaşımlardan biridir. Elbet bununla katı bir selefi mantığı öneriyor değiliz. Ayetlerin zahirine körü körüne bağlı, mecaz, istiare, kinaye gibi Kur'an'ın çok kullandığı söz sanatlarını görmezden gelen bir katı selefi mantık da en az diğeri kadar tasvip edilemeyecek bir yaklaşımdır. Ne ki keyfi te'vil tarihte de günümüzde de en çok başvurulan yanlış yöntemlerden biridir. Tarihte te'vil adı altında ayetlerin ne maskaralıklara alet edildiğine birkaç örnek verirsek konunun önemi daha iyi anlaşılır:

Bir fırkanın liderliğini yapan Abdullah b. Maviye'nin taraftarları önderlerini önce 'nebi' sonra 'rabb' ilan ettiler. Kıyameti inkar ederek dünyanın fani olmadığını iddia ettiler. "**İman eden ve salih amel işleyenlere sakındıkları sürece yediklerinde bir günah yoktur**" ayetini te'vil ederek ölü etini, içkiyi, domuz etini ve diğer tüm haramları helal saydılar.[24]

Hattabiyye isimli bir fırka "**Hiçbir nefis Allah'ın izni olmadan ölmez**" (3/145) ayetini Allah'ın her insana vahyettiği biçiminde te'vil ettiler.[25]

Ahmet b. Habıt adlı biri "**Ahmed adında bir pey-**

---

22. *Fethu'l-Bari, VIII/176.*
23. *Camiu'l-Usul, II/72-75.*
24. *Eş'ari, Makalat, s.6.*
25. *A.g.e., s.12.*

gamberi müjdeleyiciyim" (61/6) ayetinde geçen Ahmed'in kendisi olduğunu te'vil etmiştir.[26]

Bir fırka Secde/7 ayetini te'vil ederek muhalif fırkalara mensup hanımları kendilerine helal kılmışlardır.[27]

Bu tavrın günümüze farklı bir biçimde yansıması da söz konusu. Kur'an ayetlerini bilime onaylatmak için gereksiz zorlamalara ve te'vile başvurmak işte bunlardan biri. Bu yöntemin Kur'an açısından hiç de sağlıklı bir yöntem olmadığı ortada. Bugün bir yığın zorlamalarla bilime adapte ettiğiniz nass o bilimsel teori yarın değiştiğinde "kullanılmış ve atılmış" olacaktır.

Nesh mantığı: Bu mantık tarihte çok kullanılan ve bir o kadar da tartışılan bir yaklaşım türüdür. Aktarma, giderme, birini silip bir başkasını yazma anlamlarına gelen neshin olabilirliği ayetle sabittir: "**Biz daha iyisini ya da benzerini getirmedikçe bir ayeti neshetmeyiz.**" (2/106)

Ne ki bu ayet te'vil edilerek tarihte bir çok Kur'an'i nas mensuh (hükümsüz) ilan edilmiştir. Bunda kimi ayetler arasında çelişki var zannedilmesinin rolü büyük olmuştur. Oysa ki mensuh addedilen birçok ayet vahyin indiği zaman ve zemin gözardı edilmeden "vahyin tedriciliği" ilkesinden yola çıkılarak yaklaşılsaydı ayetler arasında çelişki olmadığı fakat nasih-mensuh olarak gösterilen ayetlerin her ikisinin de farklı zaman, mekan ve ortamlarda indiği, aynı ortam ve şartlar altında aynı ayetin hükmünün daha sonra da geçerli olabileceği görülecekti.

Nesh konusunda öyle ilginç görüşler ileri sürülmüştür ki örneğin Pezdevi savaşa izin veren ayetin ondan

---

26. el-Fasl, V/65.
27. Makalat, s.58.

önce nazil olup mü'minlere sabrı tavsiye eden yüz küsür ayeti neshettiği görüşüne varmıştır.

Oysa ki nesh ayetinden öncelikle neshedilenin Kur'an'a girmediğini anlamak gerekir ki bu anlamda neshin vuku bulduğuna dair rivayetler vardır.

İbn Mes'ud(r) birgün kalktığında daha önce okunan bir ayeti hafızasında toparlayamadığını görünce Allah Rasulüne gelip durumu bildirmiş, o da şöyle buyurmuştur: "Ey İbn Mes'ud o sorduğun bu sabah kaldırıldı."

Hasan Basri'den de şu söz nakledilir: Nebiye ayet nazil olur daha sonra neshedilir de ondan geriye hiçbir şey kalmazdı. Allah bir ayeti kaldırdığı zaman, onun kalbinden de silerdi."[28]

Parçacı mantık: Tarihte ve günümüzde çok yaygın olan bu tavır ayetleri ait olduğu bütünden koparark siyak ve sibakına bakmayan, iniş sebebini ve ayetin indiği zaman, zemin ve ortamı hesaba katmayan yaklaşımlardır. Klasik fıkıhta örneğini çok gördüğümüz bu yaklaşım nassların ruhunu ve şeriatın maksadını gözardı ettiğinden kimi zaman isabetsiz sonuçlara varılmaktadır.

Zahirci Mantık: Nasların ruhunu gözardı ederek yalnızca görünüşüne bakarak yapılan yorumlar bu tür yaklaşımın bir eseridir. Bu tavır nasların ruhunu kavramayınca bazen öylesine gülünç sonuçlara varmaktadır ki bunun ilginç örneklerini kuru selefci akımların yaygın olduğu Arabistan ve Güney Afrika ülkelerinde görmek mümkün.

---

28. Dr. M. Enis Ubade, Tarihu'l-Fıkhi'l-İslami, s.120. Yine Hz. Enes'ten gelen bir rivayette "Bi'r-i Maune olayında Allah, Nebisine ayetler indirdi, daha sonra onlar nesholundu." denilmektedir. Buhari ve Müslim'den Cezeri, Camiu'l-Usul, VIII/262.

Zahirci anlayış tarihte bir mezhebe de dönüşerek "Zahiriyye" adını almıştır. Ünlü Endülüslü alim İbn Hazm'ın adıyla özdeşleşen bu fıkıh ekolünde gerçekte emir kipiyle gelmiş bir izin olan "İhramdan çıktığınızda avlanınız" ayeti zahirine göre alınarak ihramdan çıkınca avlanmanın farz olduğu sonucuna varılmıştır.

Yine peygamberin bir hadisinin zahirine dayanılarak uykudan uyananın elerini yıkaması farz olarak kabul edilmiş, Allah Rasulünün "Sağınla ye." uyarısı da aynı şekilde alınarak solla yemek ve içmek haram addedilmiştir.

Dahası var; Allah Rasulü'nden nakledilen "Sizden biriniz cünüplükten temizlenmek için yıkanırken durgun suya bevletmesin." hadisinin zahirini esas alan İbn Hazm demiştir ki; "Eğer bir kaba bevleder de onu suya dökerse birşey lazım gelmez, değilse haram olur."

Meleklerin varlığına iman peygamberlere imanın olmazsa olmazıdır. Çünkü alem-i lahutla alem-i şuhud arasındaki köprüdür melekler. Allah insan ilişkisi melek aracılığıyla sağlanır. Dolayısıyla meleklere iman tevhidin de bir cüz'üdür.

Meleklere iman ile Allah'a iman arasında mahiyet açısından benzerlik vardır. O da "gayb"dır. Evreni kudret elinde tutan Yüce Allah'ın emre amade askerleri olan melekler yaratılışları gereği şeffaf, görünmeyen varlıklardır. Mahiyetlerini en iyi Allah bilir. Biz ise Allah'ın bize bildirdiği kadar biliriz.

Kur'anî ıstılahları çağdaş bilimle telif etmeye çalışan bazıları melekleri *yüksek enerji molekülleri* olarak tanımlamışlardır. Eğer bu yorum bir işgüzarlık değilse görünmeyen alemi görünen alemin kavramlarıyla tanımlama çabalarıdır ki bir değer ifade etmez.

Şu bir gerçek ki melekler şuurlu olmakla birlikte insan gibi iradeli varlıklar değildirler. Çünkü onların kaderi insan gibi "seçmek" değil "itaat" etmektir. Bu yüz-

den melekler için ödül ve ceza yoktur.[29] Onlar kendilerine verilen İlahi görevi yerine getirmeye amade varlıklardır. Allah'ın Hallak (sürekli ve çokça yaratan) olmasının bir gereğidir meleklerin varlığı.

Allah hayata ve memata birçok şeyle olduğu gibi melekler vasıtasıyla da müdahale eder. Bu müdahale daha çok "statik yaratış"la değil "dinamik yaratış"la ilgilidir. Lut kavminde olduğu gibi kimi zaman meleklerini Celal sıfatının bir tecellisi olarak gazap için, Bedir savaşında görüldüğü gibi kimi zaman da Cemal sıfatının bir tecellisi olarak rahmet ve yardım için görevlendirir. Evrenin hakimi, düzenleyicisi, terbiye edicisi, koruyup kollayıcısı, çekip çeviricisinin Allah olduğuna inanıp da O'nun ordusu olan ve çok yönlü işlevleri bulunan meleklere inanmamak mantîken de abes olacaktır.

Kur'an'da 93 kez geçer "melek" ve türevi olan kelimeler. Bunlardan 13 tanesi tekil olarak kullanılmış, 2'si tesniye (ikili) 78'i de çoğul olarak kullanılmıştır. Bu kullanımlardan üçü hariç diğerlerinde bir iman esası olarak kullanılmamışlardır. Sözkonusu üçten ikisi imanla, biri de küfürle bağlantılı olarak kullanılmıştır:

"... Asıl iyilik odur ki Allah'a, ahiret gününe, meleklere, Kitab'a ve peygamberlere inanır..." (2/177)

"... Hepsi Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine inandı." (2/285)

"Ey iman edenler, Allah'a, elçisine ve elçisine indirdiği Kitab'a inanın. Kim Allah'ı meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkar ederse o uzak bir sapıklığa düşmüştür." (4/136)

---

29. Bazıları Meleklerin de ödül ve cezaya müstehak olduklarını söylemişler; cezaya örnek olarak da İblis ile Hârut ve Mârut'u vermişler. Ancak ödüle örnek vermeyince onların ödülü Allah'a taat ve ibadettir demişlerdir. el-Herevî, ed-Durru'n-Nadîd, s.158.

Bunun dışında Kur'an'da meleklerin hem Allah'a hem insana secdeye (hürmet ve tazime) davet edildiği bir dolu ayet görüyoruz.[30]

Allah'a inanan ve bu inancı uğruna yola koyulan kimsenin Allah'ın kendisini gaybî güçleri ve ordularıyla destekleyeceğini bilmesi gayba iman etmenin kendisine getirdiği bir ödüldür. İşte bu gaybi güçlerin başında gelir melekler. Bunun içindir ki "melek" her çeşit güzelliğin öbür adıdır.

Meleklerin insanoğlunu temsil eden Adem'e secde etmeleri ona üflenen yaratılmamış ruhadır; yoksa insanın etine, kemiğine, çamuruna değildir. Çünkü Allah'ın kendinden üflediği o ruhta Mutlak İradeden bir parça, Mutlak Kudretten bir parça, Mutlak Şuurdan bir parça, Mutlak Sanattan bir parça, Mutlak Görüş, işitiş,biliş ve yaratıştan birer parça vardır. İşte bu nedenle melekler Adem'e ruh üflenişinin hemen ardından secde etmişlerdir:

"**Bir süreç içinde biçim verip ruhumdan da üflediğim zaman hemen secdeye kapandılar.**" (15/29, 38/72)

Çünkü meleklerin kendilerinde olmayan birşeydi önünde yerlere kapandıkları "ruh". Eğer olsaydı onların da kaderi "mutlak itaat" değil "seçmek" olurdu.

Melekler insan dışındaki diğer tüm mahlukatla birlikte aynı kaderi paylaşıyorlardı. İnsana gelince, o başkaydı. Yüceldiği zaman da alçaldığı zaman da mahlukat içerisinde onun ayarına kimse ulaşamazdı. Şimdi meleklerin dahi secde ettiği insanın ve insanlığın zirvesini kolaçan edelim.

---

30. Bakara (2)/34; İsra (17)/61; Kehf (18)/50; Taha (20)/116; A'raf (7)/11; Nahl (16)/2; Sad (38)/73; Nahl (16)/49.

BİR ÖRNEKLİK MÜESSESESİ OLARAK NÜBÜVVET

İnsan yaşamak için başkalarının varlığına muhtaçtır. Bu ihtiyaç sadece yaşaması için değil dünyaya gelmesi için de geçerlidir. Her insan önce evlat sonra anne ya da baba ama her halukarda ailedir. Bu aile daha büyük bir aileye o da topluma değişik kanallarla bağlıdır. Bu silsile bireyden ümmete kadar uzanır.

Bütün bu silsile içerisinde yer elan her halkanın daha alt ve daha üst halkayla ilişkilerini belirleyecek kurallar gereklidir. Eğer böylesine kurallar olmazsa toplumda kaos baş gösterir, anarşi çıkar ve herkes birbirinin hakkına tecavüz eder. Çünkü insan yaratılıştan hırs, tama, mal sevgisi, üst üste yığma tutkusu gibi zaaflarla maluldür. Bu zaaflar insanlar arasında düşmanlığa yol açar, toplumsal düzenin bozulmasına, nizam ve intizamın yok olmasına sebep olur. Bu kaosa düşmemek ve toplumsal barışı sağlamak için adaletin tesis edilmesi şarttır.

Tam bu noktada bir soru geliyor akla: Peki toplumsal barışın garantisi olacak adaletin bağlı olduğu yasaları ve ölçüleri kim koyacaktır?

Bu soruya cevabınız "peygamber", "filozof", "aydın", "falan meclis", "feşmekan lider" vs. olabilir. Mahiyet açısından bu cevaplar arasında hiçbir fark yoktur. Çünkü toplumsal adaletin ölçüsünü belirleme hakkı hepsinde de insana verilmiştir. Bu insan ister peygamber olsun, ister filozof farketmez.

Eğer toplumsal adaletin ölçüsünü insanlar koyarsa ne olur? Cevabı gayet basit: O insanın ya da toplumun kişisel ve toplumsal zaaflarının tümünü içinde barındıran bu arzu başka insanların uymak zorunda kaldıkları bir kanun olur bir. Ölçü koyan kimse, diğerleri üzerinde otorite sahibi olur iki. Ne kadar iyi niyetli olursa olsun genellikle ölçüyü koyanlara ölçüler tatbik edilmez, üç. İnsan olan hiçbir kimse mutlak anlamda adalet ölçüsünü bulamaz, buna nakıs ve kendi kendine yeterli olmayan insanın kapasitesi kafi gelmez, dört. Ölçüye uyması gerekenler arasından daha güçlü ve zorba biri çıkıp ölçüyü reddedip ölçü koyanı tepeleyebilir beş.

O halde ölçüyü öyle biri koymalıdır ki bütün bunlar olmasın. O birini yaratıklar içinde aramak abestir. Çünkü ölçü koyan ölçüye uyması gerekenlerden çok daha güçlü, koyduğu ölçülere riayet edeni ödüllendiren karşı geleni cezalandıran, kuvvet ve kudreti tartışılmaz, re'yinde hata payı bulunmayan, mutlak anlamda adil, her şeyi yerli yerinde yapan, hiçbir noksan ve zaaf taşımayan biri olmalıdır. İşte o, Allah'tan başkası değildir.

Allah, insanlar arasında mutlak adaletin gerçekleşmesi ve insanın dünyevi ve uhrevi saadete ermesi için koyduğu değişmez İlahi değerleri Nübüvvet müessesesinin mensupları olan peygamberler eliyle insanlığa ulaştırır. İlahi değişmez değerler bütünü olan vahyi Allah'tan alıp O'nun halifeleri olan insanlara ulaştıran nebilerin elinde de peygamberlik iddialarında samimi ve dürüst olduklarını belgelemek için olağanüstü bir takım olaylar yaratır. Biz bunlara da 'mucize' diyoruz.

İnsanlık vahyi peygamber gibi bir elçi olmadan alsa ne olurdu?

Kafası ve kalbi tahrif ve tahrip edilmiş olduğundan vahyin gelişi-güzelliğini bozabilirdi.

Her insan onu kendine göre yorumlayarak öznel bir din türetirdi.

Hepsinden öte dinin gayesi olan nizam ve intizamın sağlanıp huzur ve barışın yaygınlaşacağı yerde bir kaos ve anarşi yaşanırdı.

İbadât ve muamelâtın tatbiki için bir kişinin vahyi somut bir biçimde kendi nefsinde ve toplumunda yaşayıp yaşatması gerekmekteydi. Yani kısaca "ÖRNEK" olması gerekirdi.

"Usvetun Hasenetun"

Bu anlamda peygamber vahyin ayaklanmışıdır. Peygamberde vahiy söz ve yazı olmaktan çıkıp hayat olur. Artık o yürüyen vahiydir. Tıpkı Hz. Muhammed (a) gibi. Ve vahyin terbiyesine girmek isteyenlere onun gibi olmaları onu örnek almaları öğütlenir. İşte Allah Rasulünün yine Allah tarafından insanlar için "GÜZEL ÖRNEK" olarak ilan edilişi; hem de yeminle:

"**Yemin olsun Allah'ın Rasulünde sizler için, Allah'ı ve ahireti arzu eden, Allah'ı da çok anan kimseler için güzel bir örnek vardır.**" (13/21)

Bir şeyin örnek olması ne demektir?

Bir şeyin örnek olması taklid edilebilir olmasıdır? Bir şeyin örnek kılınması ona benzemenin mümkün kılınması demektir? Bir şey örnek gösterilmişse kopya edilmesi mümkündür demektir.

Bu ayette Rabbimiz Peygamber aleyhisselamı "güzel örnek" olarak göstermektedir. Allah "teklif-i ma la yutak" yapmaz. Yani kuluna güç yetiremeyeceği bir şeyi teklif etmez. Eğer teklif etmişse o yerine getirilmesi mümkün olan bir teklif ve tavsiyedir. O halde Allah Hz. Muhammed'i "güzel örnek" olarak insanlara takdim etmiştir. Bu demektir ki Peygamber örnek alınabilir, taklid edilebilir. Biri ona benzemek isterse gerçekten benzeyebilir. Bu mümkündür.

Burada bir soru gelmektedir akla: Kur'an Peygamberin neyini, hangi boyutunu "güzel örnek" olarak sunmaktadır mü'minlere?

Bu soruya cevap verebilmek için mezkur ayete yeniden dönmemiz gerekecek. Ayet gramatik olarak Peygamberi her şeyiyle, her yanıyla komple bir örnek olarak sunmamaktadır. Yani ayetin anlamı "Peygamber sizin için güzel bir örnektir" değildir. Eğer böyle olsaydı onun örnekliği her şeyini kapsar, yüz şekli, boyu, rengi, kaşı, gözü, ayağı, ya da irsiyyeti, sıhriyyeti, kanı, kabilesi, o çağda ve o bölgede li-hikmetin doğmuş ve yaşamış olmasından kaynaklanan tarafları da "örnek" olarak tavsif edilirdi ki bu durumda örnek alınması mümkün olmayan bir "örnek" olmuş olurdu.

Ne ki ayetin anlamı "Sizin için Allah'ın elçisinde (fî Rasulillahi) güzel bir örnek vardır." biçimimdedir. Ayetteki "fî" cer harfine "teb'id" anlamı verilirse o zaman "bir takım güzel örnekler vardır" anlamına gelir. Kimi lugatçıların "fî" ye "be" manası verdiği göz önünde tutulursa[31]

---

31. Bunun örnekleri için bakınız: İbn Manzur, Lisanu'l Arap, V/3505.

bu anlamın daha da isabetli olduğu görülür. Kaldı ki "fi" ye genel olarak verildiği gibi "dahil, vasat, ala" manaları versek dahi yine de ayet Rasulün örnekliğini taklidi mümkün olanla tahdid eder ve onun örnekliği için makul bir "sınır" tayin eder.

Allah Rasulünde bizim için güzel örnek bulunduğu belirtilen ayette bu örneklerin neler olduğu, hangi alanları kapsadığı, cins ve sınıfı bildirilmiyor. Ne ki olaya selim bir kalb, selim bir akıl ve salih niyetle yaklaşanlar bu alanları tesbitte zorlanmayacaklardır.

Sanırız kimse Rasulü örnek almayı anne karnındayken babası, dört yaşındayken annesi ölsün, ticaretle iştigal etsin, Şam'a, Basra'ya ve Yemen'e gitsin kırk yaşına gelince de peygamberliğini ilan etsin biçiminde anlamayacaktır. Ya da deveye binmek, cellabiye giymek, nalin kullanmak, tirit yemek, oyma taştan yapılmış kaplarda çiğ süt içmek, mutfak literatüründe sulu yemeklerin hemen hiç olmadığı bir ortamda taneli şeyleri elle yemek olarak adlandırmayacaktır. Bunlar sünnet değil olsa olsa o dönemin "Arap kültürü"dür ve kimse Arap kültürünü "sünnet" adı altında evrensel bir din olan İslam'ın vaz geçilmez unsuru olarak tüm insanlığa dayatamaz.

Burada Rasul'ü örnek almak öncelikle dini anlayış, algılayış, yaşayış ve yaşatış biçiminde örnek almaktır.

Bu anlamda sünnet dinin olmazsa olmazıdır ve Kur'an'dan kesinlikle ayrılamaz. Yine bu anlamda Kur'an'sız bir sünnet nasıl düşünülemezse sünnetsiz bir Kur'an da düşünülemez. Çünkü kitaplar insanlara "örnek" olamazlar. Bu nedenledir ki Kur'an biz insanlara kendisini değil Allah Rasulünü örnek göstermektedir.

Evet kitaplar insanlara örnek olamazlar. Örnek olurlar, ama insanlara değil, yine kindi cinsi olan kitaplara. Çünkü, "şu masa bu masanın örneğidir" dediğimiz za-

man doğru bir önerme yapmış oluruz. Ama "şu masa bu insanın örneğidir" dediğimiz zaman bu saçma bir önermedir. Çünkü önermemizde benzeyenle kendisine benzetilen arasında illet, mahiyet ve familya farklılığı vardır. Şuursuz şuurluya, cansız canlıya, iradesiz iradeliye örnek olamaz. O nedenle de kitap insana örnek olamaz, isterse bu kitap Kur'an olsun. Bu nedenledir ki kitapsız peygamberler gelmiştir de peygambersiz kitaplar gelmemiştir.

Ümmetin Sorunu "Peygambersizlik" Sorunudur

Bugün ümmetin sorunu "Kitapsızlık" sorunu değil "peygambersizlik" sorunudur.

Peygambersizlikten kastımın ne olduğu doğru anlaşılmıştır umarım. Ben peygamberi örnek alamayışa, toplum içerisinde peygamberî bir hayata talip olanların bulunmayışına ya da az bulunuşuna "peygambersizlik" adını veriyorum. Değilse dün ne kadar Kur'an okunuyorsa bu gün ondan en az iki kat daha fazla Kur'an okunmakta. Dün ne kadar hafız yetişiyorsa bugün ondan en az iki kat daha fazla hafız yetişmekte. Dün ne kadar Kur'an yazılıp basılıyorsa bugün ondan kat kat daha fazla Kur'an basılıp dağıtılmakta.

Evet, ben size günde otuz bin Kur'an basabilen dev matbaalar göstereyim siz bana çok değil günde otuz peygamber basan/yetiştiren bir matbaa, kurum, kuruluş, mektep, medrese, tekke gösterin!...

İşte bu anlamda diyorum ki bugün sorunumuz *Kitapsızlık* sorunu değil *peygambersizlik* sorunudur. Bu

sorunun kaynağında da bazı kesimlerimizin *insan eksenli* bir din anlayışı yerine *kitap eksenli* bir din anlayışını ille de yerleştirmek istemeleri ve benim hâlâ ne anlamlara geldiğini pek kestiremediğim "Kur'anî eylem", "Kur'anî yaklaşım", "Kur'an Müslümanı" gibi klişe kavram ve deyimleri yaygınlaştırmaya çalışmaları gelmektedir.

Özetle insanlar dürüst davranmak yerine hileli bir yöntem seçerek hemcinsleri olan ve Allah'ın örnek gösterdiği bir "insan"ı örnek ittihaz edinmek yerine hemcinsleri olmayan, dolayısıyla "örnek" alınması da mümkün olmayan mahiyeti, cinsi familyası ayrı bir "nesne" (kitap)'yi örnek almaya çalışıyorlar. Daha doğrusu kişisel düzenlerine Kitab, Peygamber kadar doğrudan ve somut müdahaleler yapamadığı için "sünnet"i bir yana atıp "Kitab"a sarılır gibi yapıyorlar. "Gibi yapıyorlar" çünkü Peygamberi,dolayısıyla evrensel değişmez değerlerin Allah'ın terbiye ettiği bir insanda tecessüm etmiş biçimi olan "sünnet"i bir yana bıraktıklarında Kitab'a da ihanet etmiş oluyorlar.

Evet işte bu anlamda hiç bir din "peygambersizlik" sorunuyla sonuna kadar birlikte yürüyemez. Bu sorunun çözümü için sonuçta iki tür yaklaşım sergilenecektir: Ya örnek gösterilen Peygamberi örnek edinen ve onu evrensel, zamanlar ve zeminler üstü değerleriyle çağa taşıyıp, görünce onun hatırlanacağı insanlar yetiştirmek ya da birilerinin şimdilerde hararetle savunduğu gibi son peygamberden sonra çağdaş, türedi *sahte peygambercikler* imal etmek.

Aslında bu ikincisi doğal bir sonuçtur. Hangi tavrın doğal sonucu? Elbet peygamberi ve onun sünnetini mahkum eden tavrın. Çünkü insanlar peygambersiz yaşayamazlar. Ya gerçek peygamberlerini ellerinden almayacaksınız, ya da kendilerine düzme-koşma 'cici' peygamberler imal edeceksiniz.

Peygamberî bir hayat yaşamak kişisel düzeni yerle bir etmeyi gerektirince, bunu yapamayıp peygamberî hayatın şeması olan "sünnet"i yerle bir etmek istemenin doğal sonucu buydu.

Eskilerde insanlarımız sünnetin (hadisin olacak) insanla Kur'an arasında engel teşkil ettiğini söylerlerdi. Klasik sünnet anlayışı kastedildiğinde bunda hakikat payı da vardı. Ne ki şimdilerde birileri ısrarla Müslümanlarla sünnet arasına (Hz. Aişe'nin *"O'nun ahlakı Kur'an'dı"* dediğini hatırlayalım) Kur'an'ın sayfalarını engel olarak koymaya çalışıyor. İşte bu çağdaş yaklaşım yukarda değindiğimiz klasik yaklaşımın ters çevrilmiş bir şeklinden başka birşey değildi.

Kur'an'ın peygamberi örnek göstermesi, aynı zamanda Peygamberin "örnek" olabilecek boyutlarının (sünnet) Allah tarafından korunması anlamına gelirdi. Eğer böyle olmasaydı onun örnek edinilmesini istemek abes olurdu ki Allah'ı bundan tenzih ederiz. Eğer sünnet şu ya da bu şekilde korunmayacaksa tarihin bilmem hangi döneminde yaşamış bir zatın kıyamete kadar gelecek tüm Mü'minlere "örnek" olarak gösterilmesinin pratikte hiçbir yararı olmayacaktı. Ancak bu tavsiye Allah'ın tavsiyesi olunca elbet örnek alınmasını arzu ettiği değerleri korumasını da bilirdi O.

Peygamberi "güzel örnek" olmaktan çıkarmanın iki yolu var: Birincisi yukarda açıklamaya çalıştığımız gibi onun örnek olarak gösterilen ve Kur'an'ın hayata dönüşmesi demek olan "sünnet" inin üzerine Kitab'ı kapaklama 'kurnazlığı' ki biz bu tavrı "örneği yok saymak" şeklinde adlandırabiliriz.

İkincisi de Allah'ı yalanlarcasına O'nun örnek alınabilir olarak gösterdiği "beşer peygamber" yerine "melek peygamber" anlayışını yerleştirerek adeta onun taklid

edilemez, örnek alınamaz oluşunu isbatlamaya çalışan klasik kutsamacı tavır. Ki biz bu tavrı da "örneği kutsayarak örnek olmaktan çıkarmak" cümlesiyle özetleyebiliriz

'İnsan' Peygamber mi? 'Melek' Peygamber mi?

Eğer Hz. Peygamber Kur'an'da "insanlara "örnek" olarak gösterilmişse bu demektir ki "O melek değildir." Çünkü mahiyetleri ayrı olduğundan insan meleği örnek alamaz. Bu nedenledir ki tüm peygamberlerin toplumlarına ilk mesajı kendilerinden biri olduğunu söylemek olmuştur: "**Ben de sizin gibi bir insanım.**" (41/6) Ama küfründe inad edenler de hep insanüstü bir peygamber beklemişler, başka bir deyişle imandan yan çizmenin bahanesini böyle bulmuşlardır. Bu tavır Nuh, Lut, Ad kavimlerinin ve cahiliyye müşriklerinin ortak tavrıdır.

Evet, peygamber melek olmadığı gibi "efsane" de değildir. Çünkü efsaneler de örnek alınamazlar. O mitolojik ve doğaüstü bir varlık da değildir. Çünkü mit'ler ve metafizik varlıklar, fiziki bir varlık olan insan tarafından örnek alınamazlar.

Klasik ulemanın çizdiği peygamber portresi "insan" olan bir peygamber değil "melek", "insanüstü", "efsane" bir 'peygamber' portresidir. Hele kimi siyer, megazi ve şemail kitaplarında öyle bir peygamber tipi çizilmektedir ki onu değil "örnek" alıp taklid etmek, kendisine benzemek; adını ağıza almak bile çok özel bir takım şartlara bağlanmıştır.

Böylesine bir mantıkla yazılan bu eserlerdeki peygambere inanan birinin, onu örnek almaya çalışması, onu taklid etmesi, onu hayata taşıması aklının köşesinden dahi geçiremeyeceği bir şeydir.

O ulaşılması mümkün olmayan olağanüstü bir varlıktır. Onun gibi olmayı istemek bir parça 'sapıtmak', 'aklın dan zoru olmak'tır. O yaşanmaz, üretilmez, örnek alınmaz, taklid edilmez, kendisine benzenilemez. Ya ne olur? O kutsanır, o aşkınlaştırılır, o lahutileştirilir, en babayiğidi ona 'vurulmak' hakkına sahip olabilir.

Rabbimiz Hz. Peygamberi örnek gösterdiği halde nedense klasik ulema ille de onu efsaneleştirmek için ellerinden geleni arkalarına koymamışlardır. Hz. Rasul aleyhisselam bir insan olarak değil de insanüstü bir varlık olarak tanıtılmıştır tarih boyunca onu örnek alması gereken insanlara. Peygamberin kanının, bevlinin ve büyük abdestinin tahir (temiz) olduğu,[32] onun avret yerini hayatta kimsenin görmemiş olduğu eğer görseydi gözlerinin ebediyyen kör olacağı,[33] göz, ağız, burun ve dişlerinin olağanüstü güzellikle olduğu,[34] seslerinin herkesin sesinden daha gür çıktığı ve daha fazla uzaklara gittiği, tenlerinin misk ve amber gibi koktuğu,[35] boylarının herkesten uzun olduğu/göründüğü,[36] saç ve sakallarının harikulade olduğu,[37] vücudlarına ve elbiselerine kat'iyyen sineğin konmadığı,[38] cinsel gücünün otuz (bir başka rivayette kırk) erkeğin gücüne denk olduğu,[39] ve bevlinin içen kimse için şifa olduğu[40] gibi bir yığın haber ve riva-

32. *Suyuti, el-Hasâis, II/252.*
33. *A.g.e., II/190.*
34. *A.g.e., I/61.*
35. *A.g.e., I/66.*
36. *A.g.e., I/68.*
37. *A.g.e., I/68.*
38. *A.g.e., I/68.*
39. *A.g.e., I/69.*
40. *A.g.e., I/41.*

yette verilmek istenen peygamber tipi de "insan" olan ve diğer insanların örnek alabilecekleri, taklid edebilecekleri, benzemeye çalışacakları bir nebi değil de kendisine sadece hayranlık duyulmak için oldukça aşkınlaştırılmış insanüstü bir peygamber tipi çizmektedir.

Elbette ki efsaneler örnek alınsın diye değil sadece insanlara "onlar kim, biz kim!" dedirtmek ve hayret ıslıkları çaldırtmak için oluşturulur.

Geçmişte bu tavır niçin takınıldı, bilemem. Lakin çağın mantığı da buna çok benziyor: Kutsa ve müzeye kaldır...

Kur'an'ın sayfaları kutsallaştırılır hükümleri çiğnenir, Peygamberin şahsı kutsallaştırılır sünneti çiğnenir. İnsanlar bir şeyi devre dışı bırakmak istiyorlarsa şu iki yöntemden birini seçiyorlar: Ya değerini düşürmek ya da kutsamak. Birincisi alçaltmak biçiminde tezahür ederken ikincisi yüceltmek biçiminde tezahür ediyor. Ancak ikisi de aynı kapıya çıkıyor: Hayatın dışına itmek.

Hiç kuşkusuz Hz. Peygamberin "güzel örnek" olması onun bevlinin şifa, sesinin gür, cinsel gücünün erişilmez, büyük abdestinin tahir ve terinin misk olmasından dolayı değildir. Onun güzel örnek olması, ender bir tarihi/ilahi tecrübeyi yaşamış olmasından dolayıdır. Hedef Nebinin şahsı değil, Allah'ın gözetiminde yaşadığı o evrensel tecrübedir. Onun çağa taşınmasından maksat da onun şahsının gözü, ağzı, burnu, yüzü ona benzer birinin çağa taşınması değil, bıraktığı *ebedi risalet mirasının* çağa taşınmasıdır.

Hz. Nebi aleyhisselam gaye değil vasıtadır. Onun fazileti vahiyden, etkileyiciliği risaletten, büyüklüğü ahlaktan, örnekliği iki ayaklı Kur'an oluşundan gelir. Elbet bu sözler o sevgili Nebi'nin diğer boyutlarını görmezden gelmek anlamını taşımaz. Yukarda saydığımız rivayet-

lerden kimileri sahih ve gerçek de olabilir. Ne ki kimi zaman onun şahsını yüceltmek, imanının, ahlakının, takvasının yani kısaca "sünnetinin" büyüklüğünü gözlerden saklamıştır. Yani alemlere rahmet olan Allah'ın kulu ve elçisi Rasul aleyhisselam Abdullah'ın oğlu ve Kasım'ın babası Muhammed'in arkasına saklanmıştır.

Nesai'nin naklettiği bir habere göre Hz. Aişe'ye Allah Rasulün'ün ahlakı sorulduğunda şu cevabı vermiştir: "Onun ahlakı Kur'andı."

Müminlerin annesi Aişe (r.a.) burada muazzam bir tesbit yapmıştı. Çünkü o hem Kur'an'ı hem Rasul'ü iyi tanıyordu. Elbet iyi tanıdığı bu iki hakikat arasında yaptığı kıyas da isabetli bir kıyastı. Bu gerçeği Rabbimiz de tasdik etmiş olacak ki ona itaati kendisine itaat olarak adlandırıyor[41] ve bir başka ayette buyuruyordu ki: "**Rasul size neyi getirdiyse onu alın ve sizi neden sakındırdıysa ondan kaçının.**" (59/7)

Onun hükmüne tam bir teslimiyetle boyun eğmeyenlerin iman etmiş olamayacaklarını ilan ediyordu Kur'an:

"**Yo, Rabbin hakkı için onlar aralarında çıkan çekişmeli işlerde seni hakem yapıp sonra da senin verdiğin hükme karşı içlerinde bir burukluk duymadan tam anlamıyla teslim olmadıkça iman etmiş olamazlar.**" (4/65)

Aslında yukarda çizdiğimiz ifrat ve tefrit tavrın her ikisini de Allah Rasulü şu emriyle reddetmişti:

"Bana Meryem oğlu İsa'ya dedikleri gibi demeyiniz. Bana Allah'ın kulu ve Rasulü deyiniz."[42]

Bu emirden sonradır ki müminler artık "ve eşhedü

---

41. Nisa ((4)/80.

42. Buhari'den, Camiu'l-Usul, IV/93.

enne" diye başladıkları şehadetlerinin ardına "abduhu ve Rasuluhu"yu eklemişlerdi.

Hz. Peygamber Rasullüğünden önce kulluğunu vurguluyordu. Bu vurgu kendisini sevenlerin sevgi adına cinayet işleyip şahsını ilahlaştırmalarını önlemek içindi. Çünkü daha önce böyle bir tecrübe yaşanmış, Hz. İsa tabileri tarafından ilahlaştırılmıştı. İşte bundan dolayı Allah Rasulü önce "abduhu" (O'nun kulu) idi. Ne ki bu gerçek onun elçiliğini inkar boyutuna varırsa bir başka cinayete dönüşürdü. İşte bu dengesizliği de bertaraf etmek için kulluğunun hemen ardından peygamberliği (ve rasûluhu) vurgulanıyordu.

Bazıları da vardı ki onunla Allah arasını ayırmaya çalışıyorlardı. Allah'a onsuz inandıklarını ya da Kur'an'ı onun sünneti olmadan anladıklarını iddia ediyorlardı. Özetle bu tavır imanda ya da amelde Allah'la Rasulünün arasını ayırmaktı ve Kur'an bunu şiddetle reddediyordu.[43] Öte yandan Peygambere itaat Allah'a itaatle eş tutuluyordu:

"**De ki Allah'a ve Peygambere itaat edin. Eğer yüz çevirirlerse muhakkak ki Allah kafirleri sevmez.**" (3/32)

Evet, eğer bir kimse Allah'a itaat etiğini söyler de Rasule itaatı terkederse bunun küfür anlamına geldiğini ayet açıkça ifade ediyor. Daha başka ayetlerde de Allah itaat hususunda zatını Peygamberle birlikte anıyordu.[44]

---

43. Nisa (4)/150.

44. Âl-i İmran (3)/132; Nisa (4)/13; Nur (24)/51.

Dördüncü Bölüm

AHİRET: İNSANIN İSTİKBALİ

İnsan ve Ahiret

Tevhid ilminde "mead" adıyla meşhur olan ahiret olgusu Allah'ın fiilinin insanın istikbalindeki yerini temsil eder.

Hatırlanacağı üzere nübüvveti 'Allah'ın insanın tarihine yönelik bir müdahalesi' olarak yorumlamıştık. O bu müdahaleyi kullarına olan rahmet ve şefkatinden dolayı Rahman ve Rahim isminin bir tecellisi olarak yapıyordu. Ahiret ise Rabbimizin insanlığın geleceğine olan bir müdahesidir ve O bu müdahaleyi İlahi adaletini gerçekleştirmek için yapar.

Dünya ahiretin habercisi, ahiret dünyanın izdüşümüdür. İnsan adlı bu ölümsüz yolcu birinden diğerine intikal ederek sürdürür sonsuz yolculuğunu. Çünkü ölüm bir başka hayatın 'besmelesi'dir.

Nübüvvet insanlığın geçmişinin, mead geleceğinin tarihidir. Kur'an bu tarihin akacağı yatağın İlahi projesi.

İnsan, bu projeye bakarak tarihi değiştiriyor ve tarihi tarihe bu projeyle taşıyor.

Ahiret irade hürriyetinin doğal bir sonucu. "Seçmek" gibi bir kadere sahip olamayanların "ahireti" de yok, çünkü onların "dünyası" yok. Dünyası olmayana ahiret ne gerek. Dünyası ve ahireti olmayanlar arasına melekler de dahil. Çünkü onların da "seçme özgürlüğü" yok.

Ahiret olmasaydı insan insan olamazdı. İnsana irade verildiği gün ahiret de verildi. Eğer seçiminin ödül ve cezasını görmeyecekse yaratıklar arasındaki bunca ayrıcalığın gerekçesi ne ola ki?

İşte bu nedenle ahiret seçme hürriyetinin, irade ve şuurun doğal sonucudur. İnsanın seçiminin Allah tarafından kale alındığının, değerlendirildiğinin bir delilidir.

İnsanı yaratan, onu kendisine halife seçip irade veren ve kendi ruhundan ruh üfleyen Allah'ın, halifesinin istikbaliyle ilgilenmediğini düşünmek abes olacaktır.

Ahiret Allah'ın insana olan ilgisinin doğal sonucudur. İnsan gibi, diğer varlıkların tümünden aklı, ruhu, kalbi, iradesi ve şuuruyla ayrılan bir şerefli yaratığın varlığını bir ot, bir yılan, bir köpek, bir solucan ya da bir otun varlığıyla aynı zannetmek belahetin zirvesi olsa gerek.

İnsanı sayıp sevdiğini söylediği halde ahirete inanmayan "ate"lere sormalı; "siz insanı böyle mi sayıp seviyorsunuz?" ya da "siz her sevdiğinize böyle mi yaparsınız?" diye.

Hem insan sevgisinden söz edeceksiniz hem de insanın varlığını bir böceğin, bir sineğin, bir bitkinin varlığıyla eş değerde göreceksiniz.

Düşünen, duyan, seven, nefret eden, inanan, inkar eden, icad eden, yapan ve yıkan, itaat ve isyan eden in-

sanla, bütün bunlardan mahrum olan bir varlığın bağlı olduğu "hayat-ölüm" kurallarını birbirinin aynı zannetmek insana yapılan hakaretin en büyüğü değil de nedir? Eğer insanın varlığı da bir solucan gibi ölümüyle son bulacaksa onu diğer tüm yaratıklardan ayıran aşkın boyutlarının varlığının hikmeti nedir? Eğer yemek, içmek, yatmak, çiftleşmek denilecekse bütün bunlar için ne akıllı, ne şuurlu, ne de iradeli olmaya gerek var. Çünkü bunları pekala bir hayvan da yapabilmektedir.

Ahiret Allah'ın "va'd" ve "vaîd"inin, yani ödül ve cezasının bir gereğidir. Suyu getirenle testiyi kıranı mahluk bile bir tutmazken Halık'ın bir tutması O'nun mutlak adaletine nasıl sığar? Eğer "şunu yaparsan ödüllendirilir bunu yaparsan cezalandırılırsın" deniliyorsa elbette sonuçta 'iyi' olanla 'kötü' olanın ayrılıp yapana ödülü, yapmayana cezası verilecektir.

İki insan düşününüz. Birincisi hep onun-bunun hakkını gasbetmiş, başkalarının alın teri ve emeği üzerinde keyif çatmış, ikincisi başkalarının hukukuna tecavüz etmediği gibi bir ekmeğini ikiye bölerek tasadduk etmiş; birincisi zulmetmiş, ezmiş, sömürmüş ve semirmiş, ikincisi yardım etmiş, gönül yapmış, onarmış ve mazlumu kollamış; birincisi cana, mala, ırza tecavüz etmiş ikincisi canı, malı, ırzı aziz ve muhterem bilmiş ve korumuş; birincisi her türlü ahlaki kurallardan ve insani faziletlerden uzak, arzularının ve tutkularının esiri olarak yaşamış, ikincisi Allah'ın kendisi için çizdiği sınırları yine O'nun sevgisi ve korkusuyla çiğnememiş ve hep ahlaki, insani değer ve faziletleri koruyarak kurallı yaşamış.

Evet, şimdi bu iki kişinin de öldükten sonra aynı sonuçla karşılaşıp yaptıklarının yanlarına kalacağını düşünmek hangi akla, hangi vicdana ve hangi adalete sığar?

Bu nedenle diyoruz ki ahiret adalet-i İlahinin kaçınılmaz sonucudur. Ahirete inanmamak adalete inanmamak, adaleti istememek demektir.

Ahirete Kimler İnanmaz?

Başta namussuzlar inanmaz. Çünkü ahiretin varlığını haber veren Allah'tır. Allah ise namussuzluğun her türünü şiddetle yasaklamıştır.

Ahlaksızlar inanmaz. Cennet, cehennem, mizan, hesap, sorgu, yeniden diriliş biz insanlara vahiy tarafından verilen bilgilerdir, aklın kendiliğinden bulduğu bilgiler değildirler. Vahiy ise ahlakı emreder, yoksulu gözetmeyi, yetime kahretmemeyi, açları doyurmayı, insanlara iyi davranmayı, fazilet ve adaleti, şefkat ve merhameti, iffet ve izzeti, yardımlaşma ve dayanışmayı, sevgi ve meveddeti, ilim ve irfanı emreder. Ömrünü yatakhane, yemekhane ve abdeshane arasında bir 'hortum' olarak geçiren biri elbette ahiretin varlığını kabullenmek istemeyecektir.

Zalimler, vurguncular, soyguncular inanmaz. Seyyar satıcı için zabıta, hırsız için polis, cani için adalet, eşkiya için kanun ne kadar istenmeyen birşeyse bu yukarda özellikleri sayılan tipler için de ölümden sonra başka bir hayatın varlığı o kadar istenmeyen ve rahatsız edici birşeydir.

İnsanın ve insanlığın kemali ahirete iman olmadan mümkün olmazdı. Toplumsal huzurun ve ferdin saadeti-

nin ahiret inancına bağlı olduğunu bize Saadet Asrının örnek toplumu öğretti. Hiçbir ahlaki kural tanımayan, fuhşun alenen işlenip suç sayılmadığı, birçok insanın anne ve babasının tombala usulü belirlendiği, kokuşmuş gelenek dışında kanun ve nizamın bulunmadığı, hak ve hukukun değil gücün egemen olduğu, güçlünün hep haklı olduğu, kız çocuklarının diri diri toprağa gömüldüğü, faizciliğin ve her türlü haksız kazancın normal sayıldığı, ezmeyene ezilmekten başka bir seçenek tanınmadığı cahiliyye toplumundan dünya tarihinin ender şahid olduğu faziletli bir toplum yaratılmasında, ahiret inancının payı sanıldığından da daha büyüktür.

Ahirete İman Toplumsal Huzurun Sigortasıdır

Dünya tarihinde cezası ölüm olan bir suçu işledikten sonra bunu kendisinden başka kimsenin bilmediği ve davacı olan da olmadığı halde cezasını bile bile gelip itirafta bulunan ve ısrarla cezasının verilmesini isteyen Maiz ve Gamidiyye (r.) gibi insanları bağrından çıkarabilmiş başka bir toplum gösterilebilir mi?

Hafızalarımızı birlikte tazeleyelim:

Maiz b. Malik el-Eslemi Nebi'ye gelerek dedi ki: Ey Allah'ın elçisi, ben nefsime zulmettim ve zina ettim. Ben senin beni bu günahtan arındırıp temizlemeni istiyorum. Nebi onun kendisi aleyhindeki şehadetini reddetti. Fakat Maiz ertesi gün yine gelerek aynı talebi yineledi. Nebi onu yine reddetti ve kavmine de haber göndererek

sordu: "Akli durumunda herhangi bir dengesizlik olup olmadığını biliyorlar mı?" diye. Onlar da herhangi bir şey olmadığını belirterek "gördüğümüz kadarıyla aklının yerinde olduğundan ve kafasının iyi çalıştığından başka birşey bilmiyoruz." diye haber yolladılar. Maiz üçüncü kez gelerek temizlenme talebini bildirdi. Onun mensup olduğu toplum da cezalandırılmasında bir sakınca görülmediğini Nebi'ye bildirdi. Ve dördüncü gelişinde kendisine ceza tatbik olundu."[1]

Bu da bir başka örnek:

"Gamidiyye adlı bir kadın Allah Rasulüne gelerek zina suçunu işlediğinden dolayı, kendisini arındırmasını istedi ve ardından hamile olduğunu da bildirdi. Allah Rasulü dedi ki: 'İşte bu olmaz. Git doğurduğun zaman gel' Gamidiyye doğum yaptı ve kucağında bir hırkaya sarılı bulunan bebeğiyle birlikte yine geldi ve dedi ki: 'İşte çocuğumu doğurdum' Nebi dedi ki: 'Tekrar git onu emzir, aklı erer duruma gelince gel.' Vaktaki çocuk büyüdü. Gamidiyye elinde bir ekmek parçasını yemeye çalışan çocuğunun elinden tutmuş olarak geldi ve dedi ki: 'işte ey Allah'ın Nebisi onu büyüttüm, artık yemek dahi yiyebiliyor.' Bu kez Allah Rasulü çocuğa kimin bakacağını sordu. Müslümanlardan biri çocuğun bakımını üstlendi ve Nebi de çocuğu ona verdi ve cezası tatbik olundu."[2]

Bu iki tarihi olayda açık bir biçimde görülen şey insanların ahirette sorumlu olacakları bir günahtan dünyada temizlenmek isteyişleriydi ki bu *ahirete imanın* bir sonucuydu. Bilindiği gibi şer'i cezalar olan hadler, işlenen günahın uhrevi cezasını kaldırmakta ve ona keffaret olmaktaydı. Bu nedenle sözkonusu insanlar öleceklerini bile bile başkalarının bilmediği ve davacı da olmadıkları bir suçu hem de ısrarla itiraf ederek iman ettikleri ahi-

1. *Müslim ve Ebu Davud'dan Cezeri, Camiu'l-Usul, III/517-518.*
2. *A.g.e., III/518.*

rete temiz bir yüzle varmayı istemişlerdi. İmanın vicdan üzerindeki baskısına daha fazla dayanamamışlar özgüvenleri zedelenmiş olarak yaşamaktansa ölmeyi tercih etmişlerdi.

Yine şu örnek de Ahirete imanın insanı nasıl yüksek bir ahlaki seviyeye çıkardığının delilidir:

Müşriklerin çok güçlü bir orduyla şiddetli bir biçimde saldırıp Medine'nin düşme tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı Hendek savaşında Yahudi Beni Kureyza kabilesi, aralarında anlaşma olmasına rağmen Müslümanları arkadan hançerlemişlerdi. Rasulullah Müşrikler çekilir çekilmez onları şiddetli bir kuşatmaya aldı. On beş günlük kuşatmanın ardından görüşme talebinde bulunarak Allah Rasulünden daha önce kendileriyle birçok ticari ilişkiler ve bağlantılar kurmuş bulunan Ebu Lübabe b. Abdül-Münzir'i kendilerine yollamasını istediler. Nebi de onların bu isteklerini yerine getirdi. Ebu Lübabe ile görüş alışverişinde bulundular ve ondan yardımcı olmasını istediler. O da eliyle kurban keser gibi bir işaret yaparak "başınızın çaresine bakın" demeye getirdi işi. Oradan ayrıldıktan sonra yaptığına hayıflandı, pişman oldu ve ağlayarak raporunu Nebi'ye dahi sunmadan doğruca mescide gelip -ki o zaman mescid aynı zamanda hapisane olarak da kullanılıyordu- kendisini sıkıca bir direğe bağlattı. İki gözü iki çeşme ağlıyor ve Allah kendisini temizleyip Nebi elleriyle ipini çözünceye kadar kimsenin kendisini çözmesine izin vermeyeceğini ve ağzına bir lokma dahi koymayacağını tekrarlıyordu. Kendisiyle konuşmaya gelen hiç kimseyi de kabul etmiyordu. Sonunda Allah tevbesini kabul etti ve Nebi elleriyle çözdü.[3]

Saadet asrından bir örnek daha: "Bir kadın Nebi'ye geldi. Yanında kolunda iki ağır altın bilezik taşıyan bir

3. *İbn Sa'd, Tabakat, II/74.*

kız çocuğu vardı. Rasul "bunun zekatını verdin mi?" diye sordu. Kadın "hayır" dedi. Bunun üzerine Allah Rasulü "Allah'ın ahirette seni ateşten bileziklerle dağlaması hoşuna gider mi?" buyurdu. Kadın, sanki ahiret gözünün önüne gelmiş gibi hemen oracıkta bilezikleri kızının kolundan çıkararak uzattı. Rengi atmış bir vaziyette diyordu ki: "Bunlar Allah ve Rasulü için!"[4]

Ahirete iman ölüm korkusunun insanda bir kabusa ve kronik bir illete dönüşmesini engeller. Ölümden sonra bir hayatın olduğuna inanan kendisini koyveremez. Onun için ölüm bir bitiş değil bir intikaldir. Bu nedenle ahirete iman eden kamil mü'min hayatta bir kez ölür ahirete inanmayan kafirse her ölümü hatırlayışta ölür. Bu nedenle, ahireti inkar edenler mümkün olduğunca ölümü hatırlamak istemezler, kendilerine ölümün hatırlatılmasından rahatsız olurlar ve beklenenden daha fazla tepki gösterirler.

İslam medeniyetinde mezarlar şehirlerin ortasına yapılırdı. İslam insanların ölümü sık hatırlamaları için mezar ziyaretini Nebi'nin diliyle özendirmişti.

Kur'an her sayfasında insanı hem ruhun tarihine hem istikbaline (ahirete) götürerek insana önünü ve sonunu hatırlatır. Bu nedenle mü'min her anında üç zamanı birden yaşayan insandır. Bu, ona süreklilik ve sorumluluk duygusu verir. Kur'an'daki kıyamet, cennet, cehennem, mahşer, mizan ve sorgu sahneleri, mü'minde sorumluluk hissini ve fazileti güçlendirmek için istikbalire açılan birer penceredir.

---

4. Ebu Davud, Tirmizi ve Nesei'den Cezeri, Camiu'l-Usul, IV/608.

Vahyin insanın istikbali olan ahirete açtığı bu pencereden bakınca neler görünmüyor ki? İşte bir enstantane. Olayın kesinliğini belirtmek için geçmiş (mazi) kipi kullanılıyor ve canlı, capcanlı bir hadise adeta gözlerimiz önünde cereyar ediyor:

"**Üflendi sura.**

Ve işte onlar kabirlerinden kalkıp Rabblerine doğru koşuyorlar.

Dediler: Vay başımıza gelene! Bizi kim kaldırdı yattığımız yerden?

İşte budur Rahman'ın va'dettiği şey.

Ve demek peygamberler doğru söylemiş." (36/51-52)

Evet, peygamberlerin insanlığın istikbali hakkında doğru söylediğini anlamak için iş işten geçmiş olması gerekmiyordu.

Ölmek yaşamanın öbür yüzü. İnsanın bu dünyaya doğması ana rahminde ölmesidir. Zaten Kur'an'da da doğum "ecel" olarak geçmiyor mu?[5] Ve insanın ahirete doğması bu dünyada ölmesi değil mi?

Ölüm, yani ferdin kıyametiyle insan bilinmeyen bir alemin eşiğine ilk adımını atar. Ondan ötesi meçhulümüz. Laboratuvarların işlemediği, teknolojinin erişemediği, insan aklının ulaşamadığı bir dünyadır o.

"**Ölüm sarhoşluğu geldi gerçekten.** (Ey insan) **işte bu senin öteden beri kaçtığın şeydir.**" (50/19)

---

5. Hac (22)/5.

Ve ardından büyük kıyamet. Bu haberi, insanı iliklerine kadar titretmesi gereken bu haberi manşetten geçiyor Kur'an. Akıllı ve istikbalini düşünen, gündelik yaşamayan insanlar için "büyük olay" (nebeun azîm), flaş haber bu:

"**Olay olduğu zaman, olayın gerçekleştiğini yalanlayacak kimse çıkmaz. O alçaltır ve yükseltir.** (indirir ve bindirir) **Yer şiddetle sarsıldığı, dağlar serpilip saçıldığı, dağılan toz dumanlaştığı ve sizler üç gurup olduğunuz zaman.**" (56/1-7)

Olayın dehşetini hiç bir belge bundan daha güzel açıklayamaz. İşte kıyametten birkaç sahne daha:

"**Dehşetli, çarpıcı bir olay!**

Nedir o?

Öyle ya, o çarpıcı olayın ne olduğunu nereden bileceksin sen!

O gün insanlar çırpınan kelebekler gibidirler.

Sanki dağlar rengarenk tiftiklenmiş yün." (101/1-5)

"**Güneş dürüldüğü zaman, yıldızlar kararıp döküldüğü zaman, dağlar yürütüldüğü zaman, on aylık gebe develer salıverildiği zaman, vahşi hayvanlar bir araya toplandığı zaman, denizler kaynatıldığı zaman, nefisler eşleştiği zaman ve sorulduğu zaman o diri diri toprağa gömülen kıza 'hangi günah yüzünden öldürüldü' diye, defterler açılıp yayıldığı zaman, gökyüzü perdesini araladığı zaman, cehennem alevlendirildiği zaman, cennet yaklaştırıldığı zaman, her can ne hazırlayıp sunduğunu bilir.**" (81/1-14)

Bu sahneler yeni bir dirilişin habercisi. Oyun bitti, şimdi sahne değişiyor ve gerçek bir hayatın başlangıcı için işaret veriliyor:

"**Sûra üflendi, topladık topunu bir araya.**" (18/99)

"**Sûra üflendi, işte onlar kabirlerinden kalkıp Rabblerine doğru koşuyorlar!**" (36/51)

İşte bu "ba'su ba'de'l-mevt"dir, yani öldükten sonra dirilme... Dirilenlerin akın akın nereye gittiğini, ne yaptığını öğrenmek mi istiyorsunuz? Okuyun:

"**Sûra üflendiği gün göklerde ve yerde bulunan kimseler korkuya kapılırlar, Allah'ın diledikleri müstesna. Ve hepsi boyun bükerek O'na doğru gelirler.**" (27/87)

"**Üflenir sûra o gün, gurup gurup gelirsiniz. Göğün kapıları açılmış, dağlar yürütülmüş, ortalık bir serab olmuştur.**" (78/18-20)

"**İşte o gün kişi kardeşinden kaçar, anasından babasından, eşinden ve oğullarından** (kaçar). **O gün onlardan her kişinin başı sıkışıktır. Yüzler var ki o gün pırıl pırıl, şen-şakrak. Yüzler de vardır o gün toz-toprak, kararmış geceye dönmüş.**" (80/34-41)

Adalet günüdür bu gün. İnsanlar yaptıklarının ya da yapmadıklarının hesabını bir bir vermek için hakimi Allah olan bir mahkemeye çıkarılacaktır ve oku kitabını denilecektir:

"**Her insanın (amel) kuşunu boynuna doladık. Kıyamet günü onun için açılmış olarak bulacağı bir kitap çıkarırız: 'Oku kitabını, bugün hesap görücü olarak nefsin sana yeter' deriz**" (17/13-14)

"**Suçluların yüzünden tanınacağı o günde "kimin tartısı ağır gelirse, o memnun edici bir hayat**

içindedir. Kimin tartıları da hafif gelirse onu saracak kucak haviye (cehennem)'dir." (101/6-9)

"**İşte o gün gerçek hakimiyet Rahman'ındır ve kafirler için çetin bir gündür. O gün zalim, ellerine dişlerini geçirip 'nolaydı keşke ben peygamberle birlikte yol tutsaydım!'der. 'Vah bana, keşke falancayı dost tutmasaydım' der.**" (25/26-28)

İşte o gün daha önceden elleriyle hayırlı amel takdim edemeyenler ölmeyi, dönüp dönüp ölmeyi ve yok olmayı isteyeceklerdir:

"**Bu gün birtek ölüm çağırmayın, ölümleri çağırın.**" (25/14)

"**O gün kişi elleriyle önceden takdim ettiği amellere bakar ve kafir: 'keşke ben toprak olup gitseydim' der.**" (78/40)

Tabi sonuç belli:

"**İnkar edenler gurup gurup cehenneme sürüldüler. Oraya geldikleri zaman cehennemin kapıları açıldı, cehennemin bekçileri onlara şöyle dedi: 'Kendi aranızdan, Rabbinizin ayetlerini size okuyan ve sizi bu gününüzle karşılaşacağınız hakkında uyaran peygamberler gelmedi mi?' 'Evet, geldi' dediler. Ama kafirlere azab sözü hak olur. O halde içinde ebedi kalmak üzere cehennemin kapılarından girin, kibirlenenlerin yeri ne kötüymüş, denildi.**" (39/71-72)

Bir de kurtuluşa erenler var, Kur'an deyimiyle "ashab-ı yemin". İşte onların yeri de cennet:

"**Sağın adamları, nedir o sağın adamları!**

Dikensiz kirazlar, salkım salkım muzlar,

uzamış gölgeler ve fışkıran sular.

Sayısız meyveler arasında,

tükenmeyen ve yasaklanmayan.

Ve yükseltilmiş döşekler üstündedirler.

Biz kadınları yeniden inşa ettik,

onları bakireler yaptık.

Hep yaşıt sevgililer.

Tümü sağın adamları için.

Bir çoğu öncekilerden,

bir çoğu da sonrakilerden." (56/27-40)

Ve o gün cennete girenler, o ana kadar içlerinde taşıdıkları kaygı ve hüznün bitişine şahid olarak diyecekler ki:

"**Bizden hüznü gideren Allah'a hamdolsun.**" (35/34)

İşte bütün bunlar insanın istikbali hakkında Kur'an'ın bazen sembolik bir dil kullanarak, bazen mecaz, teşbih, istiare gibi söz sanatlarına başvurarak; bazen de hakiki ve yalın anlamlı kelimeler kullanarak verdiği kesin haberler. İnsanın elinde bu haberleri verebilecek başkaca bir kaynak da yok. Ya iman edecek ve ödülünü alacak ya da inkar edecek ve kendisine çok önceden haber verilen cezaya çarptırılacak.

Her halukarda insan kendi geleceğini kendi elleriyle belirleyecek, kendi istikbalini kendisi tayin edecek. Sonuçta ya kaybedecek, ya kazanacak.

Beşinci Bölüm

İMAN: İNSANIN SAADETİ

İMAN NEDİR?

İnsanın tarihini ve istikbalini içine alan "nübüvvet" ve "ahiret"ten sonra insanın bu gününü içine alan özel tarihine bir göz atalım. İnsanın mazi ve istikbalini kapsayan genel tarihi, ancak içinde yaşadığı hâli kapsayan özel tarihiyle gerçeklik kazanır.

İnsanın içinde bulunduğu hali şuurun dört mertebesiyle açıklayabiliriz: Bilmek, inanmak, söylemek, yapmak. Bu terimleri tevhid ilmine taşırsak karşılıkları "marifet, tasdik, ikrar, amel" olur.

Bu dört boyut insanın insanlığını sergilediği dört alandır. Çünkü insan bilen, inanan, konuşan ve yapan bir varlıktır. Onun bilmesi, inanması, konuşması ve yapması birbirinden bağımsız şeyler değildir. Aksine birbiriyle iç içe, birbiriyle doğrudan ve dolaylı irtibatları olan durumlardır.

Ne ki tarih boyunca bu boyutlar arasındaki ilişkiler tartışılmış, İman'ın hangisiyle ne kadar ilintili olduğu üzerine sayısız görüşler ileri sürülmüştür.

Iman üzerine ileri sürülen bu görüşlerin neler olduğunu anlamak için konuyla ilgili sorulan soruları bilmek yeter: İman nedir? Mü'min kimdir? İman yalnız bilgi midir? Yalnız ikrar mıdır? Yalnız tasdik midir? Yalnız amel midir? Bilgi, ikrar, tasdik ve amel birbirinden ayrılır mı? Bilgisiz tasdik mümkün müdür? Ya da amelsiz iman olur mu?

İmanın yeri neresidir? Tezahürleri nelerdir? Amel imandan bir cüz müdür? Amel imanın kendisi midir? Amel imandan bağımsız va alâkasız mıdır? İman sabit midir, yoksa artıp eksilir mi? İmanda şüphe olur mu? Küfür nedir? Nifak nedir ve münafık kimdir?

İslam nedir, Müslüman kimdir? İmanla Islam birbirinin aynı mıdır, gayrı mıdır? Müslüman olduğu halde mü'min olmamak mümkün müdür?

İşte tüm tartışmalar bu sorular etrafında cereyan etmiştir. Biz konuyu bir çoğu gereksiz ve günümüzde ciddi bir anlam taşımayan bu sorulara endekslememeye çalışarak bir mü'minin bilmesi gereken imani bilgileri zaten bağrında taşıyan vahyin kılavuzluğunda ele almaya çalışalım.

Bunun için de insanın mutluluk ve saadeti, göz ve gönül aydınlığı, umut ve güven kaynağı olan imanın nasıl tanımlandığına, ait olduğu bütün içindeki yerine ve tamamlayıcısı olan unsurlara bir göz atalım.

İman En Büyük İmkandır

Hayatın anlamı ve insanın mahlukat içerisinde taşıdığı bir imtiyaz olan *imanı* bir ağaca benzetirsek, bu

ağacın kökü kalbde, gövdesi akılda ve dalları organlardadır. Bu ağacın meyvesi ise amellerdir.

Ağacı kökü, gövdesi, dalları ya da meyvesi olmadan tanımlamaya kalkanlar onu eksik ve yanlış tanımlamak zorunda kalacaklardır.

İman, aslında insanın şerefinin en büyük delilidir. İnsanın fizikötesi boyutunun fiziki boyutundan çok daha yüce ve anlamlı olduğunu, onun iman edebilirliğiyle açıklayabiliriz.

İman insanı fiziğin dar ve statik sınırlarından kurtarıp onu kendi dışındaki alemlerle bütünleştiren muharrik güçtür. İman gibi muazzam bir imkanı kullanmayan insan bedeninin daracık kabuğuna sıkışıp kalmış, meleklerle ve diğer aşkın varlıklarla yarıştığı bir kulvarı terkederek kendisini, hayvanlarla paylaştığı fiziğin dünyasına mahkum etmiş demektir.

Akıl imanın aracıdır. Eğer bu araç gayesine ulaşamamışsa akıl sahibi olmak insan için bir meziyet olmaktan çıkar, bilakis en vahşi hayvanların dahi başaramayacağı bir vahşete kılavuzluk yapabilir. Bu durumda insan hemcinsleri için diğer tüm yaratıklardan daha tehlikeli olabilir.

İmana araç olsun diye verilen akıl kimi zaman haddini aşarak imanın koltuğuna oturur ve kendisi "amaç" olur. Aklın putlaştırılması, ilahlaştırılması, işte bu durumun bir sonucudur.

Aklın imana "yoldaş" değil de "rakip" olarak çıkartıldığı bir yerde dengeler bozulmuştur. Çünkü akıl imansız ya da iman akılsız kalmıştır.

İman şereftir. Bugün Müslümanın en büyük sorunu kimlik bunalımıdır. Bunun farklı tezahürleri olan kişilik erozyonu, şahsiyetsizlik, zillet ve meskenettir.

Müslümanın kimlik bunalımı imanını iktidar edemeyişinden, Müslüman oluşuyla iftihar edemeyişinden, daha doğrusu iftihar edebilecek bir imana sahip olamayışındandır.

Bu durum kafirleri sevmeyi ve onlara gıbta etmeyi getirecektir. Tabi olay sadece kafiri sevmek sınırında kalmayacak, onun küfrüne lakaytlıkla başlayan süreç küfre rıza ve küfre gıbta etmenin ardından küfre sevgi ve hayranlığa kadar varacaktır.

Küfre rıza küfürdür, bu kesin! Ya küfre hayran olmak nedir? Başka değil bu bir akide sorunudur ve çözümü de imanla ilgilidir. İmanla yani bilgi, tasdik, ikrar ve amelin toplamı olan imanla... Ve elbette İslam'ı olan imanla...

İman ve İslam

"**Taşralılar** (bedeviler) **"iman ettik" dediler. De ki: Siz iman etmediniz fakat "İslam olduk" deyiniz, çünkü daha iman kalplerinize girmedi.**" (49/14)

Ayetten de açıkça anlaşılacağı üzere *iman* ve *İslam* birbirini tamamlayan lakin birbirinden farklı anlamlara sahip kavramlar olarak kullanılmaktadır.[1]

---

1. Ayetin iniş sebebi hakkında farklı rivayetler vardır. Süddi der ki: "Bu ayet Huzeyme, Cüheyne, Eslem ve Gıfar bedevileri hakkında nazil oldu. Onlar Allah'ın Fetih suresinde zikrettiği kimselerdir. Kendilerini emniyete almak için 'biz Allah'a iman ettik' diyorlardı. Rasulullah'ın Hudeybiye çağrısını yerine getirmeyip geri kal-

Ayette'ki "İslam olduk" ifadesini Mücahid, "can ve mal korkusuyla teslim olduk" biçiminde tefsir etmiştir. Ne ki rivayet kopuk (munkatı')'tur.

İbrahim en-Nehai bunu doğrudan "İslam olmak, Müslüman olmak" biçiminde tefsir etmiştir.[2]

Bu ikinci tefsir bize göre doğru olandır. Ayetteki "islam olduk" un anlamı "Müslüman olduk"tur ve imandan farklı olarak değerlendirilmiştir. Bunu Buhari ve Müslim dahil bir çoklarının naklettiği şu haber pekiştirmektedir:

"Sa'd b. Ebi Vakkas'tan: Allah Rasulü bir topluluğa ganimet paylaştırıyordu. Onlardan bir adama vermemesi beni şaşırttı. Kalktım ve dedim ki: 'Falan adama niçin ganimetten pay vermediniz? Vallahi ben onu mü'min olarak görüyorum'. Allah Rasulü şöyle cevapladı: 'Hayır, belki müslim!" Sa'd üç kez aynı sözü söyledi ve üçünde de Nebi'den aynı cevabı aldı. En sonunda Allah Rasulü buyurdu ki: 'Ey Sa'd, kuşkusuz ben bir adama ondan daha çok sevdiklerim dururken yardım edebilirim. Bu onun yüzüstü ateşe atılmasından daha hayırlıdır."[3]

---

dılar, bu ayet nazil oldu." Mukatil'den gelen rivayet de şöyle. "Onların mekanları Mekke ile Medine arasında bir yerdeydi. Allah Rasulü'nün seriyyelerinden birinde ona gelerek mallarını ve sularını emniyete almak için 'iman ettik' dediler. Nebi Hudeybiye'ye doğru yola çıkarken onlara da haber yolladığı halde gelmekten kaçındılar." Mücahid: "Bu ayet Beni Esed b. Huzeyme bedevileri hakkında indi. Bir kıtlık ve kuraklık yılında Medine'ye gelerek iman etmedikleri halde teslim olduklarını ifade ettiler Medine yolunu kirlettiler. Kendilerini pahalıya sattılar. Rasulullahı minnet altına almak istiyorlardı. Hucurat/17. ayeti işte bunun üzerine nazil oldu." İbn Teymiyye, el-İman, s.175.

2. İbn Teymiyye, el-İman, s.170.

3. Buhari, İman, H.No:27; Fethu'l-Bârî, I/100; Camiu'l-Usul, II/684.

Hadisin devamında Zührî'nin bir açıklaması var: "Biz görüyoruz ki İslam kelime-i tevhid, iman ise ameldir."

İman ve İslam ayrımı bir başka ayette de yapılır:

"Müslüman erkekler ve Müslüman kadınlar, mü'min erkekler ve mü'min kadınlar." (33/35)

Allah Rasulü iman ve İslam'ı şöyle açıklamışlardır:

"İslam dışta ve görünürde, iman içte ve kalpte olandır."[4]

Bu hadiste de iman ve İslam bir şeyin iki yüzü gibi birbirinden ayrılmayan lakin birbirinin aynı da olmayan bir olgu olarak tanımlanmaktadır. İmanla İslam'ın birbirinden ayrı ve bağımsız olmadığının en güzel delili, sonradan "İslam'ın şartı beştir" gibi yanlış bir zihniyetle sayıların sultasına kurban edilen şu hadistir:

"İslam beş şey üzerine bina edildi: Allah'tan başka ilah olmadığına Muhammed'in de Allah'ın elçisi olduğuna şehadet etmek, namazı kılmak, zekatı vermek, hac ve ramazan orucu."[5]

Bu ünlü hadiste beş madde var. Bunlardan dördü organlarla ilgili eylem: Namaz, zekat, hac, ve oruç. Bunlar ameli ilgilendiren maddeler. Geriye bir madde kalıyor ki o da kelime-i şehadet'te ifadesini bulan Allah'ın tekliğini ve Hz. Muhammed'in O'nun elçisi olduğunu ikrar.Diğer dört madde bu birinci maddeye bağlı. Şehadet olmadan ne namaz ve zekat, ne hac ve oruç olur.

Yalnız bu beş madde arasında temel bir benzerlik var. O da bunların tümünün zahirde olup biten şeyler olması. Hadisteki birinci madde insanı yanıltmamalı. Orada "iman etmek" değil "şehadet etmek" şart koşulmakta-

---

4. Müsned'den Hz. Enes yoluyla. İbn Teymiyye. el-İman, s.6.
5. Buhari, İman, H.No:8; Fetha'l-Bârî, I/64.

dır. Şahadet etmek ise sözle yapılan zahiri bir eylemdir, yani ameldir; dilin ameli.

O halde İslam bütünüyle İmanın dış bükeyidir ve amele taalluk eden boyutudur. İslam, teslim olmak, Müslümanlardan sayılmak, şer'i hukuka tabi olmak, Müslümanların sahip olduğu haklara sahip olmak demektir.

İslam imanın aynısı da değildir. Öyle olsaydı Cebrail Allah Rasulü'ne bir "İman nedir?" bir de "İslam nedir?" diye ayrı ayrı sormazdı ve Nebi de ayrı ayrı cevaplar vermezdi. Hem sorular hem de cevaplar farklı ise imanla İslam'ın birbirinin aynı olmadığına bundan daha güzel delil olur mu?

İman sorulduğunda "Allah'a, meleklere, kitaplara, rasullere, ahirete ve kadere[6] iman etmek" olarak tarif eden Allah Rasulü kendisine İslam sorulduğunda namaz, zekat, oruç ve haccı zikretmiştir.[7]

Hadisin farklı metinlerinde bu beşten biri "cünüplükten temizlenmek" ya da "humus" olarak zikredilmiştir.

İmanı iç güvenlik olarak tanımlarsak İslam da dış güvenliktir. Bu nedenle Allah Rasulü toplumsal güvenin sağlanmasında ferde düşeni 'İman'la değil 'İslam'la tanımlamış ve buyurmuştur ki:

"Müslüman, Müslümanların elinden ve dilinden emin olduğu kimsedir."[8]

---

6. "Kadere iman" ibaresi hadisin Buhari'nin sahih kabul ettiği metninde bulunmamakta. Müslim de Ebu Zer ve Ebu Hureyre'den gelen bu metni aynı Buhari'nin aldığı gibi almaktadır. Buhari, İman, H.No:47; Müslim I/162. Ancak aynı rivayetin Nesei varyantında "kadere iman" ibaresi mevcuttur. Ayrıca Müslim, Abdullah b. Ömer'e dayanan farklı bir senetle hadisi yine beş madde ve "kadere iman"lı olarak zikretmiştir. Müslim, I/161.

7. Buhari, İman, H.No: 47; Fethu'l-Bârî I/30; Müslim I/161-162.

8. Buhari, İman, H.No: 10; Fethu'l-Bârî I/9.

Bu uyarı da gösteriyor ki 'İslam' mü'min bireyin Müslüman toplumla ilişkilerini belirleyen kavramlar dizgesinin başında gelmektedir. Yani "Müslüman kimdir?" sorusuna bu nasslardan yola çıkarak şu cevabı verebiliriz: İslama sarılıp kurtuluşa (selamet) eren, insanların da elinden ve dilinden selamette olduğu; varlığı bireysel ve toplumsal barışın (selam) garantisi ve bu garantiyi karşılaştığı her insana selam vererek peşinen taahhüd eden insandır.

İşte bu hadis mü'min bireyin sözkonusu barış garantisinin taahhüdüdür. Onun için selam vermek "en hayırlı İslam" olarak tanımlanmıştır:

"Bir adam Nebi'ye sordu: 'Hangi İslam daha hayırlıdır?' Buyurdu ki: 'Açları doyurursun, ister tanı ister tanıma selam (barış ve güven taahhüdü) verirsin, işte en güzel İslam budur.'"[9]

İslam'ın en güzel sembollerinden biri olan selamın günümüzde içi boşaltılmış ve öz manasından soyutlanmış bir şekilde geleneksel bir dil alışkanlığı olarak verilmesi, ruhundan soyutlanan diğer imani ve İslami şiarların akıbetine onun da uğradığının bir görüntüsüdür.

Oysa ki selam mü'minin mü'mine verdiği barış ve güven parolasıdır. Bu parolayı veren de alan da birbirleri için mü'min (güvenilir) kimselerdir. Birbirlerine karşı güven ve barışı taahhüd etmişlerdir. Bu nedenledir ki "selam", aynı kökten geldiği "İslam'ın bir tezahürü olarak ortaya çıkar. İslamsa, imanın bir tezahürüdür.

Din, hem imanın hem İslam'ın ortak adıdır. İmansız İslam mümkündür lakin makbul değildir. Hucurat suresinin 14. ayet-i kerimesi de bunun delilidir. Bugün de iman etmediği, Allah'ın ahkamını içine sindiremediği halde kendilerini "Müslüman" olarak tanımlayan insan-

9. Buhari, İman, H.No: 12; Fethu'l-Bârî, I/72.

lar bu kategoriye girerler. İman etmeden "İslam olmak" kendi içerisinde iki kısımda mütala edilir:

1. *İmana ulaşmadan Müslüman olanlar*: bunun örneği Hucurat/14'deki bedevilerdir. Onlar bazılarının iddia ettiği gibi bilenen manada münafık değildiler. Onlar çeşitli sosyal ve siyasal nedenler yüzünden imana ermeden İslam'ın siyasal hakimiyetine teslim olmuş insanlardı. Bu nedenle sözkonusu ayette Allah onların iman olarak niteledikleri şeyin gerçek adının 'İslam' olduğunu izah etmiş ve iman etmeleri gerektiğini, ancak o zaman mü'min olabileceklerini, şimdiki durumda 'müslim' olduklarını duyurmuş ve ardından şu garantiyi vermiştir: "**Eğer Allah'a ve elçisine itaat ederseniz, O yaptıklarınızdan hiçbir şeyi eksiltmez. Allah çok bağışlayandır, çok esirgeyendir.**" (49/14)

2. *İmana ulaştıktan sonra onu reddedip Müslüman görünenler:* bu da iman etmeden Müslüman olmak olarak adlandırılabilir. Ne ki birincisiyle bu ikinci arasında derin bir fark vardır. Birinciler imandan habersizken ikinciler haberlidir. Birinciler bilinçsizken ikinciler bilinçlidir. Çünkü bedeviler gerçekten teslim olmuşlar ve bunu da 'iman' zannetmişlerdir. Bu ikinci kesime giren Müslüman tipi olan münafıklarsa ya imana girip onun gereğini yerine getirmedikleri için (Uhud'un ve Tebük'ün ortaya çıkarttığı münafıklar gibi) münafık olmuşlar ya da bilinçli bir biçimde küfrü tercih ettikleri halde dıştan Müslüman görünmeyi menfaatleri açısından daha yararlı buldukları için Müslüman olmuşlardır. Şu ayet bu tür münafıklığı iyi açıklamaktadır: "**Onlar ki inandılar, sonra inkar ettikler; daha sonra inandılar yine inkar ettier, sonra inkarları arttı.**" (4/137)

"Din" demiştik, "iman ve İslamın her ikisinin ortak adıdır."

Çünkü iman tasdik, İslam ameldir.

İman kalbin ameli, İslam bedenin imanıdır.

İman muharrik kuvvet, İslam bu kuvvetin harekete dönüşmesidir.

Bu nedenle islam şeriatle eşleştirilir ve "islam şeriatı" olarak kullanılır, "iman şeriatı" biçiminde değil. İman ise "hakikat" ile eşleştirilir ve "imanın hakikatı" denilir, "İslam'ın hakikatı" değil.

İslam'sız imanın hükmü ne ise şeriatsız hakikatın hükmü de odur. Hakikatsız şeriat kuru bir kabuk ve şekilcilik, şeriatsız hakikat gizemcilik ve sapıklıktır. Hakikat varlığını imandan, şeriat meşruiyyetini İslam'dan alırsa makbul olur.

İmanla İslam arasındaki ilgi imanla amel arasındaki ilginin aynısıdır. Halkın dilinde "İslam'ın şartı" olarak bilinen beş rükün ameli ilgilendiren (şahadet dilin ameli) maddelerdir.

Bütün bunlardan ortaya çıkan sonuç şudur: Şuurun dört mertebesinden iç bükey ve batınî olan *marifet* ve *tasdik* ile iman ortaya çıkmakta, dış bükey ve harici boyutu olan *ikrar* ve *amel* ile de İslam ortaya çıkmaktadır.

Özetin de özeti; İmanla ameli ayırmak, imanla İslamı ayırmak demektir ki, bu durumda ortada ne iman kalır ne İslam.[10]

---

10. Pezdevi der ki: "Ehl-i Sünnet icma etti: İman İslam'dan İslam da imandan ayrılamaz. Bununla birlikte iman ve İslam mana olarak ayrıdırlar Zira iman tasdiktir, İslam ise ikrar, inkıyad, itaat, boyun eğme ve teslimiyettir. Mü'min Allah'ı ve Rasulünü tasdik eden, Müslim Allah'a ve Rasulüne itaat edendir." Pezdevi, s.221.

İman lugatta onaylamak, tasdik etmek, kabullenmek, güvenmek/güvenilmek anlamlarına gelir. Bu anlamıyla Kur'an'da da kullanılmıştır.[11]

"İman nedir?" sorusunu bir keresinde Allah Rasulü şöyle cevaplamıştır: "*İman Allah'a, meleklerine, O'na kavuşmaya, peygamberlerine, öldükten sonra dirilmeye inanmadır.*"[12]

"Cibril hadisi" ismiyle meşhur olan bu sahih rivayette beş madde yer almakta. Üçüncü madde olan "O'na kavuşmak"la beşinci madde olan "ba's" mahiyet olarak aynı. Bu durumda geriye dört madde kalmaktadır. Meleklere iman Nübüvvete imanın bir parçası olarak görülmeli.

Birden çok kanaldan gelen Cibril hadisinin bu varyantında kadere imanla ilgili madde yok. Hadis bu şekliyle Kur'an'daki iman edilecek maddeleri sıralayan ayetlere diğer rivayet zincirlerinden gelen varyantlarından daha fazla uyuyor. Çünkü ayetlerde bazı rivayetlerde altıncı madde olarak zikredilen "kadere iman" maddesi zikredilmemekte. Sırasıyla ele alalım:

"**Yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz birr** (iyilik) **değildir. Asıl birr odur ki, Allah'a, ahiret gününe, meleklere, Kitaba ve peygamberlere iman etti; Allah rızası için yakınlara, yetimlere yoksullara, yolda kalmışlara, dilencilere ve ezilenlere mal verdi; namazı kıldı, zekatı verdi.**" (2/177)

---

11. Yusuf (12)/17.

12. Buhari, İman, H.No: 50; Fethu'l-Bari I/140.

"Bunlardan kim ki Allah'a ve ahiret gününe iman eder, salih amel yaparsa..." (2/62)

"Müminlerin hepsi Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine inandı." (2/285)

"Ey iman edenler, Allah'a, Rasulüne ve Rasulü'ne indirdiği Kitab'a ve daha önce indirmiş bulunduğu Kitab'a iman edin. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkar ederse o uzak bir sapıklığa düşmüştür." (4/136)

Özellikle Bakara/177 ve Nisa/136. ayetlerde sayılan iman esaslarıyla Cibril hadisinin Buhari'nin sahih kabul edip kitabına aldığı varyantı örtüşmektedir.[13] Zaten bu maddelerin imana konu olabilmesi için usul açısından subutu ve delaleti kat'î bir nas bulunması gerekmektedir.

Kur'an'ın imanı tanımladığı bu ayetlere yeniden bir göz atacak olursak hemen tamamında imanla amelin yanyana geldiğini görürüz.

---

13 Aynı hadis aynı şekliyle Müslim'de de geçmektedir. Ne ki Müslim Abdullah b. Ömer kanalıyla başka bir senetle aynı metinde "ahirete iman" yerine "kadere iman" maddesi olan hadisi de rivayet eder. Hadisin girişinde hikaye edildiğine göre rivayet kader tartışmalarının ayyuka çıkması üzerine İbn Ömer'e Yahya b. Ma'mer'in şikayetiyle ortaya çıkmıştır. Aynen aktaralım: "İlk kaderden söz eden Ma'bed el Cüheni idi. Ben ve Humeyd b. Abdurrahman el-Himyeri, Hacca ya da umreye gitmiştik. Kendi kendimize dedik ki: 'Keşke Allah Rasulünün ashabından birine insanların kader hakkında konuştukları bu şeyleri aktarıp sorsak. Mescidin içinde Abdullah b. Ömer'e rastladık. Ben ve arkadaşım etrafını sardık. Ben sağına o soluna oturmuş halde sorduk..." Böyle devam eden rivayetten anlaşılıyor ki Emevilerin her türlü ahlaksızlık ve zulmü yapıp, bunu da Allah'ın kaderiyle açıklamalarına tepki olarak doğan redcilerin (kaderiyye) başlattıkları tartışma ortamında vücud bulmuştur. Müslim, I/155-156.

Kur'an'ın birçok yerinde amel imana mukarin olarak gelir. Özellikle iman ve salih amel Kur'an'ın onlarca ayetinde birlikte kullanılır.

"**İman edenler ve salih amel işleyenler**"(2/277) örneğinde görüldüğü gibi iman ve amelin birlikte kullanıldığı bu tür ayetlerden iki sonuç çıkarılır:

1. *İmanın amelin kendisi olmadığı*: Eğer öyle olsaydı imandan ayrı olarak amel de zikredilmezdi. Eğer amel imanın kendisi olsaydı "İman eden ve salih amel işleyen" ifadesi gereksiz olur, sadece "iman eden"le iktifa edilirdi. Bu ikisinin aynı olduğunu iddia etmek yukardaki Kur'an'i ibarede bağlaç olan "vav"a "tekrar" anlamı yüklemek olur ki bu bir kişinin gelişini belirtmek için "Ahmet ve Ahmet geldi" demek kadar abestir.

2. *Amelin imandan bağımsız olmadığı*: Eğer bağımsız olsaydı onlarca ayette iman salih amelle yanyana zikredilmezdi. İmanla salih amelin yanyana geldiği ayetlerden amelin imanın bir parçası olduğu sonucunu çıkarmak dil kuralları açısından mümkündür ve itiraz edilmeyecek bir sonuçtur. Çünkü Kur'an'da bunun örnekleri çoktur. Örneğin: "**Kim Allah'a, meleklerine, Cebrail'e ve Mikail'e düşman olursa**" (2/98) Kur'ani ibaresinde "melekler" geçmesine ve Cebrail ve Mikail de melekler toplumunun bir parçası olmasına rağmen onlar ayrıca anılmışlardır. Yine "**Namazı kılın, zekatı verin, rüku edenlerle birlikte rüku edin.**" (2/43) ayetinde rüku namazın bir cüz'ü olduğu halde ve de "namazı kılın" denildiği halde ayrıca bütünden parça çıkarılıp "rüku edin" biçiminde vurgulanmıştır.

Kur'an amelin ımandan bağımsız olmadığının delilleriyle doludur. Hatta kinaye olarak Kur'an'da amel iman olarak adlandırılmıştır:

"**Allah imanlarınızı zayi edecek değildir.**" (2/143)

Ayetteki iman'dan kasıt "namaz"dır. Bunu ayetin iniş sebebinden anlıyoruz. Ashabdan bazıları, kıble Kudüs'ten Kabe'ye dönüştürülmeden önce şehid olmuş arkadaşlarının namazlarının ne olacağını soruyorlardı. Ayet, bu soruya cevap olarak inmiştir.[14]

Sahih sünnette de İman amel münasebetlerini ele varen birçok rivayete rastlamak mümkün. İşte şu hadiste iman-amel iç içe:

"*Nebi'ye soruldu: 'Hangi amel daha efdaldir?' 'Allah ve Rasulü'ne iman' buyurdu. 'Sonra hangisi?' diye soruldu, 'Allah yolunda cihad' buyurdu. Ardından yine soruldu: 'Sonra hangisi?' Cevapladı: "Hayır üzre yapılmış bir hac."*[15]

Rasul'ü sevmek imandandır:

"*Nefsim elinde olan Allah'a yemin olsun ki, ben, içinizden herhangi birine babasından ve evladından daha sevimli olmadıkça iman etmiş olamazsınız.*"[16]

Allah yolunda cihad imanın bir parçasıdır:

"*Allah bir kimseye kendi yolunda cihadı nasip ederse ve o da Allah'a ve Rasulüne iman ediyorsa çıksın. Ya ecri, ya ganimeti, ya da şehadeti elde eder. Eğer ümmetime lazım olmasaydım hiç bir çarpışmadan geri kalmazdım. Andolsun Allah yolunda öldürülüp sonra dirilmeyi, sonra öldürülüp bir daha dirilmeyi ve yine öldürülmeyi ne kadar isterdim.*"[17]

Haya da imandandır:

"*Haya imandandır.*"[18]

---

14. Fethu'l-bari, 1/118.
15. Buhari, İman, H.No: 26, Feth 1/79.
16. Buhari, İman, H.No: 14, Feth, 1/75.
17. Buhari, İman, H.No: 37, Feth, I/114.
18. Buhari, İman, H.No: 24, Feth, I/93.

Allah için sevmek, kızmak, vermek ve engel olmak da imandandır:

"Allah için seven, Allah için kızan, Allah için engel olan kuşkusuz imanını tamamlamıştır."

Allah Rasulü imanın parçalardan meydana gelen bir bütün olduğunu, bunların içinde amellerin de yer aldığını açık bir biçimde ifade etmiştir:

"İman yetmiş küsür şubedir. En üst derecesi lailahe illallah, en alt derecesi çevreyi rahatsız edici bir engeli yoldan kaldırmaktır."[19]

Bu hadiste nazari iman olan "lailahe illallah" ile ameli iman olan "imatatü'l-eza" bir bütünün farklı ağırlıktaki parçaları olarak geçiyor. İşte o bütünün adı "iman'dır.

İmanın ve İslamın şartlarını sayılarla ve belli maddelerle sanırlamanın yanlışlığının delili olan şu sahih hadiste namaz, zekat, oruç "iman nedir?" sorusunun cevabı olarak zikredilmektedir:

"Allah Rasulü kendisine gelen bir elçiler gurubuna 'YALNIZCA ALLAH'A İMAN ETMEYİ' EMRETTİ VE SORDU: 'YALNIZCA ALLAH'A İMAN NEDİR, BİLİR MİSİNİZ?' 'Allah ve Rasulü daha iyi bilir' dediler. Bunun üzerine buyurdu ki: 'ALLAH'TAN BAŞKA İLAH OLMADIĞINA VE MUHAMMED'İN O'NUN ELÇİSİ OLDUĞUNA ŞEHADET ETMEK, NAMAZI KILMAK, ZEKATI VERMEK, RAMAZAN ORUCUNU TUTMAK VE BEŞTE BİR (humus)'İ VERMEKTİR.'"[20]

Sahabe ve tabiinin iman-amel ilişkisi konusundaki tavırları da yukarda naklettiğimiz Kur'ani ve Nebevi

---

19. Buhari, Müslim, Nesei, Ebu Davud, Tirmizi'den Cezeri, Cami,'l-I/236.

20. Buhari, İman, H.No:53, Fethu'l-Bârî, I/157.

tavrın bir devamı. Örneğin İbn Abbas, "**De ki: Duanız olmasaydı Rabbim sizi ne yapsın**" (25/77) mealindeki ayet-i kerimeyi "imanınız olmasaydı" (levla imanüküm) diye tefsir ederek "duanız imanınızdır" demiştir.[21] Bu tefsir "dua ibadettir, ibadet ise imandandır" anlayışı üzerine bina edilmiştir.

Aynı cümleden olarak Ömer b. Abdülaziz valilerinden Adiy b. Adiy'ye yazdığı mektupta şöyle diyordu: "İman farzlar, şer'i hadler ve sünnetlerdir. Kim bütün bunları tamamlarsa onun imanı da tamam olur, kim de bunları tamamlamazsa onun imanı noksan olur."[22]

Yine sahabeden Muaz b. Cebel (ra) arkadaşlarından Esved b. Hilal'e tefekkür ve Allah'ı zikri kastederek "Gel, birlikte oturup biraz iman edelim" demiştir.[23]

Ebu Hanife'den nakledilen bir iman tarifini, yukarıya aldığımız bu nasların karşısına yerleştirecek olanlar çıkabilir. Ebu Hanife'nin imanla, ameli ısrarla ayırdığı bir gerçektir. Bu ona atfedilen eserlerin tümünde açıkça görülür. Lakin İmam'ın bu konudaki tavrının sebebi bizce pratik kaygılardır.

İmam'ın yaşadığı dönemin siyasi profili dikkatle incilenirse bazı tavırların nedeni daha iyi anlaşılır. İmam özellikle zalim Emevi yönetiminin cizye gelirlerinin düşmemesi için kitle halinde İslamlaşmayı engellemesi, bunun için de daha yeni Müslüman olmuş insanların İslam'ını kabul için başta "amel" olmak üzere birçok şart koşması, hatta İslamlarının kabul edilmeyip cizye vermeye zorlanan 400 kişinin Buhara camiinde hunharca yakılması gibi elim olaylar, Ebu Hanife gibi hamiyetli

---

21. Fethu'l-Bari, I/65.
22. A.g.e., I/63.
23. A.g.e., I/63.

ulemayı harekete geçirerek Emevilerin zulmünden bir çoğu İran'lı olan mazlum halkı kurtarmak için yeni ve 'farklı' fetvalar vermeye sevketmiştir.

Ebu Hanife'nin Arapça dışındaki bir dille surelerin okunup namaz kılınacağı fetvası da İman-amel konusundaki fetvası gibi kendi özel ortamından bağımsız anlaşılamayacak içtihadlarından biridir ve hususi sebebleri vardır.

Ebu Hanife'den, buraya kadar aldığımız naslarla çelişmeyen hatta amel-iman ilişkisini fazlasıyla destekleyen iman tarifleri de rivayet edilmiştir. İmam, kendisine nisbet edilen el-Alim ve'l-Müteallim' adlı eserinde "iman nedir?" diye soran talebesi Ebu Mukatile şöyle cevap vermiştir: "İman tasdik, marifet, yakin, ikrar ve islamdır."[24]

Bu tanım yaygın kanaatin aksine İmam'ın amelin imanla hiçbir ilişkisinin olmadığı gibi bir görüşe iltifat etmediğini, bilakis "iman"ı "ikrar ve İslam" olarak niteleyerek imanla amel arasındaki ilişkiyi kabul ettiğini göstermektedir. Çünkü "ikrar" dilin amelidir. İslam ise, daha önce naklettiğimiz gibi, Rasul'ün tefsiriyle amel, ittiba, zahir ve imanın dış bükey boyutudur.

İman-amel ilişkisi konusunda verdiğimiz bu bilgilerden sonra sonucu bir cümleyle özetlemek gerekirse Allah Rasulü'nün de birçok hadislerinde kullandıkları tabiri kullanarak diyebiliriz ki: Amel imanın aynı değildir, amel imanın gayrı da değildir. Ancak AMEL İMANDANDIR.

---

24. el-Alim ve'l-Müteallim, Beş Eser, s.17.

Yukardakine benzer bir tartışma da kelam tarihinde "iman artar mı, eksilir mi?" sorusu çevresinde yapılmıştır.

Pezdevi bu soruya "Ehl-i Sünnet'e göre iman artmaz ve eksilmez" diye cevap verirken;[25] İmam Şafii, Eş'ari, Gazali, Buhari, Müslim, tüm muhaddisler ve daha bir çokları "iman artar ve eksilir" biçiminde cevap vermektedirler. Tabi bu durumda "iman artar ve eksilir" diyenleri Pezdevi'ye göre "Ehl-i Sünnet"ten saymamak icab edecektir ki daha önce bu gibi hissi tanımlamaların gerçekten ne anlama geldiklerine değindiğim için geçiyorum.

Bu konuda "Kur'an ne diyor?" diye merak edip bakacak olursak karşımıza şu ayetler çıkar:

"**Ve bu onların ancak İMANLARINI VE TESLİMİYETLERİNİ ARTIRDI.**" (33/22)

"**Ne zaman bir sure indirilse (münafıklar) arasından kimileri 'bu hanginizin imanını artırdı?' der. OYSA Kİ** (KUR'AN) **İNANANLARIN İMANINI ARTIRMIŞTIR.**" (9/124)

"**Halk kendilerine, 'insanlar size karşı ordu toplamışlar onlardan korkun!' deyince bu onların İMANLARINI ARTIRDI.**"(3/173)

"**Allah onların hidayetini artırmış ve onlara takvalarını vermiştir.**" (47/17)

"**Mü'minler o kimselerdir ki Allah anıldığı zaman yürekleri ürperir, kendilerine Allah'ın ayetleri okunduğu zaman İMANLARINI ARTIRIR**" (8/2)

---

25. Pezdevi, s.219 40. mesele.

"Kitap verilmiş olanlar iyice inansın, iman edenlerin imanını artırsın" (74/31)[26]

Bu Kur'an'i örnekler uzayıp gidiyor. Gariptir ki Kur'an "iman artar mı, artmaz mı?" bahsinde bunca net ve açık cevap verirken konu Kelam tarihinde hararetle tartışılıyor ve bunca ayet de "artmaz ve eksilmez" diyenler tarafından olmadık "te'vil" ve "tefsirlere" kurban gidiyor...

Bu örnek dahi kelami tartışmalarda Kur'an'a ne kadar müracaat edildiğini göstermiyor mu?

---

26. Ayrıca Allah Rasulü'nün ve ashabının 'Allah'ım imanımı artır!" şeklinde dua ettiklerine dair rivayetler için hadis kitaplarının ilgili bölümlerine bakılabilir.

Daha önce şuurun mertebeleri olarak zikrettiğimiz marifet, tasdik, ikrar ve amel imanın dört boyutudur. Bu boyutların ortaya çıktığı merkezler ise üçtür: Akıl, kalb ve beden.

Marifet akılda, tasdik kalbte, ikrar ve amel bedende ortaya çıkar. Akıl, kalp, lisan ve bedenden kaynaklanan bu boyutları *bilgi*, *duygu*, *söz* ve *eylem* biçiminde ya da başka bir ifadeyle *teori*, *his*, *itiraf* ve *pratik* biçiminde ifade edebiliriz.

Marifet aklın iman etmesidir, tasdik, kalbin iman etmesidir, ikrar ve amel ise bedenin iman etmesidir. İlk ikisi mücerred, son ikisi müşahhastır. Marifet ve tasdik imanın içbükey yansıması, ikrar ve amel imanın dışbükey yansımasıdır. Şuurun bu dört mertebesine iman ve İslam bağlamında yaklaşırsak şunu diyebiliriz: Marifet ve tasdik imandır, ikrar ve amel İslam'dır. Ne ki nasslara göre iman İslam'dan daha kapsamlı olduğundan bu boyutların dördü de iman içinde yerlerini alırlar.

İman bu dört boyuttan ya birinde, ya ikisinde, ya üçünde, ya da hepsinde birden ortaya çıkar. Bu ortaya çıkışın durumuna göre imanın öznesi olan kişi isimler alır. Bunlar, *mü'min*, *müslim*, *münafık* ve *kafir* isimlerinden biridir.

Bazen de bu boyutlar öyle bir biçimde tezahür eder ki bu durumda o insanın iman karşısındaki konumunu bu dört isimden hiç biri açıklayamaz.

Nasıl hilkat garibeleri varsa özellikle günümüzde ayrık otu gibi artan iman garibeleri de vardır ve onlara yerleşik dini kavramları tatbik etmekte oldukça zorlanırsınız. Çünkü iman'ın bilgisine ne tam sahiptirler ne değil. Ya da, ne inandıkları bellidir ne inanmadıkları. Çoğu zaman buna kendileri bile karar vermemişlerdir. Dinden olanı cehaletlerinden dolayı dinden değildir zanıyla inkar edenler olduğu gibi, dinden olmadığı halde dinden zannettiği şeye iman edenler de az değildir. Kimi iman garibeleri Kur'an'ın ahkamını inkar ettikleri halde kendilerini Müslüman zannettikleri gibi kimileri de kafalarına göre bir din uydurup adını "İslam" koyabilmektedirler.

Sanırız tarihin hiçbir döneminde iman konusunda günümüzde yaşanan kargaşa yaşanmamıştır. Bizce sorun bir mü'min gibi iman edenlerden ya da bir kafir gibi inkar edenlerden kaynaklanmıyor. Asıl sorun imanla inkarı, İslam'la küfrü, tevhidle şirki, hurafeyle dini, bid'atla sünneti, yakinle zanni, ilimle cehaleti, hakla batılı, gündüzle geceyi, ak ile karayı birbirine karıştıranlardan kaynaklanıyor.

Evet "karıştırmak" (iltibas), imanları ve vicdanları olabildiğince kurtlandıran bu çağın insanının tabiatı haline geldi. Herşeyi herşeyle karıştırmak, yani karıştırarak bulandırmak, tahrif etmek ve neticede tahrip etmek.

Birileri içkide kokteyl, çorbada aşura, şarkıda potpori, yapıda mozayik ve özetle herşeyde "karışık" sevebilir. Ama "ben mü'minim ve öyle kalmak istiyorum" diyen hakkı batıla karıştırmamak zorundadır Kur'an uyarınca.[27]

Eğer o birilerinin "karışık sevmek" tutkusu dini alanda da depreşerek Moğol hükümdarı Dara Şukuh'un Hindistan'da, Bahaullah'ın İran'da, Torlak Kemal'in, Sebatay Sevi'nin ve çağdaş Torlak Kemallerin Anadolu'da yapmaya çalıştığı gibi dinleri karıştırmaya, imanı karıştırmaya, İslam'ı karıştırmaya ve bulandırmaya kalkar, Kabe'ye de giderim Vatikan'a da, camiye de giderim diskoya da, namazımı da kılarım içkimi de içerim, Müslüman da olurum kafir de ya da mü'min gibi inanır mülhid gibi yaşarım mantığıyla hareket ederse, kendisine yeni bir din, yeni bir kitap, yeni bir peygamber araması gerekecektir.

* * *

İmanın dört boyutu olan *marifet*, *tasdik*, *ikrar* ve *amel* kendi aralarında doğrudan ya da çapraz ilişkilere sahiptirler. Bu boyutların her birinin diğeriyle olan ilişkisini ve sonuçlarını kısa kısa ele almak istiyoruz.

Bir örnek verelim: İmanın zihni boyutu olan ve dinin varlığıyla doğrudan bağlantıya sahip akılla ilgili bir fakülte olan "marifet" (tevhid bilgisi)'i esas alırsak imanın diğer boyutlarıyla marifet arasındaki ilişkiden doğan 7 durum sözkonusudur.

1. Durum: Marifet; tasdik, ikrar ve amel olmadan tek başına iman olur mu?

---

27. Bakara (2)/42.

2. Durum: Marifet ve tasdik; ikrar ve amel olmadan iman olur mu?

3. Durum: Marifet ve ikrar; tasdik ve amel olmadan iman olur mu?

4. Durum: Marifet ve amel; tasdik ve ikrar olmadan amel olur mu?

5. Durum: Marifet, tasdik ve ikrar; amel olmadan iman olur mu?

6. Durum: Marifet, tasdik ve amel; ikrar olmadan iman olur mu?

7. Durum: Marefet, ikrar ve amel; tasdik olmadan iman olur mu?

Teker teker cevaplarını arayacağımız bu sorular imanın dört boyutu için de geçerlidir. İsteyen herkes bu tabloda kendi yerini ve konumunu tesbit edip eksiğini giderebilir ve imanını kemale erdirebilir.

Şimdi sırasıyla birinci boyut olan "marifet"ten başlayabiliriz.

Marifet

İnsan bir 'beşer' olarak doğar. Büyüdükçe bünyesinde bulunan insanlık cevherini geliştirir. O oranda da insanlaşır. Hayvani boyut olan beden büyütülürken, insani boyut olan 'ruh' geliştirilmezse insanın insani yönü hayvani yönü yanında çok güdük kalır.

Ruh gibi akıl da insanı insan eden unsurlardan biridir. Hayvanların aklı yoktur, onun için onlardan iman etmeleri de beklenmez. Hayvanların iradesi yoktur, onun için ahlaklı olmaları da beklenmez.

İdeal ve *gaye* akıllı insan içindir. Ne ideal ne gaye hayvanlar için geçerli değildir. İnsan aklını bilgi için kullanır, bilgi ise imana götürüyorsa faydalıdır.

İlim insanın kendi varlığı, dış dünyası, geçmişi ve geleceğiyle ilgili düşündüğü her şeydir. Buna "dünya görüşü" de denir. Dünya görüşü bir inançla temellenirse ona "iman" denir.

Marifetsiz imanın insana ne maskaralıklar yaptırdığının örnekleri tarihte çok görülmüştür. Hariciler olayı bunun en tipik örneğidir. Geçmişte cahil mü'minlerin imanının akıllı münafıkların ve kafirlerin elinde nasıl oyuncak edildiğini bu ümmet defaatle yaşamıştır.

İmansız ilmin ne olduğunun en korkunç örneğini ise insanlık günümüzde dehşet ve hayretle müşahede etmektedir. Sonuç itibarıyla ilimsiz iman, imansız ilmin insanlığın başına açtığı belanın milyonda birini açmamıştır, bu da bir gerçek.

İnsanlık imansız ilmin istikbali için nasıl bir felaket olduğunu Batı uygarlığı sayesinde öğrenmiştir. İmanı atıp onun yerine ilmi geçiren bu uygarlığın elinde ilim, sarhoşun elindeki atom bombasına dönmüştür. Halbuki ilim atomu bulmayı, iman ise onu insan için kullanmamayı öğretir.

İmansız kalan ilim, sahibinin elinde hem kendisi hem insanlığı felakete sürükleyen bir silaha dönüşür. Tarihi boyunca ilmi imanın, imanı ilmin karşısına yerleştirmiş olan, birbirinin tamamlayıcısı olan bu iki erdemi hiçbir dönemde bir araya getirmeyi başaramamış olan Batı uy-

garlığı, geçmişte nasıl "iman" adına ilmi katletmişse bugün de "ilim" adına imanı ketletmektedir.

Yüzyıllar boyu ortaçağ Hristiyanlığında ilim Adem ve Havva'yı cennetten kovdurtan "yasak meyve" olarak görülmüştür. Tevrat'ın ilmi dışlayan ve imanın dışında değerlendiren "Yahudi" yaklaşımı, Batı ortaçağının ve kilisenin resmi/dini anlayışı haline gelmiştir.[28]

Cehaletinin nice sonra farkına varan Batı bu karanlıktan çıkmak için ilmin ve aklın karşısına yerleştirdiği imandan vazgeçmeden akla tekrar kavuşamayacağı zanıyla, eski yanlışını bu kez de tersinden işleyerek "imanını" vermiş ve "aklını" geri almıştır. Yani Batı, üzerine kurulduğu yamuk hayat felsefesi icabı, ya "imansızlık" ya da "akılsızlık/cehalet" karanlıkları arasında gidip gelmiştir.

Bu uygarlık geçmişte iman adına aklı katletmesinin acısını şimdilerde akıl adına imanı katlederek çıkarmaktadır.

Halbuki akıl göz gibidir. Aklı olmayan "âmâ"ya benzer. Nasıl ki her gözü olan her durumda görüyor demek değilse her aklı olan da her durumda "akıllı" demek değildir. Çünkü gözün görebilmesi için "ışık" şarttır. Aynen öyle, aklın doğru kullanılabilmesi için de onun ışığı olan "vahiy" şarttır.

Vahiysiz akıl ışıksız göz gibidir. Olsa da işe yaramaz. Birinci durum bakar-körlük, ikinci durum ise akıllı-sapıklıktır. Fakat birincisiyle ikincisi arasında bir fark vardır: birincisi ışıksız kaldığı için görememekte mazurdur, fakat ikincisi imansızlığında mazur değildir. Çünkü salim akıl, Allah'ın hidayetiyle imana ulaşan yolda kişiye klavuzluk yapar.

---

28. Bakınız: Kitab-ı Mukaddes, 2. Bab. Ayet: 16-17; 3. Bab, Ayet: 1-8 ve 22.

Aklını kaybeden delidir. Yiyiyor, içiyor, yatıyor, tuvalete gidiyor olması akıllı olmasının delili değildir. Bu kişi "iman"dan muaf tutulmuştur, çünkü beşerleşmiştir.

İmanını kaybeden ise muzırdır, gayesini kaybetmiştir. Dolayısıyla o Allah'ın buyurduğu gibi "hayvandan da aşağıdır."

İman akıldan daha da büyük bir nimet olduğundan imansızlığın tedavisi deliliğin tedavisinden daha zordur. İmansızlığın çevreyi tahribi ise akılsızlığın çevreyi tahribinden daha vahim ve korkunçtur.

Konumuza dönecek olursak imanın dört boyutundan biri olan "marifet" bu boyutların sıralamasında da ilk maddeyi işgal eder. Çünkü ilim olmadan iman olmaz.

Öyle ya, kişi bilmediği bir şeye nasıl inanacaktır? Bu nedenledir ki Allah Peygamber göndermediği kavme azap etmemiştir.[29] Çünkü Peygamberler imanın bilgisini insanlığa ulaştırıyorlar, yani Allah'ı tanıtıyorlardı. Ondan sonradır ki insanlar sorumlu tutuluyor, öğrendikleri Allah'a kulluk yapıp yapmadıklarından dolayı hesaba çekiliyorlardı.

Yine bu nedenle ümmetin tüm alimleri iman edilmesi gereken şeylerin tafsili olanını tafsilen (ayrıntılarıyla), icmali olanını da icmalen (öz ve ayrıntısız olarak) bilmenin *farz-ı ayn* olduğu üzerinde icma etmişlerdir.

Bu durumda, iman edilecek şey bilinmeden imanın mümkün olmadığı kesindir. Bunun içindir ki "marifet" imanın dört boyutundan biri olmuştur. Şimdi bu boyutun tasdik, ikrar ve amelle olan ilişkilerine geçelim.

1. Durum: Marifet (imana konu olan şeyleri bilmek) tasdik ikrar ve amel olmadan tekbaşına iman olur mu?

---

29. İsra (17)/15.

Bu sorunun peşin cevabı "elbette hayır!"dır. Yalnızca bilmek iman için hiçbir zaman yetmez. Çünkü bilgi te'vil ve tefsire boyun eğer, değişmeye açıktır.

İnanılması gereken şeyleri bilme iman olsaydı başta Şeytan olmak üzere, tüm müsteşrikler, Mekke müşrikleri, tüm tescilli münafıklar, Medine Yahudileri ve irtidat edenlerin tümü mü'min ve Müslüman sayılması icab ederdi. Çünkü Kur'an onların peygamberi öz oğullarını bildikleri gibi bildiklerini haber vermektedir.[30]

Yine "**Biz onu (Kur'an'ı) mücrimlerin kalbine işte böyle soktuk.**" (26/200) ayeti de gösteriyor ki Kur'an bilgiyi de aştığı halde onlarda bir 'iman'a dönüşmemiştir. İman inkar ile birarada durmaz, lakin İslam öyle değildir.

İlim bir müktesebattır, insan ondan istese de sıyrılamaz, ancak iman başka.

Bugün de bazı şarlatanlar bilmeyi inanmak zannederek ikrarsız, tasdiksiz ve amelsiz iman olacağını vehmediyorlar. Eğer iman amelsiz, tasdiksiz ve ikrarsız yalnız bilgiyle mümkün olabilseydi Kur'an yüklenmiş tüm bilgisayarlar mü'min olurdu.

Tarihte Mürcie adıyla şöhret bulan oportünist mezhebe mensup bazı fırkalar imanı yalnızca "bilmek" olarak tarif etmişlerdir.Bu iman tanımına göre, şeytanın dahi mü'min sayılması gerektiği itirazını dikkate alan bir başka Mürcie imamı, iman tarifini "iman Allah'ı bilmek ve O'na karşı kibirlenmemektir" biçiminde yeniden düzenleyecektir. Böylece şeytan imanın dışında tutulmuş olacaktır.[31]

---

30. Bakara (2)/146.

31. Eş'arî, Makalat, 133.

2. Durum: Marifet ve tasdik; ikrar ve amel olmadan iman olur mu?

Bir insan ki inanılması gerekenleri bilecek ve inanacak ancak onu ne diliyle ikrar edecek, ne de bedeniyle uygulayacak.

Bu durumda din insanın hayatına hiç müdahale etmeyen sırf duygusal ve düşünsel bir müessese olup çıkmaktadır. İnsan, vahyi hayalleriyle aynı hizaya koymuşsa onun inancında ciddi olduğuna inanabilir miyiz? Kaldı ki bilen ve inananın bilip inandığını ikrar edip yaşamaması için ne gibi bir engel vardır? Bu İslam'sız bir imandır, dolayısıyla makbul değildir.

Asr-ı Saadette Nebi'nin getirdiğinin hak olduğunu itiraf eden bazı kimseler vardı ki bunlar kafir olarak yaşadılar ve öldüler. Ünlü Taifli şair Ümeyye b. Ebi's-Salt bunun çarpıcı bir örneği. Birgün Ebu Süfyan "Abdulmuttalibin yetimi peygamberliğini ilan etti, ne düşünüyorsun?" diye sorduğunda İbn Ebi's-Salt şu cevabı verecektir "O doğru söylüyor, git ona ittiba et." Fakat kendisi, böyle inandığı halde "Allah düşmanı" olarak yaşayacak ve ölecektir.

3. Durum: Marifet ve ikrar; tasdik ve amel olmadan iman olur mu?

Bu durumda iman kafa ile dil arasında kalp ve bedene uğramadan ortaya çıkan bir durum oluyor ki bu mümkün değildir. Akılda başlayıp dudakta biten bir iman tasavvur edilemez. Bu "müsteşrik imanı" na benziyor. İnsan domuz etinin haram olduğunu bilecek, onun hürmetine inandığını ifade edecek, lakin önüne getirilen domuz eti için "kastedilen domuz eti bu mudur değil midir bilmiyorum?" diyerek onu tasdik etmeyip yemeye başlayacak.

Bu durumda o konudaki bilgisini ve ikrarını yalanlamış olmaz mı?

Günümüzde sıkça görülen "Müslüman" tiplerinden biridir bu tip. Ancak bunun bir nifak olduğunu ve bu duruma düşene de münafık dendiğini hepimiz biliyoruz. kaldı ki Saadet Asrının tescilli münafıkları bunun bir gömlek altındaydılar. Çünkü onlar hem biliyorlar, hem ikrar ediyorlar hem de amel ediyorlardı.

Tabi tarihte bu sınıfa girenleri de mü'min sayanlar çıkmıştır. Mürcie'nin Kerramiye tayfasının imamı Muhammed b.Kerram es-Sicistani "İman dille söylemektir, isterse kalbiyle küfre inansın. O Allah indinde mü'mindir, Allah'ın dostudur, cennet ehlindendir" demektedir.[32]

Günümüzde de Mürcie'nin devamı olan bazı sulta alimleri bu sapık geleneği devam ettirerek yanaşması oldukları yöneticileri ne denli imansız da olsalar aklamaya çalışmaktadırlar.

4. Durum: Marifet ve amel; tasdik ve ikrar olmadan olur mu?

Bu sorunun cevabı da bellidir: Kalbiyle inanmadığı ve diliyle ikrar etmediği bir inancı bilmesi ve yapması kişinin nifakına delildir, başka değil. Böyle bir durum ender görülebilir. Çünkü genellikle münafıklar dilleriyle ikrar ederler.

Bu durum, kalb ve iman işin içine karışmadan imanın gerçekleşip gerçekleşmeyeceği sorunudur. İman yalnızca amele dönüşen bir fikir değildir, bu kesin. Şuur yalnızca bilgiden oluşuyor ve bunu kalbe ve dile uğratmadan doğrudan eyleme dönüştürüyorsa ortada bir basmakalıplık bir otomatizm var demektir ki bu iradeli bir

32. İbn Hazm, el-Fasl, V/73.

varlık olan insandan daha çok, gelişmiş bir yapay beyne ve ileri düzeyde hareket kabiliyetine sahip olan bir robota yakışır.

5. Durum: Marifet, tasdik ve ikrar; amel olmadan iman olur mu?

Bir ağaç düşünün, kökü var, gövdesi var, dalları var ancak meyvesi yok. Diyeceksiniz ki "odun olur!" Evet, odun olur; işte o kadar.

Sahi bir insan bildiği, inandığı ve onu da ikrar ettiği halde inancının emrettiklerini yaşamamasını neyle ve nasıl izah edecektir? Oysa ki Kur'an defaatle "İman edenler ve salih amel işleyenler" formunda gelen ayetleriyle imanla ameli yapışık ikizler gibi birbirinden ayırmazken Kur'an'a inandığını söyleyen birinin Allah'ın birleştirdiğini ayırması, inancında da ciddi olmadığının göstergesi değil midir?

Iman marifet olarak fikre yerleşirse oradan batını şahadet olan tasdike yönelir ve kalb iman eder. Vicdanın iman etmesi muhakkak kendisini dışa vurur. Çünkü küpün içinde ne varsa dışına o sızar. Tabi kalbden dile yönelen iman buradan da tüm organlara komut verir. Çünkü vücudun iki merkezi olan kafa ve kalbi teslim alan imana karşı dil ve beden nasıl ve niçin direnecektir? Ancak, kafa ve kalbden, fikir ve vicdandan gelen enerji yeterli olmazsa elbette beden dinamosunu harekete geçiremez.

Mücerret bilgi potansiyel enerjidir. Eğer gürül gürül akan bir ırmağa santral kurmamışsanız o ırmak, değil şehirleri kendi kıyılarını dahi aydınlatamaz. Amelsiz bir bilginin yeterli olduğunu tarihte kimi sapık fırkalar iddia etmiş ve hatta inanmanın farzları insandan düşürdüğünü söylemişlerdir.[33]

---

33. Bağdadî, el-Fark, s.243.

Bugün bunların izdüşümü "sen kalbe bak, kalbim temiz" diyen cahillerdir. İmanın gayesi vicdanda ya da fikirde hapsolmak değil hayatı değiştirmek ve güzelleştirmektir. Çünkü insan "hilafet" görevini ancak bu sayede yerine getirebilir.

Diyelim ki siz işçisiniz. İşinizi iyi biliyor ve çalışmanız gerektiğine de inanıyorsunuz. Üstelik bunu dilinizle de ifade ediyorsunuz. Ama bütün bunlara rağmen işe gitmiyor, çalışmıyorsunuz. Ay sonunda ücret için sıraya girmeye hakkınız var mıdır? Eğer girerseniz bu tavrınız "çalışanlar enayidir" anlamına gelmez mi? Eğer size ücret verilirse bu büyük bir zulüm ve adaletsizlik olmaz mı? Diyebilir misiniz ki "ben her ne kadar çalışmasam da mesleğimi iyi bilirim, çalışmam gerektiğine inanır ve bunu her yerde de ifade ederim, o halde ben bu ücreti almayı hak ettim."

Eğer çalışırsanız, emeğinizin karşılığını dünyada aldığınız gibi ahirette de alacaksınız. Ve o gün herkese denilecek olun şudur:

"**İşte bu sizin ellerinizle yapıp ettiklerinizin karşılığıdır. Allah kullarına asla zulmedici değildir.**" (3/172)

"**İşte o gün insan anlar, fakat artık ne yararı var ki anlamanın? 'Ah keşke ben bu hayatım için** (amel) **gönderseydim' der.**" (89/23-24)

Evet, bilgi, tasdik ve ikrarın olup da amelin olmaması durumunda şu soru sorulur: Akıl bilgisine sahip olduğu şeyi kalbe sunar, o onaylar ve tasdik eder. Bu onay dile iletilir o da ikrar ile kabul eder. Aklın, kalbin ve dilin kabul edip onayladığı bu şeyin eyleme dönüşmesine engel olan şey nedir?

Bu iman türü aydın, sanatçı ya da "entel" imanı olsa

gerek. Şairin şiiri, yazarın makalesi, İslamcının sloganı, siyasetçinin mitingi, imanın eyleme dönüştüğünün kesin delili olabilir mi? İlim ve tasdik insanın şirke ve küfre karşı donanımı, ikrar ve amel de fısk ve nifaka karşı bir donanımıdır. Bir mü'min yapmadığını söylemekten (ikrar) ve söylediğini yapmamaktan Kur'an'la nehyolunmuştur. İddiasız amel, amelsiz iddiadan hayırlıdır. Ne ki mü'min aklını da, kalbini de, dilini de, bedenini de iman ettirendir.

6. Durum: Marifet, tasdik ve amel; ikrar olmadan iman olur mu?

Bu da gereksiz bir sorudur. Eğer insan dilsiz ya da herhangi bir nedenle konuşamıyorsa olur, mazurdur. İkrah durumunda, can ve uzuv tehlikeye girmişse o tehlike geçinceye kadar imanını gizleyebilir. Buna bilindiği gibi fıkıhta "takiyye" denilir ve şartları hususunda mezhep imamları ihtilaf etmişlerdir. Ayetin verdiği ruhsata[34] dayanılarak şartlar oluştuğunda başvurulabilir.

7. Durum: Marifet, ikrar ve amel; tasdik olmadan iman olur mu?

Bu tıpkı Saadet Asrı münafıklarından ekseriyetinin durumudur. Onlar hem biliyorlar, hem ikrar ediyorlar ve hem de amel ediyorlardı. Ne ki kalblerinde hastalık vardı. Bu tipleri o gün de "iyiniyet" adına, "hoşgörü" adına mü'min zannedenler ve onların nifakı hakkında tartışanlar çıkmış olmalı ki ayet münafığın nifakına karşı hoşgörülü olanların tümüne şöyle seslenir:

"**Size ne oldu da münafıklar hakkında iki guruba ayrıldınız? Oysa yaptıkları işlerden dolayı Allah onları baş aşağı etmiştir. ALLAH'IN SAPTIR-**

34. Nahl (16)/106.

DIĞINI DOĞRU YOLA İLETMEK Mİ İSTİYORSUNUZ? Allah birini saptırdı mı artık onun için bir yol bulamazsın." (4/88)

Bu durumda "tasdik olmadan bilmek iman olur mu?" sorusu önem arzeder. Tasdiksiz marifet olmaz. İkrarsız da tasdik olmaz. Marifet ve tasdiği enerji taşıyan nötr ve faz nakil hattına benzetebiliriz.

Bu iki hattan gelen enerji beden dinamosunda harekete dönüşür. Önce dili çalıştırır (ikrar), ardından organları (amel). Söz ve hareket ortaya çıkar. Biri kelimedir diğeri fiil, biri lisandır diğeri eylem. İkrar imanın iki şehadette özetlenmesi; amel iki şehadetin (lailahe illallah Muhammedurrasulullah) harekete ve hayata dönüşmesidir. Eğer marifet tasdikten ayrılırsa yalnızca görüntü olur, mücerret tasavvur olur.

Kafanın, dilin ve bedenin katıldığı bir eyleme kalbin katılmaması anlamına gelen bu durum gerçekten garip bir durumdur. Bu kimsenin hali bilgi yüklenen, konuşan ve hareket eden çok gelişmiş bir robota benziyor. Biliyor, bildiğini söylüyor ve söylediğini yapıyor lakin bütün bunları kalbi işe katmadan beceriyor.

Bu durumda ya onun kalbi yok, ya da var. Eğer insan olduğu halde kalbi yoksa o taşlaşmış kalbini[35] yeniden canlandırıp o bir güne selim bir kalp hazırlaması[36] gerekmektedir. Eğer kalbi var da bu tasdikten bilinçli bir kaçış ise, o mü'min değildir. Onun beden ülkesinde iktidar savaşı vardır ve bu savaşta ülke bölünmüş, başkent olan kalb düşman işgaline uğramıştır.

Tasdik gönlün amelidir ve organların ameli kalbin amelinden bağımsız değildir. Birgün organların da kalbe

---

35. Bakara (2)/74.
36. Şuara (26)/88.

uyup tüm bedenin küfrün işgaline uğraması mümkündür.

*Sonuç:*İman hem marifettir, ham tasdiktir, hem ikrardır ve hem de ameldir. Bu dört boyut birbirini tamamlayan bir bütündür. Birbirinin mütemmim cüzleridir.

Şuurun bu dört mertebesi birleşince hem iman ortaya çıkar, hem İslam. Bu dört boyuttan "marifet" ve "tasdik" imanın iç bükey yansıması, "ikrar" ve "amel" de dış bükey yansımasıdır.

Bilgi ve tasdikle içsel vahdet sağlanır, ikrar ve amel ile ameli vahdet sağlanır. İlk ikisiyle son ikisinin bir araya gelmesiyle de gerçek tevhid ortaya çıkar. İşte bu dört boyutun tümünü birden kendisinde bulunduran mü'min imanını kemale erdiren mü'mindir. O aynı zamanda muvahhid bir Müslüman olur.

Bu uyum akılda itmi'nan iz'an ve irfan; kalbde ihsan, muhabbet ve ikan; dilde emn ve selam; amelde ihlası ortaya çıkarır.

Tasdik

Tasdik, bir şeyin hak ve gerçek olduğunu kalbin doğrulaması, o şey hakkında zerrece şüphe duymamasıdır. Tasdik'in merkezi kalbdir. Kalb ise vücudun merkezidir. Dolayısıyla şuurun dört mertebesi arasında en önde geleni ve en büyüğü vicdandır. Vicdanın yatışması ve bir şeyi kabullenmesi ise imandır.

Elbet vicdan dînî olmayan birtakım şeylere de yatışır ve onları kabullenir.Konumuz onlar değildir. Biz burada "dini iman"ı ele alıyoruz ki zaten teamülde İlahi olmayan şeyleri kalbin tasdikine "iman" denilmemekle beraber gündelik hayatta basit bir takım duyumlar ve bilgiler için de "inandın mı?", "inandım" gibi soru-cevaplar kullanılmaktadır.

Tasdik için bilgi/marifet şarttır. Kişi bilmediğini tasdik edemez. Yok'un yok olduğunu varın da var olduğunu bilecektir. Bir şeyin tasdik edilebilmesinin asal şartı onun hakkında bilgi sahibi olmaktır.

Akıl vahiy yoluyla aldığı imana konu olan İlahi bilgileri kalb aynasına yansıtır. Burada vahyin geldiği gibi gönle yansıması için iki şeyin temiz ve berrak olması gerekmektedir: Birincisi yansıtıcı olan akıl, ikincisi ise alıcı olan kalbtir. Bu ikisi berrak olmazsa, Kur'an'ın deyimiyle "selim" olmazsa, vahiy akla, oradan da kalbe flû olarak, zayıf ve silik olarak yansır. Bazen akıl selim kalb gayr-ı selim olabilir. Bu durumda bilgi imandan öne geçer ve dengesizlik baş gösterir. Kişi bildiği kadar inanmaz, inanamaz.

Ancak kalb aynası berrak olursa bilgi yoluyla aldığı vahyi organlara kayba uğratmadan ulaştırır. Bu durumda vahiy indiği gücünden hiçbir şey kaybetmeden mü'minde eyleme dönüşür. Bunun en mükemmel örneği Peygamber'in kendisidir. Vahiy onda hiçbir kayba uğramadan duyguya, düşünceye, imana, bilgiye, ahlaka ve eyleme dönüşmüştür. Bu nedenle Allah tarafından "güzel örnek" gösterilmiştir.

Günümüzün sosyal, siyasal, eğitsel, ahlaki, ekonomik ve fiziki şirkin bombardımanına maruz kalarak maddi ve manevi kişiliği parçalanmış Müslümanı, Peygamberi anlamakta oldukça zorlanmakta ve bu nedenle onu üretememekte, taklid edememekte, çağa taşıyamamaktadır.

Tarihte imanı yalnızca tasdikten ibaret kılan fırkalar olmuştur.[37] Bu tür fırkaların delili imanın lugat anlamıdır. Çünkü iman lugatte "tasdik" demektir. Ne ki imanı lugat anlamına tahsis edip de tasdikten ibaret saymak imanı vicdana hapsetmektir. Bu ilkel anlamda bir laisizmdir.

Marifet bölümünde ele aldığımız bir çok konu Tasdik hususunda da geçerlidir. Çünkü imanın boyutlarını işleyen bu son bölüm topu topu sadece dört kavram etrafında dönmektedir: Marifet, tasdik, ikrar ve amel.

Marifetten sonra şimdi de kısaca "tasdik"in durumlarını ele alalım:

1. Durum: Tasdik; marifet, ikrar ve amel olmadan iman olur mu?

Bu durumda ilk sorulacak soru "bilinmeyen bir şey nasıl tasdik edilecek?" sorusu olacaktır.Öyle ya, bir şeyin bilgisine sahip değilseniz onu tasdik etmekten nasıl söz edebilirsiniz? Böyle bir şey abes olur. O halde tasdikin yalnız başına iman olması aklen de mümkün değildir. Kalbin tasdiki aklın aldığı bilgiyi (vahiy) kalbe yansıtmasıyla gerçekleşir.

Aynı şey ikrarsız tasdik için de geçerlidir. Bu ancak ikrah halinde geçerli olabilir. Bu da arızî bir durumdur. Eğer insan tasdik ettiği halde ikrar edemiyorsa o kimseye şerî hükümler nasıl tatbik edilecek, Müslümanlar o kimseye karşı kardeşlik görevlerini nasıl yerine getirebileceklerdir? Bu durumda cenazesinin kılınması ve Müslüman mezarlığına gömülmesi dahi söz konusu olamaz.

---

37. Bunlardan en ünlüsü genelde ameli imandan ayırmamalarıyla meşhur Haricilerden bir fırka olan Beheysiyye'dir. Mürcie'den bazı fırkalar da bu görüşü savunmuştur. Bunlar imanı yalnız Kalb ile tasdik saymışlardır. Şehristani, el-Milel, II/40.

Bir iman ki kalb onu tasdik ettiği halde akla, dile ve bedene söz geçiremiyorsa o iman hür değil mahkumdur, iktidarsız bir imandır. Kalb ise o imanın zındanıdır. Bu şartlar altında imanın ne kadar yaşayabileceği hayli şüpheli.

2. Durum: Tasdik ve marifet; ikrar ve amel olmadan iman olur mu?

Marifet konusunun 2. Durumunda verdiğimiz cevap aynıyla bu madde için de geçerlidir.

3. Durum: tasdik ve ikrar; marifet ve amel olmadan iman olur mu?

Marifetsiz hiçbir şey olmayacağını bu konunun 1. Durumunda belirttik. Amelsiz tasdik ve ikrar'a gelince; Bir insan ki kalbi tasdik edecek, diliyle de inandığını söyleyecek lakin inanıp söylediği bu şeyi tatbik etmeyecek. Bunun en azından ciddiyetsizlik olduğu tartışılmaz. "**Niçin yapmayacağınız şeyi söylüyorsunuz?**" (61/2) ilahi azarının muhatapları arasında bu guruba girenler de bulunsa gerek.

4. Durum: Tasdik ve amel; marifet ve ikrar olmadan iman olur mu?

Yine bu durumda da verilecek cevap belli: Birşey bilinmeden, hiçbir şey olmaz.

5. Durum: Tasdik, marifet ve ikrar; amel olmadan iman olur mu?

Bu sorunun cevabı üçüncü maddede verilmiştir.

6. Durum: Tasdik, ikrar ve amel; marifet olmadan iman olur mu?

Bu sorunun cevabı da yukarda (4. Durum) verilmiştir.

7. *Durum*: Tasdik, marifet ve amel; ikrar olmadan iman olur mu?

Bir iman ki kafaya, kalbe ve bedene yürüyecek bu imanın dile yürümemesinin ne gibi bir gerekçesi olabilir? Hele emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker bir fariza olarak her mü'minin önünde dururken?

Akla burhan, gönle sultan, dize derman olan iman niçin dile ferman olmaz ki?

Sonuç: O halde, iman hem tasdik, hem marifet, hem ikrar, hem de ameldir. Tasdik ise bu dört unsurun başında gelir.

Tasdikin olmaması akidede nifakı ortaya çıkarır ki münafığın bu türü kafirden daha şiddetli yerilmiştir Kur'an'da ve yeri cehennemin en alt tabakası olarak bildirilmiştir: "**Elbette münafıklar ateşin en aşağı tabakasındadırlar.**" (4/145)

Burada iki şeyi birbirine karıştırmamak gerekiyor "nifak"la Rasulün tavsiye ettiği ve imanı güçlendiren "şüphe"yi.

İmanı bir bedel ödeyerek elde edenlerle bir atalar mirası olarak elde edenlerin ciddiyeti farklı olmaktadır. Bedel ödeyen ve uzun bir imansızlık kuraklığından sonra imanın berrak kaynağına kavuşanların onu el üstünde tuttuklarını, onu hergün bir bebek, bir çiçek gibi koruyup kolladıklarını görürsün.

Onlar "şüphe"yi hakikati arayış yolculuğunun bir yakıtı olarak kullanmış ve onu bulunca da artık "şüphe"yi rafa kaldırmışlardır. Onlar iman sancısı çektikleri için imanı kaybetmek korkusuyla tir tir titrerler.

Fakat imanı atalar mirası olarak tevarüs edenleri, bedel ödemedikleri imanı har vurup harman savururken görürsün. Her mirasyedi gibi bu tipler de "iman"ın kıymetini birincilerden çok daha zor ve az takdir ederler. Onu kaybetmekten o kadar sakınmazlar.

Sonradan görmüşlük psikolojisi içerisinde çoğunlukla taşradan geldiği üniversite anfilerinde iman düşmanlarının serseri oklarına hedef olan 'av'lar "şüphe"yi nezleden daha çabuk kapabilirler. Ancak bu "şüphe" birincilerinki gibi yaratıcı ve aramaya sevkedici, doğurgan bir şüphe değildir. Bir şüphe ilimden kaynaklanıyor ve ilme götürüyorsa yaratıcı ve müsbet olur. Yok cehaletten kaynaklanıyorsa o "şüphe"nin ciddiliği şüpheden önceki sözümona "iman"ın ciddiliği kadardır.

Şüphe etmesi gereken çağında şüphesi bastırılanlar da çocukken yaşayamadığı çocukluğunu büyüdüğünde yaşamak isteyenlerde sıkça görüldüğü gibi,bir "şüphe aşkı"dır başlar. Ama bu ciddiye alınacak bir "şüphe" değildir ve olamaz. Bu bir "takılmak"tır. Bir zamanlar "Müslüman takılan" birinin mevsim değişince "septik takılmaya" başlaması bir değişim, bir dönüşüm, bir farklılık değildir. Olsa olsa eski ciddiyetsizliğin yeni bir isim altında sürdürülüşüdür. "Artık ben de ate'yim" diyen birine verilecek en ciddi cevap "ciddi olamazsın" olmalıdır.

Kişinin iman ettiği bir şeyin nasıl gerçekleşeceğini merak etmesi imanına en ufak bir halel getirmez. Bu merak "itminan" arzusudur. Bu arzuyu inandıkları konularda peygamberler dahi duymuştur. İbrahim aleyhisselamın Rabbinden nasıl dirilteceğini sorması ve gözleriyle görmek istemesi üzerine Allah'ın "**inanmadın mı?** diye sorması ve onun da "**Hayır** (inandım), **fakat kalbim yatışsın** (mutmain olsun) **diye** (görmek istiyorum)"[38] demesi buna bir örnektir.

---

38. Bakara (2)/260.

Tevhid ilminde "lailahe illallah Muhammedu'r-Rasulullah"tan müteşekkil iki şehadeti dil ile söylemektir.

Bu dilin amelidir. Tasdik'in ilanı marifetin burhanıdır. Birinci cümle "tevhid"in, ikinci "nübüvvetin" kabulu anlamına gelmektedir.

İkrar görünen dünyanın canlıları içerisinde insana özgü bir özellik olan konuşma yetisinin, yani "söz"ün gücünün onayıdır.

İkrar, kişinin inandıklarının altını imzalamasıdır.

Ne ki ikrar deyince yalnızca sözü anlamamak gerekir. İkrar gerçekte amelin ta kendisidir. Söz dilin ikrarı, amel bedenin ikrarıdır. Seleften bazılarının dediği gibi ikrar yalnızca şehadeteyni dil ile söylemekten müteşekkil olsaydı ve bu da imanın tasdik gibi asli bir unsuru olsaydı, konuşma özürlü olan insanların iman etmemiş sayılması gerekirdi. Halbuki böyle olmadığı ümmetin alimlerinin icmaıyla sabit bir gerçektir.

Evet, ikrar imanın dört boyutundan biridir ve tasdik gibi olmazsa olmazıdır. Ne ki ikrar bir bütün olarak hem söz, hem eylemdir. Zaten söz *dilin ameli* amel *bedenin ikrarı* değil midir? Bu ikiden biri eksik olanın ikrarı noksan demektir. Söz ve amel birbirinin mütemmim cüzleridir. Biri olmadan diğeri olmaz. İkrar edip amel etmemek söz verip sözünde durmamaktır.

Beden de şahadet getirir. Tabi onun şahadet getirmesi dilin şahadetine benzemez.

Bedenin "lailahe" demesi tağutlara, şirke, küfre, zulme başkaldırması, ona razı olmadığını eylemleriyle isbat etmesidir. "İllallah" demesi ibadeti, hamdi, yardım di-

lenmeyi, korku, sevgi ve umudu yalnız Allah'a tahsis etmesi ve O'nun emir ve nehiylerine bilfiil imtisal etmesidir.

Bedenin "Muhammedu'r-Rasulullah" demesi, vahyin Nebi'nin şahsında eyleme dönüşmesi anlamına gelen "sünnet"i yaşaması, yani Kur'an'ın canlanıp eyleme dönüşmesidir.

Yalnız başına tasdik'in iman olmadığı, olamayacağı bir gerçek. Bu, olsa olsa bir "iddia"dır ve her iddia gibi o da isbat ister. Değilse, herkes her tür iddiada bulunabilir. Firavun tanrılık idiasına kalkışmamış mıydı?

Bu durumda ikrar'ın isbatı "amel" olmaktadır.

Bilgi, tasdik ve amel olmadığı halde "Müslüman" olduğunu söylemekle Müslüman olunacağını zanneden bir insan tipi günümüz dışında İslam tarihinin hiçbir döneminde görülmemiştir. Asr-ı saadetin tescilli münafıkları dahi tüm İslami emir ve nehiylere riayet ediyorlar buna rağmen kalplerinde hastalık olduğu için mü'min sayılmıyorlardı.

Özetle ikrar "amel-i mecazî", amel ise "ikrar-ı hakiki"dir.

Peki tasdiksiz ikrar olur mu?

Bu soruya Kur'an "hayır!" diyor ve bu tipleri "münafık" olarak adlandırıyor. Onları münafık eden sebebi de şöyle açıklıyor: "**Ağızlarıyla kalblerinde olmayanı söylüyorlar.**" (3/167)

Mürcie'den kimi fırkalar imanın yalnızca ikrar olduğunu iddia etmişler, dolayısıyla Saadet Asrının tüm münafıklarını da mü'min olarak görmüşlerdir. Bu görüşte olanların genellikle dayandığı delil "Kim lailahe illallah derse, o cennete girer." hadisidir.

Eğer bu hadis sırf görünüşüne bakılarak alınırsa bu durumda şehadetin ikinci yarısı olan "Muhammedu'r-Rasulullah" demek iman için şart değildir." anlamı çıkar. Bir insan "Allah'tan başka ilah yoktur" dese ve Kur'an'ı kabul etmese ittifakla o mü'min değildir. Yine bir kimse tevhid kelimesini söylese de Kur'an'ın sarih bir hükmünü inkar etse o kimse ittifakla mü'min değildir. Bu durumda yukardaki hadisi yalnız ikrar anlamında almamız İlahi nasslara aykırı olacaktır.

Eğer ikrar iman için yeterli olsaydı Allah teala Kitab'ında şöyle buyurmazdı:

"**İnsanlar yalnız 'iman ettik' demekle, hiç denenmeden bırakılacaklarını mı sandılar?**" (29/2)

Evet, yalnızca "amentü" demek yetmiyordu. Bu "iddia" isbatlanmalıydı. Kelime-i şehadet getirip de bu şehadetin gereklerini yapmayanlar "söylediklerini yapmayanlar", "yapmayacaklarını söyleyenler" idi. Bu nedenle Kur'an konunun üzerine ısrarla gidiyordu:

"**Yoksa siz sizden öncekilerin başından geçenler sizin de başınızdan geçmeden cennete gireceğinizi mi sandınız?**" (2/214)

Öyle sanıyorsanız; yalnız şehadet kelimesiyle işi kurtaracağınızı, sözle peynir gemisi dahi yürümezken siz iman gemisini yüzdüreceğinizi sanıyorsanız, yanılıyordunuz:

"**Yoksa siz, Allah içinizden cihad edenleri** (deneyip) **öğrenmeden, sabredenleri** (deneyip) **öğrenmeden, cennete gireceğinizi mi sandınız?**" (3/142)

Anlaşılan Allah iddiamızı isbat etmeden yakamızı bırakmayacaktı:

"**Yoksa siz, Allah içinizden cihad eden ve Al-**

lah'tan Rasulünden, ve mü'minlerden başkasını kendisine sırdaş edinmeyenleri bilmeden bırakılacağınızı mı sandınız. Allah YAPTIKLARINIZI haber almaktadır." (9/16)

"Yaptıklarınızı haber almaktadır Allah", çünkü belirleyici olan amellerdir. Samimi olan samimi olmayandan, imanında ciddi olan ciddi olmayandan, Kur'an'ın deyimiyle "pis temizden" ancak amel sayesinde ayrılır:

"**Allah mü'minleri üzerinde bulunduğunuz halde bırakacak değildir, pisi temizden ayıklayacaktır.**" (3/179)

Bu nedenledir ki yukardaki ayetin de iniş sebebi olan Uhud günü bir sahabi, bir mü'min olarak evlerinden çıkanlar tavır ve davranışları, yani amelleri sonucu evlerine sabıkalı birer münafık olarak dönmüşlerdir.

Sonuç: İman hem ikrar, hem tasdik, hem marifet hem de ameldir.

Bu dört unsur birbirinin tamamlayıcısıdırlar. Her biri bir diğerinin sebebi ve neticesidir. Örneğin tasdiğin sebebi marifet, sonucu ikrar; ikrarın sebebi tasdik, sonucu ameldir.

Marifet fikrin ameli, tasdik kalbin ameli, ikrar dilin amelidir. Tabi amel de bedenin imanıdır.

Şehid gerçek bir "şahid" olduğu için o ismi alır. Şehid şahadeti yalnız diliyle getirmez. İmanın dört unsurunun tümü de şehidde bir yakine dönüşür ve o bildiği, tastik ettiği, söylediği gerçeğe, sahip olduğu en büyük değeri koyarak imanını isbatladığı için Allah'ın va'dine şahid olur. İmanın nimetine şahid olur ve "şehid" denilmeye hak kazanır.

İman ağacının meyvesidir amel.

Mü'minlik iddiasının isbatı, vahyin hayata dönüşmesidir amel.

İmanın, zihinde hapsolan mücerret bir düşünce, kalbde mahkum olan zavallı bir akide, dilde söylenilegelen kuru bir iddia olmaktan çıkarak göze fer, bileğe güç, dize derman olarak yüremesidir amel.

İmanın beden ülkesinde şeytanın ve nefsin iktidarını yıkarak iktidara geçtiğinin göstergesidir amel.

Amelin imanla olan ilişkisini daha önce ayetler ve hadisler ışığında ayrıntılı olarak incelemiştik.

İman-amel münasebeti Kelam tarihinin en çok tartışılan konularından birini teşkil eder. Bu konudaki tartışmalar da diğer tartışmalar gibi zamanının siyasal ve sosyo-kültürel yapısından izler taşır. Bu izleri hesaba katmadan sözkonusu tartışmaların sonuçlarını akaide taşımak ve imanın değişmez kuralları olarak gelecek nesillere aktarmak büyük bir yanılgı olacaktır.

İman-amel ilişkileri konusundaki klasik tartışmaları döt ayrı başlık altında özetlemek mümkün:

1. Ameller imanın hakikatinden bir parçadır. Selefden bazılarının Şafi'nin ve Muhaddislerin görüşüdür.

2. Ameller imanın hakiki değil de arizi parçalarındandır. Onların olmaması imanın olmadığı anlamına gelmez. Bu görüş genellikle selefin görüşüdür.

3. Ameller imanın harici bir görüntüsüdür. Bu görüntünün sebebi imandır. Onlar mecazi olarak imandan addolunurlar. Ebu Hanife ve tabilerinin görüşüdür.

4. Ameller imanın dışındadır ve imanla hiçbir ilgileri yoktur. İman ile birlikte isyan herhangi bir zarar vermez, tıpkı küfür ile birlikte taatın fayda vermediği gibi. Bu görüş de kimi Hariciler'in ve Mürcie'nin tümünün savunduğu görüştür.

Bu dört görüş sahipleri de birbirlerine karşı hem Kur'an'dan hem sünnetten deliller getirmişlerdir. Tahmin edileceği üzre her mezhep karşıt mezhebin görüşünü çürütmek için onların delil olarak kullandıkları nasları te'vil etmiş, tahsis etmiş, becerebilirlerse nesh etmiş; kendi görüşünü ise "ecmea" (icma etti), "ittefeka" (ittifak etti) gibi malum ve meşhur terimlerle 'isbat' etmiştir.

Ne ki iman-amel ilişkisi konusunda ardı arkası kesilmeyen bu tartışmalarda mezhep taassubu, muhalif mezhep düşmanlığı, siyasi taraftarlık, sulta baskısı gibi amiller büyük rol oynamışlardır. Bu nedenledir ki bu gibi akidevi meselelerde zaman ve zeminin değişmesiyle değişen görüş ve yorumlara değil zaman ve zeminin değişmesiyle değişmeyen naslara itibar etmek gerekir.

İşte bu cümleden olarak iman-amel münasebetleri konusunda nasların ne dediğini merak edecek olursak kısaca hatırlatmamız gerekecek:

"**Bizim ayetlerimize yalnızca o kimseler inanır ki onlar kendilerine hatırlatıldığı zaman hemen secdeye kapanırlar, Rablerini överek tesbih ederler, büyüklük taslamazlar.**" (32/15)

"**Mü'minler ancak o kimselerdir ki Allah'a ve Peygamberine inanırlar, toplumsal bir iş (görüşmek) üzere onunla buluştukları zaman ondan izin almadan gitmezler.**"

Bu ayetlerde Kur'an'ın en çok kullandığı üsluplardan

biri olan "nefy-isbat" metoduyla mü'minlerin özellikleri vurgulanmış, bunun dışındakiler de nefyedilmiştir.

Yine Bakara suresi 2. ayette namaz "iman" olarak zikredilmiştir. Allah Rasulü bir hadisinde imanı taksimata ayırarak en büyüğünün kelime-i tevhid, en küçüğünün yoldaki bir engeli kaldırmak olduğunu buyurmuştur. Müslim ve Tirmizi'nin ortaklaşa rivayet ettikleri bir hadisten Rasulullah'ın iman-amel ilişkisine nasıl yaklaştıklarını daha iyi görüyoruz:

"Hayber günü Nebi'nin ashabından bir topluluk geldi. Dediler ki: 'Falan şehid oldu, falan şehid oldu...' Bu saydıkları arasında bir adamın adı da anılınca Allah Rasulü o noktada söze karıştı ve dedi ki: 'Hayır, ben onu ganimetten aşırdığı bir giysiye bürünmüş bir halde ateşte gördüm. Ey Hattab'ın oğlu, git, hemen insanları topla!' Çıktım ve topladım. Nebi buyurdu ki: 'Şunu iyi bilin ki cennete yalnızca mü'minler girer'."[39]

Burada ameli imanla irtibatlandıran Allah Rasulü hırsızlığı imanı olumsuzlayan bir günah olarak telakki etmiştir. Yine başka bir sahih rivayette Nebi aleyhisselamın imanla ameli ayırmadığını hatta namazı, zekatı ve orucu "iman nedir?" sorusunun cevabı olarak açıkladığını görüyoruz:

"Abdülkays kabilesinden Allah Rasulü'ne insanlar geldi ve dediler ki: 'Ey Allah'ın Rasulü biz Rabia'dan bir obayız. Aramızda Mudar kafirleri var. Onların saldırısı yüzünden haram aylar dışında size gelemiyoruz. Bize öyle bir şey tavsiye et ki biz de onları sözümüzü dinleyecek insanlara ulaştıralım ve bu şeyler bizi yaptığımızda cennete götürsün.' Rasulullah buyurdu: 'Size dört şeyi emreder, dört şeyden de nehyederim. Rasul, tek olan Allah'a imanı emretti onlara ve sordu: 'Siz İMAN NE

39. *Cezeri, Camiu'l-Usul, II/723.*

DEMEKTİR biliyor musunuz?' Dediler ki: 'Allah ve Rasulü daha iyi bilir.' Rasul buyurdu ki: 'Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in onun elçisi olduğuna şehadet etmek, namazı kılmak, zekatı vermek, orucu tutmak, humusu (beşte bir) vermektir'."[40]

İlginç olan Cibril hadisinde İslam'ın rükünleri olarak sayılan namaz, zekat, oruç gibi ameller bu hadiste "iman nedir?" sorusunun cevabı olarak Nebi'nin ağzından verilmektedir.

Mürcie'nin "küfürle birlikte iyilik fayda vermez!" görüşünü nakzeden bir hadisi de Müslim naklediyor:

"Abbas b. Abdulmuttalib, Nebi'ye sordu: 'Ebu Talib seni himaye etmekte, sana yardım edip senin yüzünden kendi kavmiyle bozuşmaktaydı. Bütün bu yaptıkları ahirette ona fayda verecek mi?' Allah Rasulü buyurdu ki: 'Onu cehennemin derinliklerinde buldum da ayak topuklarına kadar yukarı çıkardım."

Ehl-i kitap hakkında nazil olan bu ve buna benzer ayetleri de yukardaki hadisle daha kolay izah edebiliriz:

"Yaptıkları hiç bir iyilik inkar edilmeyecektir. Şüphesiz Allah korunanları bilmektedir." (3/115)

Konumuzun eksenini teşkil eden "amel"den kasıt Allah'a itaattir. Burada sözkonusu ettiğimiz amel nafile olan ameller değildir, Allah'ın emir ve yasaklarıdır.

Allah'a inandığını söylediği halde onun emirlerini yapmayanın durumu şu askerin durumu gibidir: komutan kendisine hayati önemi olan bir planı verdikten sonra planın yerine getirilmesi için gerekli emirleri de vermiştir. O planın doğru olduğunu bilen, buna kalbiyle de inanan ve diliyle komutanın emirlerine uyacağını taahhüd eden bu adamın verilen emir ve talimatların hiçbiri-

40. Cezeri, Camiu'l-Usul, I/224-225.

ni tutmamasının iki sebebi olur: Ya inanmamıştır, ya da inandığı halde zaafları yüzünden emri aksatmıştır. İki halde de cezaya çarptırılır; Birinci durumda inanmayanların cezasına, ikinci durumda da asilerin cezasına.

Bu noktada İmam Ebu Hanife'nin şu tesbitini aktarmak yerinde olacaktır: "Allah Teala mü'mine ameli, kafire imanı, münafığa da ihlası farz kılmıştır. **"Ey insanlar Rabbinizden korkun"** (22/1) ayetinde "Ey mü'minler Allah'a itaat edin!", "Ey kafirler Allah'a iman edin!", "Ey münafıklar, ihlaslı ve samimi olun!" anlamı vardır.[41]

Tarihte amelle iman arasındaki bağı yok saymakla başlayan eğilim öyle uç noktalara varmıştır ki; ameli yok sayan, İlahi emir ve yasakları küçümseyen fırkalar ortaya çıkmıştır. Örneğin "Azagira" adlı gurup bunlardan biridir. Bu gurubun şeyhi olan İbn Ebi'l-Azagir (h.322), yazdığı "Altıncı His" adlı kitapta İslam şeriatının kalktığını savunmuş, tüm yasakların mübah oduğunu iddia etmişti.[42]

Yine amellerin hiç bir önemi olmadığını savunup Şeriatın emir ve nehiylerini hafife alan bazı sufilere göre Allah'ı tanıyandan (Arif'ten) Şeriatın tüm emir ve nehiylerinin düştüğü iddia ediliyordu.

Çağının ünlü mutasavvıfı Ebu Said Ebu'l-Hayr buna bir örnektir. Bu adam bir gün sufiliğin sembolü olan "suf" giyerken bir başka gün ipek giyiyor ve müridlerine de giydiriyordu. Bir seferinde bin rek'at namaz kılarken, bir başka sefer ne farz ne nafile, hiçbir namaz kılmıyordu.

Mansuriyye adlı bir fırka her türlü zinanın, livatanın, ölü etinin, kanın ve domuz etinin yenilmesine izin veriyorlardı.[43]

---

41. Vasiyyet'ten, İmam Azam'ın Beş eseri, s.75.
42. Bağdadi, el-Fark, s.249-250.
43. Eş'ari, Makalat, s.9.

Yine bir başka gurup livata'yı, kişinin kızıyla nikahlanmasını ve içki içmeyi normal karşılıyorlar, bütün bunlarla birlikte kendilerinin de "Müslüman" olduğunu rahatlıkla iddia ediyorlardı.[44]

Yine bir başka fırka olan Hulûliyye tüm haramları irtikab ediyor ve farzların düştüğünü söylüyorlardı.[45]

Hulman el-Dımeşki müridlerine lezzet aldıkları her bir şeyin kendileri için mübah olduğunu iddia ediyordu.[46]

Buraya tümünü alamadığımız sayfalar dolusu uzayıp giden bu örneklerin tarihte bu kadar çoğalmasının en ciddi sebeplerinden biri de amelle imanın hiç bir ilişkisinin olmadığı görüşüydü ki bu düşünceden güç alan insanlar en iğrenç cürümleri dahi irtikab etmekten çekinmiyorlardı. Hatta bu hiziplerden hangisi ne kadar çok haram işlemeye izin veriyorsa o kadar çok kalabalık celbediyor, yığınlara vaziyet eden bu adamlar da daha fazla taraftar kazanmak için daha çok farzı terkedip daha fazla yasağa hoşgörüyle bakıyorlardı. Bu şekilde bazı iğrenç günahlar kimi hiziplerin ayırıcı özelliği haline gelmiş, halk arasında bu yanlarıyla tanınır olmuşlardı.

Günümüzde de tarihteki bu emsallerine benzer örnekler görülmekte ve duyulmaktadır. İnsanları etrafına toplamak için dinin emir ve yasaklarından Allah adına 'taviz' veren bu şarlatanlar geçmişte oduğu gibi bu gün de Şeriat düşmanı yönetimler tarafından teşvikkar bir müsamahayla karşılanmakta, toplumun dini duygularını dışardan yıkamayanlar, içerden tahrip etmektedirler.

Tesettür farzını pratikte 'iptal' edip kadın erkek el ele göz göze, diz dize "ayin" yapan şeyhler ve müritler; bî-

---

44. el-Malatî, el-Tenbih, s.32.

45. Bağdadi, el-Fark, s.243.

46. Bu konuda 2. ve 5. hicri yüzyıllar arasında İslam topraklarında ortaya çıkan onlarca fırka için bakınız: Bağdadi, el-Fark, s.241-252.

namazlar güruhunu etrafına toplayıp mest eden enstrümanlar eşliğinde çakırkeyf yanıp-dönerek Allah'ın diniyle "kafa bulan" çağdaş "İbahiyye"ler; kendisine vahiy geldiğini ilan eden yarı kaçık "efendi"ler; laik ve de Kemalist olduğunu iftiharla tekrar tekrar ifade eden "o biçim" mutasavvıflar...

İşte bütün bunlar yukarda sadece bir kaç örneğini vermekle yetindiğimiz tarihi sapkınlığın çağdaş izdüşümleri.

Sonuç: İman hem amel, hem marifet, hem tasdik ve hem de ikrardır.

Bunların her biri farklı ağırlıklarla imanı oluşturan boyutlardır. Bunlardan birini, ikisini ya da üçünü kaybeden kimse imani dengesini kaybeder. Yapması gereken işlevi ifa edemez. İşlevini ifa edemeyen iman da iman olmaktan çıkmış demektir.

İmanın vicdanlara hapsedildiği bir çağda bundan zarar gören yalnızca mü'minler olmayacaktır. Bilakis bütün insanlık zarar görecektir.

Çünkü imanın hakim olduğu toplumda ahlak, adalet, fazilet, muhabbet, muavenet, sadakat ve iffet baştacı edilen değerler olarak yerini alacak, İmanın hakim olmadığı toplumda ise rezalet, nefret, sefalet, sefahat, atalet, ihanet, bencillik ve her türlü dalavere ortalığı kaplayacaktır.

Kimsenin unutmaması gereken bir gerçek var: İman, atom ve nötron bombasını yapan "insan" adlı muazzam silahın emniyet anahtarıdır. Onun olmadığı bir yerde her an herkesin 'kaza'ya kurban gitme ihtimali çok yüksektir.

Bütün bunlar imanın dünyevî kazancına dahildirler. Bir de onun uhrevî kazancı vardır ki o başka hiçbir şeyle elde edilemeyen *bitimsiz mutluluğun* ta kendisidir.

SONSÖZ

İman en büyük imkandır.

İmanı tükenenin imkanı da tükenmiştir. Allah yolunda koşamayışına mazeret olarak imkansızlığını gösterip "imkanım yoktu" diyenler hedef saptırıyorlar. Sorun "imkan yokluğu" sorunu değil "iman yokluğu" sorunudur.

Etrafınıza baktığınızda herkesin inandığı kadar yaşadığını görürsünüz. İnandığı gibi yaşamamaya dış şartları mazeret olarak ileri sürenler kendilerini aldatırlar. Çünkü inandığınız hayatı yaşarken önünüze çıkan engellere karşı vereceğiniz mücadele inandığınız gibi yaşamanın doğal bir uzantısıdır. O engellerin olmadığı bir hayatı düşlemekse "cennet"i düşlemek demektir.

Akide hayat binasının plan ve projesi, amel ise bu binanın projeye uygun bir biçimde inşasıdır. İmanı tanımlayıcı addedip "Müslüman" ismini kimlik olarak benimsemek muazzam bir iddiada bulunmaktır. İddialar isbat ister. İman iddiası da isbata muhtaçtır elbet. Bu iddiayı isbatlamanın tek yolu vardır: "amel".

Çağdaş yaşam biçimi çifte standardı her alanda olduğu gibi akide alanında da yaygın ve yerleşik bir değer haline getirmeye çabalıyor. Bunun sonucunda "nifak" ortaya çıkıyor. Nifakın ortaya çıkması yalnız bugünün sorunu değil, geçmişte de vardı ve gelecekte de olacak. Ne

ki insanlık tarihinin hiç bir döneminde nifak günümüzdeki gibi özendirilen ve teşvik gören bir olgu, daha doğrusu bir "dünya görüşü" haline gelmemişti.

Nifakın uluslararası ilişkilerdeki adı "diplomasi", bireylerarası ilişkilerdeki adı "kibarlık/nezaket", siyasal alandaki adı da "politika" olmuştur. Nifak pisliği böylesine alımlı ambalajlarla "çağdaş düyanın ortak değerleri" seti içerisinde bireylere ve toplumlara dayatılırken bu pisliğe bulaşmak istemeyenler bu sözde değerlerden yoksun olma ithamına maruz kalmaktadırlar.

Temelde şirkin bir türevi olan Laisizm'in nifakı meşrulaştıran ve insanın tabiatı haline getiren bu boyutu hep gözlerden kaçmıştır. Hayatla inancın arasını ayıran bu şirk ideolojisi tabiatıyla "münafıklığı" bir yaşam biçimi olarak dayatmaktadır.

Özgürlük imanın gıdasıdır. İman girdiği bir kalpte tutsak ise, onun orada yaşama şansı azalır. İmanın özgür olduğunun göstergesi de eyleme yansıması, kendini "amel" diliyle ifade edebilmesidir.

Çağdaş yaşam biçimi insanın "aşkın"la arasındaki bağları zedeliyor, hatta koparıyor. Bu insanın ve insanlığın intiharı demektir. Çünkü kendi kendisine yetemeyen ve hiçbir zaman de yetemeyecek olan insan kendi kendisine yeten tek varlık olan Aşkın Mutlak'tan bir parçayı bünyesinde taşımaktadır. O parça (Ruh) içerisinde parçanın ait olduğu bütünün tüm özellikleri cüz'i olarak vardır. Parçanın bütünle olan ilişkisi kopartıldığında insan O'ndan aldığı bu özellikleri kendisinin ve çevresinin felaketi için kullanabilmektedir.

Sözkonusu özellikler insan için muazzam birer imkandır, bu imkanı insanın ebedi mutluluğu için bir araç kılan da imandır. İman gibi bir klavuz olmazsa bu imkan ebedi bir hüsrana dönüşür.

İman sadece insanın metafizik ihtiyaçlarını karşılamaz. Bunun yanında, fiziki ihtiyaçlarını karşılamak için başvuracağı kapının da anahtarıdır. Çünkü iman eylemin muharrik gücüdür. Nasıl ki dağlar kadar kömürün ortaya çıkaramadığı enerjiyi avuç içi kadar plütonyum ortaya çıkarıyorsa, aynen iman da bireylerde başka hiçbir muharrik gücün ortaya çıkaramadığı enerjiyi ortaya çıkarır. O bitimsiz bir enerji kaynağıdır. Diger tüm enerji kaynakları eyleme dönüştükçe tükenirken iman eyleme dönüştükçe artar.

Ellerinden imanı alınan genç nesillerin eline falcılık, üfürükçülük, burç, astroloji bir "din " olarak verilmeye çalışılıyor. Ahirete imanı fazla sofistike bulan çağdaş putperestler ellerinde tuttukları basın yayın organları aracılığıyla batıl "tenasuh" nazariyesini yerleştirmeye çabalıyorlar. Bu yollarla imanları zaafa uğratmak istiyorlar.

İmanların zaafa uğratılması sadece ferdin iç barışını değil toplumsal barışı da bozmaktadır. Kendi kendisiyle çatışmalı fertlerden oluşan bir toplumda sosyal barışı sağlamanın yolu sadece toplumun maddi refahının sağlanmasından geçmez. Manevi felaha götürmeyen bir maddi refahın huzurdan çok huzursuzluk, mutluluktan çok mutsuzluk, ahlaksızlık ve tatminsizlik getirdiğinin en dehşet örneği çağdaş refah toplumlarında görülmektedir. Olay böyleyken, maddi refaha ulaşamamış Doğu toplumlarında imanı tahrib etmenin sonuçlarının çok daha vahim olması doğaldır.

Tevhid İslam akidesinin mihveridir. Muvahhid bir mü'minin görevi, tevhidi, bir dünya görüşü, bir hayat felsefesi, bir yaşam biçimi, bir bakış açısı, özetle bir varoluş amacı olarak algılayıp, bunu hayatın tüm alanlarına hakim kılmaktır. Bireysel, toplumsal, sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik, eğitim ve öğretime ilişkin tüm alan-

larda tevhidin gerçekleşmesinin ilk şartı "sahih bir akide"dir.

Akidenin sahih olabilmesinin ilk ve tek şartı da kaynağının sahih olmasıdır. O kaynak "vahiy"dir.

Kur'an imanın teorik kaynağı sünnet imanın pratik kanağıdır. Yani Kur'an akidenin, sünnet amelin ölçüsüdür. Her ikisi birden iman binasını oluşturur.

Topraklarımızı işgal edip yeraltı ve yerüstü zenginliklerimizi talan etmeleri bizi o kadar korkutmamalı. Eğer yürekler işgal edilmemiş imanlar tahrif ve tahrip edilmemişse, gün gelir, devran döner, kaybedilenler geri alınır, yıkılanların yerine daha iyileri yapılır.

Fakat yürekler işgal edilmiş, imanlar tahrif ve tahrip edilmişse işte asıl felaket budur. Bu gerçeği iyi bilen müstekbirler ordulardan, silahlardan çok imandan korkuyorlar.

Allah'ım!

İktidarsız imandan, imansız iktidardan sana sığınırız.

Allah'ım!

İmanımız özgürlüğümüz, şerefimiz ve güvenlik garantimizdir. İmansızlığın tutsaklık, şerefsizlik, zillet ve güvenlikten yoksunluk olduğunu biliyoruz. Sen bize şerefimize, özgürlüğümüze, güvenliğimize sahip çıkacak şuur ver.

Allah'ım!

Bedenlerde imanın iktidarı kurulmadan, topraklarda imanın iktidarı kurulamaz. Bedenlerde şeytanın iktidarı yıkılmadan, topraklarımızda şeytanın iktidarı yıkılamaz. Bireyden ümmete ulaşan yolda imanın iktidarını gerçekleştirip şeytanların iktidarını yerle bir edecek güç ver.

İlahi!

Tevhid akidesi yara alınca ümmetin vahdeti de yara alıyor. Zayıf ve iktidarsız imanlar gündelik sorunların altında eziliyor. İnsanlar göğüslerinde nükleer bir güç taşıdıklarının farkına varmasın diye müzikle, sporla, sanatla, bilimle, teknolojiyle, eşyayla ve hatta dinle uyuşturuluyor. Sen bize bu muazzam gücün farkına varacak iz'an ver.

İlâhî!

İmanımızı nefsimizin ve sorunlarımızın eline verip kar gibi eritme. Nefsimizi ve sorunlarımızı imanımızın eline ver. Ver ki imanımız sorunlarımızla başa çıksın. Elimize, dilimize, gözümüze, kulağımıza, zihnimize, muhayyilemize komut versin. İmanla görelim, imanla duyalım, imanla yürüyüp imanla tutalım, imanla konuşup imanla düşünelim. Yani ki bizi ayaklı iman et. Ki imanın bürüdüğü gözü kin ve kan bürüyemez, imanın hakim olduğu zihin kuruntu üretemez, imanın hakim olduğu el vuracağı ve duracağı yeri iyi bilir.

Allah'ım!

İmanlarımıza vurulmaya çalışılan geleneksel, tarihi, sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik zincirleri kıracak bir basiret ve feraset lutfet. Lutfet ki senin iman ordun bir mutluluk sakası gibi imansızlıktan kuruyup çöle dönen yüreklere gönül gönül iman taşısınlar. İmandan aldıkları güçle imanla insan arasına gerilen engelleri yerle bir etsinler. İnsanı imansız, imanı insansız bırakarak insanın ebedi mutluluğuna engel olan zulüm odaklarını kökten kurutsunlar.

Abduh, Muhammed (1905 m.); *Risaletu't-Tevhid*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, BEYRUT-1406/1986.

Abdulbaki, Muhammed Fuad; *el-Mu'cemu'l-Müfehres Li-Elfazı'l-Kur'an'il-Kerim*, Daru'l-Hadis, KAHİRE-1408/1988.

Abdulkadir er-Râzî, Zeynüddin b. Muhammed b. Ebi Bekr (666 h.); *Muhtaru's-Sıhah*, Daru'l-Besâir, DIMEŞK-1407/1987.

Aclûnî; *Keşfu'l-Hafa*, BEYRUT-1351/1932.

Ali b. Ebi Talib (r.), el-İmam; *Nehcü'l-Belaga*, Derleyen: Allame eş-Şerif er-Radî, Şerh: Muhammed Abduh, *Müessesetü'l-Maarif*, BEYRUT-1410/1990.

Bakillani, Ebubekr Muhammed b. et-Tayyib (403/1012); *et-Temhid fi'r-Reddi ale'l-Mülhideti'l-Muattıla ve'r-Rafıza ve'l-Havaric ve'l-Mu'tezile*, Daru'l-Fikri'l-Arabi, KAHİRE-1366/1947.

Cezeri, el-Mübarek b. Muhammed ibn Esir (606 h.); *Camiu'l-Usul fi Ehadisi'r-Rasul*, Daru'l-Fikr, BEYRUT-1403/1983.

Dayf, Dr. Şevki; *el-Asru'l-Cahili*, Daru'l-Maarif, 13. Baskı, KAHİRE, Tarihsiz.

Ebu Hanife; *İmam Azam'ın Beş Eseri*, Çeviren: Mustafa Öz, Kalem Yay., İSTANBUL-1981.

el-Bağdadi, Ebu Mansur Abdulkahir b. Tahir et-Temimi (429/1037); *el-Fark Beyne'l-Firak*, Daru'l-Cîl, BEYRUT-1408/1987.

– *Usulüd'd-Din*, Daru'l-Fünun Neş., Devlet Matbaası, İSTANBUL-1928.

el-Beydavi, el-Kadî Nasırüddin Ebi Said Abdillah b. Ömer b. Muhammed eş-Şirazi (791 h.); *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, BEYRUT-1408/1988.

el-Kari, Molla Ali b. Sultan Muhammed (1014 h.); *Şerh el-Fıkhu'l-Ekber*, Daru'l-Kitabi'l-İslami, İSTANBUL-1375/1955.

es-Sübki, Abdulvahhab b. Ali Tacüddin (771/1380); *Tabakatu'ş-Şafiiyye el-Kübrâ*, KAHİRE, Tarihsiz.

Eş'ari, el-İmam Ebi'l-Hasen Ali b. İsmail (324 h.); – *el-İbane an-Usuli'd-Diyane*, Merkez-u Şuûni'd-Da've, el-Camiatü'l-İslamiyye, MEDİNE-İ MÜNEVVERE-1405.

– *Kitabu'l-Lüm'a fi'r-Red ala Ehli'z-Ziya' ve'l-Bidâ'*, Mektebetü'l-Hancı, KAHİRE-1955.

– *Kitabu Makalati'l-İslamiyyin ve İhtilafi'l-Musallin*, Tashih: Hellmut RITTER, Bibliotheca İslamica, Franz Steıner Verlag Gmbh, WIESBADEN-1980.

Gazali, Muhammed; *el-Mehaviru'l-Hamse li'l-Kur'ani'l-Kerim*, Daru's-Sahve, Kahire, 1409/1989.

Gazali, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed (505/1111); *Kitabu'l-İktisad fi'l-İtikad*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, BEYRUT-1409/1988.

Hanefî, Dr. Hasan; *Mine'l-Akide İle's-Sevra*, Mektebetu Medbûlî, KAHİRE, Tarihsiz.

Herevi, Ahmed b. Yahya Muhammed el-Hafîd (906 h.); *ed-Dürru'n-Nadid Min Mecmuati'l-Hafid*, MISIR-1322.

İbn Arabi, Muhyiddin (638 h.); *el-Fütuhatu'l-Mekkiyye*, Tahkik: Osman Yahya, KAHİRE-1980.

– *Fususu'l-Hikem*, Daru'l-Fikri'l-Arabi, KAHİRE, Tarihsiz.

İbn Ebi'l-Izz; Ali b. Ali b. Muhammed (792 h.); *Şerhu'l-Akideti't-Tahaviyye*, Müessesetü'r-Risale, BEYRUT-1412/1991.

İbn Hacer el-Askalanî, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali (852/1448); *el-İsabe fi Temyizi's-Sahabe*, Daru'l-Fikri'l-Arabi, MISIR, Tarihsiz.

– *Hedyüs-Sari Mukaddimetu Fethi'l-Bâri*, el-Mektebetu's-Selefiyye, 3. Baskı, KAHİRE-1407.

İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed ez-Zahiri (456 h.); *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvai ve'n-Nihal*, Daru'l-Cîl, BEYRUT, Tarihsiz.

İbn Kuteybe, Ebu Abdillah b. Müslim ed-Dineveri (276/889); *Uyunu'l-Ahbar*, KAHİRE-1343/1945.

İbn Manzur; *Lisanu'l-Arab*, Daru'l-Maarif, KAHİRE, Tarihsiz.

İbn Sa'd, (230 h.); *et-Tabakatu'l-Kübra,* Daru'l-Fikr, BEYRUT-1405/1985.

İbn Teymiyye, Ahmed Takiyyüddin (662-792/1263-1328); *el-İman,* Daru'l-Hadis, KAHİRE, Tarihsiz.

İsferayini, Ebu'l-Muzaffer (471/1078); *et-Tabsîr fi'd-Din ve Temyizu'l-Fırakı'n-Naciyeti Ani'l-Fırakı'l-Halıkin*, MISIR-1940.

İslamoğlu, Mustafa; *İmamlar ve Sultanlar*, Denge Yayınları, İSTANBUL-1990.

– *İslami Hareket/ ANADOLU I.,* Denge Yayınları, İSTANBUL-1991.

İzmirli, İsmail Hakkı; *Yeni İlm-i Kelam*, Haz. Sabri Hizmetli, Umran Yayınları, ANKARA-1981.

Kurtubî, Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed el-Ensari; *El-Cami Li' Ahkami'l-Kur'an*, el-Hey'etü'l-Mısrıyyetu'l-Âmme, KAHİRE-1987.

Malati, Ebu'l-Huseyn Muhammed b. Ahmed b. Abdurrahman (377/987); *et-Tenbih ve'r-Red ala Ehli'l-Ehva' ve'l-Bidâ'*, Talik: M. Zahid Kevseri, Mektebetü'l-Müsenna, BAĞDAD-1388/1968.

Maturidi, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud (237-333/852-944); *Kitabu't-Tevhid*, Tahkik: Dr. Fethullah Huleyf, Daru'l-Meşrık, BEYRUT-1986.

Mekki, İmam Muvaffak b. Ahmed (568 h.); *Menakıbu Ebî Hanife*, Daru'l-Kütübi'l-Arabi, BEYRUT-1981.

Muhammed b. Abdulvehhab (1206 h.); *Kitabu't-Tevhid*, Merkez-u Şuûni'd-Da've, MEDİNE-İ MÜNEVVERE-1404.

Mustafa Sabri, Şeyhulislam; *Mevkifu'l-Beşer Tahte Sultani'l-Kader*, el-Matbaatu's-Selefiyye, KAHİRE-1352.

– *Mevkifu'l-Akl ve'l-ilm ve'l-Âlim mi'n-Rabbi'l-Alemîn ve ibadihi'l-Murselîn*, Daru İhyai'l-Kütübi'l-Arabî KAHİRE- 1950.

Mutahhari, Ayetullah Murtaza; *Adl-i İlahi*, Çev. Dr. Huseyin Hatemî, İşaret Yayınları, İSTANBUL-1988.

Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. Haccac el-Kuşeyri (261/875); *Sahihu Müslim bi-Şerhi Nevevî*, Daru'r-Reyyan et-Türas, KAHİRE, Tarihsiz.

Pezdevi, İmam Ebu Yüsr Muhammed (493/1099); *Ehl-i Sünnet Akaidi*, Çev: Şerafeddin Gölcük Kayıhan Yayınları, İSTANBUL-1980.

Ragıb el-Isfahani; Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed (502/1108), *Mü'cemu Müfredati Elfazi'l-Kur'an*, Daru'l-Fikr, BEYRUT, Tarihsiz.

Râzî, el-İmam Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. el-Huseyn b. Hasen b. Ali et-Temimi el-Bekri (604 h.); *el-Mesailü'l-Hamsûn fî-Usuli'l-Kelam*, Matbaatu Kürdistani'l-İlmiyye, MISIR-1328.

– *el-Tefsiru'l-Kebir*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, BEYRUT-1411/1990.

Sabuni, Muhammed Ali; *Muhtasar Tefsir-i İbn Kesir*, Daru's-Sabuni (Baskı yeri ve tarihi yok).

Suyuti, Ebu'l-Fadl Celalüddin Abdurrahman Ebî Bekr (911 h.); *el-Hasaisu'l-Kübra*, Daru'l-Kalem, BEYRUT- Tarihsiz.

Şehristânî, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdulkerim b. Ebîbekr Ahmed (548/1153); *el-Milel ve'n-Nihal*, Daru Sa'b, BEYRUT-11406/986.

Taberi, Ebu Cafer Muhammed İbn Cerir (310 h.); *Tarihu'r-Rusul ve'l-Müluk*, Tahkik: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Daru'l-Maarif, KAHİRE-1987.

Taftazani, Dr. Ebu'l-Vefa; *Kelam İlminin Belli Başlı Meseleleri*, Çev. Dr. Şerafeddin Gölcük, Kayıhan Yayınları, İSTANBUL-1980.

Taftazani, Mes'ud b. Ömer b. Abddirrahman Sa'deddin (722-791 h.); *Şerhu'l-Akaidi'n-Nesefiyye*, Tahkik: Ahmed Hicazî es-Sakka, Mektebetü'l-Külliyati'l-Ezheriyye, KAHİRE-1408/1988.

Ubade, Muhammed Enis; *Tarihu'l-Fıkhi'l-İslamî*, Matbaatu'l-İhveti'l-Eşikka, KAHİRE-1400/1980.

Yazıcıoğlu, Dr. M. Said; *Maturidi ve Nesefi'ye Göre İnsan Hürriyeti Kavramı*, Akid Yay., ANKARA-1988.

Yıldırım, Dr. Suad; *Kur'an'da Uluhiyyet*, Kayıhan Yayınları, İSTANBUL-1987.

Zemahşeri, Ebu'l-Kasım Carullah Mahmud b. Ömer (h.538); *el-Keşşaf An-Hakaiki't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavîl fi-Vucuhi't-Te'vil*, Daru'l-Ma'rife, BEYRUT, Tarihsiz.

Zirikli, Hayrüddin; (1311-1396/1893-1976) *el-A'lam*, Daru'l-İlm li'l-Melayin, BEYRUT-1989.

Zübyani, en-Nabiga Ziyad b. Muaviye (604 m.), *Divan*, Mektebetü's-Sehafiyye, BEYRUT, Tarihsiz.

İMAN RİSALESİ

Mustafa İslamoğlu

Bu eserin amacı, bunca gurbetten sonra bireysel ve toplumsal tüm alanlarda şeytanın iktidarına son verip îmanın iktidarına yeniden kavuşabilmek için şart olan îmanı tashih ve tamir seferberliğine katkıda bulunmak, bunun ilke ve usûlünün ortaya konulmasına yardımcı olmaktır.

Bu sayededir ki îmanın tahrif ve tahribi durdurulacak, şimdilerde şiddetli esen laik ilhad modasını insanımız en az zayiatla atlatabilecektir.

İktidarsız îmanların mümin yüreklerde mahkum olduğu bir çağda özgür bir îmana kavuşabilmenin yolu Allah Rasulü'nün çağrısına uymaktan geçiyor. Bu çağrıyı tekrarlıyoruz.

"İmanlarınızı yenileyiniz!"

denge yayınları

ISBN 975 - 550 - 014 - 6